

Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, příspěvková organizace digitální archív tradiční lidové kultury s ohledem na okres Klatovy, resp. jihozápadní Čechy

---

Snahou pracovníků Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., mj. bylo postihnout některé historické i současné projevy tradiční lidové kultury v regionu okresu Klatovy, zařadit tyto projevy do metodické struktury Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici a vytvořit tak materiál, na kterém se bude pracovat dále v období udržitelnosti projektu Tradiční lidová kultura regionů Klatovy – Cham.

Jeho výsledná podoba přinese sumář poznání a výsledků výzkumu v terénu v období let 2021–2028.

V období květen 2021 – prosinec 2022 na tomto sumáři pracoval kolektiv ve složení:

Monika Mikešová

Mgr. Ivana Sieberová

Mgr. Luboš Smolík

Mgr. Hana Soumarová

V Chanovicích dne 31. prosince 2022

Mgr. Luboš Smolík

Lidová kultura materiální (hmotná)

V systematické tradiční lidové kultury jde o následující kategorie:

- 1) forma zaměstnání a obživy (zemědělství, malovýroba, obchod),
- 2) obydlí,
- 3) oděv,
- 4) strava,
- 5) transport.

Do lidové materiální kultury lze zařadit také kategorii 6) výtvarné kultury lidu, která je svým způsobem specifická a prochází napříč uvedenými kategoriemi.

1. Zaměstnání a formy obživy

1.1 Zemědělství a chov dobytka

1.1.1 Zemědělství a krajina – typy zemědělského hospodaření v závislosti na geografických podmínkách a zpětné formování krajiny zemědělskou činností

1.1.2 Tradiční zemědělství – formy, způsoby a organizace práce

1.1.3 Moderní zemědělství

1.1.3.1 Zemědělské nářadí – tradiční nářadí a k němu přicházející moderní stroje a doma vyrobené účelové mechanismy

1.1.4 Organizační formy práce

1.1.4.1 Zemědělská velkovýroba – hospodářský velkostatek, družstvo vlastníků, agropodnik, farma

1.1.4.2 Samostatně hospodařící rolník, vinař, zemědělský živnostník

1.1.4.3 Hospodaření při zaměstnání spojené s prodejem přebytků

1.1.4.4 Zahrádkářství, chovatelství

1.1.4.5 Zemědělský dělník

1.1.4.6 Sezónní zemědělský dělník

1.1.5 Druhy zemědělské výroby

1.1.5.1 Pěstování plodin – obilnářství, okopaniny, pícniny, technické plodiny, koření a semena, tabák

1.1.5.2 Chovatelství – skot, prasata, koně, kozy, ovce, drůbež, drobné zvířectvo

1.1.5.2.1 Salašnictví

1.1.5.3 Včelařství

Včelařství je jeden z nejstarších oborů lidské činnosti. Předmětem je chov včely medonosné. Výstupními produkty jsou med, vosk, propolis, pyl, mateří kašička a včelí jed. Významným výstupem včelařské činnosti je též opylení rostlin. Včelaření se v Česku věnují z velké části malovčelaři ze záliby. Včelařství je však také profesionálním oborem realizovaným na včelích farmách.

Ve španělské Valencii se v Pavoučí jeskyni dochovala malba ze starší doby kamenné představující osobu vybírající med z hnízda divokých včel. Staří Egypťané chovali včely již ve 4. tisíciletí před naším letopočtem v hlíněných válcovitých nádobách. V Evropě působili včelaři před přelomem letopočtu, což dokazují archeologické nálezy brtí (primitivní úly v kmenech stromů). Brtníci (tehdejší název pro včelaře) vyráběli klátové úly. Střední Evropa v raném středověku vyvážela med a včelí vosk.

Po medu jako tehdejší nejrozšířenějším sladidlu evropské kuchyně byla velká poptávka a to až do zavedení průmyslové výroby cukru.

Ve středověku si společnost včelařů velmi vážila, včelaři měli vlastní cechy, mohli nosit zbraň, měli zvláštní práva a vlastní, tzv. včelařský soud.

Použitá literatura a prameny:

Kocourek, Jaroslav, Podhorský, Marek: Stará řemesla 2. Agentura Rubico, s. r. o. Olomouc 2018, s. 106–113, ISBN 978-80-7346-225-3

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Včelařství>

Olomoucký biskup Bruno ve svých listinách rozlišoval včely v lese a při usedlostech. V roce 1267 nechal zřídit zahrady pro včely ve Svitavách, Mohelnici a Kelči. Karel IV. vydal první patent týkající se včelařství v norimberské oblasti. Tento patent se stal vzorovým pro podobné listiny i v českých zemích. Dne 8. dubna 1775 podepsala Marie Terezie (1740–1780) včelařský patent pro Moravu. Tímto právním dokumentem, který si podržel platnost až do roku 1950, se mj. ustavila včelařská škola ve Starém Brně, držitelé včelstev byli zbaveni jakýchkoliv daňových břemen a svým způsobem i nevolnických povinností. Císař Josef II. (1780–1790) uložil farářům rozumět selskému hospodaření. Včelaření se stalo součástí vzdělávání v kněžských seminářích. Průkopníky lidového včelaření se tak stávali především venkovští kněží. V roce 1852 patentoval americký včelař Lorenzo Langstroth (1810–1895) objev „včelí mezery“. Ze „včelí mezery“ vychází konstrukce úlu, která nese jméno objevitele. Langstrothův úlový systém je dnes známý v celém světě. V září roku 1865 major rakouské armády Franz von Hruschka předvedl v Brně na sjezdu rakouských a německých včelařů svůj významný vynález – medomet. 22. června 1990 byl zaregistrován Český svaz včelařů jako občanské sdružení chovatelů včel (fyzické i právnické osoby) a příznivců včelařství. Další organizace sdružující včelaře byla založena 8. prosince 2000 v Praze pod názvem Pracovní společnost nástavkových včelařů (PSNV-CZ), která se se svým programem přihlásila do velké rodiny evropských společností nástavkových včelařů.

Česko patří mezi státy s nejvyšší organizovaností chovatelů včel na světě. Včelařství jako akreditovaný studijní obor lze od roku 2011 studovat jako dvouleté dálkové studium na SOU Blatná. Tříleté denní i dálkové studium oboru včelař nabízí i SOU včelařské Nasavrky a denní studium Střední lesnická škola Žlutice.

Prodejna Šumavská včela v Klatovech prodává vše pro včelaře. Dále na Klatovsku působí tyto firmy: Pošumavské včeličky v Nedaničkách, jejich historie se píše již od roku 1891 a Pavel Kučerák v Točníku, který také vyrábí svíčky z pravého včelího vosku.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.sumavskavcela.cz>

<https://www.firmy.cz/detail/12776447-ekofarma-svinna-cachrov-javorna.html>

www.sumavskymed.sweb.cz

<https://www.firmy.cz/detail/12704644-pavel-kucerak-klatovy-tocnik.html>

MMik

1.1.5.4 **Ovocnictví**

Ovocnářství je obor zahradnictví zabývající se studiem a pěstováním rostlin, jejichž plody se nazývají ovoce. Ovoce bývá použito nejčastěji jako potravinu, ale může být použito také jako dekorace, někdy i jako přírodní léčivo. Člověk zabývající se ovocnářstvím se nazývá ovocnář.

Ovocné dřeviny jsou od nepaměti neodmyslitelným koloritem krajiny venkova a pěstování ovoce má v České republice velmi dlouhou tradici. Staly se i objektem mnoha národních písní a básní. Objevují se dokonce v některých městských a obecních erbech i v jejich názvech. Známy kupec a cestovatel Ibrahim Ibn Jakub, arabsko-židovského původu, snad ze Španělska, navštívil Prahu asi v letech 965–966, se zmiňoval s uznáním o zahradách Slovanů a vzpomíná zejména jabloně, hrušně i broskvoně. Vedle řady dalších dokumentů se zmiňuje o zahradách též Kosmas (1045–1125) ve své *Chronica Boemorum*. Významným zdrojem informací jsou i prováděné archeologické výzkumy, např. v Mikulčicích (8.–10. století). K všeobecnému rozvoji ovocnictví dochází v dobách Karla IV. (1316–1376), který byl velkým podporovatelem pěstování ovocných rostlin a révy vinné. V období 13.–15. století se začíná objevovat množství odrůd jabloní a hrušní, a to nejen v zámeckých a klášterních zahradách, ale i u poddaných. V 17. století vznikaly první ovocné školky. V souvislosti s tím se započalo se zakládáním zámeckých zahrad z tvarovaných jabloní a hrušní. Velký rozvoj nastal v 18. století, kdy ovocnářství dostává organizovanou podobu prostřednictvím ovocnických spolků, které šíří nové poznatky. Od 19. století lze v České republice mluvit již o intenzivním ovocnářství. Vznikají specializované zahradnické školy a ovocnictví se začíná učit i na školách základních. Po roce 1989 došlo k navracení půdy původním vlastníkům. Po vstupu do vnitřního trhu EU muselo dojít k dalšímu zvýšení konkurenceschopnosti ovocnářského odvětví, což v dnešní době znamená především zakládání výsadby s velmi vysokým výnosovým potenciálem za současného snižování používání chemických látek. Výsledkem takových aktivit je pak zejména zdravé české ovoce z integrované produkce.

Použitá literatura a prameny:

<https://zahradaweb.cz/nastin-historie-ceskeho-ovocnictvi-i/>

www.ovocnarska-unie.cz/?page=3

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Ovocnářství](https://cs.wikipedia.org/wiki/Ovocn%C3%A1rstv%C3%AD)

V 17. století se do Německa vyvážely hlavně švestky, o tom psal i Bohuslav Balbín. V Obytcích u Klatov byly v 17. století celé aleje jedlých kaštanů (poslední ještě v roce 1927). Větší ovocné školky byly na počátku 20. století v Zavlekově a v Chudenicích, ve 40. letech 20. století pak v Běšinech. Větší katastrofy v ovocnářství proběhly mezi lety 1930 až 1940, sadaři se začali věnovat výběru ovocných stromů, které by snesly drsnější podnebí. Na Klatovsku byly také dva domácí druhy jablek. Jablko granátka podle osady Granátky u Janovic, o jejíž pěstování se zasloužil J. Houška z Janovic a jablko kamýcké podle obce Kamýk u Švihova.

Použitá literatura a prameny:

Roubalová, Zdena: Hrubý průzkum rukodělné výroby okres Klatovy, 1957, str. 123

Strukturbericht 1941, str. 46

MMik

1.1.5.5 Vinařství

1.1.5.6 Chmelařství

Od starověku se chmel využíval jako rostlina léčivá, a to zevně i vnitřně k léčbě nejrůznějších chorob, ale jeho hlavní využití bylo ve výrobě piva, kterému dodává vůni, hořkost a prodlužuje jeho trvanlivost. Takto ho prvně pravděpodobně užívali právě Slované.

Kultivace chmele je prvně doložena roku 736 v Bavorsku. Pěstování chmele v Čechách má dlouhou tradici, zaznamenáno bylo již v 11. století, a to zejména v kláštrech, které prosluly dobrými pivy. V 16. století byl vyhledávaný chmel Klatovský, Ouštěcký, Falknovský a Dubský, později pak Žatecký,

Rakovnický, Lounský a Litoměřický. Bohužel pěstování chmele na Klatovsku brzy zaniklo. Koncem 19. století se chmelař František Schneider zasloužil o zákaz vývozu chmelových sazenic z Čech. Ve 20. století doc. Dr. Ing. Karel Osvald významně přispěl ke šlechtění chmele. Roku 1959 byla vyrobena první česká chmelová česačka ČCH-1. V roce 1973 byla uvedena do provozu granulační linka.

Chmel se dostal do kultur - chmelnic, a aby lépe rostl a vynášel, začal se pěstovat (pnout) na vodících tyčích. Chmelnice potřebují polohu teplou, dostatečně vlhkou, v závětrí, hluboce zoranou půdu. Ke konzervaci chmele se používá sušení. Nejprve probíhalo sušení ve stínu na zemi v tenkých vrstvách, pak se přešlo k lískám, kde se lépe využíval prostor, později se pro urychlení sušení pod lískami začalo topit. Lísky s čerstvým chmelem byly nejdále od topeniště a v průběhu sušení se k němu přibližovaly. Od 19. století se začaly používat komorové sušárny, kde byl chmel ve 3 až 4 vrstvách nad sebou na žaluziích, které dovoľovaly snadnou manipulaci.

Použitá literatura a prameny:

Treybal, Rudolf: Pěstování chmele na Klatovsku. Studie historická a národohospodářská. Klatovy 1889, str. 1–54

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Chmelařství>

www.chmelar.hajsl.cz/historie.php

První zprávy o pěstování chmele na Klatovsku se objevily v Pivovarství vydaném prof. Antonínem St. Schmelzerem roku 1877 a to báseň ze 16. století vyprávějící o pěstování chmele v Klatovech a vývozu do Bavor. Klatovy měly první a nejstarší chmelovou tržnici, existovalo pečetiďlo z roku 1533 s nápisem „Znamení chmelowy M. Klatow“.

Chmelařství klatovské utrpělo velké škody za válek v 15. století, ale obnovilo se za dlouholetého míru v době králů Jagellonců. Nejvíce chmelnic bylo u Lub, kolem Vejhořice, při Velké na Chuchli. Obklopovaly celé město a dávaly mu v letních měsících zvláštní ráz, jak se tomu podívoval roku 1590 Karel starší ze Žerotína. Vyvážel se do sousedních Bavor do 17. století. V roce 1769 vydává Marie Terezie patent o známkování chmele. Poslední ze starých chmelnic se uvádí roku 1886 na velkostatku Dr. Hrušky v Beňovech a roku 1895 na velkostatku barona Fr. Korba z Weidenheimu v Bezděkově.

Použitá literatura a prameny:

Roubalová, Zdena: Hrubý průzkum rukodělné výroby okres Klatovy, 1957, str. 121

Strukturbericht 1941, rukopis, str. 46

Treybal, Rudolf: Pěstování chmele na Klatovsku. Studie historická a národohospodářská. Klatovy 1889, str. 1–54

MMik

1.1.5.7 Zelinářství

Zelinářství je obor zahradnictví a zemědělství zabývající se pěstováním rostlin a bylin nazývaných zelenina (listnaté nebo dužnaté části některých rostlin jako kořeny, bulvy, hlízy, cibule, listy, zdužnatělá květenství, plody, semena, řapíky) a používaných k výživě obyvatel ať v syrovém stavu či různě tepelně nebo průmyslově zpracované (vaření, grilování, konzervování, sušení).

Zeleninová strava bývala již v těch nejstarších dobách součástí venkovské lidové kuchyně a zelenina se pěstovala téměř všude, kde žili usedlí lidé (zemědělci), zprvu jen kopaničářským způsobem pro vlastní potřebu v zahrádkách. To v současnosti mizí i ve velmi chudých společnostech a nahrazuje je pěstování pro trh a směnu, zpravidla na větších plochách a s přísnou specializací (zemědělec se specializuje jen na některý druh zeleniny).

V dávném středověku u vyspělých národů vznikaly speciálně ošetřované zelinářské zahrady, o kterých psal i římský publicista Publius Vergilius Maro (70–19 před Kristem). V těchto zahradách se pěstovalo zelí, mrkev, česnek, hlávkový salát, mangold, okurky...

Na naše území se zelenina dostala prostřednictvím římských legií a také prostřednictvím šířícího se křesťanství – přes kláštery některých řádů. Řeholníci benediktini se na velkém rozvoji pěstování zeleniny v našich zemích zasloužili v 10. století. K nejstarším druhům zeleniny u nás patří (2. století) křen a zelí, jehož hlavními pěstiteli a šířiteli byli Slované. V průběhu 18. století dochází k rozvoji pěstování zeleniny na našem území a také chřestu. Nejen že se plochy pěstované zeleniny zvětšovaly, ale docházelo i k zušlechťování stávajícího sortimentu odrůd a pěstovaných druhů. Z těchto dob se tradují základy rodinného šlechtění některých druhů zeleniny. Bylo to způsobeno především mimořádně dobrými pěstitelskými podmínkami v řadě našich tradičních pěstitelských oblastí i rostoucí oblibou zeleniny u městského obyvatelstva. O zeleninu z Čech a Moravy byl zájem i v zahraničí. Pěstování zeleniny v historických zemích ČR mělo svoji tradici (Všetatská cibule, Malínský křen, Dobrovodské zelí, celer Nerez, tradiční Znojenské okurky, Ivančický chřest, Bzenecký česnek).

Nebývalý populační nárůst obyvatel kolem roku 1750 lze přičíst i novým zemědělským praktikám – zcelování a ohrazování pozemků, mechanizace, střídání plodin pro zachování půdních živin, vyšší výnosy s vynálezy nových strojů (Jethro Tullův secí stroj z roku 1701, železný pluh 1730...).

I když se v současných společnostech zelenina dováží prakticky z celého světa, místní pěstování znamená jednak úspory nákladů i škodlivin, jednak čerstvé plodiny uzrálé na poli.

Použitá literatura a prameny:

Úlehlová-Tilschová, M.: Česká strava lidová. Praha 1945, s. 538–556

<http://www.milujichrest.cz/cs/temata/show/pestovani-chrestu/27-historie-chrestu/>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Dějiny_zemědělství

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Zelenina>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Zelinářství>

<https://zucm.cz/unie/o-zelenine>

Dnes už si většina zákazníků připlatí cenu za kvalitnější zeleninu, kterou mohou nakoupit na farmářských trzích, přímo ze dvora pěstitele nebo si objednat bedýnku čerstvé zeleniny do obchodu nebo přímo domů. Na Klatovsku je několik zelinářských pěstitelů – Josef Krůs, Mlýn Podhora v Domažlicích u Bolešín, prodává zelí, brambory, kořenovou zeleninu, česnek...; Europlant šlechtická, spol. s r. o., z Nemilkova u Velhartic se zabývá šlechtěním a prodejem sadbových a konzumních brambor; VESA Velhartice, a. s., se také zabývá tvorbou nových kvalitních odrůd brambor, množением sadby brambor, obchodem se sadbovými, konzumními a průmyslovými bramborami a v neposlední řadě poradenstvím pro pěstitele a uživatele brambor. Zahradnictví U Růženky v Novákovcích mimo jiné prodává okurky. Statek Kratice, s. r. o., se kromě živočišné výroby specializuje i na pěstování máku, kmínu, česneku a zelí. Firma Jahodárna Pavel Bonk, s. r. o., má plantáže určené pro samosběr jahod pěstované na slaměné podestýlce, ale také rozšířil sortiment například o dýně.

Pro oblast plzeňské pánve bylo typické Křimické zelí a mrkev-karotka.

Tradice pěstování různých druhů zelenin v našich historických zemích zakotvila i ve folkloristických zvyklostech mnohých pěstitelských oblastí. Tak například v Polné na Jihlavsku jsou od roku 1957 každoročně každou druhou neděli v měsíci září pořádány tradiční slavnosti, tzv. mrkvová pouť. V Hořovicích v Čechách probíhají začátkem října tradiční cibulové jarmarky. Na Moravě na Slovácku zase bývaly česnekové slavnosti, které se v poslední době pořádají na zámku v Buchlovicích. V mnohých vesnicích na Královéhradecku zase bývaly společné ochutnávky kysaného zelí a lidové slavnosti, které se postupně obnovují. V současné době mnohé tyto zvyky zakotvily v tradicích krajů pod jinými akcemi, jako jsou např. podzimní zahrádkářské výstavy a slavnosti. K nejvýznamnějším

patří zejména výstavy Země živitelka v Českých Budějovicích, Zahrada Čech v Litoměřicích a Podzimní Flora v Olomouci. V této souvislosti je nutné zmínit také akce pořádané samotnými pěstiteli, jako například Slavnosti cibule v Račeticích, Rajské dny v Hlavenci a Slavnosti chřestu v Hostíně u Vojkovic.

Použitá literatura a prameny:

<https://zucm.cz/unie/o-zelenine>

<https://www.plzensketrhy.cz/prodejce/mlyn-podhora/>

<https://www.zahradnictvi-klatovy.cz/uruzenky/>

<https://www.firmy.cz/detail/2582714-europlant-slechtitelska-velhartice-nemilkov.html>

<https://www.zlatestranky.cz/profil/H514950>

<http://www.jahodyklatovy.cz/>

<https://firmy.euro.cz/subjekt-jahody-pavel-bonk-s-r-o-06375057>

<http://www.vesa-velhartice.cz/>

MMik

1.1.5.7.1 Zahrádkářské kolonie

1.1.5.8 Lesnictví – umělé pěstování lesa a chov lesní zvěře (bažantnice, obory), sběr bylin a lesních plodů

1.1.5.9 Biovýroba

1.1.6 Zpracování zemědělských produktů, jejich uchování a uskladnění

Pravěké víceúčelové podzemní zásobnice (tlustostěnné nádoby) nahradily v průběhu 13. až 15. století dva typy skladovacích prostorů – sklepní prostory se sýpkami, i když nevymizely zcela ani obilní jámy známé na sklonku feudalismu. Sklepy v komorových částech obytných stavení nebo špýcharech bývaly určeny pro uskladnění rostlinných produktů (ovoce, zelenina) nebo produktů živočišných, k jejichž konzervování bylo potřeba stálé nízké teploty (máslo, mléko). Nadzemní komory sloužily jako skladiště různého druhu (od uzeného masa, mouky, sýra, chleba...) i jako sýpky.

Správné skladování potravin šetří čas, přidává chuť i nutriční hodnotu. Důvodů, proč je důležité potraviny skladovat dobře, je několik: snížení plýtvání potravinami, ovoce a zelenina zůstanou déle čerstvé, nebo třeba fermentace (přidává do stravy přátelské bakterie).

Všechny potraviny je možné rozdělit to tři skupin: rychle se kazící (syrové ovoce a zelenina, maso, mléčné výrobky, vařená jídla), kazící se (mouka, obilné výrobky, sušené ovoce a další suché směsi) a základní nebo nekazící se (luštěniny, koření a konzervované zboží – pokud se s nimi nevhodně nemanipuluje; měly by stát na suchém, tmném a chladném místě).

Proto je třeba především živočišné potraviny (maso, mléko, vejce a výrobky z nich) uchovávat při chladírenských teplotách. K tomu slouží lednička (skříň obsahující chladicí přístroj a sloužící k uchování potravin při nízké teplotě – asi 4 °C) nebo mraznička/mrazicí box (podobné zařízení jako lednička, ale s teplotou v celém vnitřním prostoru pod bodem mrazu, až -20 °C). Příliš nízká teplota může způsobit znehodnocení např. u ovoce, zeleniny či brambor. Zabránit přístupu světla je důležité např. u některé zeleniny a brambor (ochrana před klíčením nebo zelenáním) nebo u olejů, tuků a potravin s jejich vysokým obsahem (ochrana před žluknutím) nebo jako ochrana před nežádoucími změnami barvy nebo vitamínů.

Spíž, spíže či spížirna (obecně špajz, špajzka) je malá chladná místnost, v obytných budovách většinou orientovaná na východ, která je určená ke skladování potravin. Dá se v ní uchovávat ovoce, zelenina, vajíčka, zavařeniny a další potraviny i hotové pokrmy pro uležení. Základem každé spíže je dobrá ventilace, tedy okénko s mřížkou proti hmyzu, větrací mřížka nebo ventilátor.

Použitá literatura:

Dějiny hmotné kultury I. (1. díl). Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1985. s. 382–383

<https://bydleni.magazinplus.cz/tipy-inspirace/1228-spiz-vam-usnadni-skladovani-potravin-zkuste-si-jizridit-i-v-malem-byte.html>

<https://utulne.cz/921/skladovani-potravin-proc-je-tak-dulezite-s-cim-vsime-muze-pomoci-a-cim-se-pri-nem-ridit>

<https://www.bezpecnostpotravin.cz/az/termin/76507.aspx>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Spiz>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Lednicka>

HSoum

1.1.6.1 Domácí zabijačka – skot, vepř, ovce, kozy, drobné zvířectvo, drůbež, s přesahem do stravy ve smyslu sortimentu připravovaných poživatin

Zabijačka je domácí porážka vepře svépomocně nebo za účasti řezníka většinou o adventu nebo hlavně v době masopustu. Vhodné je chladné počasí, kdy se maso nekazí tak rychle jako v létě a kdy nelétá hmyz, tudíž nemůže naklást nežádoucí vajíčka do masa.

Důležitá je příprava před daným termínem zabijačky – dostatek horké vody; nakrájené bílé pečivo, aby proschlo; dostatek surovin – sůl, oloupaný česnek, cibule, koření, uvařené kroupy, špejle, čisté velké nádoby, troky nebo necky, rozporka, kotel – pařák nebo sporák, nabroušené nože, jateční porážecí pistole, zvonky na krupování, mlýnek na maso, ocilka či jiný brousek nožů, plnička střívek „bouchačka“... Den před porážkou se kvůli pročištění zvířete podává už jen voda.

Zabijačka začíná ráno ještě za tmy, kdy se rozdělá oheň v brutaru, aby za svítání byla již k dispozici vroucí voda, které je potřeba mnoho. Po rozednění řezník zabije vepře (jateční pistolí, ránou do čela sekerou nebo palicí). Pak následuje proříznutí krční tepny a chytání krve do mělké nádoby, která se přelévá do vyšší nádoby s trochou soli. Další pomocník musí tuto krev neustále míchat do vychladnutí, aby se krev nesrazila. Nejlepším nástrojem k míchání je ruka. Následuje přemístění vepře do troků, kde se srst posype pomletou smolou (kalafunou) a začne se polévat horkou vodou. Po napaření se zvonky nebo řetězy odstraňují chlupy. Tento proces se nazývá krupování. Pak se prase zavěsí do výšky rypákem k zemi za zadní nohy na rozporku, pořádně se opláchne a dočistí. Nyní řezník může rozříznout břišní dutinu a opatrně vyjmout vnitřnosti (nesmí nic proříznout, aby nedošlo ke znečištění masa). Ze střev se vytlačí nežádoucí zbytky, střeva se otočí naruby a vyčistí se od klků (tj. šlemování). Vyčištěná střeva se namočí do studené vody a jsou připravená k dalšímu použití – k plnění prejem, směsí na klobásy...). Vyčistí se i žaludek, ve kterém se oblastně vaří tlačěnka. Ledviny jsou indikátorem zdravotního stavu, jsou-li v pořádku může zabijačka pokračovat. Hlava, maso a některé vnitřnosti (část jater, slezina, srdce, plíce) se vaří do změknutí a vzniká ovar, vývar pak slouží jako základ zabijačkové polévky, tlačěnky a přidává se do jelit a jitrnic. Uvaří se zabijačkové pochoutky – jelita, jitrnice, polévka, guláš, klobásy, huspenina... Při škvaření nakrájeného sádla vznikají dvě suroviny – sádlo a škvarky. Rozbourá se maso k dalšímu zpracování – zavařování do sklenic, šestinedlní naložení masa v soli do kadečky k následnému uzení, zmrazování...

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Zabijačka>

Dnes se klasické zabijačky konají ve velmi malém měřítku a spíše na Moravě. Někde je zabijačka vžitým folklorem – předvádění na trzích, jarmarcích, ve skanzenech (dnes ale s určitými hygienickými pravidly)... Některé zemědělské podniky vykonají porážku ve své provozovně a odběratel si odveze maso, vnitřnosti a krev ke zpracování domů: Jedním z největších subjektů v regionu je Měcholupská zemědělská. Dále pak Maso West, s. r. o., s vlastní pobočkou jatek v Dehtíně, kde poráží jateční zvířata od šumavských zemědělců. Uzenářství Mistra Jaromíra (řeznictví Kloud v Lubech) s historií od roku 1942. Farma Jiřího Zeleného v Drouhavči má bourárnu a prodejnu, ve které zpracovává výhradně maso ze své farmy. Ponnath řezničí mistři – řeznictví s tradicí, která započala v Německu před 325 lety a od roku 1998 působí i Sušici. V roce 2018 bylo v Petrovičkách u Předslavi založeno Uzenářství Skala s. r. o., které za velmi krátkou dobu získalo mnoho labužníků pro jejich vynikající domácí tlačenu.

Zabijačku najdeme i ve výtvarném umění – Alex Mlynářčík, nezapomenutelné obrázky Josefa Lady...

Použitá literatura a prameny:

Kocourek, Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla, Olomouc 2017, str. 116. ISBN: 978-80-7346-213-0

<https://www.mecholupska.cz/>

<http://www.masowest.cz/masowest/maso-dehtin.asp>

<https://www.cechovninormy.cz/2018/06/13/rodinne-reznictvi-kloud-klatovy-luby-se-prihlasilo-k-systemu-ccn/>

<https://www.facebook.com/Uzenarstvi-Mistra-Jaromira-Resnictvi-Kloud-698255993864036/>

<http://www.farmazeleny.cz/>

<https://www.detail.cz/firma/7537905-uzenarstvi-skala-sro-jarov-9-jarov/>

<https://www.ponnath.de/cz/>

MMik

1.1.6.2 Konzervace ovoce a zeleniny (sušení, vaření povidel), pouze okrajově výroba kompotů, marmelád a sirupů

1.1.6.3 Výroba alkoholických nápojů – lisování hroznového a ovocného vína, pálení slivovice

1.1.6.4 Mražení

Přirozené zmrazování potravin pomocí zimních mrazů používali lidé v chladném podnebí po celá staletí. Francouzský inženýr Mort Eugen Dominica Nicolle přijel do Sydney v roce 1853 a zde pak v roce 1861 zaregistroval svůj první patent na výrobu ledu. V téže roce založil Thomas Sutcliffe Mort v Austrálii první mrazírenské závody na světě. Roku 1876 zkonstruoval Karl von Linde první kompresor na výrobu chladu. Clarence Birdseye se začal zajímat o zmrazování potravin během expedic na odchyt kožešin na Labrador v letech 1912–1916, kde viděl, jak domorodci používají přirozené zmrazování k uchování potravin a roku 1929 představil americké veřejnosti flash zmrazení. Jedna z prvních společností vyrábějících mražené ryby vznikla na Islandu v roce 1937.

Zmrazování potravin zpomaluje rozklad přeměnou zbytkové vlhkosti na led, což brání růstu většiny bakteriálních druhů. Rychlejší zmrazení vytváří menší krystaly ledu a udržuje buněčnou strukturu. Konzervování potravin v domácích kuchyních v moderní době se dosahuje pomocí mrazniček pro domácnost.

Použitá literatura a prameny:

Dr. Oetker: Zavařování sladké a pikantní. Ikar Praha, 1996, s. 18–21, ISBN 80-85944-88-X, 80-7176-314-4

Půhoný, Karel: Konzervace a ukládání potravin v domácnosti. Praha 1986, s. 133–181

https://theses.cz/id/r6r4gy/zaverecna_prace.pdf

https://cs.abcdef.wiki/wiki/Frozen_food

U nás se začaly zmrazovat potraviny až v roce 1940. Požadavkem konzervace sníženou teplotou je uchování nejvyšší jakosti potraviny po účelově nejdelší dobu. K dosažení cíle se využívá dvou technologií, chladiřenství a mraziřenství. Chladiřenství využívá teplot v rozmezí 0–5 °C, kdy potraviny ještě nemrzou. Mraziřenství pracuje s teplotami od bodu mrazu po teplotu -33 °C, čili pracuje se s teplotami pod optimum růstu mikroorganismů. Neusmrcené organismy však zůstávají v potravine v latentním stavu a po rozmrazení mohou zapříčinit kažení potraviny.

Dnes existuje několik možností balení mražených potravin: krabice, kartony, sáčky, zavařovací pytle, zavírací mísy a pánve, krystalizované PET tácky a kompozitní a plastové plechovky.

Použitá literatura a prameny:

https://cs.abcdef.wiki/wiki/Frozen_food

MMik

1.1.7 Zemědělské výstavnictví – veletrhy, výstav drobného zvířectva, výstavy ovoce a plodin, květin

1.1.7.1 Košty vína, slivovice

1.1.8 Profesní organizace – Hospodářské spolky, ČZS, ČSCHDZ, Citrusáři, Moderní svazy na bázi hospodářských komor

1.1.9 Zvykosloví zemědělských prací

1.1.10 Zemědělská turistika – agroturistika

1.1.10.1 Vinařské stezky, Slavnosti vína, trnkobraní, bramborobraní, ovenálie

1.2 Lov

1.2.1 Rybolov – organizované formy rybolovu na řekách a rybnících (rybníční hospodářství)

Rybolov je odchyt ryb z moří, tekoucích vod, jezer, umělých nádrží jako jsou rybníky a přehrady a od pravěku je jedním ze zdrojů lidské potravy. Z mladší doby kamenné zachytila archeologie sítě z konopí a lýka, jednohroté vidlice na úhoře, kamenná závaží k sítím a plováky z kůry nebo dřeva, z pozdějších období bronzové a železné udice a jehly na pletení sítí. Základní druhy ryb: kapr, štika, sumec, candát, úhoř, amur, pstruh, lín, okoun, plotice, karas...

Při hospodářských výloveh se ryby odchyťávají pomocí sítí případně elektrického proudu. V České republice má rybolov dlouhou tradici několik stovek let. K velkému rozvoji došlo po umělém vysazení u nás nepůvodního druhu a to kapra ve 14.–16. století, kdy byly vybudovány rozsáhlé rybníční soustavy. Zjara byla zakoupena kapří násada a nechána růst. Podzim je spojen s výlovem, někdy ale až před Vánoce byl rybník vypuštěn a ryby nachytány podběrákem. Kapry si rozdělili sedláci, po jednom obdrželi zřízení obce a pamatovalo se i na výměnkáře. Obecní chudina si po výlovu rozebrala ponechaný potěr. Tradiční rybolov probíhal na větších řekách v českých zemích do začátku 20. století. Živnostenská rybářská činnost často bydleli v domcích u řeky, zvaných rybárny. Nejstarší způsob rybolovu je chytání do rukou nebo ubíjení ryb kyjem či klackem na mělčinách, v zimě omráčení úderem palice nebo sekery. Na vhodných místech v řece nebo na jejím okraji se stavěly jednoduché kamenné hrázky jako relativně stabilní pasti, ve kterých se ryby chytaly rukou, sakem nebo pomocí vrší. Z hromádek proutí zatížených kameny nebo přichycených zatlučenými kůly se vytvářely stánky (jinde zvané fašiny), pod kterými se ukrývaly vyplašené ryby. Proutěné ploty je naváděly do vlastních pastí (čeřeny nebo vrše).

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Rybolov>

Z historie rybolovu v Čechách | Plzeň (rozhlas.cz)

<https://ryby-a-rybari.estranky.cz/>

Podzim je v mnoha českých krajích od nepaměti spojen s výlovem rybníků. K chytání lososů na jezích českých řek sloužily lososnice, umožňující jejich odchyt při jarním a letním tahu do trdlišť. Pod jezy byly zase stavěny pasti zvané slupi (zv. žlaby). Do nich se ryby dostávaly většinou proudem vody shora. Hlavním úlovkem zde byli úhoři. Rybolov pomocí sítí byl obvyklý v tekoucích i stojatých vodách. Sítě byly převážně konopné, zhotovovaly se pomocí dřevěných či železných síťovacích jehel a válečků k dotahování ok. Rybářské nástroje se sítěmi se nazývají podběráky, kesery, saky, vatky, dědky a čeřeny.

V roce 1886 v Praze vznikl První rybářský klub, se kterým v platnost vstoupilo i mnoho pravidel. V roce 1908 byl založen první Zemský rybářský svaz se sídlem v Praze. Na přelomu 19. a 20. století byly zavedeny rybářské lístky a stanoveny nejmenší míry úlovků.

Rybáře v České republice sdružují organizace Český rybářský svaz (ČRS) a Moravský rybářský svaz (MRS), které také obhospodařují většinu rybářských revírů. Postupně roste počet rybníků, kde rybníkáři zájemcům za poplatek umožňují lov ryb na udici.

Mezi první významné rybářské firmy se řadí firma SOL z Děčína. Ta byla založena v roce 1903. Druhá, téměř o třicet let později založena Josefem Rouskem, vznikla ve Žďáru nad Sázavou.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.chytopust.cz/Magazin/Zabava-a-inspirace/Historie-rybolovu>

Z historie rybolovu v Čechách | Plzeň (rozhlas.cz)

1.2.1.1 Sportovní rybolov – na bílých i pstruhových vodách

Rybaření nebo také rybolov je záliba i sport spočívající v lovu ryb na udici za účelem přimět rybu, aby spolkla nástrahu, v níž je ukrytý háček. Nástrahy mohou být i umělé. Nejprve se chytalo hlavně na žížaly, později i na umělé mušky, kovové třpytky...

Vynález svěráčku na vázání umělých mušek a první zmínky o přítomnosti vodících oček na rybářských prutech pochází z 18. století.

Izaak Walton napsal celou řadu knih, nejvíce ho proslavila kniha Dokonalý rybář (1653) a mnozí mají za to, že právě tímto textem položil skutečné základy moderního lovu, a to zejména důrazem kladeným na sportovní orientaci chytání ryb, a morální a etický rozměr lovu.

Sportovní rybaření se začalo rozvíjet i díky vynálezu navijáku na konci 17. století v Anglii.

V druhé polovině 19. století pak dochází k prudkému rozvoji lovu ryb na udici i spolkového rybářského života. Tato módní vlna se už nevyhýbá ani lovu ryb v tuzemsku. Dá se říct, že právě sem někam můžeme položit základy sportovního rybaření v Čechách a na Moravě. Teprve ve druhé polovině 19. století se začínají na březích vod objevovat rekreační rybáři s pruty. Těmto lovcům, kteří chodili na ryby pro zábavu a relaxaci, se začalo říkat proutkaři. V roce 1883 byl pro země Koruny české přijat první rybářský zákon, který definitivně zrušil právo volného lovu ryb a umožnil rybaření pouze držitelům rybářského lístku.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Rybolov>

Z historie rybolovu v Čechách | Plzeň (rozhlas.cz)

<https://ryby-a-rybari.estranky.cz/>

Historie lovu ryb: Vývoj sport. rybolovu do počátku 20. století - Chytej.cz

https://en.wikipedia.org/wiki/Izaak_Walton

V roce 1886 v Praze vznikl První rybářský klub, se kterým v platnost vstoupilo i mnoho pravidel. V roce 1908 byl založen první Zemský rybářský svaz se sídlem v Praze. Na přelomu 19. a 20. století byly zavedeny rybářské lístky a stanoveny nejmenší míry úlovků.

Rybáře v České republice sdružují organizace Český rybářský svaz (ČRS) a Moravský rybářský svaz (MRS), které také obhospodařují většinu rybářských revírů. Český rybářský svaz je organizace, která se stará o zarybňování rybníků, čistotu kolem vody, vydává řády a legislativy a vychovává mladé rybáře... Postupně roste počet rybníků, kde rybníkáři zájemcům za poplatek umožňují lov ryb na udici.

Mezi první významné rybářské firmy se řadí firma SOL z Děčína. Ta byla založena v roce 1903. Druhá, téměř o třicet let později založena Josefem Rouskem, vznikla ve Žďáru nad Sázavou.

Nejnámějším českým sportovním rybářem je Jakub Vágner (narozen roku 1981 v Praze), který za rybami cestuje téměř po celém světě. Je držitelem mnoha rekordů (Arapaima gigas s 307 cm a 154 kg, Sumec velký s 250 cm a 110 kg). Vystupuje v mnoha televizních pořadech o rybách (Fish Warrior) a roku 2010 vydal svoji první knihu Můj přítel sumec, roku 2012 pak vyšla jeho druhá kniha Můj život s rybami.

Postupem času se rybolov stal sportovní disciplínou a dnes mohou rybáři využívat k lovu ryb i mnoho moderních technologií, ať už se jedná o rybářské alarmy, sondy pro průzkum podvodní hladiny, nebo nejruznější GPS navigace. Rybářské revíry jsou rozděleny do dvou kategorií: pstruhové a mimopstruhové. Základní druhy ryb: kapr, štika, sumec, candát, úhoř, amur, pstruh, lín, okoun, plotice, karas... Druhy lovu: na plavanou (návezec s jedním háčkem, zarážkou, oluvkem, a pevným nebo

průběžným splávkem), položenou (ná vazec s jedním nebo dvěma jednoduchými háčky, a krmítkem nebo olůvkem), vláčení (ocelové lanko a třpytka, guma, wobler...), feeder, muškaření a v posledních letech se u nás chytil lov na dírkách (který je zatím možný na soukromých vodách), lov na bojku (na lov sumců), lov na podvodní splávek (na dravce – návazec s podvodním splávkem, lankem a dvoj nebo troj háčkem)...

Použitá literatura a prameny:

<https://www.chytopust.cz/Magazin/Zabava-a-inspirace/Historie-rybolovu>

Z historie rybolovu v Čechách | Plzeň (rozhlas.cz)

https://cs.wikipedia.org/wiki/Jakub_Vágnér

<https://ryby-a-rybari.estranky.cz/>

MMik

1.2.2 Myslivost – organizované formy hospodaření mysliveckých spolků v honitbě a řízený odstřel zvěře

Ochranou myslivosti se rozumí ochrana zvěře před nepříznivými vlivy, zejména před strádáním zvěře v zimě, před škodlivými zásahy lidí, škodnou zvěří a škodlivými zvířaty a ochranou mysliveckých zařízení.

Zvěř dělíme na spárkatou (srnec, jelen, daněk, los, muflon a černá zvěř), srstnatou (zajíc, divoký králík), pernatou (bažant, divoká kachna, koroptev, tetřev, sluka, jeřábek, kvíčala, tetřívka). Dále ji dělíme na zvěř užitkovou a škodnou.

Zakázané způsoby lovu: chytat zvěř do ok, na lep, do želez, do jestřábích košů, sítí (kromě ornitologického výzkumu), lovit do nášlapných pastí a pomocí háčků, pomocí elektrických zařízení. Zvíře se nesmí zbytečně trýznit, trávit jedem či usmrcovat plynem. Jiný živočich nesmí být návnadou. Dále je zakázáno střílení zbraněmi, které nejsou určené k lovu.

V mnoha písničkách, říkadlech a pohádkách vystupuje myslivec se svými atributy: kloboukem, sojčím pírkem a zbraní.

Bohyně lovu je v řecké mytologii Artemis a v římské Diana. Patronem myslivosti je svatý Hubert.

Použitá literatura a prameny:

Těšíková, Jana: Zvěřinové hody. Praha 2002, s. 1–14, ISBN 80-86081-01-X

Forst, Pavel Ing. a kolektiv: Myslivost. Státní zemědělské nakladatelství Praha 1975, s. 1–458

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Myslivost>

<https://myslivost.estranky.cz/clanky/historie-myslivosti/>

<http://www.uhul.cz/mapy-a-data/360-portal-myslivosti/myslivost-obecne/>

V dávných dobách byl lov zvěře na našem území volný a společnou záležitostí obyvatel. Divoce žijící zvířata poskytovala maso jako potravu a kůži na oděvy a boty, parohy, rohy a kosti na výrobu nástrojů.

První lovecká práva se objevují za vlády knížete Boleslav I. (935–937). Dále lovecký řád vydal Ferdinand III., Karel VI. a Marie Terezie. Roku 1754 povoluje císařovna Marie Terezie na pražském hradě myslivcům právo první rány proti ozbrojeným pytlákům. Císařský patent ze 7. března 1849 přenesl myslivost na vlastnictví půdy. Ten, kdo vlastnil 115 ha souvislých pozemků se stal vlastníkem honitby.

Do poloviny 19. století bylo v Čechách 59 obor, kde se několikrát do roka konaly lovecké hony. Na počátku 19. století se podařilo na Šumavě vyhubit vysokou zvěř (poslední jelen byl střelen v roce

1820), v roce 1874 nechal majitel Hluboké nad Vltavou Adolf Schwarzenberg zřídit oboru pro jeleny a laně.

Roku 1923 byla ustavena Československá myslivecká jednota, myslivecká organizace, která zajišťovala jednotný postup při výkonu práva myslivosti.

Díky dlouhému historickému vývoji lovu na našem území, společenským změnám a změnám potřeb společnosti, došlo v případě samotného lovu k jeho postupnému přerodu v myslivost tak, jak je známe v dnešní podobě.

Myslivecké organizace na území České republiky:

- Českomoravská myslivecká jednota (ČMMJ) – změna názvu z Česká myslivecká jednota
- Řád sv. Huberta
- Asociace profesionálních myslivců České republiky

Použitá literatura a prameny:

Forst, Pavel Ing. a kolektiv: Myslivost. Státní zemědělské nakladatelství Praha 1975, s. 1–458

MMik

1.2.3 Pytláctví – fenomén tajného lovu v minulosti (střelba, oka, jámy na vlky) s přesahy do současnosti

Pytláctví je nezákonné zabíjení volně žijících zvířat v rozporu s mezinárodními nebo federálními, státními a místními zákony. Pytláctví je zabíjení zvířat, které je mimo sezónu, pomocí zakázané metody, se zakázanou zbraní nebo bez licence. Zabíjení chráněného živočišného druhu je také považováno za pytláctví. Od 80. let 20. století se termín pytláctví používá také k označení nelegální sklizně divokých rostlin.

Pytláctví bylo v Evropě považováno za nezákonné a každý, kdo byl chycen, měl být uvězněn, ale zákon nebyl vymáhán až do šestnáctého století. Germánský zákon umožnil komukoli lovit, zatímco římské zákony omezovaly lov pouze na vůdce. Lesníci a myslivci prosazovali omezení střeleckých a loveckých práv na soukromých pozemcích během 17. a 18. století. Omezení popírala rolníkům právo lovit, ale přítomnost pušek umožnila služebníkům a rolníkům pytláctví do 18. století. Pytláctví proto zasahovalo jak do moci šlechty, tak do vlastnických práv. Sedláci si museli nechat líbit škodu, kterou působila zvěř, ale i škodu vzniklou o honech. Proto se rozmohlo pytláctví. Vrchnost však činnost pytláků krutě trestala. Například ve starých dobách byla ovčáckým psům utínána část předního běhu. Chycený pytlák byl ihned pověšen, nebo mu byly vypíchnuty oči. Přistižení byli do jeleních kůží zašíváni, a psy trháni. Nebo byli přivázáni na divoké zvíře a s ním byli hnáni. V zimě zaháněli pytláky do vody až zmrzli. Střílet se na ně mohlo jako na zvěř. Proto se naopak pytláci mstili na hajných.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.myslivost.cz/Casopis-Myslivost/Myslivecke-zabavy/2004/Myslivecke-zabavy-06---2004/Z-historie-pytlactvi>

<https://theconstantreader.com/cs/co-je-pytlactvi/>

V dávných dobách byl lov zvěře na našem území volný a společnou záležitostí obyvatel. Divoce žijící zvířata poskytovala maso jako potravu a kůži na oděvy a boty, parohy, rohy a kosti na výrobu nástrojů.

Roku 1754 povoluje císařovna Marie Terezie na pražském hradě myslivcům právo první rány proti ozbrojeným pytlákům.

O krvavých utkáních lesních zaměstnanců s bavorskými pytláky na Šumavě píše Karel Klostermann v románu *Ze světa lesních samot*, ale na nesčetné případy pytláctví odkazují i dobové archivní záznamy. Mezi nejznámější případ střetnutí patří ten ze 30. září 1933, kdy se hajný Waltr Paleček, vedoucí polesí Modrava – Březník Jan Špatný, hajný František Hall, hajný Kainz, lesní adjunkt Alfréd Doležal a lesní dělník Josef Tůma střetli asi se šesti bavorskými pytláky. Při přestřelce byl postřelen hajný Paleček a jeden bavorský pytlák. Jan Špatný i Waltr Paleček byli z obavy před pomstou pytláků přemístěni do vnitrozemí, ale Paleček se v roce 1935 na Modravsko vrátil a 24. listopadu nastoupil na Březník. Druhý den byl bavorskými pytláky na Blatném vrchu těžce postřelen a s 25 broky v těle a plicích byl převezen do nemocnice v Sušici. Po tomto incidentu bylo v Bavorsku zatčeno a uvězněno šestnáct pytláků.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.sumava-bavorskyles.cz/gabreta/ob-mo-2.asp>

Forst, Pavel Ing. a kolektiv: *Myslivost*. Státní zemědělské nakladatelství Praha 1975, s. 1–458

MMik

1.3 Lidová výroba

1.3.1 Přírodní materiál

1.3.2 Tradiční technologie

1.3.3 Organizační formy

Řemeslníci stejné profese se ve středověku (12. či 13. století) sdružují do bratrstev. Později od 14. století jsou bratrstva nahrazena a vznikají cechy, které na rozdíl od bratrstev vyžadují povinné členství a nařizují různé povinnosti. Za to cechy nabízely svým členům spravedlivý systém v rozdělování zakázek, ochranu před konkurencí, rentu pro sirotky a vdovy po zemřelých řemeslnících... Nejstarší známý souhrn nařízení cechu se na našem území dochoval z roku 1318 a to o cechu pražských krejčích. Cechy vznikají ve městech, ale na vesnicích ne, protože se zemědělství nepovažovalo za řemeslo. Písemné doklady se dochovaly v archivech. V Generální cechovní artikuli z roku 1739 se dočteme o ustanovení, že venkovští členové cechu se nemusí účastnit všech schůzí, ale jen výročních valných hromad. Některá řemesla se nemusela sdružovat a byla to tzv. „vysazená“ nebo svobodná řemesla, hlavně se jednalo o řemesla používající oheň (kovářství, hamernictví, sklářství, hrncířství ale také mlynáři), protože jejich dílny se nacházely většinou za hranicemi měst. Do cechů se také nepočítali řemeslníci pracující přímo pro panovníka či pro církevní vrchnost. Členem cechu se totiž mohl stát jen měšťan. Cechovní zřízení během 18. století začalo přežívat a v roce 1859 byla pak zrušena. Po tomto roce začaly řemeslníky a jejich činnost sledovat Obchodní a živnostenské komory.

Na konci 20. století se mnoho živnostníků začalo spojovat a obnovila se různá společenství a cechy: například cech klempířů, malířů a tapetářů, topenářů, kamnářů... Hlavním motivem opětovného zakládání cechů je pozvednout a mnohdy i vzkřísit některá řemesla. Členy těchto společenství nejsou jen řemeslníci podnikající v oboru, ale mnohdy také zástupci a vyučující odborných řemeslných škol. Některé cechy pořádají různé soutěže pro studenty výše jmenovaných škol. Hlavní zástupci cechu jsou také informováni o počtech učňů, kvalitě výuky a o odborné kvalitě absolventa – řemeslníka a o otevřených učebních oborech.

V roce 1995 na základě dobrovolného sdružení právnických a fyzických osob podnikajících v oborech klempíř, pokrývač a tesař vznikl cech klempířů, pokrývačů a tesařů České republiky.

Použitá literatura a prameny:

Kocourek, Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla, Olomouc 2017, str. 40–43, ISBN: 978-80-7346-213-0

Šenfildová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993, s. 3–6, 12, 25, 26

Sýkorová Lenka a kolektiv: Klatovy, Praha 2010, s. 270–272, ISBN: 978-80-7422-018-0

<https://www.fandimeremeslu.cz/cechy/>

Ve Vlastivědném muzeu Dr. Hostaše v Klatovech, p. o., je zastoupeno mnoho předmětů spojených s cechy – cechovní truhlice na ukládání zakládacích a jiných důležitých listin, ferule, korouhve se znakem cechu, prapory. Dokonce se zde prodávaly i keramické otisky pečetí hrncířského cechu z roku 1706, krejčovského cechu, mydlářského cechu.

MMik

1.3.3.1 Řemeslo, živnost

1.3.3.2 Domácká výroba

Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (Od poloviny 18. století do počátku 20. století) – Helena Šenfildová 1993

Úvodem

Tato práce se bude zabývat drobnou rukodělnou výrobou na území Klatovska v období od poloviny 18. století do počátku století dvacátého. Pozornost bude zaměřena zejména na výrobu, kterou provozovali obyvatelé menších městeček, městysů a vesnic. Řemeslníků, výrobců a dalších podnikatelů v městě Klatovy se dotkne jen okrajově, protože jim budou věnovány jiné stati.

I. Rukodělná domácká výroba a drobná výroba řemeslná na Klatovsku zajišťovaly jednak převážnou část potřeb domácího obyvatelstva (samozřejmě kromě produktu zemědělských), jedna přinášely svým provozovatelům prostředky k obživě. Stejně tak tomu bylo ve zkoumaném období i v jiných oblastech naší země. Klatovsko nebylo v tomto ohledu nijak zvláště výjimečné, přes to se pod vlivem různých okolností některé obory rozšířily více, jiné méně.

Pro zajištění rozličných potřeb místních obyvatel byla důležitá výroba, kterou nazýváme domácí, a pak výroba místních drobných řemeslníků, jejichž produkty si obyvatelé Klatovska obstarávali přímo v dílnách nebo na místních trzích.

Domácí výroba byla výrobou pro vlastní potřebu, jejíž případné přebytky se příležitostně směňovaly.^{1/} Tato domácí výroba je při studiu minulosti těžko postižitelná. V historických pramenech zůstává zcela skryta, protože se nikde neevidovala. Co všechno si dovedli zhotovit zejména vesničtí obyvatelé pro svou osobní potřebu a pro potřeby svého hospodářství, můžeme usuzovat jen z analogií s pozdějšími terénními výzkumy, z obecného úsudku, případně můžeme něco vyčíst z dobové literatury. Existují samozřejmě také hmotné doklady od konce 19. století se začaly sbírat předměty dokládající způsob života obyvatel Klatovska. Jejich rozsah však není úplný, často se sbíraly jen předměty zajímavé, zejména zdobené, a věcem všedním se věnovalo málo pozornosti. Navíc jsou tyto staré dochované předměty pro nás nedokonalým důkazem. u většiny z nich je totiž těžko určitelné, zda je zhotovil zručný hospodář či žena jen pro svou potřebu, nebo zda byly dílem domácího výrobce nebo vesnického řemeslníka. Zejména to platí pro předměty, k jejichž zhotovení stačily jednoduché nástroje, které vlastnili téměř ve všech staveních. (Výrobky ze dřeva, výrobky textilní, košíkářské apod.). Ani dokonalost či nedokonalost vypracování nemůže povědět nic o tom, kým byl výrobek zhotoven. Svou profesi si člověk, zejména ještě v první polovině 19. století, nemohl vybírat. Většinou to bylo určeno tím, v jaké rodině se narodil. Znalosti se dědily. Tak se ovšem i mezi neprofesionály našli zruční výrobci, kteří si dovedli poradit se zhotovením náročnějších předmětů, a naopak profesionálové, kteří svému řemeslu velkou čest nedělali. Na vesnicích zůstávalo vzhledem ke svému svázání s půdou i mnoho lidí přirozeně výtvarně nadaných, kteří byli pravděpodobně těmi osobami, které ovlivňovaly tvarovou vytríbenost výrobků.

V rámci naturálního hospodaření, které si vynucovala určitá uzavřenost vesnic a špatné spojení se vzdálenějším okolím, vznikala řada potřebných výrobků přímo na vesnicích. Zhotovovali je výrobci do určité míry specializovaní na některou výrobní techniku, kterou zvládli lépe, než jejich sousedé. Tito výrobci nebyli řemeslníky ani domácími výrobci ve vlastním slova smyslu. Byli to obvykle chudší lidé, drobní zemědělci, chalupníci či podruzi, kteří si zhotovováním potřebných výrobků obstarávali obživu vedle jiné práce. V písemných pramenech to dokládá například Tereziánský katastr. Poctivý úředník chudnického panství uvedl ve své zprávě, že ve Strýčkovcích pracuje tkadlec a výslovným označením – podruh. Stejně tak v Poleni si dva podruzi přivydělávali na živobytí – jeden z nich byl obuvník, druhý opět tkadlec.^{2/} Z analogie z pozdějšími obdobími víme, že neevidovaní výrobci na vesnicích zhotovovali pro své okolí nejčastěji drobné dřevěné nářadí, nádobí, dlabaná korýtka, dřeváky, různé typy košíků, ošatky, slaměné zásobnice, úly, stejně tak pracovali pro své sousedy tkalci,

vyšíváčky, na Klatovsku i krajkářky. Tito výrobci obvykle pracovali na zakázku, často za své výrobky nedostávali peníze, ale naturální odměnu – jak se dohodli se zákazníkem. Výrobní aktivita některých nebyla zřejmě zanedbatelná. Často představovala i značnou konkurenci pro městské řemeslníky. Ze starších období jsou známé časté stížnosti řemeslníků na jejich činnost. V mnohých oborech se však nesetkávali ve svém výrobním programu, spíše se doplňovali.

Přes všechnu snahu po co největší samo zásobitelské samostatnosti se nemohli vesničtí obyvatelé obejít bez výrobků, práce či služeb některých řemeslníků. Technologie některých oborů vyžadovala složitější zařízení, které nemohli všichni vlastnit nebo je ovládat. tyto obory pak byly výsadou řemeslníků. Takovými řemeslníky byli například kováři či hrnčíři.

Řemeslná výroba je v historických pramenech doložena mnohem bohatěji. Řemeslníci byli od středověku povinně organizováni v ceších, písemnosti cechů se dochovaly v archivech. Řemeslníci byli také v průběhu 18. a 19. století několikrát sepisováni v národohospodářských přehledech a zprávách. Řemeslníci byli specifickou vrstvou městského obyvatelstva, ve městě bydleli i pracovali a jejich organizovanost jim přinášela určité právní postavení. Vedle toho existovali ovšem řemeslníci i na vesnicích. Byli to jednak řemeslníci, kteří žili mimo město z různých důvodů, jako byla například vázanost na blízkost suroviny, práce pro drobnější panské sídlo či klášter nebo dvůr apod. Tito řemeslníci byli obvykle také cechovně organizováni v cechu v některém z bližších měst. Jejich existenci dokládají kromě konkrétních zpráv i vzorové Generální cechovní artikule z roku 1739, které obsahují ustanovení o tom, že venkovští členové cechu se nemusí účastnit všech schůzí, ale jen výročních valných hromad.

Na venkově žili také řemeslníci, kteří patřili k tak zvaným „vysazeným“ řemeslům, jejichž provozovatelé se nemuseli sdružovat do cechů. byli to hlavně kováři a mlynáři. Kováři museli pracovat na vesnicích, protože jejich služby potřebovali zemědělci poměrně často a museli je mít blízko. Stejně tak byli potřební mlynáři. ti navíc mohli pracovat jen tam, kde byla k dispozici voda jako hnací síla. Mlynáři i někteří kováři zčásti nebyli samostatnými vlastníky mlýnského zařízení či kováren, ale pracovali jako nájemci nebo zcela závislí pracovníci na panských mlýnech nebo kovárnách. Cechovní zřízení se v průběhu 18. století začalo přežívat, protože bylo velkou brzdou rozvoje manufakturní a tovární výroby. Přes to byly cechy zrušeny až v roce 1860. Postupně uvolňování některých výrobních oborů z přísných cechovních omezení však už začalo téměř o sto let dříve. Postupně byla některá řemesla prohlášena za svobodná – bez povinnosti organizovat se v cechu. V roce 1773 se stalo svobodným řemeslem tkalcovství a punčochářství, v roce 1774 obchod s přízí, pak i obchod s plátnem, o něco později barvířství a potiskování látek. toto bylo důležité i pro obyvatele některých obcí na Klatovsku.

Dalším typem výrobní aktivity byla domácká výroba. Na rozdíl od výroby domácí a řemeslné nesměřovaly produkty domácích výrobců ve své většině mezi místní obyvatele, ale prostřednictvím zadavatelů neb překupníků do širšího okolí, někdy i do vzdálených míst v zahraničí. Místním lidem přinášela domácká výroba hlavně obživu – někdy byla hlavním, někdy vedlejším, ale vždy důležitým zdrojem výdělku.^{3/} Domácká výroba často ovlivňovala styl života celé rodiny. Provozovala se doma, nástroje, materiál i neodevzané výrobky zabíraly místo v příbytcích, při práci pomáhala celá rodina včetně dětí. Vrcholným obdobím domácké výroby bylo právě 19. století, které je předmětem našeho zájmu. Bylo to období, kdy se uvolnila pracovní síla na vesnicích, ale na druhé straně vznikající průmyslová výroba nebyla ještě schopna všechny volné pracovní síly zaměstnat a vstřebat do svých dílen. S rozvojem techniky i dopravy začala potřebnost domácké práce ustupovat do pozadí a celková situace se zcela změnila po prvé světové válce.

Domácká výroba hrála důležitou úlohu i na Klatovsku. V podhorském kopcovitém kraji nemohla půda uživit všechny obyvatele vesnic a domácká výroba byla vítaným východiskem.

Pro studium řemeslné a do určité míry i domácí výroby v Čechách v polovině 18. a v první polovině 19. století existují dva důležité prameny. Jsou jimi Tereziánský katastr a Topografie G. J. Sommera. Tereziánský katastr vznikl mezi lety 1711–1751 a jeho konečná verze po různých opravách byla vypracována v roce 1757. Tereziánský katastr je soupis rustikální i dominikální půdy, robotních i dalších povinností podle jednotlivých panství. Kromě údajů týkajících se stavu zemědělství se sepisovaly také počty řemeslníků a to zcela podrobně podle profesí a místa působení.^{4/} Druhou souhrnnou prací je topografie G. J. Sommera^{5/} – popis národohospodářských poměrů v Čechách ve 30. letech 19. století zpracovaný na základě zpráv podle jednotlivých panství. Pro druhou polovinu 19. století se samozřejmě počet pramenů množí. V náhradu za zrušené cechy vznikly živnostenské spolky, jejichž činnost sledovaly obchodní a živnostenské komory. Klatovsko spadalo do působnosti Obchodní a živnostenské komory v Plzni. Přehledy a zprávy, které komora vydávala, jsou dalším důležitým pramenným materiálem.

X X X

Tereziánský katastr uvádí na vesnicích a malých městečkách Klatovska přibližně 30 řemeslných oborů. Nepočítáme-li Klatovy jako výrazně městskou lokalitu, která měla samozřejmě velmi silnou vrstvu obyvatel-řemeslníků, soustředěvaly se nejvíce řemeslných výrobců v malých městečkách Klatovska – v Plánici, Chudenicích, Švihově, Strážově, Janovicích a Poleni, v německém Nýrsku. V některých pramenech se přidávají ještě městečka Kolínec a Stříbrné Hory, které jinak nepatřily do klatovského okresu. Mnozí zdejší řemeslníci doplňovali svůj výdělek z řemesla hospodařením na malých polnostech a obojí obživa pro ně byla důležitá. Prameny uvádějí některé řemeslníky také v drobnějších sídlech panství, kterých bylo na Klatovsku několik (např. Týnec, Obytce).

Přímo na vesnicích pracovali i na Klatovsku hlavně mlynáři a kováři. Tereziánský katastr dokládá na panstvích, jejichž centrum bylo na území novodobého okresu Klatovy, 63 mlynářů. Protože na tomto území nejsou žádné velké vodní toky, je u mnohých mlýnů poznamenáno, stojí na „nestálé vodě“. Tyto mlýny obvykle nemohly pracovat po celý rok, ale třeba jen několik měsíců za příznivého vodního stavu.

Mlelo se obvykle na 2 české kameny, mouka se prosívala „pytlíky“ z jemné vlněné neb hedvábné tkaniny. Mlýny byly rozloženy po celém území. Kde byly vhodné podmínky, bylo na jednom toku i několik mlýnů za sebou. (Viz příloha). U některých byly zřízeny pily poháněné také vodní silou (Mlýnské Struhadlo, Svrčovec, Újezd u Plánice). Někde mlýnské soukolí pohánělo i stoupy (Myslovice, Těšetiny, Čihaň, Ptetín).

V Sommerově topografii, která uvádí situaci o sto let mladší, zůstal počet mlýnů téměř stejný – 64. Je to pochopitelné, protože technologie mlynářské práce se v tomto období ještě podstatně nezměnila a nákladné mlýnské zařízení se udržovalo stále v chodu. Je škoda, že Sommerova topografie udává počty řemeslníků jen souhrnně v rámci panství. Ale vzhledem k nepřenositelnosti zařízení je možno předpokládat, že se jednalo o stejné mlýny, snad s několika výjimkami, jako v Tereziánském katastru. V polovině 19. století započal rozvoj zemědělství způsobený zlepšením technologie obdělávání půdy i uvolněním zemědělského obyvatelstva od robotních povinností. Zvýšila se i potřeba mlýnů a jejich počet vzrostl. Zprávy Obchodní a živnostenské komory v Plzni^{6/} od roku 1870 až do konce století uvádějí na územích berních okrsků Klatovy, Nýrsko a Plánice více jak 150 mlýnů, v pětiletí 1875–1880 dokonce 163.^{7/} V některých obcích byly dva i čtyři mlýny a v obci Hamry u Nýrska se uvádí neuvěřitelný počet – 10 mlýnů. Je samozřejmé, že se většinou jednalo o malé mlýny a že většina z nich nepracovala a ani nemohla pracovat naplno. V průběhu dalších let malé mlýny zase zanikaly. Od 80. let 19. století se také modernizovalo technické zařízení mlýnů. Mletí kameny se nahrazovalo válcovým složením, které dovolovalo lepší vymletí zrna a lepší kvalitu mouky. Dotvrzuje to opět zpráva Obchodní a živnostenské komory v Plzni, která v komentáři ke stavu mlýnů po roce 1880 udává, že „mnoho mlýnů ze staré soustavy bylo opatřeno zařízením dle nejnovějších vynálezů“. Na druhé straně

to vedlo k zániku drobnějších mlýnů, které nemohly modernizovaným mlýnům konkurovat. Přes to se do první poloviny 20. století dochovalo v činnosti více jak padesát mlýnů, které se zastavily až ve 40. a padesátých letech 20. století, většinou nuceně v souvislosti s potlačením soukromé výroby. Stejně rozptýleni po celém území žili a pracovali kováři. tereziánský katastr je zaznamenává na 42 místech, v městečkách pracovali i po dvou. (Viz přehled). Téměř stejný počet kovářů uvádí v souhrnech i Sommerova topografie.

Kovářská práce byla výrobou vysoce odbornou a na vesnicích i váženou. Na druhé straně je prokázáno, že se technologicky nezměnila od pravěku až do 19. století. Železo tvaroval kovář na kovadlině kladivem v celé hmotě po důkladném nahřátí ve výhni. Pro vykování správného tvaru se používalo několik typů kovadlin, kovářský svěrák, 10–20 druhů kleští, kladiva různých tvarů, perličky, sekáče, průbojníky. Sortiment výrobků byl dosti široký, obsahoval téměř vše, co bylo z kovu pro provoz hospodářství a domácnosti zapotřebí. Vedle výroby podkov a kování koní se kováři zabývali také zhotovováním železných součástí zemědělského i řemeslnického nářadí a dalších nástrojů, vyráběli kování vozů a saní, mříže, hřeby, skoby, řetězy. pro domácnosti náčiní k obsluze ohniště, nádobí na vaření na otevřeném ohni – plotýnky s nožkami, rendlíky, trojnožky. Vzhledem k obecnosti výrobků i užívané technologie nelze říci, že by se výrobky kovářů z Klatovska nějak podstatně odlišovaly od výrobků kovářů z jiných oblastí.

Ve druhé polovině 19. století se počet kovářů na vesnicích ještě zvýšil. V letech 1880–1885 mělo svou živnost přihlášeno na Klatovsku 85 kovářů, v okolí Nýrska 26 a na Plánicku 31, na celém širokém Klatovsku tedy 142 kovářských mistrů.

Poměrný počet kovářů pracoval na Klatovsku ještě v prvních desetiletích 20. století, některé kovářské rody ukončily svou práci až nuceně v padesátých letech.⁹¹

Od konce 19. století se začala také proměňovat vlastní práce kovářů. Přibývalo kovových výrobků vyráběných průmyslově, takže se sortiment výrobků vesnických kovářů začal zužovat. Na druhé straně se od počátku našeho století začaly na vesnicích objevovat první zemědělské stroje a kováři se v mnohých případech naučili je opravovat a tak opět rozšířili své pole působnosti. Také sami kováři modernizovali postupně zařízení svých dílen a v prosperujících kovárnách přibýly k tradičnímu vybavení další stroje a pomůcky.

X X X X X

Tkalcovství bylo na Klatovsku další obecně rozšířenou výrobou. Statistická čísla podchycující pracující tkalce na počátku 19. století jsou vysoká a to ještě nejsou zaznamenáni všichni, kdo za tkalcovským stavem pracovali. Statistiky zachycovaly jen řemeslníky, kteří měli tkalcovinu jako své hlavní zaměstnání. Na vesnicích však pracovali ještě tkalci, kteří sr tkaní věnovali jen sezonně – v zimě. Tkali pro potřebu své rodiny, ale i na objednávky ze svého okolí, někdy i na prodej. Usuzujeme na to jednak srovnáním se stavem v pozdějším období a potvrzují to i některé pramenné zprávy. Tak například v Sommerově topografii se v úvodním obecném popisu obživy obyvatel panství Nemilkov udává, že poddaní provozují lnářství a tají mnoho lněného zboží nejen pro vlastní potřebu, ale také na prodej. Při tom však, ve výčtu řemeslníků, který po obecné charakteristice následuje, není žádný tkadlen uveden. Šlo tedy zcela jasně o tkalce, kteří byli svou hlavní profesí přiřazováni k zemědělcům. Podobně charakterizovali obživu obyvatel na panstvích i někteří další panští úředníci, kteří připravovali materiál pro Sommerovu topografii.

Statek Chlistov – kromě zemědělství provozují poddaní přadláctví a tkalcovství, jehož výrobky prodávají na trzích.

Statek Mlázovy a Boříkov – jako vedlejší zaměstnání je provozováno tkalcovství.

Statek Jindřichovice a Svinná – kromě zemědělství se lidé na vesnicích živí tkalcovstvím. Při tom opět ani u jednoho z těchto statků nejsou v soupise řemeslníků tkalci uvedeni.

Ve zprávě Obchodní a živnostenské komory v Plzni za léta 1870–1875 je zvláštní oddíl věnován domácí výrobě. Tkalcovství je v tomto oddíle uváděno jako jeden z důležitých oborů, které podle vyjádření inspektorů podávajících zprávu mělo v některých částech Pošumaví velkou důležitost pro obživu lidu. Jako zajímavou oblast v tomto směru však vyzdvihují Sušicko a Prachaticko, odkud šly plátěné výrobky prostřednictvím obchodníků na prodej do měst Rakouska i Německa. Klatovsko se neuvádí. Z toho usuzujeme, že práce zdejších tkalců měla jen místní význam pro potřeby místního obyvatelstva.

Tkalci řemeslníci se soustřeďovali hlavně do malých městeček Klatovska a samozřejmě i do města Klatov. Tereziánský katastr uvádí nejvíce tkalců ve Strážově (11), v Plánici (10), v Nýrsku (6), ve Švihově (4 tkalci lnu, 1 mezuláník a 1 soukeník), v Chudenicích (3) a další pak rozptýleně v menších místech – celkem 58 tkalců, 2 mezuláníci a 1 soukeník.

O něco pozdější údaje z konce 18. a z první poloviny 19. století jsou ovlivněny činností manufaktury v Nové Kdyni. Zde byla v roce 1769 založena manufaktura na výrobu soukenického zboží. Tato manufaktura vzkvétala a kromě pracovníků v dílnách zaměstnávala až do 80. let 19. století řadu domácích tkalců. Oficiálně zaměstnaní domácí tkalci byli do statistik zahrnováni společně se samostatnými řemeslníky a proto je v těchto statistikách obtížné rozlišit, jakou práci se který tkadlec zabýval.

Státní bankální inspektorát uvedl v roce 1808 následující počty tkalců a stavů na panstvích Klatovska:^{10/}

Chudenice	– 140 tkalců, kteří pracují na 75 stavech
Nalžovy	– 246 tkalců na 161 stavech
Kolinec	– 43 tkalců na 43 stavech
Bystřice	– 86 tkalců na 38 stavech
Týnec	– 151 tkalců na 132 stavech

Nebýval vysoký počet tkalců by se nemohl uživit jen tkaním pro zákazníky v okolí. Z dějin kdyňské manufaktury je také známo, že zaměstnávala velké množství domácích tkalců, kteří hotovili hrubé kusy, jež se v dílnách upravovaly a zušlechťovaly do konečné podoby. Alespoň část tkalců uvedených v předchozí statistice zcela určitě pro kdyňskou manufakturu pracovala.

Sommerova topografie zachycuje tuto situaci jen zběžně, ale při tom nám potvrzuje vyslovené domněnky o práci tkalců. Uvádí se tam na panství Chudenice 100 tkalců vlny, kteří pracují pro manufakturu a u panství Bystřice a Dlažov-Spůle se podotýká, že většina obyvatel – kromě práce na poli – pracuje pro manufakturu v Nové Kdyni (mohli to být ovšem i přadláci – viz dále).

Zcela prokazatelnými samostatnými řemeslníky byli v topografii uváděni tkalci lnu. Jejich počet však nebyl vysoký – v Plánici 6, na panství Plánice ještě další 2, na panství Obytce 8 a dále v Bezděkově a Dlažově po jednom, v městě Klatovech uvádí Sommer 15 tkalců lnu. V Plánici se v porovnání s Tereziánským katastrem objevuje navíc skupina soukeníků – je jich uvedeno 11 s 24 pomocníky a sedmi učni. V Tereziánském katastru nebyli zřejmě tkalci od sebe rozlišeni. Pro Plánici existuje ještě další pramen prokazující charakter práce zdejších tkalců. Vznikl zde totiž poměrně pozdě tkalcovský cech, k jehož založení se sešli místní tkalci v roce 1794. Podle údajů v místní kronice - „každý oprávněný mistr mohl vyráběti mezulán a na všech jarmarcích jej volně prodávati”.^{11/} Cech měl podle plánické kroniky 58 členů. Mezulán byla polovlněná nevalchovaná tkanina (osnova len, útek vlna). Protože pláničtí mistři pracovali s vlnou, byli zařazeni mezi soukeníky. Určitým podpořením této domněnky je i ta skutečnost, že v blízkosti Plánice se neuvádí valcha, bez níž se soukenická výroba neobejde. Mohla být ovšem ve výčtu pominuta.

Ze Sommerovy topografie se nedá zjistit počet tkalců ve Strážově, Janovicích a Nýrsku, protože řemeslníci jsou zde na rozdíl od Tereziánského katastru uváděni souhrnně v rámci celého panství.

V průběhu druhé poloviny 19. století počet tkalců lnu – řemeslníků nadále klesal. Dokazují to statistická data, i textový komentář k nim, ve zprávách Obchodní a živnostenské komory v Plzni za toto období.

Období:	1870–1875	1875–1880	1880–1885	1885–1890
Berní okrsek Klatovy	14	21	11	10
Berní okrsek Nýrsko	5	-	-	-
Berní okrsek Plánice	4	-	1	1

Ve zprávě za období 1870–1875 jsou uvedena i přesná místa, kde tkalci pracovali. Byly to tyto obce – Dolany (1), Strážov (na začátku období 6, na konci 5), Janovice (4), Malé Hoštice (1), Klatovy (4), Malechov (1), Poleň (1), Řakom (1), Švihov (1), Krotějov (1), Spůle (1), Petrovice (1), Nalžovy (2), Plánice (4). Kromě toho jsou ve zprávě za toto období uvedeni tři mezulánici a to v Klatovech, Švihově a v Plánici.

V dalším pětiletí přibýlo mírně tkalců ve Strážově a v Klatovech (po šesti), ale v dalších místech, zejména z okolí Nýrska, se neuvádějí. Statistické údaje v dalších obdobích jsou už uváděny jen souhrnně za celé okrsky, takže nemůžeme další osudy tkalců v jednotlivých místech sledovat.

Z přehledu však jasně vyplývá, že skutečně zaniklo řemeslné tkalcovství v okolí Nýrska.

Soukenická výroba drobných řemeslníků byla ve druhé polovině 19. století zcela potlačena výrobou manufakturní a tovární. Ještě ve 30. letech uvádí Sommerova topografie v Klatovech 40 soukenických mistrů a jednotlivé mistry v menších městečkách. Přehledy Obchodní a živnostenské komory už soukeníky od 70. let na Klatovsku neuvádějí. Na tento rychlý pokles až zánik drobné soukenické výroby poukazují tyto zprávy i ve svých komentářích.^{12/}

O konci minulého století a o desetiletí před prvou světovou válkou podávají také svědectví některé místní kroniky. Byly povinně zakládány ve dvacátých letech našeho století a v jejich osnově byl také oddíl, který se měl věnovat minulosti obce. Záleželo samozřejmě na pečlivosti kronikáře, ale některé údaje jsou zajímavé, protože zachycují pamětnickou skutečnost předchozích desetiletí. Zachycují paměť na tkalce, kteří v přehledech živnostníků chybějí. Tkalce dokládají například kroniky obcí Kozí, Běšiny, Drslavice, Habartice, Čihaň, Poleň. Chudenická kronika z roku 1927 hovoří o tom, že v městečku zanikla rozsáhlá tkalcovská výroba jak v oboru zpracování lnu, tak ve zpracování vlny.^{13/}

Při hrubém průzkumu rukodělné výroby v padesátých letech 20. století byly také zaznamenány pamětnické údaje o posledních tkalcích v oblasti. Až do roku 1952 pracovali dva tkalci ve Strážově – Karel Jiřík a Emanuel Boublerle. Do roku 1851 tkal v Srbcích Václav Karas, v roce 1950 zastavili svou výrobu Václav Kaufner z Poleně a Tomáš Kalivoda z Plánice. Až do třicátých let pracovali v Plánici tkalci Václav Pohanka, Antonín Javorský a Václav Jiřík. V Janovicích pracoval nejdéle tkadlec Michal Podstatný (zemřel v roce 1945), před ním ukončili práci Václav Citenhof (1930), Václav Viták (1926). Dochovala se i jména tkalců, kteří zde vyráběli na přelomu 19. a 20. století – Fr. Rykal, J. Kutil, Ant. Saloun a dalších pět.

V Dehtíně byla známou tkalcovskou rodinou rodina Kalounerů, poslední tkadlec z této rodiny se však věnoval tkaní jen do roku 1910. Paměť na tkalce, kteří většinou ukončili svou činnost v prvním desetiletí 20. století, se dochovala ještě v obcích Bolešiny, Pečetín, Třebíšov, Chudenice, Petrovičky, Struhadlo, Úborsko a Trnčí. (Vše podle citovaného hrubého průzkumu).

X X X

Vesniční tkalci i většina řemeslníků z malých městeček tkali z lněné příze, kterou jim přinášely hospodyně z okolí. Len se běžně pěstoval na polích a doma také zpracovával. Náradí ke zpracování příze bylo až do počátku dvacátého století nezbytným vybavením každé venkovské domácnosti. Byl to drhlen – hřeben na odstraňování semene, mědlice (trdlíce, klapačka) na lámání stonků, hachlice (hachle, krachle) na česání vláken. Při česání se vlákna třídila podle kvality vyčesání a svazovala do svazků. Ty se pak upevnily na přeslici. Vlákna se při předení vytahovala ze svazku a spřádala v přízi na vřetánku nebo na kolovratu.

Druhým materiálem, který zpracovávali vesničtí tkalci, byla vlna. V 19. století se ovce chovaly v hojném počtu jak ve vesnických hospodářstvích, tak v panských ovčíněch. Doma připravovaná vlněná příze bývala dosti hrubá. Kvalita se pravděpodobně zlepšila pod vlivem přádláckých škol – kursů, které pro své domácí přádláky pořádala kdyňská manufaktura (viz dále). Ve druhé polovině 19. století, kde se začalo plně uplatňovat strojní předení vlněné příze, kupovali tkalci jemnější vlněnou přízi z přádelen (prostřednictvím obchodníků) a hrubá domácí vlna se používala jen na hrubší tkaniny. Vlněná příze z přádelen se také mohla nakupovat v barevných odstínech. Stejně tak nakupovali tkalci od druhé poloviny 19. století barevnou bavlněnou přízi, kterou vytkávali barevné proužky kanafasů

Tkadlec musel přízi převinout na cívky na sukadle (špulěři) – větší cívky na přípravu osnovy, malé cívky do člunků. Na přípravu osnovy potřeboval tkadlec cívečnici – stojan na cívky, snovadlo a malou snovací destičku. Připravenou osnovu navinul na osnovní válec, provlékl nitelnicemi a paprskem a uchytil na zbožovém válci stavu. Vesnické stavy byly obvykle vysoké, s vysokým postranicemi. Byly rozebíratelné a proto se součástky k sobě upevňovaly klíny. Stavy se vzepřely o strop i o podlahu, aby při tkaní pevně stály. Soukenické stavy bývaly mohutnější, někdy i širší.

Vesničtí tkalci vyráběli hlavně různé druhy pláten. Jejich výroba byla technicky nejjednodušší a plátna se také nejvíce spotřebovala na základní součástky oděvu i na lůžkoviny. Dále zhotovovali tkaniny na pytle, slamníky - „štrozoky“ a poslamky (prostěradla). Zručnější tkali i pruhované kanafasy. Pruhy dělali původně hlavně modře obarvenou lněnou přízi, ale od konce 18. století také červenou přízi bavlněnou (říkalo se jí „turecká“).^{14/}

Tkalcovská technologie umožňuje velkou variabilitu vzorů. Toho využívali tkalci hlavně při vzorování kanafasů. V některých krajích utvořili zejména ve druhé polovině 19. století charakteristické vzorové kombinace, podle nichž jsou tkaniny určitelné (např. na Domažlicku). Na Klatovsku však měly vzory kanafasů obecnější ráz, alespoň jak se dá vysoudit z dochovaných vzorků a vzorníků.

Vesničtí tkalci tkali i jednoduché tkaniny s vlnou, byly to šerky a mezulány. V osnově měly len, v útku vlnu. Byly dvojího druhu – nevalchované a valchované. Nevalchované se užívaly převážně na sukně. zhotovovali je hlavně tkalci v malých městečkách (viz Plánice), pokud se specializovali hlavně na jejich výrobu, byli někdy zvaní mezulánici. Na tyto nevalchované mezulány či šerky se užívala obvykle jemnější barevná vlna. Tkaly se většinou keprovou vazbou, takže vlněný útek překrýval na líci tkaniny lněnou osnovu. Po vzorové stránce byly tyto polovlněné tkaniny na Klatovsku výraznější než kanafasy. Odbornice na lidový textil dr. J. Staňková uvádí:

„Mezi Klatovy, Švihovem, Nepomukem a Plánicí se nosily polovlněné sukně se stejně širokými pruhy v barvách rumělkové, zemězelené a purpurové (jindy modré) v raportech od 3 do 6 cm; v širších raportech byly jednobarevné pruhy děleny vždy ve středu kontrastní linkou a někdy byly linkovány i kontury jednotlivých pruhů.“^{15/}

Ve druhé polovině 19. století, až do počátku století dvacátého, se na Klatovsku nosily sukně s vytkaným bordurovým okrajem ve spodní části. Proužky se od pasu dolů pravidelně rozšiřovaly, u dolního okraje byly až 4 cm široké. Pravděpodobně těmto sukním se v jihozápadních Čechách říkalo „klatovky“. Dvě zajímavě řešené sukně tohoto typu (navíc s efektem „flámkové“ příze) se dochovaly z Trnčí.^{16/}

Polovlněné valchované tkaniny bývaly o něco hrubší. Materiálové složení bylo podobné jako u polovlněných tkanin nevalchovaných – osnova lněná, útek vlněný. Do útku se však zpravidla používala doma zpracovaná hrubší vlněná příze v přírodní barvě – režné, šedavé, hnědé. základní tkaninu utkal tkadlec plátňovou vazbou. Po utkání se valchovala, čímž vlna zplstnatěla a tkanina získala jednolité vzhled. této tkanině se obecně říkalo šerka. Poslední, který na Klatovsku šerky upravoval, byl barvíř Ant. Denk ve Strážově. Měl vlastní valchu a kromě valchování šerky také podle přání barvil na černou, zelenou a tmavě hnědou barvu. Byl svou prací známý po celém širokém okolí.^{17/} Tyto valchované šerky můžeme považovat za tkaniny charakteristické pro oblast Pošumaví (pro 19. století, jejich původ je obecnější a starší). Z Chodska jsou známé krojové mužské kabáty zhotovené z

této tkaniny, na ostatním území v Pošumaví se užívaly ke zhotovení novějšího oblečení obecně módního typu. Z valchované šerky se šily zejména pevné pracovní mužské kalhoty zvané šerkovice, někdy i krátké kabátky. také punčochy do dřeváků se podšívaly silnou valchovanou šerkou. Punčochy tak získaly silnou „podrážku“, byly na došlápnutí měkké a dlouho vydržely.

Tkalci – řemeslníci zhotovovali i další zboží. Byly to ručníky a ubrusy, pro městské domácnosti i přehozy tkané složitějšími vazbami s tkalcovskými efekty. K jejich zhotovení bylo potřeba důkladnějších řemeslných znalostí a bohatšího vybavení tkalcovského stavu.

Od konce 19. století začali ruční tkalci vyrábět koberce z nastříhaných textilních proužků. Byl to sortiment, ke kterému se uchýlovali všichni ruční tkalci až do poloviny 20. století, kteří zůstávali u své práce. Koberce vyráběli i poslední tkalci na Klatovsku.

S tkalcovskou výrobou souvisela i práce barvířů. Barvíři barvili jednak přízi, jednak hotové utkané kusy a to jak tkaniny lněné, tak polovlněné a vlněné. V pramenech se vždy udávají jako barvíři, ale je jisté, že alespoň část z nich se věnovala také potiskování látek, zejména technikou modrotisku. Tak tomu bylo zcela určitě u posledních barvířů z přelomu století, o jejichž práci máme přesnější zprávy. Ve starších dobách však pravděpodobně obě řemesla pracovala odděleně. (V pramenech se objevují barvíři a krásnobarvíři).

Barvení byla velmi specializovaná práce, která vyžadovala znalosti a určité zařízení. Proto to bylo vždy městské řemeslo i když barvíři sídlili vždy spíše v okrajové části města, protože technologie jejich práce vyžadovala určité podmínky. Zejména potřebovali dostatek vody, nejlépe tekoucí, pro máchání vybarveného zboží a prostory pro sušení. Nutné byly kádě na barvu, třecí misky na barvy, u modrotiskařů formy a potiskovací stůl a konečně mandl na úpravu obarveného zboží, což bylo často velmi monstrózní zařízení zabírající velký prostor.

Barvířů bývalo poměrně málo. Na Klatovsku uvádí Tereziánský katastr barvíře jen v Klatovech a v Nýrsku a v Němčicích (sídle panského statku) uvádí jednoho tiskaře plátna. Ve třicátých letech 19. století uvádí topografie tři barvíře v Klatovech, tři „krásnobarvíře“ na panství Bystřice (místně nespecifikováno, pravděpodobně ve Strážově a v Nýrsku, které k tomuto panství patřily) a jednoho v Kolinci.

V desetiletí po roce 1870 se počet barvířů poněkud zvýšil. Zprávy Obchodní a živnostenské komory uvádějí barvíře ve Strážově (2), v Janovicích, v Klatovech (2), ve Švihově, v Nýrsku (2), ve Flecích, v Kolinci a v Plánici (2). Jejich dílny byly tedy pravidelně rozloženy po celém území Klatovska. Koncem století opět jejich počet poklesl na 5 řemeslníků, z toho dva pracovali ve Strážově a naopak v berním okrsku Plánice už žádný barvíř nebyl. Jména posledních barvířů se dochovala v paměti ještě do poloviny našeho století. V Janovicích pracoval barvíř Matěj Lom, který uzavřel dílnu někdy kolem roku 1900. barvil přadena, vlnu, plátno, šerky na kalhoty, tiskl modrotisk. Stejně tak na přelomu století ukončil práci barvíř Král v Klatovech.

V Nýrsku byl barvíř Budweiser (asi do roku 1935) a dílna Fritzova (do roku 1940). Ve Strážově pracovala dílna Antonína Denka, o níž jsme hovořili v předchozím oddíle. Kromě barvení a valchování šerek se věnoval také výrobě modrotisku. práci ukončil v roce 1928.

Dalším řemeslem spojeným s textilem bylo krejčovství.

Tereziánský katastr uvádí na Klatovsku 35 krejčích (kromě města Klatov), kteří pracovali hlavně ve větších lokalitách. Šili hlavně na zakázku. Zhotovovali oděvní součástky z vlněných tkanin, případně z jiných nákladnějších látek, a to jak pro městské obyvatele, tak pro obyvatele vesnic. Byly mezi nimi velké rozdíly podle toho, jaký okruh zákazníků byli schopni získat, jaké měli zkušenosti a znalosti. Jejich počet na Klatovsku se zdá být úměrný tomu, kolik jich bylo schopno se zakázkami pro okolí uživit.

O sto let později se počet krejčích zvýšil. Souvisí to se zlepšením situace podaného lidu na vesnicích, kde si vrstva sedláků mohla dovolit objednávat sváteční oblečení v hojnější míře. Sommerova

topografie proto zaznamenala na panstvích Klatovska 120 krejčích, z toho v Klatovech 20 mistrů. V souvislosti s tímto řemeslem stojí za povšimnutí údaj této topografie o zaměstnání mnohých obyvatel městečka Stříbrné Hory, které na východě těsně přiléhá ke Klatovsku. Zdejších 14 krejčovských mistrů pracovalo hlavně pro trhy. Sommer výslovně uvádí, že zdejší krejčí zhotovují známé pevné šněrovačky prokládané rákosem nebo kosticemi pro ženské obyvatelstvo a nosí je na trhy do Klatov, Plzně, Písku a do okolí Týna nad Vltavou.

Práci krejčích je obtížné blíže dokládat. Až do konce druhé třetiny 19. století šili ručně, jejich práce byla tedy zdouhavá a nákladná. Zcela určitě nepracovali jen pro městské obyvatelstvo. Dochované oděvní součástky z venkovského prostředí (kromě součástek plátěných a sukni) prokazují, že byly stříhově odvozovány z oděvů dobových a tedy tak složité, že je těžko mohl dobře zhotovit neodborník. Byly to zejména soukenné kabáty, kabátky, vesty, živůtky a šněrovačky. Tyto nákladné součástky se ovšem často pořizovaly jednou za život a ještě se i dědily.

Ve druhé polovině 19. století se počet krejčích udržoval na přibližně stejné výši, jak to ukazuje následující přehled:

Berní okrsek:	1870–1875	1875–1880	1880–1885
Klatovy	75	82	70
Nýrsko	38	24	25
Plánice	3	26	20

Počty těchto řemeslníků se snížily až v první polovině 20. století v souvislosti s rozvojem konfekčního průmyslu.

Podobným způsobem jako krejčí pracovali i obuvníci. Šili boty hlavně na objednávku, někteří snad i pro prodej na trzích v okolí. Zabývali se i opravami, někteří chudší pravděpodobně jen opravami. Tereziánský katastr uvádí například v Plánici 4 obuvníky a 2 přištipkáře, v ostatních místech výrobce nerozlišuje. (Na území Klatovska zaznamenává 30 obuvníků – kromě města Klatovy). Síť ševců-řemeslníků pravděpodobně pro zásobení místních obyvatel postačovala i když ruční výroba byla zdouhavá. Boty byly nákladná záležitost. Lidé na vesnicích chodili při práci hlavně v dřevácích, ti nejchudší pravděpodobně ani boty neměli.

Do třicátých let 19. století se počet obuvníků na Klatovsku poměrně značně zvýšil. Na panstvích Klatovska se jich udává 128 a navíc ještě pracovalo 30 obuvníků v Klatovech. Zejména vysoký počet ševců pracoval na panství Bystřice. Je sice pravdou, že území tohoto panství bylo značně rozsáhlé a zahrnovalo i tři městečka a jeden městys (Strážov, Nýrsko, Janovice, Dešenice), ale i tak je počet těchto řemeslníků ve srovnání s jinými lokalitami velký. Pro koho tyto obuvníci pracovali a v jakém rozsahu však ze strohých údajů topografie nevyplývá.

V posledních desetiletích 19. století počet obuvnických mistrů poněkud poklesl. Statistické údaje z let 1875–1880 uvádějí na Klatovsku 91 obuvníků a na Plánicku 4, v dalším pětiletí v městě Klatovy 50, na Klatovsku 33, v okolí Nýrska 24 a na Plánicku 19. Kromě Klatov-města je to počet, který se zdá být úměrný potřebám místních obyvatel. Vysoký počet obuvníků v Klatovech předpokládá výrobu pro širší okolí nebo jiné zakázky (armáda?).

Zajímavá je ve vztahu k obuvnické výrobě pozdější zpráva pocházející z kroniky obce Němčice u Plánice. Kronika z počátku 20. let 20. století hovoří o zaměstnání obyvatel obce v minulosti, tedy koncem 19. století. Dosvědčuje, že v obci byli vždy jen malí hospodáři, dříve převážně obuvníci, kteří jezdili se svými výrobky na trh do Horažďovic, Blovic a Nepomuku. Při tom pracovali také na hospodářství. Nebyla to tedy zřejmě výroba schopná dalšího růstu a zanikla.

Významnou úlohu pro obyvatele Klatovska měly výrobní obory, jejichž základem bylo opracovávání dřeva. Dřevo bylo obecně důležitým materiálem, neboť se z něj zhotovovalo téměř všechno nářadí a náčiní pro rolnické hospodaření i pro práce v domácnosti. Jen ty nejdůležitější součástky byly z kovu

nebo z jiných materiálů. Až do konce 19. století sloužilo také jako důležitý zdroj energie pro náročné výroby jako bylo železářství a sklářství.

Na Klatovsku bylo dřeva vždy dostatek, zejména bohaté byly v tomto ohledu jeho jižní části patřící k horskému masivu Šumavy. Práce v lese byla v této části Klatovska důležitým zdrojem obživy.

Zdůraznil to i Sommer ve své topografii, kde uvádí pro panství Bystřice, že obyvatelé horských vsí pracují ve velké míře jako lesní dělníci a nádeníci ve sklárnách. Tato pracovní příležitost se ještě zvýraznila v padesátých letech 19. století, kdy bylo nutno zpracovat velké množství polomů vzniklých po přírodní pohromě, která postihla Šumavu.

Dřevo se zpracovávalo na místních pilách. Původně to byly malé pily připojené k mlýnům. K pohonu pily-katru se používalo mlýnského kola. Proto pravděpodobně nejsou v nejstarších přehledech přesně všechna tato zařízení podchycena. Podle Schallerovy topografie bylo v roce 1790 na Klatovsku 18 a v okolí Nýrska 27 pil.^{18/} Sommerova topografie jich uvádí celkově jen 12, takový pokles však není pravděpodobný.

Z druhé poloviny 19. století jsou přesnější informace v materiálech Obchodní a živnostenské komory. V období 1870–1875 se na Klatovsku udává 32 pil, nejvíce kolem Nýrska (Hamry, Eisenstrass). Statistické údaje podchycují také vybavení těchto podniků a tyto informace prokazují, že se skutečně jednalo o malé pily s jedním katrem obsluhovaným jedním či dvěma zaměstnanci. Tyto malé pily, stejně jako mlýny, nepracovaly soustavně, ale jen podle potřeb a objednávek. V následujícím desetiletí – mezi roky 1875–1885 poklesl počet těchto drobných pil na polovinu, ale vytvořily se dva velké závody, které na sebe pravděpodobně stáhly obchody s řezivem jdoucím mimo území Klatovska. Byla to pila v Klatovech s padesáti zaměstnanci a pila v Nýrsku s osmnácti zaměstnanci. Kromě nic se udržely menší pily v obcích Chocomyšl, Kvaslice, Nemilkov, Rovná, Chudenín, Eisenstrass (3), Zelená Lhota (3), Sruby (2), Kreuzwinky (?). J. Blau poukazuje na to, že k rozkvětu tohoto oboru v devadesátých letech 19. století přispěla velkou mírou výstavba dráhy z Klatov do Železné Rudy, která napomohla tomu, že se výrobky mohly drahou dopravovat do větších vzdáleností. V okrsku kolem Nýrska bylo podle Blaua v devadesátých letech 21 pil a 24 šindelek (pil upravených pro strojní výrobu šindelů).

Podle materiálů z hrubých průzkumů byly v pozdější době menší pily ještě v obcích Újezd, Divišovice, Neznašovy, Železná Ruda-Alžbětín, Hamry, Milence, Uhliště, Svátá Kateřina, Hojsova Stráž, Brtí, Jesení a Veselí.

Výroba drobného dřevěného nářadí. Jak bylo poukázáno již v úvodu, dovedli si mnozí hospodáři zhotovit drobné dřevěné nářadí sami. V některých horských krajích se výroba drobného dřevěného nářadí stala důležitým zdrojem obživy, na Klatovsku však takové důležitosti nenabyla. Jednotliví drobní výrobci měli jen místní význam a často se této drobné výrobě věnovali dřevozpracující řemeslníci – koláři, soustružníci, pilaři – vedle své hlavní výrobní činnosti.^{19/}

Podle svědectví J. Blaua pracovali na přelomu století v okolí Nýrska výrobci hrábí. Větší část svých výrobků prodávali místním obchodníkům do blízkých městeček, kteří s nimi chodili o nedělích a svátcích do míst, kde byly kostely, a před nimi je hospodářům prodávali.^{20/} Výroba měla zcela zřejmě jen místní význam.

Kromě hrábí byly předmětem této drobné výroby dřevěné vidle, kosišťata, lopaty a lopatky, vařečky, korýtka a okříny, dřeváky, formy na máslo, ruční šindele. Na širším území Šumavy to byly také luby na síta, krabice z lubů, krabičky pro lékárny a sirkárny, dřevěný drát na sirky apod.

Zpráva Obchodní a živnostenské komory v Plzni za období 1870–1875 má v úvodu poměrně velkou stat' věnovanou tomuto oboru domácí výroby a udává i odhady počtu pracovníků, kteří se mu věnovali, pro něž byla hlavním zdrojem obživy. Jako hlavní oblast této výroby na Šumavě je udáváno Prachaticko a Sušicko, odkud šly výrobky i do vzdálených oblastí. Pro povznesení této výroby byla zřízena i odborná dřevařská škola ve Volarech. Klatovsko nebylo v tomto ohledu označeno za významné.

Mezi dřevozpracující řemeslníky patřili koláři. Žili a pracovali, podobně jako kováři, často na vesnicích a v menších městečkách. Vyráběli hospodářské vozy – žebříňáky, formanské vozy a další typy povozů, dále kolečka, trakaře, žebřiny, saně, dřevěné potřeby pro zápřah – járna, krumpholce, zhotovovali i drobnější dřevěné nářadí, věnovali se samozřejmě opravám vozů a kol, k čemuž bylo potřeba speciálnějšího nářadí.

Počet kolářů uváděných Tereziánským katastrem a Sommervou topografií je shodný – 12 a poměrně malý. Tito řemeslní koláři se věnovali zřejmě převážně výrobě a opravám vozů a jejich počet postačoval. Opravy a výrobu drobnějšího nářadí prováděli zřejmě výrobci, kteří nepatřili do kategorie evidovaných řemeslníků a často zruční hospodáři sami. Ve druhé polovině 19. století počet kolářů-řemeslníků stoupl. Po zrušení cechů se zřejmě mnozí s příležitostných výrobců profesionalizovalo. Zpráva Obchodní a živnostenské komory za léta 1880–1885 udává v berním okrese Klatovy 28 kolářů, v berním okrese Nýrsko 13 a na Plánicku 6 kolářů. V dalších desetiletích jejich počet ještě mírně vzrostl.^{21/}

Bednáři byli povětšinou městskými řemeslníky i když jejich výrobky potřebovaly hospodyně jak na vesnicích tak ve městech. Důležitými zákazníky bednářů byly pivovary, při čemž pivovar byl obvykle na každém – i malém panství.^{22/} Pro obyvatelstvo zhotovovali bednáři škopky, vědra, díže, máselnice, putny a putýnky, bečky, voznice, později i vaničky a necky, pro pivovary hlavně sudy různých rozměrů pro zrání piva i pro jeho přepravu. Pro hostinské pak vyráběli holby a korbele.

Počet bednářů nebyl vysoký. Tereziánský katastr jich na území Klatovska uvádí 9, Sommerova topografie 13. V Plánici a v Chudenicích se dochovaly památky na samostatný cech bednářů a kolářů. Ani v pozdějších přehledech není bednářů zaznamenáno o mnoho víc a ve 20. století začalo bednářů ještě ubývat, protože mnohé jejich výrobky nahradily lehčí a praktičtější nádoby ze smaltovaného plechu a jiných materiálů. Hrubý průzkum rukodělné výroby uvádí celkem třináct bednářů, kteří však pracovali v různých obdobích první poloviny 20. století. V komentáři ke zprávě Obchodní a živnostenské komory se úbytek bednářů vysvětluje také tím, že pro pivovary je výhodnější zaměstnávat bednáře jako vlastní dělníky, takže počet samostatných řemeslníků klesl.

Truhláři zhotovovali nábytek pro městské i venkovské obyvatelstvo. Pro vesničany pracovali pravděpodobně zejména řemeslníci v malých městečkách. Za charakteristický lidový nábytek, který se v 18. a 19. století užíval ve venkovských selských obydlích, bývá považován malovaný nábytek skříňový a sedací nábytek a stoly zdobené profilovanými a řezbovanými tvary. Tento nábytek byl zcela určitě truhlářským dílem.

Některé datované kusy malovaného nábytku pocházejí z konce 18. století, nejvíce se jich dochovalo z první poloviny 19. století. Podle J. Blaua se v okolí Nýrska zhotovoval malovaný nábytek pro obyvatele širšího okolí ještě koncem 19. století.^{23/} Práce truhlářů měla velký vliv na vzhled obydlí obyvatel. V době obliby malovaného nábytku vytvořili truhláři na Klatovsku i určité lokální typy ve tvaru a výzdobě.^{24/} Odborníci označují Klatovsko jako určitý svébytný okrsek v jihozápadních Čechách. Malované kusy nábytku mají modrý, zelený nebo hnědý základ, malovaná pole jsou graficky vytříbená a kompozičně ucelená. Malované motivy jsou vytvořeny přímými tahy štětce, bez kontur. Nejčastějším motivem jsou kytice, jejichž kompozice je středová, z jiných motivů se objevují ptáčci. Malovaná pole na přední stěně truhel často imitují zásuvky prádelníků.

Druhý okrsek se utvořil v horských vesnicích v okolí Nýrska (Staňová jej nazývá Šumavským Podlesím). Výzdoba nábytku je méně honosná, kytice jsou tvořeny jen drobnějšími kvítky. J. Blau upozorňuje, že na nábytku z tohoto okrsku nejsou vůbec zobrazeny postavy, jen výjimečně jsou zde ptáčci jako doplněk kytic. J. Blau navštívil také výrobce nábytku truhláře Altmanna ze Svaté Kateřiny, který měl zavedenou dílnu na výrobu nábytku pro vesnické obyvatelstvo. Vyráběl v ní ucelené sady nábytku a dodával je nejen německému obyvatelstvu po obou stranách hranic, ale také do vzdálenějších

českých vesnic v Pošumaví. Vzpomínky tohoto truhláře, které J. Blau zapsal, dokládají výrobu malovaného nábytku až do osmdesátých let 19. století.

Tereziánský katastr uvádí v Klatovech 3–5 truhlářů a v ostatních městečkách regionu 9. V Sommerově topografii je zaznamenáno 34 truhlářů (z toho 15 na panství Chudenice, které však sahalo daleko za pozdější hranice klatovského okresu). Zvýšený počet truhlářů odpovídá tomu, že se v první polovině 19. století poněkud pozvedla životní úroveň vesnických obyvatel a zámožnější vesnické nevěsty si pořizovaly nový nábytek v celých kompletech.

Materiály z osmdesátých let 19. století uvádějí na Klatovsku 55 truhlářů, v okolí Nýrska 16, na Plánicku 6. V počtu jsou ovšem zahrnuti i truhláři, kteří se více specializovali na stavební truhlářství – výrobu oken a dveří. Pro vzdálenější klientelu zřejmě pracovali truhláři z německých horských vesnic, zejména v první polovině 20. století. Dochovala se jména truhlářů z Hamrů, Dešenic, Skelné Hutě, Uhliště, Nýrska, Děpolic, Hojsovy Stráže, Zadních Chalup, Krotějova, Liščí a Petrovic. Již výčet obcí ukazuje, že počet truhlářů byl tak velký, že se ztěžka mohli uživit jen výrobou pro své nejbližší okolí. Jejich výroba nesporně vyrostla na domácích tradicích zpracování dřeva v této části Šumavy.^{25/}

Truhláři z konce 19. století už povětšinou vyráběli nábytek podle dobové módy. Záleželo na výrobcovi i na přání zákazníka. Dokládají to některé dochované vzpomínky. Například truhlář J. Šavel (narozen kolem roku 1900) z Chudenic vzpomínal, že jeho otec, který byl činný na přelomu století a v prvních desetiletích století 20., zhotovoval hlavně selské lavice a stoly, vše rukodělně. On začal s vlastní výrobou v roce 1921 a dělal už všechný nábytek i stavební práce a rakve. Adolf Kotáb z Poleně vypovídal, že jeho děd i otec už na konci minulého století vyráběli „politýrované“ prádelníky - „kostny“, ručně leštěné, čili nábytek v té době moderní.^{26/}

Pro vesnickou domácnost měly význam i výrobky dalších městských řemeslníků. Patřili k nim i hrnčičři. Teprve až od konce 19. století se začalo vžívat plechové nádobí na vaření a kvalitnější porcelánové nádobí pro stolování. Přes to na vlastním Klatovsku zachycují prameny poměrně malý počet hrnčičřů. Tereziánský katastr uvádí 2 (případně 3) hrnčičře v Klatovech a po jednom v Plánici a Nýrsku, počet hrnčičřů v Sommerově topografii je totožný (v Plánici jsou uvedeni dva). Ani ve druhé polovině 19. století se počet hrnčičřů příliš nezměnil. V soupise keramických živností za léta 1865–1870 jsou podchyceni 4 hrnčičři v Klatovech, 1 v Nýrsku, 1 ve Strážově a další pak v místech okrajových – Nalžovy – 3, Hory Matky Boží – 1, Stříbrné Hory – 1, Všeruby – 1. S výrobky všech těchto řemeslníků se bylo možno setkat na trhovém místě Klatovska. Až do konce století se ve zprávách objevuje průměrný počet 6–7 hrnčičřů. Největší vliv však měla pravděpodobně hrnčičřská výroba v Kolovči. Koloveč patřila původně k panství Chudenice, po vzniku státních správních orgánů připadla k okresu Domažlice. Podle Sommerova topografie bylo ve 30. letech 19. století v Kolovči osm hrnčičřských mistrů, zmíněný materiál z roku 1865 jich udává devatenáct. Jejich počet vzrostl tedy více jak dvakrát. Výrobky kolovečských hrnčičřů byly známy nejen na Klatovsku a Domažlicku, ale i v oblastech vzdálenějších. Vozily se i do Bavorska. Koloveč se v různých národohospodářských zprávách označuje v 19. století za význačné hrnčičřské středisko přesahující jen místní význam.^{28/}

Zboží z Kolovče bylo velmi charakteristické ve tvarech, technologii i dekoru a ve svých základních znacích se po mnoho desetiletí téměř nezměnilo. Hrnčinové výrobky z Kolovče měly červený, v mladší době i žlutočervený střep s převážně tmavě hnědou základní engobou. Dekor představují značně stylizované rostlinné motivy doplňované úponky, tečkami, linkami, vlnovkami či kolečky. Kompozice motivů je často centrální – hlavní motiv je umístěn ve středu talíře či mísy, na břichu džbánů, nebo jsou drobnější motivy rozesety po ploše předmětu. Dekory malovali hrnčičři kukačkou, motivy jsou proto tvořeny linkami nejčastěji bělavé a zelené barvy. Výzdobná motivika byla obecně „hrnčičřská“, ale způsob jejího ztvárnění byl v Kolovči natolik charakteristický, že jsou výrobky z Kolovče od ostatních poměrně snadno rozeznatelné.^{29/}

Kromě hrnčičřských výrobků se dostaly v 19. století mezi vesnické i maloměstské obyvatele kameninové a bělninové výrobky drobných keramických manufaktur. V podhorských oblastech

Domažlicka a Klatovska jich bylo několik. Nejbližše Klatovům byly manufaktury ve Všerubech (Neumark) a v Baiereku – Staré Lhotě u Nýrks (Freihöls).

Všerubskou manufakturu založil ve 30. letech 19. století Antonín Fischer na svém zemědělském dvoře. manufaktura poměrně vzkvétala, drobnější krize překonávala zřejmě tím, že zaměstnanci manufaktury byli zároveň i pracovníky – deputátníky zemědělského dvora. V 90. letech 19. století se její výroba zmodernizovala, takže se vlastně přeměnila v keramickou továrnu. Zanikla až s odsunem obyvatelstva v roce 1946. Všerubská manufaktura vyráběla kameninové zboží, byla to kamenina měkkého typu s šedým střepem. Po modernizaci v devadesátých letech se kvalita střepu zlepšila, byl bělavý a svými vlastnostmi se výrobky blížily bělnině. Největší část výroby směřovala k obyvatelům vesnic a drobnějších měst. Zboží bylo zdobené květinovými dekory. Všerubská manufaktura si však ve výzdobě nevytvořila svůj vlastní styl, napodobovala v dekorech vzory jiných výroben (Zdanov, Beierek). Na přelomu 19. a 20. století se výroba všerubské továrny změnila, vedení se snažilo o zavedení módních „světovějších“ dekorů, ale šlo opět o napodobeniny a ohlasy úspěšných keramických a porcelánových vzorů.^{30/} Tato manufaktura ležela sice mimo oblast Klatovska, ale v jejím těsném sousedství, takže své výrobky zcela jistě obyvatelům Klatovska nabízela.

Složitější historii měla manufaktura či vlastně dvě manufaktury ve Staré Lhotě (Freihöls) u Nýrka. Prvou z nich založil pravděpodobně roku 1824 majitel panství Josef Kordík. Odborným vedoucím výroby se stal František Schellhorn. Od roku 1828 pronajal majitel manufakturu Martinu Schellhornovi, o němž je známo, že pocházel z bavorského Teichmansdorfu a před pronájmem pracoval v manufaktuře ve Zdanově u Domažlic. Ve třicátých letech měla manufaktura 11 zaměstnanců a zboží vypalovala ve dvou pecích. Prvý nájemce zemřel v roce 1845 a manufakturu po něm převzal jeho syn Jan. V té době v ní pracovali ještě další dva Janovi bratři a 6–9 dalších zaměstnanců. Jeden z bratrů – Karel – se pravděpodobně snažil osamostatnit a pokusil se založit výrobu v Hamrech. (Není jasné, o kterou obec Hamry se jednalo). Důkazem této jeho snahy je několik kusů jeho výrobků, které se dochovaly v muzeích a od výroby z Beiereku se odlišují značkou na dně. Jeho samostatná výroba však pravděpodobně netrvala dlouho.

Manufaktura v Beiereku přestala pracovat někdy kolem roku 1875.

Nedaleko ve Staré Lhotě (Freihöls) vyvstala beierecké manufaktuře konkurenční výroba, kterou založil židovský obchodník z Nýrka Mojžíš Aron Epstein. Poprvé se pokusil o výrobu keramiky v letech 1851–1852, ale pokus nebyl úspěšný. V roce 1865 zahájil výrobu znovu, zřejmě po pečlivější přípravě, a tento druhý pokus se podařil. Není známo, kdo byl odborným vedoucím dílny, ale manufaktura celkem slušně prosperovala. Měla 7–8 dělníků, v roce 1880 dokonce 13. Pravděpodobně přibyli někteří zkušení dělníci ze zrušeného Beiereku. Doba rozkvětu však nebyla dlouhá, manufaktura zanikla v devadesátých letech nebo na přelomu století.

Podstatnou část výroby obou manufaktur u Nýrka tvořila výroba pestrého zboží pro obyvatelstvo v okolí. Technicky šlo o měkkou kameninu někdy lepší, někdy horší kvality, střep byl bílošedý politý bílou glazurou. Tvary byly vytáčené na kruhu nebo zatáčené do forem, mladší manufaktura ve Staré Lhotě vyráběla i zboží lité do forem. Dekor byl pestrý, malovaný.

Manufaktura v Beiereku vyráběla zboží trojího typu.

- Menší dochovanou skupinu tvoří šálky, konvičky, talíře, mísy, teriny a podnosy zatáčené do forem. Měly na okrajích prolamování, okraje měly zvlněné a někdy i prohýbané stěny. Často se na těchto tvarech objevoval plastický dekor. Malovanou výzdobu tvořily jen modré linky a skupinky modrých teček.

- Dalším typem byly talíře a mísy s rovným okrajem vyzdobené na dně malovanou vedutou. Zobrazená krajina na vedutě měla jediný námět. Byl to většinou dvojdům, jeden z domů byl menší; druhý větší měl nápadný komín, obrázek doplňoval strom. Veduta snad představovala pohled na manufakturu.

- Třetí a nejrozšířenější typ výrobků z Beiereku byly hladké talíře s růží na dně, mísy a soudkovité hrnky s ohnutými okraji. Kytice na dně se obvykle skládala z vínově červené růže, oranžového tulipánu, zelených listů, vše doplňovaly drobné modré kvítky, manganově červené stonky a linky.

Základní skladba motivů byla stejná, obměňovaly se jen detaily. Centrální motiv doplňovaly na okrajích talířů drobné kvítky, které byly umístěny buď pravidelně po celém okraji, nebo často na čtyřech protilehlých místech. Právě toto zboží z Beiereku se rozšířilo ve vesnickém prostředí natolik, že bylo koncem 20. století považováno za lidovou keramiku.

Manufaktura v Beiereku obvykle své zboží na dně signovala. Patřilo jí několik typů značek – Neuern (asi nejstarší), Bayereck, Beierek.

Manufaktura majitele Epsteina začala vyrábět zboží zcela obdobné keramice z Beiereku. Výrobky z pozdější doby byly značně přeplněné výzdobou a v barvách mnohem pestřejší. Použití pestřejší palety barev dovolily muflové pece, kterými byla manufaktura zařízena v osmdesátých letech. Používaly se také listrové glazury s opalizujícími efekty. Zboží z pozdní výroby této manufaktury bylo přezdobené a někdy až nevkusné. Tato manufaktura své zboží neznačkovala.

Několik dochovaných exemplářů vyrobených v blíže neurčené manufaktuře v Hamrech prokazuje jasně spojitost s výrobou v Beiereku. Signovány jsou značkou Ha umístěnou v kroužku nebo složitější komponovanou značkou, na níž je zobrazen stůl s hrnčírským kruhem, nápis HAMERN a iniciály KS (snad Karel Schellhorn).^{31/}

Ačkoliv bylo zboží z manufaktur kvalitnější než zboží hrnčírů, nevytlačilo zcela hrnčírské výrobky z vesnic. Ve druhé polovině 19. století vznikla jakási dělba ve využití. Kameninové byly hrnečky, talíře, mísy, džbánky – tedy keramika „na stůl“. Hrnčírské zboží sloužilo hlavně k vaření a v mléčném hospodaření – hrnce, plotňáky, koutní hrnce, džbány na pivo a na vodu, krajáče na mléko, vykuřovadla apod. Od počátku 20. století ustoupily hrnčírské výrobky i výrobky drobných manufaktur lacinějšímu a kvalitnějšímu zboží z továren (porcelánu a tvrdé kamenině, pro některé účely i smaltovanému nádobí).

Řemesla stavební – tesaři a zedníci – byla ve starších materiálech zastoupena celkem spoře, ale v průběhu 19. století počet pracovníků těchto profesí podstatně stoup.

Tereziánský katastr uvádí osm tesařských mistrů na celém území Klatovska (Klatovy 1, Nýrsko 2, Janovice 2, Běšiny 1, Veselí 1). ovšem kolem mistrů se vždy sdružovala skupina tovaryšů a pomocníků, kteří byli při stavbě domu nebo krovu nezbytnými pomocníky. Sommerova topografie tuto situaci prokazuje zcela jasně. V třicátých letech 19. století podle tohoto materiálu pracovalo na Klatovsku 10 mistrů s 27 tovaryši a v městě Klatovy byli zaznamenáni dva mistři, kteří zaměstnávali 32 tovaryšů a pomocníků. Tento malý počet mistrů zřejmě potřebě zcela dostačoval i když na vesnicích bylo v té době na Klatovsku převaha dřevěných stavení. Ale i v tomto oboru si mnohé opravy i přístavby dělali obyvatelé sami, zejména v podhorských vesnicích, kde bylo hodně lesních dělníků, kteří opracování velkých klád ovládali z práce v lese.

Poněkud vyšší počet tesařských mistrů udávají statistiky pro 70. léta 19. století, kdy jich bylo zaznamenáno 16, (v obcích Chudenice, Klatovy /2/, Janovice, Kydliny, Malonice, Těšetiny, Myslovice, Liška, Radinovy, Záhorčice, Městiště, Dešenice, Nýrsko, Kvaslice a Plánice). V dalších desetiletích jejich počet opět klesal. Je pravděpodobné, že se mnozí z nich stali zaměstnanci stavebních firem a nebyli tedy jako samostatní řemeslníci registrováni.

Zednické řemeslo nacházelo v 18. století uplatnění hlavně ve městech a městečkách, v průběhu 19. století nabývalo na důležitosti i na vesnicích s tím, jak se zde začala stavět stavení zděná. Zedničtí mistři, zvláště ve starších dobách, nebyli jen výkonnými řemeslníky, ale museli umět také nakreslit plány a podle nich stavbu provést. Stejně jako u tesařů není počet mistrů udávaný statistiky totožný s počtem osob, které se zedničinou živily. Mistři kolem sebou sdružovali větší či menší počet tovaryšů, pomocníků a učňů.

Tereziánský katastr uvádí na Klatovsku 18 zednických mistrů. Převážně sídlili v městečkách nebo centrech panství – Nýrsko 2, Chudenice, Švihov 6, Týnec, Ježovy 3, Kámen, Chocomyšl, Únějovice, Klatovy 2.

Početní poměry mistrů a tovaryšů lépe osvětluje Sommerova topografie. Například na panství Plánice měli tři zedničtí mistři 49 tovaryšů. To byly již přímo, hleděno našima očima, malé stavební firmy.

Celkově uvádí Sommer pro 30. léta 19. století na panstvích Klatovska 30 zednických mistrů s více jak stovkou tovaryšů.

Ve druhé polovině 19. století udávají statistiky kolem dvaceti živnostníků – zedníků, kteří ovšem opět zaměstnávali řadu dalších pracovníků. V komentáři ke statistikám Obchodní a živnostenské komory v Plzni za léta 1870–1875 se konstatuje, že počet osob, které se živí zedničinou značně vzrostl. Tento vzrůst se v komentáři vysvětluje tím, že je mnoho zedníků potřeba při stavbě dráhy a mnoho se jich také užívá při stavbách rozvíjejících se průmyslových podniků.

Kromě toho byla od druhé poloviny 19. století na Klatovsku řada obcí, jejichž chudší obyvatelé provozovali zedničinu jako doplňkové sezonní zaměstnání. Byli to drobní zemědělci a domkáři, kteří na jaře vytvořili zednické party a vydávali se za prací do velkých měst. Jezdili do Vídně, ale také na druhou stranu do Saska. Zprávy o tom se dochovaly v místních kronikách například v obcích Záhorce, Hoštice, Habartice, Obytce, Hnačov a Zdebořice,^{32/} ale je pravděpodobné, že tomu tak bylo i v některých dalších vesnicích.

Z místních podmínek vycházela práce v lomech a s ní související výroba kamenického zboží a vápna. na Klatovsku byly dvojí lomy – na žulu a křemenný štěrk a na vápenec.

Starší byly pravděpodobně vápencové lomy, alespoň je o nich více zpráv z první poloviny 19. století. Sommer uvádí ve 30. letech vápencové lomy v Tupadlech, Lomci, Týnci a Janovicích, tedy v souvislejší pásma na západ od Klatov. Dále pak jednotlivé lomy v různých místech – v Bolešínách, v Hradišti u Bernartic, ve Svinné, Skelné Huti a v Nehodivi na plánickém panství. Lomy byly panské. Vápenky jsou uváděny ve Svinné, Janovicích, Čachrově a Vícenicích, kam prý se vozil vápenec z Lomce. Vápno se užívalo nejen pro stavební účely, ale také ve sklárnách, které byly důležitými odběrateli. U vápenky ve Svinné Sommer výslovně podotýká, že dodává vápno hlavně sklárnám v horách i do Bavorska.

Některé lomy na vápenec a vápenky pracovaly i ve druhé polovině 19. století. zprávy Obchodní a živnostenské komory uvádějí, že kromě vysloveně malých provozů, zasluhují zvláštní pozornost lomy na vápenec u Nehodivi, Kvasetic, Plánice, Zborov a Němčic, tedy proti Sommerovi naopak ve východní části Klatovska v okolí Plánice. Některé starší menší lomy však pravděpodobně pracovaly i jinde dále, protože vápenky jsou ve stejné době uváděny v Bolešínách, Čachrově, Mochtíně (2 vápenky), Týnci, Skelné Huti (2 vápenky), Svaté Kateřině (3 vápenky) a v Nehodivi (4 firmy). některá místa se shodují s údaji Sommerovými.

Jako největší podnik je ve druhé polovině 19. století ve všech zprávách zvlášť uváděna vápenka v Čachrově. V osmdesátých letech měla 43 zaměstnanců. koncem 90. let 19. století zřejmě řada menších vápenek zanikla. Kromě čachrovské jsou v této době na Klatovsku uváděny jen čtyři, z nichž jedna byla ještě označena mimo provoz.

Žulové lomy byly otevřeny hlavně v pruhu od Mlázov po Myslív na Plánicku a kromě nich byly i lomy u Klatov. Lomy byly u obcí Mlázovy (4 lomy), Vlčnov, Čihaň (3 lomy), Bernartice, Boříkovy, Zborovy, Štipoklasy, Nehodiv, Myslív, Nový Dvůr a Milčice. Tyto lomy se objevily ve statistických zprávách ve druhé polovině 19. století. Žulové lomy neuvádí ani Tereziánský katastr ani Sommerova topografie. Je pravděpodobné, že se příležitostně na některých místech kámen lámal podle potřeby, ale nešlo zřejmě o soustavnou činnost. Kámen je náročný na dopravu a tak až do vzniku železniční sítě se hledal v nejbližším okolí stavby. Teprve železniční doprava umožnila rozkvět lomů a kamenické práce v místech, kde se nacházel kvalitní materiál. Odtud se pak výrobky vozily po železnici do větších vzdáleností do rozšiřujících se měst (schody, dlažba, překlady). Sama stavba železnice přinesla velkou potřebu kvalitního stavebního kamene pro klenutí mostů a tunelů a kamení a štěrku pro uložení kolejí. Ve zprávě ze 70. let 19. století se udává, že v lomech na Klatovsku se v létě zaměstnává kolem stovky pracovníků a že se v letech 1873–1875 mnoho žulových kostek odvezlo do Vídně a na stavbu tunelů do Sedmíhradska.

Mistři kameníci byli v 70. letech zaznamenáni v Bernarticích, Boříkovech, Klatovech, Brodě, Vlšnově, Velenovech, Zborovech (2) a Zavlekově.

Významnou kamenickou obcí byla Čihaň. Je známo jméno kamenického mistra Adama Stuny zaznamenané v Čihani k roku 1720. V letech 1850–1870 se v Čihani vyráběly velké kamenné plotny kulatého i čtvercového tvaru, které se zasílaly až do Berlína. Kameník Josef Hajník zaměstnával v roce 1892 až šedesát dělníků. Dělal se u něj hlavně stavební prvky, pomníková práce a obrubníky a posílaly se hlavně do Prahy.^{33/} Kamenická výroba se v Čihani udržela až do 20. století.

Na místních surovinách – na drobných nalezištích železné rudy, dostatku dřeva a vodní síly vyrostla i místní výroba železa v hamrech. Už sama místní jména některých obcí na Klatovsku hovoří o výskytu suroviny nebo o místě jejího zpracování – Železná Ruda, Hamry, České Hamry. Největšího rozkvětu doznalo toto dolování ve středověku, dalo podnět ke vzniku některých sídel v horské části Šumavy. V období, které sledujeme, byla ložiska už vyčerpána, nebo tak slabá, že se těžba nevyplácela. Ruda byla zpracovávána v hamrech. Ještě na přelomu 70. a 80. let 19. století pracovalo na Klatovsku několik hamrů, ovšem nepracovalo se v nich už s rudou, ale přetavovalo se zde staré železo, z něhož se zde vyráběly větší kované nástroje. Hamry byly zařízeny velkým mechanickým kladivem – bucharem, který pohánělo vodní kolo. Síla bucharu byla důležitá při výrobě kvalitního kovaného předmětu. V hamrech se vyráběly kované pánve, radlice, různé typy seker a další kované nástroje, lopaty, rýče, kování na kosy a srpy atd. Zpráva Obchodní a živnostenské komory v Plzni uvádí pro období 1875–1885 hamry v Chudeníně, Zelené Lhotě, Svaté Kateřině, Eisenstrassu a v Nemilkově. Až do 20. století pracovaly hamry v Nemilkově a Městišti.

Další řemesla.

Kromě řemeslníků, o nichž jsme psali v předchozích statích, kteří představovali větší skupiny, pracovali na Klatovsku i další jednotliví řemeslníci, kteří zhotovovali nebo opravovali rozličné potřebné předměty.

V Tereziánském katastru se uvádějí ještě tito další řemeslníci: na panstvích Klatovska – 4 provazníci, 2 punčocháři, 2 sedláři, 3 zámečníci, 3 sklenáři, koželuh, jirchář, pokrývač, hodinář a puškař, v městě Klatovy pak ještě mydláři, voskaři, kožešníci, kloboučníci, parukář, zlatník, kotlář, klempíř, zvonař, cvočkař a kominíci. Podobné profese uvádí i Sommer pro dobu pozdější. Kromě jmenovaných se v jeho topografii objevili také cínař, optik a sekerník. Tito řemeslníci pracovali převážně ve městech nebo sídlech panství. (Kromě sekerníka, který opravoval mlýnská kola a dřevěné součásti mlýnského zařízení). Rozsah těchto profesí na Klatovsku byl obdobný rozsahu v jiných oblastech a jejich práci tedy nemůžeme charakterizovat jako něco specifického.

Domácká výroba a doplňková zaměstnání

Kromě domácí a řemeslné výroby, která byla určena hlavně pro spotřebu v místě, existovala na Klatovsku i výroba, jejíž produkty směřovaly zcela jinam, někdy i ke spotřebitelům značně vzdáleným. Bylo to několik oborů hromadné domácké výroby, které měly pro místní obyvatele význam hlavně v tom, že jim přinesly možnosti výdělků – obživy.

Domácká výroba měla dva rozličné kořeny; jednak vyrostla z místní výroby domácí či řemeslné, jednak byla v některých příhodných místech uměle zavedena.

Domácká výroba prvního typu byla charakteristická tím, že rostla postupně. Výrobci zpočátku sami rozváželi či rozesílali své výrobky do vzdálenějšího okolí, protože hledali další zákazníky. Pokud v některém místě bylo takových výrobců víc, obvykle se potom některý více specializoval na prodej a přebíral k prodeji i výrobky svých sousedů. Jindy se výkupu a prodeje do vzdálenějších míst ujal některý z podnikavých místních obchodníků a stal se překupníkem, který zboží prodával dál.

Charakterem se tomuto typu přibližovala výroba rozličných dřevěných výrobků (náradí, dřeváky, řezby, nábytek), která přinášela obživu obyvatelům německých obcí v horské části okresu (viz předchozí kapitola) a některé obory košíkářské výroby. Výrazná centra domácké výroby tohoto typu, jako byla

například na nedalekém Staňkovsku Krchleby s výrobou loubkových košů, nebo Skašov s výrobou hraček, se na Klatovsku nevytvořila. Přes to v některých oborech byli výrobci, kteří pracovali nejen pro bližší, ale i pro vzdálenější okolí, i když se jejich výrobky pravděpodobně nedostaly dál, jak na okraj šumavského podhůří.

Řadíme k nim výrobce košíků různých typů. Písemný materiál o jejich práci je sporý. Až na výjimky nebyli košíkáři řemeslníky, proto se ve statistikách neobjevují. V Sommerově topografii je o košíkářství jediná zmínka v části věnované statku Mlázovy a Boříkovy. V charakteristice příležitostí k obživě místních zemědělců se uvádí, že jako vedlejší zaměstnání e provozováno tkalcovství a košíkářství. Košíkářská výroba v tomto místě musela být rozsáhlejší, když ji úředník podávající zprávu považoval za hodnu pozornosti. Nic však nevím o tom, jaký materiál zpracovávali a jaké výrobky zhotovovali. (V dalším textu si ukážeme, že šlo možná o jinou pletářskou práci). Další informace pocházejí až z dvacátého století. J. Blau poukazuje na to, že ve druhé polovině 19. století byla v okrsku Nýrska poměrně hojná výroba košíků z kořenových loubků, které se prodávaly jak na české, tak na bavorské straně Šumavy. V hrubém průzkumu rukodělné výroby jsou zachyceny vzpomínky na výrobu od konce 19. století. zde se hovoří o košíkářích ve dvou malých okrscích. Prvý byl u Strážova – Strážov, Lehom, Víteň, druhý na jih od Plánice – v obcích Skránčice, Zdebořice, Hoštice a Hnačov. Mlázovy a Boříkov se v těchto mladších materiálech už nevyskytují.

Košíkářská výroba má poměrně širokou paletu používaného materiálu a každý materiál vyžaduje poněkud rozdílnou přípravu a také techniku pletení a tvarování. Obecně nejrozšířenějším materiálem bylo vrbové proutí. Na Klatovsku však byly výrobky z vrbového proutí v menšině. Zhotovovali je hlavně městští košíkáři – řemeslníci v Klatovech. (V Klatovech byli v prvních desetiletích dvacátého století tři košíkáři – Pavlík, Bláha a Diviš). Tito městští košíkáři měli širší znalosti o materiálech i tvarech, které mnohdy získali i na cestách za prací. Například košíkář František Diviš (narozen 1879) se vyučil v Klatovech, ale řemeslo v rámci „vandru“ dělal v Plasích, Mariánských Lázních, Karlových Varech, v Plzni, v Rokycanech i v Praze, takže se seznámil s velkou škálou tvarů košíků i módním zbožím. Tito městští košíkáři však měli své vlastní postavení, k domácí výrobě je nemůžeme počítat.

S proutím pracovali také košíkáři ve Strážově a Hošticích, ale více pletli košíky z loubků. V podhůří Šumavy byly totiž košíky z loubků obvyklejší než košíky proutěné. Loubky – pružné pásy dřeva – se zde štípaly ze syrového jedlového dřeva, z lískových větví, ze smrkového dřeva, ze smrkových kořenů, ze silných prutů šípku (řešeta). Nejčastějšími tvary byly podlouhlé koše na brambory ledvinovitého tvaru koše – nůše na záda s dřevěnou kostrou, travní koše, kulovité opálky, košíky na prádlo a řešeta na prosívání obilí čtvercovitého tvaru s rukojetí.

Košíkáři na vesnicích nebyli vyučeni, ovšem nebyli většinou úplnými samouky. Výběr materiálu, jak u proutí, tak u dřeva na loubky, jeho příprava vyžadovaly určité zkušenosti a zaučení. Většinou se znalosti dědily v rodině.³⁵⁷

Ve vesnických staveních, kde se pekl chléb, byla velká spotřeba slaměných ošatek. Stejnou technikou jako ošatky se dělaly i slaměné úly a různé zásobnice. O zhotovitelích těchto předmětů se však na Klatovsku přesnější zprávy nedochovaly. Podle Hrubého průzkumu byl snad nějaký význačnější výrobce v Srbicích, ale tato zpráva je zcela obecná a možná náhodná. Mnoho ošatek si asi obyvatelé zhotovili sami (technika není obtížná), příležitostní výrobci nebyli podchyceni.

Košíkářství obecně bylo národohospodář v 19. století považováno za vhodný obor domácí výroby, který může podpořit zaměstnanost obyvatel v místech, kde bylo málo průmyslu a tedy i málo pracovních příležitostí. Odpovědní činitelé se proto snažili podpořit rozvoj košíkářské výroby v takových místech zakládáním košíkářských kursů a škol. Byly zakládány jednak v místech, kde určitá výrobní tradice v tomto oboru existovala, ale také v místech, kde se předpokládaly vhodné podmínky pro zakotvení této výroby. Podobný pokus udělala Obchodní a živnostenská komora v Plzni i na širším Klatovsku. V roce 1887 byla zřízena ve Stříbrných Horách košíkářská škola se dvěma odděleními – pro chlapce a pro dívky. Vyučovací řečí byla čeština. Ve školním roce 1889/ 1890 ji navštěvovalo 13 hochů

a 11 dívek. Učili se plést z rozličných košíkářských materiálů, i cizokrajných, z proutí, rákosu, sparterie a palmového listu. Škola pravděpodobně neměla dlouhého trvání a v zaměstnání obyvatel Klatovska se nijak podstatně neprojevila.^{36/}

Domácká výroba druhého typu představovala výrobu v oborech, které byly do místa uměle zaneseny, případně její organizátoři využili některých dovedností a znalostí místních obyvatel. Tuto výrobu charakterizuje znalec v tomto oboru dr. Scheufler jako rukodělnou zboží malovýrobu bez právního zajištění, jednostranně specializovanou, organizovanou převážně gestorem a provozovanou převážně doma za pomoci rodinných příslušníků.^{37/} Mnohdy dělali domácí pracovníci na výrobku jen dílčí úkony a výrobky se kompletovaly v dílnách, jen v řidších případech zhotovovali výrobek kompletní.

Charakteristickým oborem domácké výroby 18. století do třicátých let století 19. bylo domácké přadláctví. Až do doby, kdy byl vynalezen spřádací stroj – selfaktor (sestaven v roce 1825), předla se veškerá příze ručně na vřetánku nebo na kolovratu. Vznikající textilní manufaktury potřebovaly mnoho příze na to, aby udržely v chodu hromadnou výrobu textilu, pro kterou byly zřízeny. Proto zaměstnávaly tisíce přadláků často na velmi vzdálených místech. Přadláctvím pro manufakturu se zabývali i obyvatelé některých vesnic na Klatovsku. Příst znaly v minulosti všechny ženy na vesnicích. Předly pravidelně pro potřebu svých rodin len i vlnu. Je pravděpodobné, že některé předly nejen pro svou vlastní potřebu, ale také na výdělek. V Sommerově topografii se například uvádí, že ve Švihově se chudí lidé živí předením, hlavně pro manufakturu ve Kdyni, ale také pro mnohé místní soukeníky. Ve zmíněném popise obživy obyvatel na panství Chlistov se hovoří o tom, že obyvatelé se kromě zemědělství živí také přadláctvím a tkalcovstvím, jehož výrobky prodávají na trzích. Stejně tak obyvatelé panství Bernartice.

V těsném sousedství Klatovska v Nové Kdyni na panství Kouty byla založena manufaktura na výrobu suken. Vznikla v roce 1769 a založil jí vídeňský velkoobchodník J. M. Schmidt po dohodě s majiteli panství hrabata Stadiony.^{38/} Své rozhodnutí a výběr místa odůvodnil zakladatel tím, že v místě „je k dostání potřebná surovina, potraviny tam jsou levné a mzdy nízké“.^{39/} Na základě archivních materiálů je známo, že roku 1775 pracovalo pro manufakturu asi 1.400 domáckých přadláků. Nejvíce jich sice bylo na koutském a trhanovském panství, ale pro manufakturu předla i řada obyvatel na panství chudenickém a bystrickém. Na chudenickém panství předlo v Němčicích 32 osob, v Herštejně 5, v Únějovicích 16, v Huti u Němčic 2, v Chocomyšli 13, v Úboči 31, v Kokšíně 1, v Bezpravovicích 2, Vílově 2, v Prudicích 2, v Chudenicích 4, v Kolovči 7, v Pušperku 1, ve Slatině 1, v Kaničkách 5, ve Strýčkovicích 6, v Srbicích 10, ve Švihově 1, v Soustově 4, v Oprechticích 14 a v dalších pěti obcích s nerozluštěnými jmény 77 přadláků – celkem na panství Chudenice 263 osob.

Na Bystrickém panství zaměstnávala manufaktura celkem 67 přadláků a to ve vsích Prapořiště 44, Branišov 5, Úlíkov 13, Sedlice 1, Nová Hospoda u Janovic 2, Veselí 1, Dešenice 1.^{40/}

Manufaktura potřebovala jemně spředenou vlnu, kterou místní ženy nebyly zvyklé tak zpracovávat. Proto manufaktura zřídila přadlácké školy v Klenčí, Všerubech a Nové Kdyni. Poddaní, kteří se ve škole učili jemnému předení, dostávali denní mzdu, kterou manufaktuře hradila vláda. Vláda měla totiž velký zájem na rozvoji manufaktur a na práci přadláků, kteří tak získali zaměstnání v chudých podhorských krajích, kde nebyly jiné pracovní příležitosti. Jmenované školy vyučily za tři roky – do roku 1775 asi 1.400 přadláků. Ani to však nestačilo a proto bylo navrženo zřídit další přadlácké školy v Klatovech a Kolovči. Vyjmenované obce chudenického a bystrického panství leží všechny v okolí Nové Kdyně, jejich obyvatelé získali tedy tuto práci v prvé vlně asi pod působením přadláckých kurzů v Nové Kdyni a Všerubech. Výroba v manufaktuře stoupala a stoupal i počet přadláků. Celková zpráva z roku 1838 říká, že pro manufakturu v Nové Kdyni pracovalo téměř 7.000 domáckých pracovníků, z čehož bylo 5.408 přadláků. Kolik z nich žilo na Klatovsku nelze přesně zjistit. Trochu mohou situaci přiblížit údaje ze Sommerovy topografie, ale ty nejsou pravděpodobně úplné. V rámci panství ležících na území Klatovska bylo ve třicátých letech pravděpodobně nejvíce přadláků na panství Chudenice. V

topografii se uvádí, že se na tomto panství zabývá předemím pro manufakturu kolem dvou tisíc osob včetně dětí. (Panství ovšem sahalo velkou částí mimo Klatovsko). V rámci tohoto panství se ještě znovu zdůrazňuje obživa předemím v Poleni a ve Švihově. V topografii se znovu opakuje poznatek, že pro manufakturu v Nové Kdyni předou poddaní z panství bystrického.

Na přelomu 30. a 40. let přestala mít manufaktura o domácí přádláky zájem. Někdy v letech 1834–1838 si manufaktura pořídila parní stroj, který využila k pohonu tkalcovských stavů i nových spřádacích strojů.^{41/} Práce tisíců přádláků se stala v průběhu několika let zbytečnou.

Kromě domácích přádláků zaměstnávala manufaktura také domácí tkalce. Využila tak znalostí místních tkalců a soukeníků. Domácích tkalců bylo ovšem podstatně méně než přádláků, část tkalců také pracovala přímo v dílně. Domáctí tkalci zhotovovali pro manufakturu hrubé kusy, které se pak v dílnách dále upravovaly do konečné podoby. Manufaktura zaměstnávala řadu mistrů, kteří bydleli a pracovali v městečkách a dohlíželi na práci tkalců v okolí. Zřejmě také vydávali a přijímali práci. Na Klatovsku sídlil jeden z takových mistrů na konci 18. století v Dlažově.^{42/} Tento mistr měl zcela určitě kolem sebe skupinku domácích tkalců, které vedl. Ještě ve třicátých letech 19. století potvrzuje tuto skutečnost Sommerova topografie, kde se udává, že mnozí obyvatelé panství Dlažov a Spůle pracují pro Novou Kdyni. V této době pracovali pro manufakturu také tkalci na bystrickém panství a v Chudenicích.

Manufaktura v Nové Kdyni prosperovala, postupně se modernizovala a měnila v továrnu. Kompletní výrobou – od příze až po hotovou vlněnou tkaninu – se zabývala až do 80. let 19. století, tedy více jak sto let. Podle zprávy Obchodní a živnostenské komory v Plzni za léta 1880–1885 zrušila se v této době v Nové Kdyni tkalcovská výroba a celý provoz se přeměnil ve strojní přádelnu, jejíž výroba se dále rozvíjela. Při té příležitosti se dozvídáme, že ještě na počátku 80. let pro Novou Kdyni pracovala řada domácích tkalců. V textu zprávy se uvádí: „Jediná tkalcovna v Nové Kdyni, jež opatřena byla 34 mechanickými, 137 ručními stavy a mimo továrnu na 79 ručních stavech pracovala, zastavila v průběhu období práci” ... „Asi 40 domácích tkalců zaměstnal jiný podnikatel a docílil barevné vlněné šátky pro venkovské obyvatelstvo dosti čilého odbytu.”^{43/}

Tyto údaje jsou bezesporu zajímavé, ovšem zcela obecné. Zjištění, zda v této době ještě pracovali pro továrnu také tkalci na Klatovsku či jen v bližším okolí Nové Kdyně, by vyžadovalo studium dalších pramenů. Jisté je, že domácí tkaní vlny na ručních stavech pro Novou Kdyni v 80. letech na Klatovsku zaniklo, stejně jako už před tím zanikla drobná soukenická výroba. Po zániku domácího přádláctví ve 40. letech to byla další ztráta pracovních příležitostí pro určitou část obyvatelstva zejména v západní části Klatovska.

Svým původem zatím nejasné je krajkářství ve Strážově a v Nýrsku. Ač tato dvě městečka nejsou od sebe příliš vzdálena a patřila v minulosti i ke stejnému panství, lišily se krajkářské výrobky z obou míst od sebe podstatnou měrou. V Nýrsku se zhotovovaly krajky obdobné jako v Krušnohoří a v okolí Hostouně (říkalo se jim zde krajky torchonové), ve Strážově se paličkovaly jemné krajky flanderského typu s tylovou půdicí a stylizovanými motivy obtahovanými silnější nití. Tato rozdílnost tradičních krajků zdá se nasvědčovat tomu, že krajkářství v Nýrsku a ve Strážově nemělo stejného původce a také se navzájem neovlivnilo.

Je nesporné, že paličkováná krajka byla do Čech zanesena. Velká krajkářská centra, jakými byly Krušné hory a Vamberecko počínají svou historii konkrétními osobami, které se o zavedení krajkářství zasadily. V případě Nýrska a Strážova zatím chybí konkrétní historické prameny, které by původ zdejšího krajkářství osvětlily. V obou místech se traduje, že se zde krajky vyráběly „od nepaměti”, ovšem paměť je krátká. Zakotvení znalosti krajkářské výroby může mít svůj původ buď v příchodu horníků s rodinami, hornické ženy z Krušnohoří paličkovaly (snad Nýrsko), nebo v cílevědomém úsilí některého z majitelů panství, který se snažil získat módní krajky tak, že dal vyučit paličkování některé ze svých poddaných a pak jim výrobu určil jako povinnost. Vyloučena není ovšem ani řada dalších možností.

Studii o krajkářství v Nýrsku zpracoval Josef Blau.^{44/} Nepodařilo se mu sice odhalit původ krajkářství v Nýrsku, ale podal cenné svědectví o krajkářství v tomto místě na konci 19. století. Krajky se paličkovaly jen v městě Nýrsku. Byla to důležitá příležitost k výdělku pro ženy a dívky. Zhotovovaly hlavně bavlněné metrové krajky, kterým se říkalo „torchonové“. Na konci 19. století vykupovali krajky dva místní překupníci, kteří s nimi „hausírovali“ hlavně do Bavorska. Platili někdy až po návratu z cesty. Dalšími odběrateli byli židovští obchodníci, ale ti obvykle neplatili hotovými, ženy si odměnu odebíraly ve zboží.

Když se v Nýrsku rozšířilo domácí šití prádla, začalo krajkářství upadat. Na konci 80. let byl učiněn pokus o pozdvižení krajkářství v Nýrsku – byl zorganizován jednoměsíční kurz, ve kterém se měly krajkářky zdokonalit a rozšířit své technické znalosti, ale ani to nepomohlo. Šité prádla přineslo snadnější a vyšší výdělky a tak v roce 1905, kdy psal Blau své pojednání, považoval již krajkářství v Nýrsku za zaniklé.

O krajkářství ve Strážově psalo několik autorů, ale téměř všichni citují J. Blaua, který podal nejstarší informace ve své souhrnné práci o domácí výrobě na Šumavě.^{45/} Autor uvádí nejstarší údaj o strážovských krajkářkách převzatý s Schallerovy topografie z roku 1789. V této topografii bylo zaznamenáno ve Strážově 16 krajkářek (v Nýrsku 15, v Chudenicích 2). V Sommerové topografii z třicátých let 19. století není o krajkářkách ve Strážově žádná zmínka ani ve statistice, ani ve slovním komentáři o zaměstnání obyvatel tohoto městečka. Stejně tak pomíjejí strážovské krajkářství zprávy Obchodní a živnostenské komory ze druhé poloviny 19. století. Ženy nepracovaly jako živnostnice, nebyly tedy v oficiálních statistikách registrovány. Ve zprávě této instituce za období 1870–1875 je kromě statistických údajů velká stať pojednávající o domácí výrobě. Krajkářství je v této stati věnován velký oddíl. Hlavní pozornost je však věnována krajkářkám z okolí Hostouně a Mutěna, z Klatovska je udáváno jen Nýrsko, Strážov jako by nebyl. Ovšem krajkářky zde nesporně byly. Mladší literatura uvádí, že někdy na počátku druhé poloviny 19. století pracovalo ve Strážově 60–80 krajkářek^{46/} a na konci století asi 120 krajkářek.^{47/} Vzhledem ke zprávě z roku 1789, pozdějším údajům i ústní tradici je zcela jisté, že krajkářky zde pracovaly po celé 19. století.

O způsobu odbytu strážovských krajek, o zákaznicích žádný z pramenů nehovoří. J. Blau udává, že strážovské krajky hojně používaly stavěčky čepců v Přešticích a objevují se také na svátečních krojích z Chodska jiných blízkých oblastí. Krajky se prodávaly na klatovských trzích. Je nanejvýš pravděpodobné, že strážovské krajkářky neprodávaly své výrobky přímo, ale stejně jako jinde prostřednictvím překupníků, ovšem přesnější zprávy se nedochovaly. Jen z ústní tradice je znám překupník jménem Bostl, který chodil s krosnou po kraji a krajky prodával.^{48/}

Od konce 19. století se o rozvoj strážovského krajkářství začala zajímat Národní jednota Pošumavská. Strážov – české městečko na okraji německého osídlení – spadl do území, na němž toto sdružení programově podporovalo činnost českých obyvatel. V říjnu 1896 zde tedy jednota založila krajkářskou školu. Ve svých začátcích byly kromě Jednotou podporována také Obchodní a živnostenská komorou v Plzni a zemským a okresním úřadem. Škola rozvíjela úspěšně svou činnost a v roce 1905 se stala školou státní. Existovala až do 50. let dvacátého století. Škola měla pro krajkářství ve Strážově velký význam. Jednak výukou zvyšovala kvalifikaci krajkářek a rozšiřovala jejich řady, jednak zadávala práci zprostředkováním objednávek a prodeje. Tím se v době, kdy začal obecně zájem o ručně paličkovanou krajkou opadat, rozšiřovaly možnosti odbytu a výdělku krajkářek. Škola nebyla totiž jen školou ve vlastním slova smyslu, ale také dílnou, kde pracovaly i zkušené krajkářky. Prostřednictvím školy pracovaly totiž i na zakázkách vzorově složitějších a učitelka u těchto krajkářek působila jako poradkyně při řešení technických problémů.

Krajkářská škola měla bezesporu zásluhu na udržení této výroby ve Strážově. Ovlivnila však práci krajkářek také v tom smyslu, že ženy upustily od tradiční techniky a vzorů krajek, které se zde pravděpodobně od doby vzniku zhotovovaly.

Jak již bylo řečeno původně se ve Strážově paličkovaly metrové krajky flanderského typu. Zhotovovaly se z jemné nitě, jejich základní půdu tvořily tylové dírky. Na „houdlu“ - podušce byl upevněn tvrdý

karton, na němž byly vpichy vyznačena tato tylová půdice, aby se při paličkování udržela její pravidelnost. DO této sítě komponovaly krajkářky zamýšlený vzor. Existovala řada motivků, které se krajkářky naučily a potom je řadily do vzorů. Motivky se v metrové kraje samozřejmě pravidelně za sebou opakovaly. Vzorky měly svá jména – ptáčkový okraj, boudička, kolový s hráškem, metličkový atd.^{50/} Motivy se obvykle zvýrazňovaly silnější nití, které zdejší krajkářky říkaly „cuk“. Typově se strážovské krajky shodovaly s krajkami vambereckými^{51/} i když skladba motivků byla poněkud jiná. Pro tyto krajky byly charakteristické ve Strážově rovné nebo jen jemně zoubkované okraje, motivy byly geometricky stylizované, jak to vyžadovala technika výroby.

Krajkářská škola zde rozšířila jiný styl paličkování. Především se užívala o něco silnější příze a vzory byly rozličnější. Většinou krajkářky opustily výrobu kraje s tylovou půdicí, byly také velmi pracné. Krajkářky si ve škole zvykly pracovat přesně podle vzoru, který byl předkreslen a vypíchán na podvinku (tvrdém kartonu upevněném na podušce). Rozloha znalostí krajkářek se tak rozšířila, ale jejich práce ztratila vazbu na místní vzorovou tradici. Bylo to ale zřejmě nutné, protože výroba by se bez zprostředkovaných objednávek a všestranné schopnosti vyhovět požadavkům zadavatelů pravděpodobně neudržela. Škola a její absolventky a spolupracovnice měly zřejmě vysokou řemeslnou úroveň, neboť krajky ze Strážova vystavené v roce 1905 ve St. Luis v Americe zde dostaly zlatou medaili a krajky byly oceňovány i při dalších podobných příležitostech.

Odbyt kraje neorganizovala jen škola. Výkup a prodej se od roku 1898 snažil organizovat i dámský odbor Národní jednoty Pošumavské, který je prodával v Praze. Od roku 1906 vykupovalo ve Strážově také pravidelně pražské družstvo Zádruha. Ještě v padesátých letech 20. století bylo ve Strážově 15–20 zručných krajkářek. Několik málo z nich pracovalo pro družstvo Vamberecká krajka.

Draní a čištění peří

Z domácích podmínek povstalo další odvětví domácí výroby, které mělo pro Klatovsko větší význam, a tím bylo draní a čištění peří a obchod s ním. Peří se na vesnicích pro vlastní potřebu dralo zcela běžně. Už v Sommerově topografii se setkáváme s prvými zmínkami o obchodu s peřím. V topografii se několikrát opakovalo, že s peřím obchodovali obyvatelé židovského vyznání (Strážov, Nýrsko). Dále se u obce Děpoltice na hojně chovají husy a obchodují s peřím. Opět se muselo jednat o záležitost hromadnější, když byla v komentáři zaznamenána.

V průběhu druhé poloviny 19. století se produkcí peří zabývaly dva podniky v Nýrsku a jeden v Klatovech, které zaměstnávaly 70 dělníků a 180 pomocníků, většinou formou domácí práce.^{52/} Kromě těchto větších závodů byli zde zřejmě ještě menší podnikatelé neb překupníci peří. Tak v kronice obce Struhadlo se udává, že si drobní zemědělci přivydělávali dráním peří pro Lederera z Plánice a pro Bermana z Němčic.^{53/}

V přehledu domácího průmyslu v jihozápadních Čechách uveřejněném ve Věstníku obchodní a živnostenské komory v roce 1919 se draní peří ještě uvádí jako jedno z méně významných odvětví domácí výroby. Přetrvalo tedy až do 20. století.^{54/}

Domácká výroba prádla

Zcela nespornou domácí výrobou druhého typu bylo šití prádla, které se na Klatovsku rozšířilo ve druhé polovině 19. století. V průběhu tohoto období se tento obor domácí výroby stal v mnohých místech dominujícím. Na konci 19. století existovalo v Klatovech sedm větších firem, které zaměstnávaly několik stovek dílenských a ještě větší počet domácích pracovníků. Výroba vzkvétala i ve dvacátém století a po mnohých změnách a reformách se stala základem prádelnického průmyslu, který má v Klatovech své důležité centrum dodnes.

S výrobou prádla započal v roce 1857 tkalcovský mistr původem ze Stříbra Ignác Auspitzer.^{55/} Je zaznamenán údaj, že 12. 2. 1857 vyvěsil na dveřích domu oznámení, že přijme dívky na šití prádla. Ačkoliv existují nejasné zprávy o tom, že o prvou výrobu se pokusila jakási vídeňská společnost již v roce 1855, rok 1857 je počátkem nepřetržité výroby, která se po počátečních obtížích mohutně

rozvinula. Ignác Auspitzer zřejmě neměl dostatek financí na rozvinutí výroby, protože v roce 1858 ji převzal obchodník s textilem Adolf Wollner. Ale zřejmě ani on nebyl tím pravým podnikatelem, protože v následujícím roce 1859 zakoupil obchod i s dílnou František Dattelzweig, který je pokládán za prvního podnikatele, který v Klatovech vybudoval velkovýrobu prádla. Nejdříve se prádlo šilo ručně, ale již v roce 1860 se v Klatovech objevují šicí stroje, které si domácí pracovníce po zaučení zakupovaly na splátky. Splátky jim majitel firmy strhával z výdělků. Prvé význačné úspěchy této firmy přišly na počátku sedmdesátých let, kdy zaměstnávala asi 200 osob, z toho byla asi polovina domácích pracovníků – šiček. Po smrti Dattelzweiga přebírají firmu dědicové Kottal a Stadler a pod tímto názvem podnik vyráběl i v pozdější době, kdy ji zakoupili další majitelé.

V roce 1866 vznikla druhá klatovská firma na šití prádla – Rosenbaum a Perelis, která brzy vzrostla do stejného rozsahu, jakou měl podnik Dattelzweigův. V roce 1870 se u této firmy začalo šít na amerických šicích strojích, kterým se na Klatovsku říkalo „wilsonky”.

Jako třetí vznikla v Klatovech v roce 1882 pobočka pražského podniku na šití prádla Joss a Löwenstein. Vedení této pražské firmy zřejmě předpokládalo v Klatovech menší náklady na výrobu, protože venkovským šičkám zde mohli platit méně než pražským dělnicím. Předpoklad se zřejmě splnil a tyto podnikatelé založili ještě další pobočku svého závodu v Nýrsku (kolem roku 1890).

Úspěch těchto tří firem lákal další podnikatele k pokusům o založení dalších obdobných podniků. zboží totiž nešlo jen do Rakouska, ale exportovalo se na Balkán, do Egypta a do mnoha dalších zemí a trh se zdál být v té době nenasyčen. Naopak v okolí Klatov bylo mnoho žen, které ve výrobě získaly praxi a byly lákavým příkladem pro ostatní, protože jejich práce jim přinášela stálý příjem, o který bylo jinak na Klatovsku nouze.

Proto uspěla i další firma založená v roce 1886 – bratři Wienerové. Specializovala se na šití límečků a manžet, které se škrobené v tehdejší době nosily na košilích odděleně. Šití límečků a manžet vyžadovalo přesnost v práci a proto byly u této firmy vybrané šičky.

V roce 1897 založili další závod Holub a Prouza – mistr a obchodník. V roce 1899 se rozešli, ale firma Prouza zůstala.

Holub si založil další firmu, ale neuspěl příliš a v roce 1906 jeho výrobu převzali a zakoupili další podnikatelé Gottlieb a Kafka.

V roce 1893 (nebo 1888?) vznikl ještě další podnik J. a W. Hauserové. Pocházeli z Teplic. Jejich firma měla převážně domácí pracovníce a specializovala se na šití laciného prádla.

Jednotlivé firmy měly samozřejmě své další osudy, ale v souhrnu je možno říci, že výrobu prádla až do období první světové války udržovalo na Klatovsku celkem s úspěchem sedm podniků. Některé vyráběly „lepší” zboží, měly více prostředků na modernizaci svých dílenských provozů, kde se prádlo dokončovalo a později i šilo na pásech. Jiné vyráběly jen levnější zboží s důrazem na domácí šičky.

Vývoj těchto firem, jeho sledování, patří jako celek do historie klatovského průmyslu. Pro nás je důležité, že se až do první světové války neobešel bez domácích pracovníků, které pro firmy pracovaly nejen ve městech Klatovy a Nýrsko, ale také na vesnicích v okolí.

Údaje o počtech domácích pracovníků se v dostupných pramenech poněkud liší, ale i tak dávají dobrý přehled o rozsahu i dosahu této výrobní činnosti na Klatovsku.

Podle údajů plzeňské obchodní komory vyráběly prádlo:

v roce 1880–1882 podniky se 462 zaměstnanci (bez rozlišení na dílenské a domácí),

v roce 1890–1894 podniky s 517 zaměstnanci, kteří měli 229 šicích strojů, 5 škrabicích strojů a 1 stroj plizovací,

v roce 1899–1907 podniky s 1.196 zaměstnanci, z toho pracovalo 507 v dílnách a 409 doma.

Domácích pracovníků bylo pravděpodobně víc, než udávaly oficiální statistiky. Pro stejný rok 1899 udává první historik této výroby M. Mašek vyšší údaje, při čemž se ještě ve dvou přehledech v údajích liší.^{56/} Podle M. Maška měly jednotlivé firmy v roce 1899 následující počty pracovníků:

Kottal a Stadler - 123 v dílně, 80 domácích.

Kromě dílen v Klatovech měla firma dílenské filiálky ještě v Janovicích (8 dělnic) a v Plánici (12 dělnic). Domácké pracovnice žily hlavně v Tajanově, Lomci, Horách Matky Boží, ve Strážově a Vrhavči.

Rosenbaum a Perelis - 105 v dílně, 115 domáckých.

Domácké pracovnice pracovaly bez faktorství přímo pro továrnu v Čachrově, Malovesce, Nýrsku, Běšinách, Výhařově a v Janovicích. V Klatovech zaměstnávala firma 30 dírkařek.

Joss a Löwenstein - 100 v dílně, 99 domáckých. (Podle druhého přehledu 280 domáckých, zřejmě s pobočkou v Nýrsku). Filiálky, kde se zřejmě práce vydávala a sbírala byly ve Strážově, Kolinci, Horách Matky Boží, Bolešinech a v Domažlicích. Řada dělnic byla i z Klatov a těsného okolí.

Bratři Wienerové - 102 v dílně, 89 domáckých (podle druhého přehledu 200 domáckých). Domácké šičky byly převážně v obcích a městečkách Běšiny, Srbice, Újezd, Slavošovice, Plánice, Strážov, Švihov, Týnec, Hory Matky Boží, Velhartice a Sušice.

Holub a Prouza - 93 v dílně, 38 domácích (podle druhého přehledu 130ú. Firma měla filiálky v Janovicích (20 osob), ve Strážově, v Sušici (15 osob), Horách Matky Boží (20 osob). Domácké hlavně v Týnci, Vrhavči a Bezděkově.

J. a W. Hauserové - 53 v dílně, 150 domácích.

Firma měla dvě dílenské filiálky v Sušici a v Janovicích, ostatní pracovníci byli roztroušeni hlavně v Kolinci, Kolovči, Plánici, Čermné a Týnci.

Gottlieb a Kafka - uveden jen ve druhém přehledu.

Filiálky – výrobní dílny v Nýrsku, Sušici a v Janovicích. Z vesnic zaměstnávala asi 120 pracovnic z Malovesky, Vrhavče a Běšin.

V prvním přehledu uvádí Mašek také malou firmu A. Mašek s 11 dílenskými a 38 domáckými pracovníky.

V prvním přehledu tedy uvádí Mašek souhrnně ve všech závodech 587 dílenských a 589 domáckých pracovníků, což je číslo přibližně srovnatelné s údaji Obchodní a živnostenské komory. Podle druhého přehledu by to bylo ještě o 300 domáckých pracovníků víc.

Další přehled uvádí autorka Rašplíčková pro rok 1906. V tomto roce měly jednotlivé firmy následující počty zaměstnanců.^{57/}

Kottal a Stadler - 100 dílenských a 150 domáckých.

Domáctí pracovníci pracovali ve vesnicích kolem vydávacích středisek v Horách Matky Boží, Pocinovicích, Slavošovicích a Švihově.

Rosenbaum a Perelis - 96 dílenských a 130 domáckých.

Vydávací středisko v Čachrově a Klatovech.

Joss a Löwenstein - 96 dílenských, 250 domáckých.

Vydávací střediska ve Strážově, Kolinci, Zavlekově a Horách Matky Boží.

Bratři Wienerové - 150 dílenských, 250 domáckých.

Vydávací střediska Janovice, Kolinec, Týnec, Hory Matky Boží a Vacov.

Prouza a syn - 41 dílenských, 80 domáckých.

Vydávací střediska Plánice, Běšiny, Týnec, Pocinovice, Kolinec.

Gottlieb a Kafka - 80 dílenských, 120 domáckých.

Vydávací střediska Nýrsko, Janovice, Týnec.

J. a W. Hauserové - 92 dílenských, 250 domáckých.

Vydávací střediska Týnec, Běšiny, Hory Matky Boží.

Pokud jsou údaje správné, pracovalo tedy v roce 1906 v sedmi závodech asi 1.845 zaměstnanců, z toho 651 v dílnách a 1.230 doma. Pokud se týká rozlohy obcí, kde ženy šily, je možno ji ještě rozšířit podle dalšího pramene.^{58/} o obce Dolany, Štěpánovice, Dehtín, Točník, Ostřetice, Kydliny, Luby, Novákovice, Kal a Tupadly.

Šitím prádla se tedy zaměstnávaly ženy v celém věnci obcí přiléhajícím k městu Klatovy, ve vzdálených podhorských obcích a městečkách na jih a jihovýchod od Klatov, v okolí Plánice, Švihova a Kolovče a některé firmy dosahovaly až na Sušicko a Domažlicko.

Tato domácká práce nevycházela z žádných domácích tradic. Stavěla hlavně na nedostatku jiných pracovních příležitostí a na tom, že většina žen měla k šití blízko ze svého života v rodině. I ve druhé polovině 19. století pak platilo, že ženy v této chudé podhorské oblasti byly lacinější pracovní silou než ženy městské. Podnikatel mohl proto lacinějším zbožím lépe prorazit nebo více vydělat. Šičky na Klatovsku vydělávaly na přelomu století 10–13 K týdně, zatímco ve Vídni se za stejnou práci muselo zaplatit 12–16 K.^{59/} Podobně tomu bylo i u dalších profesí v tomto odvětví.

Domácké pracovnice si v továrně nebo u faktorky vyzvedly nastříhané díly, které pak doma podle vzoru sešivaly. Většinou nešily kompletní celé kusy, ale specializovaly se na šití určitých dílů. Některé šily přední části „předkařky“, zručnější šily límce - „límdařky“, zvláštní sortu tvořily šičky dírek - „dírkářky“.^{60/} Specializace šiček vedla ke zrychlení práce a také k jejím zkvalitnění. Košile se pak kompletovaly v dílnách, kde se také škrobily a žehlily. Záleželo ovšem na zvyklostech firmy. Některé prádlo šily šičky kompletně, pokud to bylo výhodné.

Výdělek byl úkolový, práce byla znormována podle tvaru, kvality tkaniny atp. Platilo se od tuctu. Domáckými šičkami byly převážně vdané ženy, které musely práci zastat vedle svých domácích povinností. Pokud bylo možné, pomáhaly obvykle ženě s přípravami členové rodiny i děti. Výdělek těchto žen byl sice velmi důležitým doplňkem výdělku rodiny, ale byl právě vždy chápán jako doplněk k příjmu mužských členů rodiny. S tím kalkulovali i podnikatelé a tak byla práce domáckých šiček většinou podhodnocena, jako ostatně většina ženských domáckých zaměstnání v té době. Přes to všechno však domácké šití prádla mělo na Klatovsku velkou důležitost pro zaměstnanost žen a pro lepší finanční zajištění rodin chudších vrstev na vesnicích a v městečkách.

Kromě bohatě rozšířených domáckých výrob, jakými bylo přadláctví a šití košil, existovaly na Klatovsku ještě další obory domácké práce a doplňková zaměstnání, kterými se zabývali obyvatelé jedné nebo několika obcí kratší či delší dobu. O některých máme více zpráv, o jiných se podařilo zatím zachytit jen jednotlivé zmínky.

K těm druhým patří vyšíváčství v Poleni. Podle kroniky v Poleni (sepsané dr. Hostašem) pracovaly v Poleni a v Chudenicích asi v polovině 19. století vyšívачky čepců a dalších oděvních součástí (bílá výšivka). Pracovaly na výdělek podomácku. Zejména zhotovovaly bílé čepce zdobené uzlíčkovou výšivkou, které byly součástí krojového oblečení v 19. století. Vyšívачky zhotovující tyto čepce musely mít profesionální zručnost, protože uzlíčková výšivka je velmi jemná. (Uzlíčky pokrývají celou plochu čepce, vzor tvoří místa uzlíčky nevyplněná). Během druhé poloviny 19. století se oděv vesničanů postupně proměňoval a přibližoval se k oděvu městskému. Práce těchto vyšívачek zanikla.

Pozdější byla zřejmě výroba rukavic z jelenicové kůže ve Slatině u Chudenic. Je o ní zmínka v chudenicke kronice a do klatovského muzea se dostala jednoduchá forma, na které se rukavice šily. Bližší údaje opět nejsou známy.

Stejně drobná byla knoflíkářská výroba ve Vrhavči. V hrubém průzkumu rukodělné výroby zachytila autorka vzpomínky perleťáře K. Kalaše narozeného v 90. letech 19. století. Ve Vrhavči pracoval někdy na přelomu století mistr perleťářský Heřman Janda, který zaměstnával asi 12 zaměstnanců z Vrhavče a okolí – z Horní Lhoty, Malé Visky a Loučan. Materiál se odebíral z Vídně a tam se také odváděly hotové výrobky (podnikateli jménem Zima). Perleť se opracovávala na dřevěných „poncích“ poháněných šlapáním. Nejdříve se z lastury vyvrtaly základní tvary (dělaly se hlavně knoflíky), pak následovalo další opracování a nakonec se vrtaly dírky. Byla to výroba zcela importovaná, závislá na dováženém materiálu, výrobky šly zcela mimo okolí výrobce. Zanikla po první světové válce.

Ve zprávě Obchodní a živnostenské komory za léta 1875–1880 je ojedinelá zmínka o další drobné domácké výrobě na Klatovsku. Podle této zprávy se v té době zhotovovaly podomácku v Chlistově a Bernarticích slaměné klobouky. Pletly se z běžné slámy. V zimě se jejich výrobou zabývalo asi 40

osob. Další údaje o této výrobě – o jejím vzniku, trvání a zániku, o způsobu prodeje – nejsou známy. Srovnáním s jinými oblastmi, kde se takovéto zboží vyrábělo, šlo vždy o výrobu vnesenou z jiného prostředí, i když se využíval domácí materiál. Vzhledem k tomu, že Chlistov a Bernartice těsně sousedí s vesnicemi Boříkovy a Mlázovy, je možno klást otázku, zda není souvislost mezi košíkářskou (pletařskou) výrobou uvedenou v Sommerově topografii na těchto statcích a výrobou uvedenou ve zprávě Obchodní komory, i když je mezi těmito zprávami čtyřicetiletý odstup.

Někdy v osmdesátých letech 20. století vznikla domácí výroba rákosových rohoží v Pečetíně, která se rozšířila také do Zbyslavi a Němčic. S výrobou začal podle tradice místní občan Jiří Netrval, který se s ní seznámil někde v Rakousku, kam dojížděl za sezonní prací. Zhotovoval hrubé rohože z rákosu spojovaného drátkem, které se užívaly při stavbách na podbíjení stropů, aby na nich držela omítka. Nejdříve splétal rohože ručně, za čas si za pomoci místního kováře zhotovil na rohože jednoduchý stav, původně se snažil svou práci utajit, ale nepodařilo se mu to. Výroba se v Pečetíně značně rozšířila a zabývali se jí také někteří obyvatelé sousedních obcí Zbyslav a Němčice. Rákosové rohože prodávali výrobci do všech okolních měst – do Klatov, Sušice, Horažďovic, Nepomuku, Domažlic, ale i do vzdálenější Plzně a do Kladna. Výroba zanikla až v padesátých letech 20. století.^{52/}

Podobně jako v některých jiných pošumavských oblastech byly i na Klatovsku vesnice, ze kterých se rekrutovali cirkusoví muzikanti. Bylo to také jedno z doplňkových sezonních zaměstnání. zmínky o těchto muzikantech jsou zejména v místních kronikách. Muzikanti pocházeli z vesnic Němčice, Zbyslav, Újezd, Struhadlo, Hnačov. Například v kronice obce Struhadlo je napsáno, že mnozí obyvatelé v obci byli muzikanti, sdružovali se v hudební party, hrávali na poutích a také v cirkusech. Matěj Babka, domkář ve Struhadle, procestoval jako muzikant s cirkusem Portugalsko, Španělsko, Rusko, Itálii – každý rok od jara do zimy. Dalším takovým vyhlášeným muzikantem „cestovatelem“ byl na počátku 20. století František Opl z Hnačova. Muzikanti odcházeli v letní sezóně za prací stejně jako zedníci, tesaři nebo žneči.

Drobné výroby v režii majitelů panství nebo dohodnutých nájemců.

Majitelé statků a panství samozřejmě potřebovali, aby jim jejich majetek přinášel užitek a bohatství. Kromě požitků, které jim byli povinni odvádět jejich poddaní ze svých hospodářství a z dalších činností, vlastnil obvykle majitel panství přímo část půdy, jejíž obhospodařování se soustřeďovalo do panských dvorů. Kromě toho vlastnili majitelé panství i některá další zařízení, která obvykle dávali do nájmu – nájemné bylo ziskem. V předchozích kapitolách jsme na to poukázali například u mlýnů a kováren. Kromě toho zakládali majitelé – zejména od 18. století další výroby, jimiž hodlali zvýšit výnosy svého panství. Obvykle nebyli sami aktivními zřizovateli, těmi byli odborníci v příslušném oboru, ale dávali svolení k tomu, aby ve výrobně mohli pracovat jejich poddaní, podíleli se na zřízení výroby finančně a vymíňovali si samozřejmě určitý podíl z výnosu.

Téměř každé panství mělo panský pivovar, protože právo vařit pivo měli vedle měšťanů i feudálové. ti navíc měli možnost vynutit si na svých poddaných povinný odběr svého piva. Tereziánský katastr uvádí panské pivovary v Bystřici, Dešenících, Dobříkově, Opálce, Slavíkovcích, Zdeslavi, Drslavicích, Ježovech, Klenové, Obytcích, Plánici, Strážově, Týnci a městský v Klatovech. Ve třicátých letech 19. století uvádí Sommer pivovary v Beňovech, Obytcích, Chlistově, Ujezdci, Březí, hradišti, Bernarticích, Opálce, Poleni a Chudenicích.

Tyto drobné pivovary pracovaly ještě v průběhu celého 19. století. V období 1870–1875 jich bylo ještě 18, o deset let později 19. Teprve v dalších desetiletích tyto malé pivovary postupně zanikaly.

I obvyklým výrobnám v majetku panství patřily flusárny (draslárny), kde se vyrábělo draslo (flus, potaš) potřebné pro mydláře, barvíře a hlavně pro sklárny. Vyrábělo se z dřevěného popele, který se přepaloval, louhoval a roztok se pak odpařoval. Podle Sommera byly panské flusovny na panství Plánice, Chlistov, Hradiště, Bernartice, Týnec – Běšiny (2), Klenová, v Ujezdci, Těteticích a podle

dalších pramenů také v Úsilově, Poleni, Čachrově, v Boříkovech, Dolanech, Měcholupech, Předslavi a Habarticích.

K tradičním oborům patřila na Šumavě také **výroba skla**. Sklářny vznikaly obvykle v místech, kde bylo blízko k materiálu a hlavně tam kde byly bohaté lesy, neboť sklárny měly vysokou spotřebu dřeva. Na Klatovsku to bylo zejména v horských částech při hranici s Bavorskem. (Železná Ruda s osadami, Fridrichova /Skelná/ Hut' u Nýrska). Historie sklářské výroby je obsáhlá a patří jí zvláštní pojednání. Zde ji jen připomínáme, protože k obrazu nezemědělské výroby na Klatovsku patří. Kromě výroby dutého skla existovaly na Klatovsku také výroby – brusírny zrcadel, Sommer uvádí tuto výrobu na panství – Bystřice u Nýrska. Ve druhé polovině 19. století pokračovaly v činnosti brusírny skla v Hamrech a v Angelwehr u Nýrska.

V režii majitelů panství vznikaly i malé **papírny**. již Tereziánský katastr uvádí papírníka v Janovicích. Papírna v Janovicích existovala i ve třicátých letech 19. století, kdy uvádí Sommer, že měla 12 zaměstnanců. Další papírny byly podle Sommera v té době v Nýrsku (8 zaměstnanců), ve Volenově (4 zaměstnanci), v Klenové (1 zaměstnanec), papírna v Kolinci měla 12 zaměstnanců. Do konce 19. století všechny tyto papírny zanikly.

Jen drobné zprávy se dochovaly o dvou **panských přádelnách**. Sommer uvádí panskou přádelnu ve Volenově na bězděkovském panství. Její existence je tedy prokázána pro třicátá léta 19. století, ale další údaje o ní neznáme. Zřejmě se zde zpracovávala vlna z panských ovčínů a prodávala se soukeníkům neb manufakturám. Podle chudenické kroniky byla obdobná přádelna ve Svrčovci.

Klatovsko mělo i některé priority v tom smyslu, že zde byly založeny některé výroby mezi prvními v Čechách. Byla to jedna z prvních soustředěných manufaktur na výrobu jemného sukna v Plánici.^{63/} Založil ji v roce 1710 soukeník Jan B. Fremmrich za pomoci hraběte Adilfa B. Martinice na jeho panství. Výroba se v manufaktuře zřejmě dobře rozvinula a v roce 1712 již žádal Fremmrich vládu o povolení k vybudování podobné výroby v severních Čechách. Založil pak s dalšími společníky manufakturu v České Lípě. Finanční potíže způsobily, že se Fremmrovy manufaktury neudržely a zanikly někdy ve dvacátých letech 18. století.

Klatovsko mělo také jeden z prvních cukrovarů v Čechách. Vznikl na chudenickém panství v Chocomyšli v roce 1831. Brzy po něm začal pracovat cukrovar také v Bezděkově. Vzhledem k tomu, že Pošumaví není vyloženě řepařskou oblastí, oba tyto panské cukrovary v průběhu času zanikly. V roce 1806 byla v Mochtíně na panství Týnec založena výrobná cikorky. Ve 30. letech 19. století měla 16 zaměstnanců (Sommer) a výroba se dále rozvíjela. Do 70. let vzrostl počet zaměstnanců na čtyřicet a o deset let později zaznamenala zpráva Obchodní a živnostenské komory v Plzni, že továrna vlastní jeden parní stroj, 2 pohonná vodní kola, mlýn na cikorii, mlýn na fíky, mlýn na kroupy, 3 pece a jeden přístroj na pražení. V 80. letech pak měla 35 zaměstnanců. na počátku 20. století byla přestěhována z Mochtína do Klatov. z panské drobné výroby se stala továrnou a v Mochtíně se udržela po celé století. Sledováním této výroby bychom se dostali k dějinám průmyslu na Klatovsku. Domácí a domácí výroba dala obecně v mnohých případech na Klatovsku základ a podnět k rozvoji výroby průmyslové. Její sledování však přesahuje rámec této studie.

Poznámky

- ^{1/} Viz Scheufler Vladimír, Domácká výroba v Českých zemích, Etnografický atlas II. ÚEP ČSAV Praha, 1991
- ^{2/} Tereziánský katastr český, zprac. A. Chalupa, M. Líšková, J. Nuhlíček, F. Rajtoral, Svazek 2. Rustikál, Praha 1966, Klatovský kraj str. 6–41
Tereziánský katastr český, zprac. P. Burdová, D. Culková, E. Čáňová, M. Líšková, F. Rajtoral, Svazek 3, Dominikál, Praha 1970
- ^{3/} Vladimír Scheufler charakterizuje domáckou výrobu takto: „Domácká výroba je rukodělná zboží malovýroba bez právního zajištění, jednostranně specializovaná, organizovaná, většinou gestorem výroby nebo na gestoru závislémi mezičlánky a provozované doma, tj. v bytných prostorách za pomoci rodinných příslušníků” V. Scheufler, cit. d. str. 8
- ^{4/} /Viz poznámka 2/
- ^{5/} G. J. Sommer, Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt. Klattauer Kreis, Praha 1839
- ^{6/} Viz Zdena Roubalová, Hrubý průzkum rukodělné výroby v okrese Klatovy, Rukopis v dokumentaci ÚLUV Praha, Praha 1957
- ^{7/} Všechny údaje o mlýnech ve druhé polovině 19. století a všechny další údaje odvolávajíc se na zprávy Obchodní a živnostenské komory v Plzni převzaty z následujících statistických publikací:
Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen für die Jahre 1870–1875, Plzeň 1877
Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen für die Jahre 1875–1880, Plzeň 1882
Statistická zpráva Obchodní a živnostenské komory v Plzni za léta 1880–1885, Plzeň 1887
Statistischer Bericht über die volkswirtschaftlicher Zustände das Pilsner Kammerbecirkes in dem Jahren 1886 bis 1890, Plzeň 1893
Mlýny byly v období 1880–1885 v následujících obcích:
Dubová Lhota, Bezděkov (3), Běšiny (2), Březí, Bolešiny, Brť, Chlistov, Čachrov, Dehtín, Dolany, Domažličky, Strážov, Jesení, Svrčovec, Habartice, Hoštice, Janovice (4), Onen Svět, Kaničky, Klatovy (6), Klenová (2), Kocourov, Křištín, Kvaslice (2), Dolní Lohta, Luby (2), Makov, Malechov (2), Malá Víska, Měcholupy (2), Myslovice, Mlýnec, Neznašovy, Opálka (2), Petrovičky, Podolí, Poleňka, Poleň, Předslav, Radinovy, Rajsko, Rohožná, Rovná, Švihov, Slatina, Sobětice, Třebíšov, Tajanov u Klatov, Tajanov u Jindř., Těšetiny, Vrhavěč, Záhorčice, Zahrádka, Úborsko, Bystrice, Chudenín (3), Dešenice (3), Divišovice (2), Eisenstrass (4), Fleky (3), Zelená Lhota (3), Hamry (10!), Sruby (2), Svatá Kateřina (5), Uhliště (2), Milek, Nýrsko (2), Petrovice, Pláně, Datelov; Oučeň, Újezd u Plánice (3), Bližanovy (3), Čihaň, Nalžovy, Hnačov, Křížovice, Kolinec (3), Letovy, Lovčice, Mlynářovice (2), Mířenice (2), Nehodiv, Němčice, Neprochovy, Nový Dvůr (4), Plánice (3), Zdebořice, Struhadlo (2), Těchonice, Velenovy, Vlčkovice, Vracov, Zavlekov.

- ^{8/} Pleiner Radomír, Staré evropské kovářství, Praha 1962, Výrobky z kovů v Českých zemích, (M. Janotka, J. Langhammerová), Výzkuný ústav výrobního družstevnictví, Praha 1985
- ^{9/} Například kovářský rod Čápů ze Lhůty a Mochtína, rod Havlíků ve Struhadle, Fešerové v Dehtíně, Rašplové v Měcholupech, Vladařové v Řakomi, Houdkové v Chudenicích, Kozákové ve Svrčovci a další.
V Hrubém průzkumu je uvedeno 67 kovářů, kteří pracovali na vesnicích Klatovska od konce 19. století do padesátých let
- ^{10/} M. Hrdlička, Volání Klatovska, str. 107
- ^{11/} Viz Roubalová, Hrubý průzkumu
- ^{12/} Viz citované zprávy Obchodní a živnostenské komory v Plzni
- ^{13/} Podle pamětnického záznamu v Hrubém průzkumu (Roubalová) byl v Chudenicích posledním tkalcem Jakub Průcha, který zemřel kolem roku 1900
- ^{14/} V jednom z pozůstalostních zápisů v Chudenicka zkonce 18. století se hovoří o „16 loktech a tureckou přízí štráfovaného plátna” - Viz Jitka Staňková, České lidové tkaniny, Praha 1988, str. 73
- ^{15/} Staňková J., cit. d., str. 206
- ^{16/} Staňková J., cit. d., str. 217–218
- ^{17/} Valchy byly v 19. století také v Nýrsku a v Lubech u Klatov (valcha klatovských soukeníků)
- ^{18/} Podle: Josef Blau, Böhmerwalder Hausindustrie und Volkskunst II, Praha 1917, str. 130
- ^{19/} Viz Blau J., cit. d., str. 541–542 . Autor zde mimo jiné hovoří o soustružníku Leopoldu Fürbacherovi, který zhotovoval talíře na maso, paličky na maso, součástky k máselnicím, trychtýře, ramínka, paličky pro krajkářky, lopatky na mouku, válečky na nudle, ale také formy na máslo zdobené uvnitř vrubořezem.
- V Hrubém průzkumu uváděný soustružník z Žíznětic (str. 178) vyráběl vedle kolovratů a dalších soustruhovaných výrobků také kosišťata a hrábě, stejně tak soustružník Duda z Čachrova
- Kolář z Chlistova J. Potažný vyráběl pantofle ze smrkového, bukového a vrbového dřeva. - Viz Ludvík Baran, Staré formy lidové dřevěné obuvi v Čechách a na Moravě, Český lid 42, 1955, str. 242–252
- ^{20/} Viz J. Blau, cit. d., str. 540.
Ve statistickém přehledu Obchodní a živnostenské komory v Plzni za období 1880–1885 se v berním okrsku Nýrsko objevují 2 živnostníci s předmětem výroby dřevěné náradí
- ^{21/} V Hrubém průzkumu (zachycujícím ovšem stav od konce 19. století do padesátých let století 20.) jsou uvedeni koláři v obcích: Plánice (3), Věchovice, Koryta, Bezděkov, Radinovy, Bystřice, Čihaň, Mochtín, Štěpánovice, Bolešiny, Ostřetice, Otín, Petrovičky, Němčice, Lučice, Chudenice, Dolany (4), Svrčovec (2), Hamry, Zelená Lhota, Dešenice, Uhliště, Fleky, Stará Lhota, Úborsko, Děpoltice, Hojsova Stráž, Krotějov, Městiště, Hodousice, Žíznětica, Záhorčice, Strážov (2), Víteň,

Čachrov, Rajsko, Úloh, Javor, Javoříčko, Janovice, Křištín, Chlistov, Luby, Srbice, Vrhaveč. - Tedy 53 kolářů, kteří však nepracovali všichni ve stejnou dobu. Práce některých je datována k počátku 20. století, větší část pak do 30.–50. let

^{22/} Tereziánský katastr zaznamenal na Klatovsku 13 pivovarů

^{23/} Viz J. Blau, cit. d., str. 290–293

^{24/} Staňková Jitka, Soupis lidového malovaného nábytku z dosavadního výzkumu v jihozápadních Čechách a rozbor některých problémů, Etnografie národního obrození 2, Národopisná knihnice 21, ÚEF ČSAV Praha 1976, str. 87–204 (Klatovsko str. 94–95)

Johnová H., Staňková J., Baran L., Lidový malovaný nábytek, Praha 1988, str. 50

^{25/} J. Blau, cit. d. a Hrubý průzkum

^{26/} Viz Hrubý průzkum

^{27/} Scheufler Vladimír, Jemná keramika v Čechách ve zprávách Obchodních a živnostenských komor, Etnografie nár. obrození 2, Národopisná knihnice 21, ÚEF ČSAV Praha 1975, str. 33–86

^{28/} Scheufler Vladimír, Dějiny Chodské keramiky, Plzeň 1959

^{29/} Podle V. Scheuflera, viz poznámka 28

^{30/} Viz poznámka 28

^{31/} Viz Scheufler Vladimír, Dějiny šumavských manufaktur na výrobu kameniny. (Beiereck, Stará Lhota, Hamry), Český lid 42, 1955, str. 4–11

^{32/} Viz Hrubý průzkum

^{33/} Podle obecní kroniky v Čihani, viz Hrubý průzkum

^{34/} Viz J. Blau, cit.d.

^{35/} Viz Hrubý průzkum

^{36/} Statistischer Bericht... za léta 1886–1890

^{37/} Viz Scheufler Vladimír, Domácká výroba v Českých zemích, Etnografický atlas II, ÚEF ČSAV Praha, 1991

^{38/} Arnošt Klíma, Manufakturní období v Čechách, Praha 1955, str. 362–374

^{39/} A. Klíma, cit.d., str. 363

^{40/} A. Klíma, cit.d., str. 371

^{41/} Viz J. Blau, cit.d., str. 115, pozn. 1

- 42/ A. Klíma, cit.d., str. 373
- 43/ Statistická zpráva Obchodní a živnostenské komory v Plzni za léta 1880–1885, str. 161
- 44/ Josef Blau, Spitzenklöppelei in Neuern, Wien 1905
- 45/ Josef Blau, Böhmerwaldes Hausindustrie und Volkskunst II, Praha 1917
- 46/ Josef Vydra, Krajčářské školství v Československu, Praha 1928, str. 11
- 47/ J. Chylík, O domácí průmyslu v jihozápadních Čechách, Věstník obchodní a živnostenské komory v Plzni I, 1919
- 48/ Viz Hrubý průzkum, str. 128
- 49/ Dříza A., Jihočeské ruční krajčářství, Praha 1925
- 50/ Názvy zaznamenány v muzeu v Klatovech u vzorníku strážovských krajek. Uveřejnil je Emil Horský: Názvosloví a vzory starého krajčářství v Strážově, Český lid 21, 1912, str. 242
- 51/ Ve Vamberku se této silnější přízi lemující motivy říkalo vláčka a krajky tohoto typu se zde proto nazývaly vláčkové
- 52/ Viz V. Scheufler, Domácká výroba v Českých zemích, Etnografický atlas II, Praha 1991, str. 126
- 53/ V Klatovech měl podnik na zpracování peří A. Klauber, dílny měl také v Plánici. Viz M. Hrdlička, Volání Klatovska, str. 110
- 54/ Chylík Jindřich, O domácí průmyslu v jihozápadních Čechách, Věstník obchodní a živnostenské komory v Plzni I, příloha „Základ“ č. 1, str. 5–8, č. 2, str. 6–7
- 55/ Údaje o historii výroby prádla převzaty ze dvou pramenů – rukopisů uložených v archivu okresního muzea v Klatovech:
Miloš Mašek: Klatovská výroba před první světovou válkou (k tisku upraveno J. Chylíkem, nevydáno). Rukopis z roku 1911
Marcela Rašplichková, Počátky a vývoj prádelnictví na Klatovsku, 1964, rukopisů
- 56/ M. Mašek, cit.d., str. 11 – první přehled, str. 12–13 druhý přehled. Ve druhém přehledu je uvedeno podstatně víc domácích pracovnic zejména u firem Bratři Wienerové (o 150) a Joss a Löwenstein (o 180)
- 57/ M. Rašplichková, cit.d., tabulka 1
- 58/ V. Scheufler, Domácká výroba..., Atlas.... str. 92
- 59/ Porovnání viz M. Mašek, cit.d., str. 21
- 60/ M. Rašplichková, cit.d., poznámka 15

- ^{61/} Hrubý průzkum, str. 149
- ^{62/} Hrubý průzkum, str. 132
- ^{63/} Viz A. Klíma, cit.d., str. 217–220. za prvou textilní manufakturu v Čechách je považována manufaktura v Oseku u Duchcova, která vznikla v roce 1697
- ^{64/} Podle Sommera, zpráv Obchodní a živnostenské komory a M. Hrdličky, Volání Klatovska (str. 190)

Příloha

Přehled řemeslníků podle Tereziánského katastru

Mlýny – mlynáři

Blíženovy 2, Běšiny, Beňovy, Bezděkov, Brtí, Buková, Bystrice, České Hamry, Čihaň, Čínov, Dehtín, Dlažov, Dobříkov, Dolany, Dolní Lhota, Habartice, Chlistov, Janovice 3, Ježovy, Klatovy – 4 městské, Klenová 2, Klikařov, Kocourov, Kozí, Křížovice, Luby, Malá Víska, Malechov, Milčice 5, Mlynářovice, Mlýnské Struhadlo 2, Mochtín, Myslovce, Nehodiv, Neznašovy, Nový Dvůr, Nýrsko, Obytce, Onen Svět, Opálka 2, Petrovice, Plánice, Poleň, Poleňka 2, Předslav, Předvojovice, Přetín, Ptenín, Radinovy, Řakom, Skránčice, Slavošovice, Soběstice, Spůle, Sruby, Stojanovice, Střeziměř, Strýčkovice, Svrčovec, Švihov 2, Těšeniny, Tajanov 2, točnick, Úboč, Úborsko, Uhliště, Újezd 3, Víteň, Vítkovice, Vojovice, Vracov, Vrhavěč 2, Všepadly 2, Záhorčice

Kováři

Bězděkov, Plánice 2, Zborovy, Maňovice, Němčice, Obytce, Nýrsko 2, Svrčovec, Strážov 2, Týnec, Mochtín, Čihaň, Střeziměř, Vrhavěč, Běšiny 2, Onen Svět, Dubová Lhota, Milence, Hodousice, Brtí, Dešenice, Zelená Lhota, Prapořiště, Javor, Úboč, Úsilov, Únějovice, Všepadly, Chocomyšl, Poleň, Mlýnec, Vílov, Strýčkovice, Božkov, Ježovy, Chudenice 2, Švihov 2, Trnčí, Lhovice, Malechov, Řakom, Slatina

Koláři

Janovice, Kámen, Milčice, Nýrsko 2, Strážov 3, Švihov 2

Bednáři

Ježovy, Nýrsko, Plánice 3, Švihov

Truhláři

Chudenice, Nýrsko 2, Plánice 3, Strážov, Švihov 2

Tkalci

Bližanovy, Bystrice, Dešenice 4, Chudenice 3, Janovice 2, Ježovy 2, Maňovice, Mezihoří, Nýrsko 6, Plánice 10, Poleň, Prapořiště 3, Ptenín, Sedlice, Spůle, Strážov 11, Strýčkovice, Švihov 4, Trnčí 2, Zelená Lhota, Chocomyšl

Tkalci vlny – soukeník

Švihov

Mezulánik

Božkov, Švihov

Valcha

Luby, Klatovy – Červený mlýn

Tiskař plátna

Němčice

Punčochář

Ježovy, Švihov

Krejčí

Bystřice 2, Dešenice, Dlažov, Hodousice, Chocomyšl, Chudenice 2, Janovice 2, Loučany, Němčice, Nýrsko 5, Plánice 2, Prapořiště 2, Přetín, Strážov 4, Švihov 7, Zdebořice

Švec

Bystřice, Dešenice 2, Hodousice, Chudenice, Janovice 2, Nýrsko 6, Obytce, Plánice – 4 ševci a 2 příštipkáři, Poleň, Strážov, Švihov 5, Zelená Lhota

Koželuh

Nýrsko

Jirchář

Nýrsko

Řemenář

Janovice, Nýrsko, Plánice

Sedlář

Onen Svět, Švihov

Barvíř

Nýrsko

Provazník

Janovice, Nýrsko, Plánice, Švihov

Hrnčář

Nýrsko, Plánice

Cihlář

Švihov

Zedník

Chocomyšl, Chudenice, Ježovy 3, Nýrsko 2, Kámen, Týnec, Únějovice

Pokrývač

Bližanovy

Tesař

Běšiny, Janovice 2, Nýrsko 2, Veselí

Sklenář

Bystřice, Nýrsko, Strážov

Řezač skla

Onen Svět

Zámečník

Chocomyšl, Nýrsko, Švihov

Papírník

Janovice, Nýrsko-Veselí (poznámenáno, že jsou stížnosti, že papírna ve Veselí kazí vodu v potoce)

Puškař

Týnec

Hodinář

Janovice

Řemeslníci v Klatovech podle Tereziánského katastru

Uvedení v konečné zprávě:

1 košešník, 2 hrnčíři, 3 bednáři, 1 puškař, 1 knihař, 1 provazník, 1 zámečník, 6 krejčích, 8 pekařů, 10 ševců, 6 tkalců, 2 punčocháři, 2 koláři, 2 sedláři, 1 řemenář, 2 voskaři, 10 řezníků, 1 prýmkař, 3 perníkáři, 4 mydláři, 1 hřebenář, 1 jirchář, 6 koželuhů, 3 barvíři, 2 zedníci, 1 tesař, 4 kováři, 1 sklenářm
3 truhláři, 1 řezbář, 1 kominík, 4 kloboučníci, 1 parukář, 3 soukeníci, 1 klempíř, 1 kotlář, 1 zlatník

Ve fázi (uložených podkladových materiálech) ještě uvedeni:

12 pekařů, 1 kuchař, 43 sladovníků (právozáreční měšťané), 12 řezníků, 1 perníkář, 3 koželuzi, 9 kramářů, 9 ševců, 9 krejčích, 3 řemenáři, 10 mlynářů, 2 zedníci, 2 voskaři, 4 kloboučníci, 2 mydláři, 2 truhláři, 1 zvoník, 1 zvonář, 2 lékárníci, 1 komicín, 9 tkalců, 5 punčochářů, 2 koláři, 1 hrnčíř, 4 sládcí, 1 jirchář, 1 cvočkař, 1 kožešník, 1 mandlír, 2 felčáři.

V poznámce zapsáno – velká část řemeslníků žije na předměstích, některá řemesla nejsou ve vnitřním městě vůbec zastoupena, 66 řemeslníků řemeslo neprovozovalo.

Tereziánský katastr vznikl dlouho, řemeslníci uvedení ve „fasi“ zřejmě v období konečného zpracování nepracovali.

Přehled řemeslníků podle topografie G. J. Sommera (před rokem 1839)

Řemeslníci jsou v této topografii uváděni hromadně podle sídla panství, nemuseli tedy žít a pracovat přímo v sídle panství (například řada řemeslníků uvedených pod panstvím Bystřice žila v městečkách Nýrsko a Strážov). Vše bez města Klatovy.

Tkalci lnu

Obytce 8, Plánice – panství 2, Plánice město 6, Chlistov, Boříkov – mnozí jako vedlejší zaměstnání, Dlažov – Spůle, Bezděkov, Bystřice 63 (mnozí pro manufakturu v Nové Kdyni), Chudenice – panství 100 pro Novou Kdyni

Soukeníci

Plánice 11 mistrů, 24 tovaryšů, 7 učedníků

Krejčí

Obytce 6, Plánice – panství 12, Plánice – město 2, Týnec – Běšiny 5, Klenová, Dlažov – Spůle 3, Bezděkov 3, Bystřice 88

Barvíři

Bystřice – 3 krásnobarvíři, Kolinec

Obuvník

Obytce 6, Plánice panství 12, Plánice město 4, Čachrov, Týnec – Běšiny 9, Dlažov – Spůle 3, Bezděkov 3, Bystřice 90

Sedlář

Bystřice 2, Plánice 1

Bednář

Obytce, Plánice panství 2, Plánice město 6, Čachrov, Dlažov – Spůle, Bezděkov 2, Bystřice 13

Kolář

Obytce, Plánice panství 5, Plánice město 2, Týnec – Běšiny 2, Dlažov – Spůle 1, Bezděkov 1, Bystřice 11

Sekerník

Obytce

Truhlář

Obytce 4, Plánice panství 4, Plánice město 2, Čachrov, Týnec – Běšiny 3, Dlažov – Spůle 2, Bezděkov 3, Chudenice 15, Bystřice 26, Klatovy 11

Pilař

Čachrov, Týnec – Běšiny, Mochtína

Šindelník

Čachrov

Kovář

Obytce 6, Plánice panství 18, Plánice město 3, Oujezdec 1, Čachrov 2, Týnec – Běšiny 11, Klenová 1, Bezděkov 2, Bystřice 28

Hřebíkář

Plánice 1, Bystřice 4

Cínař

Dlažov – Spůle

Zbrojář

Týnec – Běšiny, Klenová

Hrncíř

Plánice 2, Bystřice 1

Sklenář

Plánice 1, Týnec – Běšiny 1, Dlažov – Spůle 1, Bezděkov 1, Bystřice 4

Kameník

Plánice 1

Optik

Dlažov – Spůle

Výroba zrcadel

Klenová, mimo provoz

Mydlář

Plánice 3

Tesař

Obytce, Plánice panství 2 mistři, 15 tovaryšů, Plánice město 2 mistři a 3 tovaryši, Týnec – Běšiny 1 mistr a 9 tovaryšů, Klenová 3, Bezděkov 1, Bystřice 6 mistrů a 30 tovaryšů

Zedník

Obytce 5, Plánice panství 2 mistři a 39 tovaryšů, Plánice město 1 mistr a 10 tovaryšů, Čachrov 2, Týnec – Běšiny 1 mistr a 18 tovaryšů, Klenová 6, Bezděkov 1, Bystřice 10 mistrů a 31 tovaryšů

Kominík

Plánice 2, Bystřice 1

Pokrývač

Plánice 1

Košíkář

Mlázovy a Boříkov – jako vedlejší zaměstnání

Cihelna

Beňovy, Myslovice, Němčice, Vacovy, Srbice, Krotějov, Poleňka

Cihlár

Plánice, Týnec – Běšiny

Lom – vápencový

Bolešiny, Nehodiv, Hradiště, Svinná, Týnec, Janovice, Tupadly, Lomec, Skelná Hut'

Vápenka neb vápeník

Svinná, Vícenice, Janovice, Čachrov

Flusárna (potaš)

Plánice, Chlistov, Oujezdec, Hradiště, Bernartice, Týnec – Běšiny 2, Klenová, Tětětice

Papírna

Klenová, Janovice, Bezděkov (ve Volenově)

Cikorka

Mochtín od roku 1806

Přádelna

Statek Bezděkov – přádelna ve Volenově

Mlýny

64 mlýnů, u některých pily

Literatura a prameny

- Baran Ludvík, Staré formy lidové dřevěné obuvi v Čechách a na Moravě, Český lid 42, 1855, str. 242–252
- Bělohávek Milostav, Průmyslová výroba v západních Čechách ve dvacátých a třicátých letech 19. století. Minulostí Západočeského kraje 6, 1968, str. 302–305
- Blau Josef, Böhmerwalder Hausindustrie und Volkskunst, Praha 1917
- Blau Josef, Die Spitzenklöppelei in Neuern, Vídeň 1905
- Dříza A., Jihočeské ruční krajkářství, Praha 1925
- Horský Emil, Názvosloví a vzory starého krajkářství ve Strážově, Český lid 21, 1912, str. 242
- Hrdlička Miroslav, Volání Klatovska, bez vnočení
- Chylík Jindřich, Domácký průmysl v jihozápadních Čechách před rokem 1918, Věci a lidé 1954, č. 3–4, str. 97
- Chylík Jindřich, O domáckém průmyslu v jihozápadních Čechách. Věstník obchodní a živnostenské komory v Plzni I, 1919, příloha „Základ“ č. 1, str. 5–8, č. 2, str. 6–7, č. 3, str. 35–36
- Johnová Helena, Staňková Jitka, Baran Ludvík, Lidový malovaný nábytek, Praha 1988
- Johnová Helena, Lidový ornament na dřevě v Českých zemích, Studie o lidové umělecké výrobě 9, Výzkumný ústav výrobního družstevnictví Praha, 1980
- Johnová Helena, Večeřová Irena, Balák Jaromír, Lidový nábytek v Českých zemích, Studie o lidové umělecké výrobě 12, Výzkumný ústav výrobního družstevnictví Praha, 1983
- Langhammerová Jiřina, Lidová krajka v Českých zemích, Muzejní a vlastivědná práce 15 (85), 1977, str. 139–159
- Lederer P., zur Geschichte der Wollenzeugfabrik in Neugedein, Mitteilungen des Verreins für Geschichte der Deutschen in Böhmen, Praha, ročník XLIV (1906), str. 124

- Mašek Miloš, Klatovská výroba prádla před první světovou válkou (K tisku upravil J. Chylík), vydáno nebylo, rukopis v archivu Okresního muzea v Klatovech z roku 1911
- Pleiner Radomír, Staré evropské kovářství, Praha 1962
- Rašplíčková Marcela, Počátky a vývoj prádelnictví na Klatovsku, rukopis z roku 1964. Archiv Okresního muzea Klatovy
- Roubalová Zdena, Hrubý průzkum rukodělné výroby v okrese Klatovy, Praha 1957. rukopis v dokumentaci Ústředí lidové umělecké výroby Praha
- Scheufler Vladimír, Dějiny chodské keramiky, Plzeň 1959
- Scheufler Vladimír, Dějiny šumavských manufaktur na výrobu kameniny (Beiereck, Stará Lhota, Hamry), Český lid 42, 1955, č. 1, str. 4–11
- Scheufler Vladimír, Domácká výroba v Českých zemích, Etnografický atlas 2, ÚEF ČSAV Praha, 1991
- Scheufler Vladimír, Domácká výroba v Západočeském kraji, Minulostí západočeského kraje 24, 1988, str. 79–100
- Scheufler Vladimír, Jemná keramika v Čechách ve zprávách Obchodních a živnostenských komor, Etnografie národního obrození 2, Národopisná knihovna 21, ÚEF ČSAV Praha, 1976
- Scheufler Vladimír, Rukodělná výroba, Západočeská vlastivěda, Plzeň 1990, str. 91–99
- Smolák – Pechmann Ad., Průmysl v Klatovech a okolí, v publikaci Klatovy, město a okolí, Národohospodářská propagace Československa, řada A, svazek XX, Praha (bez vnočení, kolem roku 1937)
- Sommer G. J., Das Königreich Böhmen, statistisch-topografisch dargestellt. Klattauer Kreis, Praha 1839
- Staňková Jitka, České lidové tkaniny, Praha 1988
- Staňková Jitka, Malovaný nábytek jihozápadních Čech, Umění a řemesla 1977, č. 2, str. 52–60
- Staňková Jitka, Pracovní deník tkalce V. Kaufnera z Poleně na Klatovsku, Český lid 1977, ročník 64, str. 148–162
- Staňková Jitka, Soupis lidového malovaného nábytku z dosavadního výzkumu v jihozápadních Čechách a rozbor některých problémů. Etnografie národního obrození 2, Národopisná knihovna 21, ÚEF ČSAC Praha 1976
- Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen. Für die Jahre 1870–1875, Plzeň 1877
- Statistischer Bericht der Handels und Gewerbekammer in Pilsen. Für die Jahre 1870–1880, Plzeň 1882
- Statistická zpráva obchodní a živnostenské komory v Plzni... za léta 1880–1885, Plzeň 1887
- Statistischer Bericht über die volkwirtschaftlichen Zustände des Pilsner Kammerbezirkes in dem Jahren 1886 bis 1890, Plzeň 1893
- Vydra Josef, Košíkářské školství v Československu, Praha 1928
- Tereziánský katastr český, zprac. Burdová P., Culková D., Čáňová E., Lišková M., Rajtoral F., Svazek 3, Dominikál, Praha 1970
- Tereziánský katastr český, zprac. Chalupa A., Lišková M., Nuhlíček J., Rajtoral F., Svazek 2, Rustikál, Praha 1966
- Výrobky z kovů v Českých zemích, (Janotka Miroslav, Langhammerová Jiřina). Studie o lidové umělecké výrobě 13, Výzkumný ústav výrobního družstevnictví Praha, 1985
- Šenfeldová Helena, Pletení z loubků. Technologie lidové výroby 3, Uherské Hradiště 1975

Lidová výroba v muzejní expozici Klatovska

Muzejní exponáty představující rukodělnou výrobu je možno v expozici představit dvojitým způsobem:
 - Jako instruktážní řadu znázorňující výrobní postup – důraz je kladen na výrobní nástroje, které by měly být pokud možno kompletní, na doplnění připojit ukázky hotových výrobků. Tento způsob je zajímavý pro návštěvníka (zejména dětského) z hlediska zvědavosti „jak se co dělalo“.

- Jako soubor exponátů – hotových výrobků stejného výrobního oboru (například soubor soustružených předmětů, tkaných textilií, kraje, košíků apod.). K tomu je možno dokumentovat výrobní postup prezentací nejdůležitějšího výrobního nástroje nebo grafickým znázorněním. V obou případech je vhodné prezentovat s takovýmto zvláštním důrazem hlavně obory, které byly pro zaměstnání regionu příznačné.

Hotové výrobky bývají ovšem častěji zařazovány do expozice v kompletech z hlediska užití, jako znázornění způsobu života určité vrstvy obyvatelstva v daném čase a regionu. (Bydlení na vesnici, lidový oděv apod.). V tomto případě nejsou ovšem předměty od sebe odděleny podle materiálu či výrobní technologie, takže pohled na výrobu a s ní spojené zajímavosti je potlačen.

Prezentace domácí a řemeslné výroby v expozici klatovského muzea bude záviset na pojetí této expozice. Z hlediska těchto typů místní výroby by měla být věnována větší pozornost několika význačně zastoupeným oborům:

- Zpracování lnu až po předení a tkaní, výroba plátna, kanafasů a šerek.
- Strážovské krajkářství (případně spojené s krajkářstvím v Nýrsku).
- Zpracování peří.
- Šití prádla.

tyto obory zasluhují pozornost hlavně proto, že byly na Klatovsku hromadněji zastoupeny. Jejich výrobní technologie se samozřejmě nelišila od ostatního území, ale v expozici by neměla chybět spolu se stručnými informacemi o rozšíření oboru. Určitou specifičnost pro Klatovsko se mohou alespoň u některých vyjádřit konečnými výrobky.

Vzhledem k určité zvláštnosti ve způsobu obživy (ovšem společně s některými jinými částmi Pošumaví) by se měly v expozici nějakým způsobem dokumentovat

- sezónní odchody určitých skupin obyvatel za výdělkem zejména na přelomu století – zedníci a muzikanti
- práce v lomech a kamenická výroba, které stavěly na výskytu vhodné suroviny na Klatovsku
- výroba rákosových rohoží v Pečetíně.

Naopak vzhledem k důležitosti výrobků pro obyvatelstvo Klatovska i širší oblasti Pošumaví by měla být v expozici věnována pozornost výrobě kameniny v Beierecku a Staré Lhotě.

Pokud by mělo muzeum k dispozici komplety výrobních nástrojů z jiných oborů domácí nebo řemeslné výroby, mohou se samozřejmě objevit v expozici také. Žádoucího efektu by ovšem dosáhly zejména soubory „kovářská dílna, kolářská dílna“ a podobné další. Tyto ucelené soubory vlastní málokteré muzeum.

V rámci celkové expozice o způsobu života vesnických obyvatel na Klatovsku by neměly být opomenuty menší soubory výrobků (případně i s charakteristickými nástroji) z některých dalších oborů jako byly výroba drobného dřevěného nářadí;

kolářské a bednářské výrobky;

truhlářské výrobky – zajímavé byly vedle malovaného nábytku i ukázky nábytku nemalovaného a to nejen typů vyřezávaných židlí, lavic a stolů, ale také ukázky novějšího nábytku, který zaplňoval venkovské domácnosti na přelomu století a který ještě bezesporu vyráběli místní truhláři;

hrncířské výrobky z Kolovče, které se na Klatovsku užívaly, případně výrobky dalších hrncířů z Klatovska;

výrobky kovářů a hamerníků – poslední hamry zcela jistě dokumentovány;

košíky z loubků specifické pro celé Pošumaví.

Konečně by měly být v expozici připomenuty některé priority Klatovska

- jedna z prvních textilních manufaktur v Čechách v Plánici (1710);
- výrobní cikorky v Mochtíně (1806);
- cukrovary v Chocomyšli (1831) a v Bezděkově.

Poznámky k prezentaci některých oborů.

Zpracování lnu a vlny

Nástroje na zpracování vlákn, fotografie pazderen (?), přadlácké nářadí. Připomenutí přadlácké výroby pro Novou Kdyni.

Tkalcovské nářadí – sukadlo, snovadlo, snovací destička, tkalcovský stav. (Stav vesnický lnářský, stav soukenický).

Ukázky neb vzorky – plátna, kanafasy, sukně „klatovky” neb alespoň jejich vzorky, polovlněné šerky valchované – šerky na kalhoty neb alespoň vzorky, šerka „pod punčochy” - důležité pro Klatovsko, neboť se tu udržely až do počátku 20. století.

Památky na barviře a valcháře šerek Denka ze Strážova.

Strážovské krajkářství

Pracovní nástroje – poduška, stojan, paličky. Podvíněk – ukázka podvínku pro původní krajky a podvínky krajek ovlivněných krajkářskou školou.

Vzorky tradičních krajek. Ukázky novějších krajek zavedených školou. Těmito dvěma typy krajek dokumentovat změnu v krajkářské výrobě Strážova na přelomu století.

Fotografie žákyň krajkářské školy, stavení, kde byla škola, neexistuje záběr z trhu s krajkami v Klatovech? Diplomy za školní práce, vysvědčení. Možná, že by se nějaký záznam našel v bývalém školském ústavu v Praze nebo v Zádruze, která krajky ve Strážově vykupovala (snad stále existuje).

Zpracování peří

Dokumentace této výroby v expozici je poměrně obtížná, ale bylo by dobře ji nějak vyjádřit. Jednak vzhledem k rozšíření na Klatovsku, jednak proto, že si lidé běžně neuvědomují, jakými cestami se tato obvyklá věc – peří do peřin – k nezemědělskému obyvatelstvu dostávala.

Existují nějaké fotografie z draní peří? Ukázky surového peří a peří nadraného s odpadem: Grafické znázornění rozsahu výroby. Jména firem či nějaké reklamy v místních novinách – grafické zvětšeniny.

Šití prádla

V expozici nesmí v žádném případě chybět. Stručné textové označení, mapka rozšíření této domácí práce. Mapka vývozu podle autorů rukopisů z muzea. Staré košile, límečky, manžety. Staré šicí stroje, staré žehličky, škrobící zařízení, ždímací zařízení, bílení.

Dobové fotografie zaměstnanců, dílen, pracujících žen? Fotografie domů, v nichž byly první dílny.

str. v PC	str. v knize	str. v PC	str. v knize	str. v PC	str. v knize	str. v PC	str. v knize
1	1-3	11	26-29	21	53-55	31	74-75
2	3-5	12	29-31	22	55-58	32	75-77
3	6-8	13	31-34	23	58-60	33	77-79
4	8-11	14	34-37	24	61-63	34	79-80
5	11-13	15	37-39	25	63-65	35	81-83
6	13-16	16	40-42	26	66-67	36	83, P1-2
7	16-18	17	42-45	27	68-69	37	P2-3

8	19-21	18	45-47	28	69-70	38	P4
9	21-24	19	47-50	29	70-72		
10	24-26	20	50-53	30	73-74		

1.3.3.3 Domácí výroba

1.3.4 Lidová umělecká výroba

1.3.4.1 Ústředí lidové umělecké výroby – L. Smolík

1.3.4.2 Nositel tradice lidových řemesel České republiky – L. Smolík

1.3.4.2.1 Mistr tradiční rukodělné výroby Plzeňského kraje

1.3.4.3 Sdružení lidových řemeslníků a výrobců

1.3.5 Druhy výrob podle materiálu

1.3.5.1 Přírodní pletiva – L. Smolík

- pletení ze slámy
- pletení z loubku
- pletení z orobince

- košíkářství

Košikářství je jedním z nejstarších řemesel na světě, jež v podstatě v nezměněné formě přetrvává do současnosti. Mezi nejpoužívanější předměty patří různé proutěné nádoby – koš, ošatka, nůše, kufr... Dále pak nábytek – křeslo, houpací křeslo, stolek; pracovní nástroje – rybářský podběrák, rákoska, pomlázka; rohož... Košíkářské výrobky se zhotovují splétáním pružných prutů, tj. čerstvých, mladých větví určitých listnatých stromů. Nejvhodnější je vrbové proutí, užíval se však i dub. Čerstvé proutí se snadno oloupe (mízuje). Není-li možno použít proutí čerstvě nařezané, musí se máčet ve vodě a vařit, aby získalo pružnost. Dále se používá pedig, který se k nám dováží z tropických oblastí jihovýchodní Asie. Další materiály pro košíkářskou výrobu jsou sláma, orobinec či naštípané proužky dřeva zvané loubky. Jako spojovací materiál může být užito lýko. Proutí se splétá nejčastěji plátňovou nebo keprovou vazbou. Jindy se váže pomocí uzlíků. Proutí na okrajích bývá stáčené (tordované). Proutí se splétá do válcových, soudkovitých, kónických či oválných nádob s kruhovým nebo oválným dnem, zesíleným po obvodu. Někdy se pro větší trvanlivost vkládá dřevěné dýnko. Košíkář při práci sedí na nízké stoličce a drží nádobu mezi koleny. Jako pomůcky používá nůž, kladívko a železa. Transportní nádoby bývají opatřeny jedním nebo dvěma uchy, nůše a tašky mohou mít ucha ze lněných popruhů nebo konopných provazů.

Nejstarší známé koše se dochovaly díky písčité suché zemi z Fajjúmu ve středním Egyptě. Jejich stáří bylo pomocí radiokarbonové metody datování určeno na dobu před 10.000 až 12.000 lety. Další koše, jejichž stáří se odhaduje na 7.000 let, byly objeveny na Středním východě. Vzhledem k pomíjivosti organických materiálů bývá nejčastějším nálezem jen otisk vazby prutů na střepech hlíněných nádob, jež vznikly omazáním košů jílem a následným vypálením v peci či na ohni.

V českých zemích nejstarší archeologicky doložené doklady košíkářství pocházejí z pravěku, z období neolitu.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Košikářství>

Ve Stříbrných Horách zanikla v roce 1933 košíkářská škola. V roce 1941 zaměstnávala firma Vera, továrna na výrobu proutěných demižonů v Domažlicích 24 osob.

Košikáři se usazovali ve vlhkých údolích jako v Lehomi, Skránčicích a Hošticích, kde byl dostatek vrbového proutí a blízkost lesa na sbírání kořínků na loubkové košíky. V 60. letech 20. století působili na Klatovsku tito košíkáři: Josef Edl z Hoštic, rodina Jirkovských ze Strážova, Václav Toman z Lehomi, Ladislav Edl z Lehomi (vyráběl loubkové košíky na prádlo), Johann Kolář v Nýrsku, Josef Bauer z Hoštic, František Diviš z Klatov, Antonín Přerost z Hnačova, František Záveský ze Skránčic, Václav Milán ze Stránčic, Karel Hanzlík ze Zdebořic...

Toto staré řemeslo nezanikne, a to i díky oceněným Nositelům tradic lidových řemesel. Milan Macho z Tušti u Suchdola nad Lužnicí se v roce 2003 v pouhých sedmadvaceti letech stal nejmladším Nositelem tradic lidových řemesel. Plete košíkářské zboží z loubků – tenkých proužků našťipaných z borových polen. Už v páté generaci řemeslníků z jednoho rodu. Tímto titulem se dále mohou pyšnit: od roku 2006 Dana Ptáčková (pletení z proutí a pedigu), od roku 2007 Iveta Dandová (pletení z orobince), od roku 2011 Zuzana Tilajská (tradiční košíkářství), od roku 2014 Růžena Kozumplíková (pletení z orobince) a od roku 2017 Petr Král.

V roce 2018 získal ocenění Mistr tradičních řemesel Plzeňského kraje Jan Šup v oboru košíkářství. Zdeněk Pikal z Hostouně u Horšovského Týna se také věnuje košíkářství.

Použitá literatura a prameny:

Roubalová, Zdena: Hrubý průzkum rukodělné výroby okres Klatovy, 1957, str. 134, 161–163

Strukturbericht 1941, str. 124

<https://www.modernikosikarstvi.cz/335/>

<https://www.lidovakultura.cz/zivy-folklor/lidova-remesla/>

https://domazlicky.denik.cz/zpravy_region/kosikar-zdenek-pikal-na-zahrade-pestuje-tisice-vrb-remeslu-se-venuje-uz-15-let-2.html

https://plzensky.denik.cz/zpravy_region/kraj-ocenil-mistry-tradicnich-remesel-a-nositele-kultury-20181214.html

MMik

- kukuřičné šustí – figurky
- kukuřičné šustí – předměty
- metla březová
- slaměné dekorativní předměty
- výroba doškové krytiny
- pokládání doškové střechy

1.3.5.2 Dřevo (tesařství, truhlářství, kolářství, bednářství, soustružnictví, šindelářství)

- bednářství
- dlabání dřeva
- hospodářské nářadí
- hračky
- hudební nástroje

- kolářství
- loutkařství
- ohýbané sáně
- sekernictví
- soustružení
- šindel
- štípané holubičky
- tesařské práce
- truhlářství

1.3.5.3 Textil a oděv

- batika textilní
- krejčovství
- kroje
- krojové doplňky
- krosienky
- modrotisk
- navíjení z osnov
- paličkovaná krajka
- pletení
- příze
- síťování
- spřádání vláken
- textilní panenky
- tkalcovství
- tkaní
- tkaní na formě
- tkaní na rámu
- vázání gobelínů
- výroba lidového oděvu
- výroba textilních květů
- výroba textilních věnčků
- výroba textilních vonic
- výšivka bílá
- výšivka na počítanou nit
- výšivka rožnovská
- výšivka z rybích šupin
- výšivka zuberská
- zpracování ovčího rouna

Historiçe výroby textilií

Prvotním účelem textilních oděvů je chránit nositele před vlivy vnějšího prostředí. Bohužel prostředí je také hlavní příčinou toho, že se nám doklady nejstarších textilií v podstatě nedochovaly, nebo jen vzácně, protože textil podléhá poměrně rychle zkáze, a tak se jeho archeologické doklady zachovaly pouze díky zvláštním podmínkám a jen zcela výjimečně. I když z vyobrazení či písemných záznamů víme, že se v centrech starověkých civilizací textilní oděvy zhotovovaly, kdy a kde k tomu došlo poprvé, se zatím nepodařilo prokázat. Ani to, jak vlastně k vynálezu získávání textilních vláken a

zhotovování plošných textilií z nich došlo. Zároveň také probíhají stále v různých částech světa archeologické výzkumy, které ukazují, že před dosud známými vyspělými civilizacemi (egyptská, sumerská, etruská, babylonská civilizace atd.) existovaly na Zemi civilizace daleko starší a už i u nich byly nalezeny doklady znalosti techniky zhotovování textilií. Její kořeny se tak posouvají stále více zpět v čase a přesné stáří ani místo vzniku textilních technologií tak není v současné době možné určit.

Snazší je situace v Evropě, a tedy i u nás, kde je již četnějšími nálezy doložena příprava materiálu, předení i tkaní od období 5.600 př. n. l. Na počátku zpracování bylo nutno, ať už to byl materiál rostlinného nebo zvířecího původu, zbavit jej větších nečistot ručním přebíráním, menší nečistoty se odstranily pročešáváním. Nejprve pomocí větviček trnitých keřů, později už speciálními hřebínky či nástroji s četnými vsazenými hroty, kterým se říkalo vochle, hachle, jež jsou doloženy archeologickými nálezy z několika lokalit především ve Švýcarsku. Následné předení umožnila nejprve vřetena, sestávající se z dřevěné hůlky (dříku) a setrvačnicku, nejčastěji keramického, ale i kostěného či kamenného, nazývaného přeslen, který udržoval rotační pohyb vřetena. V Evropě bylo rozšířené nasazování přeslenu zdola a roztáčení nahoře. Nejprve se rukou z pročešané masy vytáhla prsty slabší svazek, který se v ruce nebo na stehně sroloval a vytvořil se tak první základ nitě. Ta se namotala na vřetánko nad setrvačnickem a pomocí jednoduchého uzlu se zachytila nahoře na dříku. Poté se vřetánko roztočilo (směrem doleva je tzv. zákrut S, směrem doprava je zákrut Z – důležité při skaní, tedy stáčení dvou a více nití do silnější příze až provazu) a zároveň se prsty z masy vytahovaly slabé proužky přediava. To se točením vřetena stáčelo. Jakmile byla nit správně stočená (a bylo důležité, aby to bylo středně, protože málo stočená příze se trhala a moc stočená příze se zadržovala při další práci), jednoduchým pohybem se z dříku smekl zajišťovací uzlík a nit se točením vřetánka namotala na dřík. Pak se opět snadným pohybem konec nitky zaklesl nahoře na dříku a postup se stále opakoval, dokud nebylo vřeteno plné. Z něj se následně nitě přetáčely do přaden, ve kterých se příze napařovala pro stabilizaci a delší trvanlivost, případně se v přadenech i barvilo. Nejstaršími doloženými materiály pro výrobu vláken a následně i textilií je lýko dubové a lipové (od 8. tisíciletí př. n. l.) a len (od 2. poloviny 6. tisíciletí př. n. l.), doložena je i kombinace dvojího v jednom výrobku.

Hotové příze/nitě se dále zpracovávaly tkaním. Nejstarší dochované archeologické nálezy u nás dokládají použití jednoduchých vertikálních tkalcovských stavů, na kterých se osnovní nitě dole zatěžovaly keramickými závažími, aby osnova zůstávala napnutá. Tyto stavy zvané probírací, byly nejprimitivnějšími stavy u nás. Tímto způsobem se ale daly zhotovit jen látky v plátnové vazbě (útek jde střídavě nad jednou a pod jednou osnovní nití), případně v plátnové vazbě dvojité, nebo keprové. Hotové dílo se tvořilo nahoře na stavu a navíjelo se na tzv. zbožové vratidlo. Délka osnovních nití byla částečně omezená, šířka hotového díla byla dána šířkou stavu, respektive šířkou navěšené osnovy. Takto se tkaly většinou celé díly oděvů rovných geometrických tvarů, což nebylo oproti dnešní složitějším střihům příliš pohodlné. Pokud bylo třeba vytvořit oděv zvláště teplý, vytvořená vlněná textilie se před ušitím valchovala – plstila. Nejčastěji ve studené vodě tlučením dřevěnou palicí či kameny, proces zaplštění urychlovala teplá voda a některé přísady (např. zkvašená lidská moč).

Ve 13. století na našem území vřeteno vystřídal postupně kolovrat, který se k nám dostal z Asie. Na něm se pohyb pedálu přenáší na klikovou hřídel s hnacím kolem. Otáčky hnacího kola se přenášejí na vřeteno a cívku. Obsluha kolovratu uvádí šlapáním na pedál do pohybu křídlo a cívku a při tom drží v ruce chomáč vláken, ze kterého přidává pramínky na konec nití. Otáčkami vřetene se nit zakrucuje a zároveň navíjí na cívku. Maximální výrobní výkon dosažitelný s kolovratem se udává s 350 metry příze za hodinu. Typy kolovratů byly v průběhu vývoje různé (horizontální, vertikální), postupně se objevovala různá dílčí vylepšení. České země přispěly k vývoji kolovratu tzv. českým křídlovým vřetenem. V polovině 20. století bylo u nás ve Výzkumném ústavu bavlnářském v Ústí nad Orlicí vynalezeno bezvřetenové předení, při kterém vřeteno na stavu nahradil malý rotor o 30.000 otáček za minutu, takže stejné množství příze se vyrobilo za poloviční dobu. Domácí předláctví bylo až do 18. století u nás doménou žen, které také na venkově ještě dlouho měly na starosti zabezpečení rodiny

z pohledu jak oděvů, tak i ostatních potřebných textilií, řemeslné zpracování napředěného materiálu bylo spíš doménou mužů, často profesionálních řemeslníků (tkalců, krejčích, barvířů, soukeníků apod.).

Podobně také vertikální jednoduché stavy byly časem nahrazeny tzv. útkovými stavy, kdy se zpočátku polovina (ob jednu) osnovních nití navázala na nitěnkovou tyč a tou se v každé další řadě zvedal (nebo nezvedal) potřebný počet osnovních nití pro vytvoření prošlupu. Takto se však dala udělat jen vazba plátňová, případně dvojitá plátňová. Atlasovou a keprovou vazbu (a vzorování s jejich pomocí) umožnily až listové tkalcovské stavy. Ty byly vynalezeny jako podnožkové v Číně ve 2. století př. n. l. a zásadní změnou byly nejen podnožky, které umožňovaly sešlápnutím střídavě zvedat potřebný list s nitěnkami, ale také horizontální vedení osnovy. O 400 let později přišel z Číny do Evropy stav vybavený osnovním válcem a brdem. Završením vývoje ručního stavu byl vynález tzv. létajícího člunku Angličana J. Kaye ve 30. letech 18. století. Člunek s útkem (opatřený kolečky) se prohazoval mezi osnovními nitěmi z jedné strany na druhou pomocí tzv. pudítka, kterému udílel tkadlec trhavý pohyb tahem přes připojenou šňůru. Toto ústrojí přineslo až trojnásobné zvýšení výkonu ručního stavu (na cca 40 metrů útku za minutu) a bylo předpokladem pro patent jeho krajana Edmunda Cartwrighta z roku 1785, podle kterého byly zmechanizovány všechny základní pohyby při tkání a tak vznikl první tkací stroj. V textilní velkovýrobě, zejména v Evropě, potom tkací stroje rychle nahradily ruční stavy. V roce 1947 byl udělen patent vzduchovému prohozu útku (Stanislav Zahradník a Vladimír Svátý) a oba pak patentovali ještě i prohoz pomocí vody, tzv. hydraulický. V tehdejší Československu se také vyvíjel další způsob zanášení útku, tzv. víceprošlupní systém, práce na jeho vývoji však byly na konci 80. let zastaveny.

Ruční tkalcovství však zcela nezanklo. I když se do dnešních dnů zachovalo již jen jako výtvarná technika či koníček, zachovává tradiční postup. V dnešní době jsou zřizovány dílny ručního tkaní jako možnost zaměstnání lidí s hendikepou, podporovány jsou umělecké dílny ručního tkaní, které často s nepřetržitou tradicí několika staletí umí vyrobit plošné textilie různých vzorů a nejvyšší kvality pro nejbohatší obyvatele planety, ale také pro filmový a divadelní průmysl.

Použité prameny a literatura:

Příhodová, Eva; Štýbrová, Miroslava; Talaš, Václav: Textil, oděvnictví, obuvnictví. Praha 2004. s. 16-17. ISBN 80-7183-303-7

Urbanová, Kristýna: Po nitkách do minulosti. /Choceň/ 2017. s. 15-27. ISBN 978-80-270-2920-4

Zdroje:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Kolovrat>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Tkalcovsk%C3%BD_stav

Isie

Angorský králík je jedno z nejstarších a nejzajímavějších králíčích plemen. Původ plemene ale není dosud zcela jasný. Některé prameny uvádějí jeho dovoz do Anglie od Černého moře, jiné jeho vznik přisuzují Číně či Japonsku, případně uvádějí jeho vyšlechtění po náhodné mutaci na tureckém území (provincie Angora nedaleko Ankary). Do Anglie byl dovezen v průběhu 17. či 18. století a odtud se rozšířil jeho chov do celé Evropy.

Na českém území se chová od roku 1875. Až do počátku 20. století byl angorský králík chován jako luxusní plemeno s cílem dosáhnout co nejdělsí srsti (rekordně 24–40 cm). Srst angorského králíka dává nejjemnější vlnu (12–17 μm) o délce 12–75 mm (jemnější je z dosud známých živočišných jen srst lamy vikuni, které je ale na jednom zvířeti tak málo, že se je pro srst nevyplatí chovat), hladkou a velmi lehkou. Vlákno je na povrchu mastné, proto odpuzuje vlhkost, lehce se elektrostaticky nabíjí a udržuje v sobě teplo. Je asi desetkrát hřejivější, než ovčí rouno, jeden králík jí poskytne 30 – 40 dkg za rok. Vlákna se z králíků dvakrát za rok vyčesávají a jednou se stříhají. Délka vlákna je rozhodující pro

kvalitativní zařazení. Nejdražší jsou vlákna delší než 60 mm, protože se mohou pevně smotat ve svazku příze a výrobky z nich nechlupatí a nepelichají, jak se to často stává u kratších vláken.

Ve venkovském prostředí se v České republice výraznější chov angorských králíků rozšířil ve 20. století, v jeho 80. letech se tehdejší Československo podílelo na celkové produkci 300 tun srsti v Evropě podstatnou měrou. Většina angorské srsti vyprodukované chovateli angorských králíků se zpracovávala a zpracovává průmyslově. Z čisté angory se vyprádají mykané a ze směsí s merinovou vlnou nebo polyesterem česané příze. Velmi se osvědčily i jádrové příze, ve kterých je jádro z polyesterových vláken opředeno angorou, jemnost příze dosahuje až 7 tex. Příze z angory jsou velmi vhodné zejména k výrobě spodního prádla pro revmatiky, známé je ale také pletené svrchní oblečení. Domácí sprádání srsti a její následné ruční pletení do svetřů, šál, rukavic či jiných oděvních součástí bylo však po celou dobu spíše okrajovou záležitostí, koníčkem chovatelů angorských králíků. Její zpracování je obdobné, jako u ovčího rouna, před zpracováním se však nepere, protože srst je při správném chovu čistá.

Zdroje:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Angorsk%C3%BD_kr%C3%A1l%C3%ADk

https://cs.wikipedia.org/wiki/Srst_angorsk%C3%A9ho_kr%C3%A1l%C3%ADka

ISie

Barvení textilií znaly již starověké civilizace. Vypovídají o tom jak nalezené písemné prameny, tak zobrazení (např. v hrobkách starých Egyptanů), případně archeologické nálezy a jejich detailní průzkum.

I když se ze vzácně dochovaných textilií v Evropě i na našem území může na první pohled zdát, že dávné textilie zde byly nevýrazné, šedavé, v přírodním tónu podle svého původu (např. u ovčího rouna je základní barvou přírodně bílá, ale jsou i druhy ovcí, které mají barvu srsti v různých odstínech šedé, hnědé až černé). Ale novodobé možnosti (mikroskopy, chemické postupy) zkoumání archeologických nálezů i neolitických zbytků textilu ukazují, že již v té době obyvatelé i našeho prostoru znali a používali barvení přírodními barvivy. Proces to byl ale zdoluhavý a poměrně pracný, jeho znalost vyžadovala dlouhodobou přípravu, neboť suroviny, které jsou základem této technologie, se musely sbírat ve volné přírodě, bylo nutné je usušit a později máčet, uvařit z nich silný vývar a ten předpřipravit (např. přidáním tzv. mořidla, což byl výluh či vývar z různých látek (sůl, soda, kamenec, lidská moč, kůra stromů apod.), které umožnily snazší barvení a stálost), než se do nich mohla vložit textilie – ať už ušitý výrobek, nebo látka.

Nejčastěji používaná barviva byla modrá z borytu barvířského (Isatis tinctoria), červená z mořeny barvířské (Rubia tinctorium), která ale roste ve Středomoří a za Alpami nerostla, takže se buď mořena dovážela už jako barvivo, nebo se používaly jako její náhražky další rostliny z čeledi mořenovitých, např. svízele. Vzácné červené barvivo (a proto také drahé a určené nejvyšším společenským vrstvám) se také dováželo z Kavkazu či Středomoří v podobě sušených samiček červce nopálového. Žluté barvivo poskytoval rýt barvířský (Reseda luteola), od středověku také kručinka barvířská (Genista tinctoria) a světlice barvířská (Carthamus tinctorius). Pro barvení na zeleno byly používány kopřivy, ale také vřes. Další rostliny poskytovaly většinou jemné odstíny různých barev. Pestrosti se dalo docílit i využitím různých mořidel u jednoho typu barviva, různě barvily i různé části rostliny (kořen, kvetoucí nať), svůj význam pro dosaženou barvu měla i teplota barvicí lázně a doba barvení i druh materiálu, ze kterého byla textilie zhotovena (živočišný či rostlinný původ). Důležitý byl ale celý postup, protože u některých barviv se mořidlo dávalo do barvicí lázně, u jiných se musela předmořit tkanina. Svůj význam má i kvalita vody, ze které se vyráběla barvicí lázeň. Optimální je dešťová, studniční nebo z potoků a řek. Barvené textilie se následně ještě upravovaly např. ustalováním (ocet), aby barvivo mělo lepší stálost.

Postupem času se ve společnosti objevili lidé, kteří se na barvení látek specializovali. Byli to barvíři. Ti si předávali svoje zkušenosti v rodině, tím se zavedené postupy nejen uchovaly, ale specializací i dále zdokonalovaly. Rozvoj těchto dílen již od středověku podpořili nejčastěji majitelé panství, kteří potřebovali především pro svoji potřebu dostatečný přísun kvalitních látek, ale také zakládání měst a koncentrace specializovaných řemesel v nich. Postupně se barvíři rozdělili na černobarvíře, kteří barvili na černo, hnědo a modro, krásnobarvíři barvili na žluto, červenou a zeleno. Roku 1562 pak barvíři založili v Praze cech pro celé České království, postupně vznikaly barvířské cechy i v jiných městech. Svépomocné barvení pro svoji složitost již nebylo využíváno, i na venkovském oděvu se používaly látky barvené profesionálně. Od 17. století se i u nás začíná barvit dováženým indigem (viz modrotisk).

Zásadní změnou v technologii barvení textilií znamenaly postupné vynálezy průmyslových barviv v souvislosti s rozvojem oboru chemie v průběhu 2. poloviny 18. a v celém 19. století. To umožnilo samotný vznik oboru průmyslového/strojního barvení textilií a tím i dalších nově se vyvíjejících technologií barevného zdobení textilií (např. strojový potisk apod.).

Batika jako jeden z postupů barvení v různých částech světa, se u nás v lidovém oděvu až na výjimky (zástěry kyjovského kroje) nepoužívala, v průběhu 20. století se ale stala jedním z módních výrazných koníčků, které v současnosti prožívají svoji renesanci ve smysluplném a užitečném trávení volného času.

Prameny a literatura:

Janotka, Miroslav; Linhart, Karel: Zapomenutá řemesla, vyprávění o věcech a lidech. Praha 1984. s. 81-85.

Urbanová, Kristýna a kol.: Po nitkách do minulosti. /Choceň/ 2017. s. 45-69. ISBN 978-80-270-2920-4

ISie

Bourec morušový (*Bombyx mori*) je noční motýl z čeledi Bombycidae. Patří mezi hmyz s proměnou dokonalou. Housenka bource vylučuje při kuklení vlákno použitelné jako textilní materiál s vynikajícími vlastnostmi. Proto byl původně volně žijící hmyz asi před 2000 let v Číně domestikován. V některých zemích je dnes významným odvětvím ekonomiky. Asi 15-20 % hedvábných vláken se získává z výměšků jiných druhů housenek, v tom případě se výrobky často označují jako plané **hedvábí**.

Nezbytnou potřebou pro chov bource morušového jsou listy stromu morušovníku, kterými se housenky bource živí tak dlouho, dokud nenastane čas kuklení. Morušovník je dvoudomá rostlina. Na chov bource se ve své domovině pěstuje jako keř s životností asi 15 let, u nás se morušovníky vysazovaly v letech zvýšeného zájmu o pokusy o české hedvábnictví do stromořadí a sadů. Keře se sázejí asi 90 cm od sebe, nejvhodnější klimatické podmínky jsou 24-28°C, 9-13 hodin slunečního svitu denně, 50-60 mm vodních srážek za týden. Za těchto podmínek je možná sklizeň listů až 6 x za rok.

V Čechách se pěstovaly morušovníky na chov bource asi od 17. století. S různými vládními finančními podporami se dosahovalo až do poloviny 20. století v několika obdobích poměrných úspěchů následovaných však často ekonomickým úpadkem. Ještě v 60. letech 20. století byla zaznamenána roční výroba 15 tun surového hedvábí, od roku 1963 se však pěstují na území Česka (a Slovenska) morušovníky jen pro účely vysokoškolského výzkumu.

Životní cyklus bource morušového se udává dobou 6 až 8 týdnů. Začíná činností samičky motýla, která klade 300 až 500 vajíček. Vylíhlá larva (housenka) se během necelých třiceti dní výkrmu (každý den se larvám dávají 4 x čerstvé listy morušovníku v množství 45-55 kg na 100 ks vajíček) 4x svléká, její objem se zvětšuje až 10.000 x! Poté larva vylučuje vláknitou hmotu, kterou kolem sebe ovíjí – vzniká tzv. kokon. V něm se po 5 – 10 dnech vyvine dospělý motýl, který, pokud není kokon určen

k výrobě hedvábí, se prokouše ven a hledá si partnera pro spáření a celý koloběh se opakuje. Pokud je kokon určen pro výrobu hedvábí, je spolu s ostatními kokony vhozen do vařící vody, ve které je zárodek motýla usmrčen. Někdy se usmrcuje horkým vzduchem, v teplých oblastech vystavením slunečnímu záru. A pomocí rýžové metličky jsou z kokonů podebrána jednotlivá jemná vlákna, která jsou navedena na navíječ, kam se postupně odmotávají vlákna z celého kokonu k dalšímu zpracování.

U nás jsou pokusy s pěstováním morušovníků a s chovem bource morušového pro výrobu hedvábných textilií doloženy od 1. poloviny 17. století. Vévoda Albrecht z Valdštejna v roce 1627 nařídil své dvorské komoře v Jičíně, aby z Itálie povolala dělníky hedvábnictví znalé a vysazovala stromy morušové. Po smrti Valdštejnově však hedvábnictví záhy zaniklo. Nadějný pokus byl učiněn roku 1749 dvěma Italy, majorem zeměměřictví Karlem Cremierim a podnikatelem divadla Locatellim, který dal vysázet morušovníky v pražských pevnostních příkopech s podmínkou, že každému tuzemci, který by se hedvábnictví chtěl věnovat, poskytne sazenice morušovníků. O výraznější zvelebení hedvábnictví se zasadila císařovna Marie Terezie. Ta hledala pro své poddané další možnosti obživy, a tak nařídila roku 1752 pěstování moruší a přísně zakázala jejich jakékoli poškozování. V posledním desetiletí panování Marie Terezie se vyrobilo v Čechách již přes 40 centů smotaného hedvábí. Roku 1804 vydala vlastenecko-hospodářská společnost na základě přání zemské správy poučný spis o morušnictví a hedvábnictví a 10 let později založila rozsáhlou morušovou školku v Bubenči, ze kteréž se sazenice prodávaly i rozdávaly. Roku 1836 založil lesní rada Krištof Liebich v Praze akciovou hedvábnickou jednotu a sady u Malešic, ale hlavně pro nedostatek peněz se této jednotě nedařilo a zakrátko zanikla. Roku 1859 ztratilo Rakousko italské Lombardsko, svého hlavního producenta hedvábí, a proto byly hledány nové cesty pro zvelebení domácího hedvábnictví. Statkář Mik. Wang, správce Karel Hlava, P. Václ. Čáp a lesní rada Kr. Liebich založili roku 1863 hedvábnický spolek, který za 25 let svého trvání usilovně pracoval na podpoře a rozvoji hedvábnictví v českých zemích, ale i tak se hedvábnictví neprosadilo. Intenzivnější snahy o rozvoj hedvábnictví u nás proběhly též v době 2. Světové války pod nacistickým patronátem.

Chov bource morušového sám o sobě není příliš složitý, ale je hodně pracný. A protože od počátku 19. století se stále více nabízely lidem jiné, méně pracné možnosti obživy i odívání, hedvábnictví se přes vhodné klimatické podmínky nepodařilo nakonec se výrazně prosadit.

V lidovém prostředí se z hedvábí užívaly především šátky ke slavnostnímu kroji, které se ale kupovaly na trzích či u podomních obchodníků již hotové.

Zdroje:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Bourec_moru%C5%A1ov%C3%BD

https://cs.wikisource.org/wiki/Ott%C5%AFv_slovn%C3%ADk_nau%C4%8Dn%C3%BD/%C4%8Cechy/Hedv%C3%A1bnictv%C3%AD

ISie

Konopí seté, latinsky Cannabis sativa je velmi odolná rostlina, která dorůstá výšky 2,5 metru a více. Hlavní charakteristikou této rostliny jsou velké dlaňovité listy, úctyhodná výška a dále sotva znatelné zelené květy. Člověk jej kultivuje již mnohá staletí a zná ho od starověku. Lidé si všimli poměrně záhy všestrannosti a velkého potenciálu využití této rostliny. V podstatě lze zužitkovat úplně všechno, co tato rostlina poskytuje. Vlákno, semena i olej – tedy vše, co může konopí nabídnout. Přes určité nároky na pěstování je rostlina velmi efektivní. Při pěstování se nemusí používat žádné pesticidy, protože roste velmi rychle a to tak, že přeroste i ostatní rostliny, vyskytující se v jejím okolí, tedy i plevel. Pokud je pěstování takové, jaké by mělo být, dokáže rostlina do půdy navrátit i většinu živin, které z půdy sama odebere. Důležité je vědět, že se konopí dělí také geograficky. A to tedy na konopí severní, jižní, středoruské a hašišné, které se od sebe liší délkou stonku, výnosem i kvalitou vlákna. Označení konopí

se používá i pro pevné vlákno, vyrábějící se právě z této rostliny. Ovšem pojem konopí se může používat i pro vlákna z jiných rostlin. Například z vláken juty, abacy nebo chřestnatce.

Nedílnou součástí výroby z konopí byla a je i výroba lan a hrubšího textilu. Důvodem k tomu je opět pevnost a délka vláken. První typ džín, které vyráběl Levi Strauss, se vyráběl právě z konopného sukna, a tudíž tyto džíny vydržely klidně celý život dotyčného. Lana z konopí byla velmi pevná a jejich největší předností byla jejich dlouhá životnost.

V minulosti, u nás od cca 2. století př. n. l. s nárůstem ve středověku a pak především od 18. Století, se konopí zpracovávalo obdobným způsobem, jako len (vytrhávání, máčení a sušení, lámání, vochlování, sprádání a tkaní), avšak později se jeho pěstování a zpracovávání u nás propadlo díky upřednostnění lnu.

V dnešní době se můžeme setkat s velkým sortimentem oděvů z konopí. Je zde garantováno mnoho důležitých věcí, výhodných pro naše zdraví. Oděvy jsou z ekologického materiálu, nepoužívají se pesticidy, a proto se nemusíme bát alergických reakcí našeho těla. Oděv je velmi vzdušný, pohlcuje vlhkost a je příjemný na omak. Kvalita a vzhled jsou jasnou volbou a tudíž se stává oblečení z konopí velmi moderní. Kromě toho se konopí, v tomto případě konopí technické (vyšlechtěné z konopí setého), používá také na výrobu olejů, bionafty, topivo, v kosmetice, z biomasy se již nyní vyrábějí některé nové plasty, nezatežující životní prostředí.

Použité prameny a literatura:

Janotka, Miroslav; Linhart, Karel: Zapomenutá řemesla. Praha 1984. s. 66.

Urbanová, Kristýna: Po nitkách do minulosti. /Choceň/ 2017. s. 32-33. ISBN 978-80-270-2920-4

Zdroje:

<http://www.urban-shop.cz/co-je-technicke-konopi/t-143/>

ISie

Kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*) je statná vytrvalá dvoudomá bylina, přirozeně se vyskytující na celé severní polokouli. Dorůstá výšky 50–150 cm, výjimečně až 2 metrů. Lodyhy jsou přímé, nevětvené (pouze u vyšších rostlin se v horní polovině větvit mohou). V zemi vytváří plazivý žlutavý oddenek. Listy jsou řapíkaté, široce vejčité až kopinaté, špičaté a pilově zubaté. Kvete od června do října. Samčí květenství jsou latovitá, přímá a převislá, samičí klasovitá nebo hroznovitá a kratší, během květu přímá, odkvetlá nicí. Okvětí je zelenavé. Květy jsou jednopohlavné, zpravidla dvoudomé, výjimečně se vyskytují jednodomá uspořádání, v tom případě bývají květenství většinou jednopohlavná. Plodem jsou vejčité nažky. Celá rostlina je pokryta žahavými trichomy. Dříve se mělo za to, že tyto žahavé chlupy obsahují kyselinu mravenčí, poslední výzkumy ale ukazují, že je to směs tří chemikálií – histaminu na podráždění kůže, acetylcholinu na vyvolání pocitu pálení a serotoninu na zvýšení účinků dvou předchozích látek.

Kopřiva dvoudomá je druh milující dusíkatou půdu, hojně roste na rumišťích, v pobřežních porostech, v příkopech podél cest, lužních či vlhkých suťových lesích a okolo plotů od nížin až do hor. Dnes je ale také vnímána jako nevídaný plevel na zahrádkách, na loukách poblíž chat a chalup či v příkopech. Pravidelný pokos ji celkem spolehlivě potlačuje. Je také sbírána jako léčivá rostlina, používala se a i dnes se používá vcelku běžně v gastronomii, jako důležité obohacení se čerstvě nasekané listy kopřivy přidávají do potravy drůbeží. V minulosti byla používána také jako přadná rostlina.

Je zajímavé, že přesto, že má kopřiva mnohé využití, nebyla v minulosti nikdy cíleně kultivována, zůstávala stále plevelnou rostlinou. Kdy a kde se začala kopřiva používat jako přadná rostlina, není v současnosti možné jednoznačně stanovit. Archeologickými nálezy v Evropě je doloženo použití kopřivových vláken již v pravěku, jednalo se však pouze o provázky a z nich případně zhotovené sítě. K nejstarším archeologickým nálezem doloženým textiliím patří jemná tkanina, objevená ve Voldtofte

v Dánsku, datovaná mezi léty 940-750 př. n. l. Na území České republiky je nejstarší použití textilie z kopřivového vlákna doloženo ve velkomoravském osídlení lokality Břeclav-Pohansko, kde se na několika kovových předmětech našly otisky tkaniny, podle vláken jednoznačně určené jako kopřivové. Bohužel prokázání zpracování kopřiv a používání kopřivových textilií od středověku je problematické, neboť, jak už bylo zmíněno, surovina se získávala sběrem planých rostlin, takže cílené pěstování nemohlo zanechat žádné stopy a zároveň zpracování kopřiv probíhalo především v rámci domácí výroby, nemělo řemeslnou tradici, takže technologie i v tomto případě nezanechala doložitelné stopy. A hotových artefaktů nebylo nalezeno mnoho. Zdá se, že díky pokročilejším technickým možnostem identifikace jednotlivých vláken se při ověřování nacházejí v muzejních sbírkách výrobky z kopřivových vláken, v minulosti přisouzené lnu, jsou však mnohem mladší.

Díky dochovaným hospodářským spisům, ale již z novověku, víme jistě, že kopřiva pro zhotovování textilií využívala, ale jen v omezené míře. Není zatím zcela jasné, zda to bylo ovlivněno magickou mocí, která jí byla od pradávna přisuzována, nebo nízkým výnosem jemných, pro zhotovení textilu vhodných, oproti lnu krátkých vláken. Každopádně v různých časových obdobích se s větším využitím kopřivy pro zhotovování textilu experimentovalo (konec 18. století, období 1. světové války), vždy v dobách, kdy byl problematický trh s ostatními přadnými rostlinami, avšak nikdy to nedosáhlo dlouhodobého významu. Nejvýraznější dosud známé období produkce výrobků z kopřivových vláken bylo kolem poloviny 19. století, kdy se z něj mimo jiné paličkovaly luxusní a velmi jemné krajky, používané nejčastěji na ženském obřadním textilu (nejčastěji na koutních plachtách a úvodnicích). I když se v době největšího nedostatku jiných možností v letech 1914 – 1918 z kopřivových vláken vyráběly údajně pro vojenské účely spodní prádlo, podšívky k uniformám, stanovina, batohy, tkaniny na obvazový materiál apod., kopřivy se používaly i pro civilní výrobu (např. svrchní oděvy, košile, halenky, spodní prádlo, lůžkoviny, závěsy či různé krycí látky). Ve směsi s nedostatkovou bavlnou se zbytky kopřivových vláken horší kvality (krátkých) používaly jako náhražka vaty, z kopřiv se vyráběl papír i lepenka. Po skončení války používání kopřivy pro textilní výrobu opět utichlo, avšak kopřiva jako zdroj a možnost zůstala v zorném poli textilního průmyslu a stále se i dnes pracuje na výzkumu možnosti zefektivnění získávání přadného vlákna z této rostliny.

Její zpracování není těžké, ale pracné, a jak už bylo zmíněno, výtěžnost je oproti konopí a lnu malá. Pro zpracování se vybírají rostliny alespoň 120 cm vysoké se silným stonkem. Nejvhodnější jsou rostliny rostoucí ve stínu ve větší skupině, protože tam se v souboji o světlo kopřivy nahoru a málo se větví. Důležité je také vybírat rostliny zelené, tmavé stonky mají krátká nekvalitní vlákna, stejně jako rostliny vystavené přímému slunci a nízké či rozvětvené. Jednotlivé rostliny se co nejnižší u země odříznou či odstříhnou, kořeny je důležité zachovat, aby příští rok mohla proběhnout další sklizeň. Pokud sklízíme během léta, můžeme odstříhnout, odtrhnout či odstříhnout i listy, stonky bez listů se snáze v otýpkách transportují. Ale pokud nemusíme, můžeme nechat rostliny zaschnout olistěné a suché listy pak jednoduše dlaní stáhnout i bez poškození stonku. Pokud se sklízí kopřivy v zimním období, stříhají se stále výš a výš nad zemí (sněhem), protože blíž k zemi postupně ztrácejí kvalitu. Uvolnění lýka od dřevité části stonků je dobré provádět jen rosením, protože máčení většinou znehodnocuje kvalitu vláken a špatně se odhaduje správný čas přerušení máčení. Při rosení se stonky rovnoměrně rozprostou do trávy, kde jsou delší čas (1-2 týdny) vystaveny působení především rosy. Tuto část technologie lze vypustit, pokud se kopřivy sklízí v zimním období, kdy povětrnostní podmínky, které na suché kopřivy působily, vlastně zastoupí rosení. Vůbec nejefektivnější se ukázalo pouhé velmi pozvolné vysušení stonků pod střechou. Při další práci je zajímavé, že experimenty v Muzeu Novojičína v rámci projektu v roce 2015-2017 ukázaly, že není vhodné kopřivové stonky dále zpracovávat stejně jako len, přesto, že to odborná literatura starších období často uvádí, protože k oddělování lýka dochází jiným způsobem a postupy používanými u lnu se vlákno zničí. Proto se ukázalo jako lepší a efektivnější vlákna ze stonků ručně slupovat a rovnou při této práci si je rovnat do stejnosměrných svazků. Každý jednotlivý stonek se lehce potluče dřevěnou paličkou, kamenem apod. a nožem se po celé délce jedním řezem otevře. Vsunutý palec zajistí zachování otevření a druhou rukou

se stahuje lýko. Nejproblematictější je stahování kolem kolínek, kde je třeba zvláštní pozornosti a cviku. Urovnané svazky vláken je dobré ještě nechat dobře vyschnout, aby se následným mnutím svazků v dlaních co nejnázne rozvolnila jednotlivá vlákna a odrolily se nežádoucí příměsi. Následuje potěrání přes dřevěnou hranu, při experimentu se osvědčil kostěný nůž s jednou hranou ostrou a duhou vroubkovanou, na které se potěrání začíná. U potěráku zůstávají v ruce kratší, ale ještě dobře přadná vlákna, v ruce zůstávají vlákna nejdelší, která se rozvolňují na vochli (destičce s kovovými hřeby hustě zasazenými do podložky). Následuje mykání mezi dvěma hustými kartáči. Po mykání již je kopřivové vlákno připraveno ke spřádání. To se může provádět obdobným způsobem jako u lnu, ovčího rouna či konopí, důležité je při svinování prsty dost vlhčit vodou. Příze z letního sběru bývá ostřejší, proto je dobré jí ještě před dalším zpracováním upravit vyvárkou ve vodě s jádrovým mýdlem či popelovým louhem, může se použít i odvar z dubové kůry. Nebo ponecháním na slunci, které ji zároveň zbaví zelené barvy. Získaná příze se dobře na slunci bělí, ale dobře se barví přírodními barvivy. Podle kvality upředené příze se následně volí i způsob jejího dalšího užití (nejjemnější na paličkování, střední na tkaní oděvních textilií, hrubé na tkaní hospodářských textilií či na provazy).

Použitá literatura a prameny:

Michalička, Václav: Kopřiva. Plevel, který šatil. Nový Jičín 2017. s. 29-95. ISBN 978-80-87359-21-1

Zdroje:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Kop%C5%99iva_dvoudom%C3%A1

ISie

Lamy jsou zvířata z čeledi velbloudovití, která se přizpůsobila těžkému životu v Andách v Jižní Americe. V České republice tudíž nejsou domácím, původním živočišným druhem, avšak poslední cca 40 let se zde ve venkovském prostředí chovají. Jsou to stádová zvířata, při chovu se však i jedna spokojí se společností jiných živočišných druhů, např. koz. V jejich domovině se dnes rozlišují lamy (lama krotká a lama guanako) a vikuni (ve starší literatuře uváděné jako druh lamy) (vikuňa a alpaka). Všechny mají stejný počet chromozomů, mohou se tedy mezi sebou křížit, avšak kříženci jsou neplodní.

Lamy byly domestikovány Inkami na pláních okolo jezera Titicaca, nebo na altiplanu Junín cca ve 4. tisíciletí př. n. l., zdomácnění lamy alpaky můžeme zařadit po době 500 let př. n. l. Po dobytí incké říše Španěly zanikl chov lam téměř úplně a hrozilo také vyhynutí těchto živočichů. Nové úřady si však uvědomily záhy toto nebezpečí, byly vydány zákony na ochranu lam a později byly založeny i výzkumné instituce, které se zabývají studiem lam.

I když ve své domovině se používají i jako nosiči nákladů (také se jí jejich maso, zpracovávají se jejich kůže, místní obyvatelé využívají i jejich trus jako hnojivo a palivo), primárním produktem, který lamy poskytují, je vlna. Jedná se především o vlnu alpak, lam krotkých a vikuň. Vlna lam je velmi kvalitní, vlna vikuní je považována za nejlepší na světě. Kvůli ní se i u nás začalo před lety s chovem lam, které zároveň slouží v agroturistice, jsou zaznamenány i případy použití v psychoterapii nebo chovy na maso, které je nutričně velmi kvalitní.

Kromě ojedinělých chovů lam spíše jako atrakci (na Hůrce v Klatovech, na farmách s jinými hospodářskými zvířaty apod.) se od roku 2004 lamy alpaky chovaly také v LamaDorado farmě v Bernarticích nedaleko Kolince. Tamní farma donedávna umožňovala návštěvu lamího stáda, po krátkém zaškolení procházku s lamou, poradenství v chovu lam i výrobky pro chov lam a z lamí vlny. Před časem si majitelé farmy uvědomili svůj věk a zbývající 4 lamy převezli známým na bavorskou stranu Šumavy, kde je o ne dobře postaráno, a farmu uzavřeli. Stále však nabízejí poradenství, potřeby pro chov lam a také mmj. kurzy na zpracování lamí vlny. To je obdobné zpracování ovčí vlny, jen je třeba brát v úvahu, že srst lam alpak je jemnější a na zacházení náchylnější.

Zdroje:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Lama>

<http://www.lamadorado.com/par-slov-o-nas>

ISie

Len setý (*Linum sativum*) pochází z regionu mezi východním Středomořím a Indií a ve velkém se pěstovala již ve starověkém Egyptě. Byl jednou z prvních rostlin domestikovaných během neolitické revoluce. Dorůstá výšky asi 1,2 m, kvete světle modře, květ má pět kališních a korunních lístků. Plodem je pětipouzdrá tobolka. Podle druhu použití se rozlišují lny na jarní (mají nepukavé tobolky), přadné (mají dlouhý stonek), olejné (pro lisování oleje ze semen) a olejnopřadné (nejstarší druhy lnu, pěstované od neolitu).

I když se len používá k různým účelům (olej jako poživatina, v léčitelství a praxi atd.), nejrozšířenější jeho použití u nás až do nedávna bylo lnářství, tedy pěstování lnu a jeho zpracování na textil. Pěstování a zpracování lnu domácími postupy je doloženo archeologickými nálezy na našem území od neolitu. Technologie je vcelku jednoduchá, avšak pracná. Len potřebuje mírné a vlhké podnebí, vyžaduje kvalitní sypkou půdu, která se na podzim musí prohnout chlévskou mrvou (jarní hnojení lnu škodí). Výsev se provádí brzy zjara a hned se zaválčuje. Jakmile rostliny vzejdou, je třeba několikerého pracovního opatrného pletí a okopávání. Husté výsevy dávají jemnější vlákno, řidší naproti tomu lepší semeno. Vegetační doba je cca 100 dní, na vlákno se len sklízí hned po odkvětu. V minulosti, kdy se pěstoval len olejopřadný, se nechával dozrát a až pak se i s kořeny vytrhával (aby bylo co nejdélejší vlákno), nechával se v malých panáčích doschnout a pak se svázal domů, kde se z něj na drhlenech odstranily tobolky se semeny a len se znovu odvezl na pole, kde se rosil, aby se povětrnostními vlivy narušilo lýko. Někdy se len máčel ve stojaté i tekoucí vodě, což mělo obdobný výsledek jako rosení. Následně se len sušil, většinou přímým teplem buď v pazdernách (speciálních nevelkých chatách s pecí, na které se len sušil) nebo v jámách, ve kterých se rozdělal nevelký oheň a len se rozprostíral na rošt z dřevěných hůlek a pilně se obracel, aby se nevžňal. Usušený len se hned na místě lámal na mědlicích, čímž se hodně narušil stonek lnu a došlo k oddělení vláken od zbytků stonků, tzv. pazdeří. Vlákna se dále pročešávala na vochlích, hachlích, aby se od sebe oddělila, načechrála se a urovnala do stejného směru, což usnadňovalo následné předění. Celý postup, v počátcích včetně tkání, byl doménou žen, později se doma předlo, tkát se dávalo profesionálnímu tkalci, ale z hotového lněného plátna se potřebné výrobky (oděvy, bytové i hospodářský textil) opět zhotovovaly doma až do 17. století, kdy se začala výroba organizovat manufakturním způsobem, ze kterého časem vznikla (ponejvíce v 19. století) výroba průmyslová.

Až do nedávne doby existovala v Nýrsku tírna lnu, která zpracovávala produkci nejen z nejbližšího okolí, ale i vzdálenějších lokalit okresu Klatovy. Zpřístupnění levného textilu z asijských trhů však zasadilo v podstatě smrtelnou ránu českému lnářství, tuzemské výrobky z této suroviny však v posledních letech získávají opět na oblibě a je tedy určitá naděje, že vzhledem k okolnostem (zájem na podpoře regionální produkce či o ekologickou problematiku nejen v textilním průmyslu) dojde přinejmenším k částečné obnově pěstování a zpracování lnu v ČR.

Použitá literatura a prameny:

Urbanová, Kristýna a kol.: Po nitkách do minulosti. /Choceň/ 2017. s. 31-33. ISBN 978-80-270-2920-4
Příhodová, Eva; Štýbrová Miroslava; Talaš Václav: Textilnictví, oděvnictví, obuvnictví. Praha 2004. s. 5. ISBN 80-7183-303-7

Zdroje:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Len_set%C3%BD

<http://oblibenebylinky.cz/pestovani-lnu-seteho/>

ISie

Modrotisk je označení speciální technologie barvení textilií pomocí modrého barviva nazývaného indigo. Zároveň je to i název pro tmavě modrou látku s bílými vzory, která se touto tiskovou technikou vyrábí. Má svůj původ v zemích, kde rostou modřily (rostliny rodu *Indigofera*), jejichž barvivo se tam od nepaměti k barvení textilií používá, tedy především v jihovýchodní Asii. Na naše území se dostal v 17. století prostřednictvím Holanďanů, kteří z této oblasti indigo do Evropy dováželi. V krátkém čase byl oblíbeným především v lidovém prostředí, kde zdomácněl. V téměř každém městečku a městě byla modrotiskařská dílna, která nabízela zákazníkům širokou paletu vzorů a tím i možností jejich použití na oděvu i domácím textilu, ve 2. polovině 19. století však byla produkce ručních dílen nahrazena potištěnými imitacemi z průmyslových továren. V některých oblastech České republiky se v lidovém kroji modrotisk udržel dodnes (Horácko, Valašsko).

Způsob výroby je poměrně pracný. V prvních obdobích se modrotisk zhotovoval na lněná plátna domácí výroby, později již i strojově tkaná, v 19. století je nahradila průmyslová produkce bavlněných látek, které také indigo ochotně přijímají. Na textiliích se pomocí modrotiskových forem celodřevěných, nebo se vzory zjemněnými pomocí mosazných plíšků a hřebíčků, nanasla rezervační látka, tzv. pop, pap. Ten měl různé složení, které bylo a je dodnes rodinným tajemstvím každé dílny. V zásadě se skládá z jemné hlínky, arabské gumy a dalších příměsí, které zajišťují ostré kontury vzorů a stálost potisku při barvení. Po důkladném zaschnutí se textilie zavěsí na rám, na kterém se noří do kádě s roztokem indiga.

Indigovník (*Indigofera*), česky též modřil, je rozsáhlý rod rostlin z čeledi bobovité, zahrnující asi 750 druhů. Jsou to byliny až keře s růžovými, purpurovými nebo bílými motýlovitými květy, rozšířené v tropech a subtropích celého světa. Indigovníky jsou známy zejména jako zdroj barviva zvaného indigo. V tropech mají také význam jako pícniny a některé druhy jsou využívány zejména v místní medicíně. Zřídka jsou indigovníky pěstovány také v České republice jako okrasné dřeviny. Pro barvení se používá rostlin indigovníku pravého *Indigofera tinctoria*, které se celé louhují v kádích, pak se jejich výluh zahušťuje a po vysušení se v hroudách dodával do modrotiskařských dílen. Tam se drtil na jemný prášek, který se v určitém poměru smísel s vodou a používal dále k barvení.

To však probíhalo časově poměrně náročným postupem. Látka se ponořila do kádě s indigem, nedlouho se v ní nechala prolnout roztokem a pak se pomocí rámu vytáhla na vzduch. Tento postup se několikrát musel opakovat, protože k postupnému modrání dochází oxidací indiga na vzduchu. Po obarvení se propíráním látky ve slabém roztoku kyseliny sírové a následně ve vodě pop odplavil, látka se usušila a vyžehlila či vymandlovala. Často bylo a je součástí celkové úpravy i škrobení.

Dodnes jsou v provozu v Česku dvě dílny, a to od roku 1816 dílna rodiny Danzingerových v Olešnici na Moravě, a od roku 1906 dílna rodiny Jochových ve Strážnici.

V roce 2018 byla výroba modrotisku zapsána na Reprezentativní seznam nemateriálního kulturního dědictví lidstva.

Použitá literatura a prameny:

Binderová-Jurková, Klára; Teturová, Jarmila: Modrotisk-rezistentní/rezervační ruční tisk a barvení indigem v Evropě. Strážnice 2019. s. 3-14. ISBN 978-80-88107-31-6

Zdroje:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Modrotisk>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Indigov%C3%ADk>

ISie

Netkané textilie

Jakmile se člověk stal chovatelem domácích zvířat, snažil se téměř absolutně zužitkovat vše, co tato zvířata nabízela. Platilo to i u chovu ovcí a koz, které mají svojí domovinu v Asii a tam také vznikaly u zdejších nomádů první plstěné (netkané) textilie, které využívali nejen na oděvy, ale také na svá obydlí (jurty) a jejich zařízení (koberce na podlahu, nástěnné koberce atd.). Proces plstění byl a je pro tamní obyvatele nedílnou součástí jejich kultury, časem vyvinutý způsob plstění je v podstatě velmi jednoduchý. Rouno se rozprostře na rohož, která se sroluje, sváže a připojí za koně, na kterém muži objíždějí svá stáda. Za několik dní se vlákna rouna stálým natřásáním propojí a plstěná textilie je hotová.

U nás se však vlněné sukno, které se na první pohled plstěnému materiálu velmi podobá a má i jeho vlastnosti, zhotovovalo z vlny utkaných látek následným plstěním ve stoupách za pomoci teplé vody, někdy i slabého louhu nebo kvašené moči, takže vlastně o pravou netkanou textilií nejde. Pravá plst se u nás začala zhotovovat až s uplatněním kloboučnického řemesla v průběhu 15. století (plstilo se ovčí rouno či zaječí srst), v lidovém prostředí se plst užívala jen střídavě pouze na aplikace svrchních oděvů v některých regionech.

Moderní netkané textilie se u nás začaly objevovat až ve 20. století, zejména po 2. světové válce, kdy se začala více využívat rozličná syntetická vlákna. Z nich se vyráběly různé netkané textilie s využitím v četných průmyslových odvětvích a posléze i ve stavebnictví a rostlinné výrobě. U těchto textilií se již nevyužívá principu propletení vláken třením, ale tzv. rouniny se propojují vpichováním, prošitím, propletením či provázáním vodním paprskem a za spolupůsobení tlaku a tepla. První dva jmenované způsoby našly své uplatnění též ve výtvarném umění jako artdekor a artprotis.

Použitá literatura a prameny:

Janotka, Miroslav; Linhart, Karel: Zapomenutá řemesla. Praha 1984. s. 85-90.

Příhodová, Eva; Štýbrová, Miroslava; Talaš, Václav: Textil, oděvnictví, obuvnictví. Praha, 2004. s. 13,17. ISBN 80-7183-303-7

Šilarová, Jana: Ovčí vlna. Praha 2022. s. 4-7. ISBN 978-80.271-212-0

Zdroje:

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Arachne_\(stroj\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Arachne_(stroj))

https://cs.wikipedia.org/wiki/Art_protis

ISie

Ovčí rouno

Původní druhy ovcí (*Ovis aries*) pocházejí z Asie a Severní Ameriky. Nejstarší doklad chovu ovcí je z doby před cca 11 tisíci lety z Turecka. Z Turecka a Íránu se domestikované ovce rozšiřovaly postupně úrodným půlměsícem, Středomořím a kolem 6. tisíciletí př. n. l. i do zaalpských zemí Evropy. Jako velmi nenáročné zvíře, snášející dobře i nepříznivé klimatické podmínky a chudou krmí byla oblíbeným domácím zvířetem především pro produkci masa. Až postupným šlechtěním se srst chovaných ovcí prodlužovala. V období neolitu se poprvé setkáváme s nitěmi spředenými z ovčí vlny, případně v kombinaci vlna-len. Od doby bronzové (2.300-800 př. n. l.) hraje již zpracování ovčí vlny zásadní roli v produkci textilu u našich předků.

Jeho zpracování začíná ostříháním ovcí jednou či dvakrát za rok. Poprvé před jarním vyháněním na pastvu, podruhé na podzim. Kvalita rouna při dvojí střížbě byla rozdílná, proto se při skladování i při práci jednotlivé stříže rozlišovaly. V některých místech se ovce před stříháním koupaly (jeden den se

namočily, nechaly odmáčet a druhý den se zahnalý do vody znovu, aby se co nejvíce špíny a ovčích výkalů ve vodě odplavilo), jinde ne. Ke stříhání byly používány železné pérové nůžky. Nastříhané rouno se rovnou při střížbě třídilo. Nejvyšší kvalita rouno z hřbetní části ovce se dávalo zvláště, zhotovovaly se z něj lepší tkaniny, z boků pak bylo rouno horší kvality, které se muselo víc čistit a prát, bylo s ním více práce, ale ještě se po úpravách zpracovávalo na tkaniny, někdy spíše hospodářské. Nejhorší kvalitu mělo rouno na břicho a nohách, to se po úpravách používalo na vycpávky. Po ostříhání se v některých místech rouno předem pralo v tekoucí vodě, někdy se přidával i louh z dřevěného popela. Takové rouno se pak někde znova mastilo pro snazší spřádání. V jiných lokalitách se rouno rovnou nechávalo nevyprané i s lanolinem, který na něm byl a spřádání usnadňoval.

Před vlastním předením se rouno muselo načechrat, zbavit ručně nečistot (kousků trávy, větviček apod.) a počesat, aby vlákna měla pokud možno stejný směr, což usnadňovalo předení. Počesávalo se nejprve pomocí přírodních pomůcek (např. štětka soukenická, větvičky trnek), postupně se vytvořily specializované nástroje tzv. vohle, hachle, krample, které byly vlastně prkénky s kovovými hřebíky, kterými se větší chuchvalce rouna protahovaly tak dlouho, až měla vlákna stejný směr. Tím se zároveň odstranily i zbytky nečistot. Zpočátku se předlo na vřetánkách – dřevěných hůlkách, na které se nasazoval keramický, kostěný, někdy i kamenný kruhový přeslen jako setrvačnický, který vřetenem udržoval v rotačním pohybu. Ručně zkroucený počáteční kus příze se přivázal ke vřetánku a rychlým uzlem se zachytil nahoře na hůlce. Rotační pohyb celé soustavy umožnil slabší svazky vyčesaného rouna stáčet do příze. Když byla příze dostatečně stočená (bylo důležité stočit tak akorát, volně stočená příze se trhala, hodně stočená se při dalším zpracování zadržovala), jednoduchým chmatem se uvolnil uzel na vršku vřetánka a příze se díky rotačnímu pohybu namotala na vřetánko. Jakmile bylo vřetenem plné, příze se přetáčela na ruku či později na motovidlech do přáden, která se pak buď rovnou převinula do klubek, ze kterých se naváděla osnova, nebo se útkem tkalo, nebo se ještě před tkaním přádena dále zpracovávala např. napařováním či barvením přírodními barvivy.

Z archeologických nálezů se dá usuzovat, že se textilie z ovčího rouna používaly spíše na svrchní oděv, neboť vlna je na rozdíl od chladivého lnu spíše hřejivá, chrání také před deštěm, protože pojme poměrně vysoké procento vody, aniž by to na ní bylo na omak poznat. Často se tkané vlněné textilie ještě dále zušlechťovaly. Tzv. valchováním se z nich od 13. století ve městech vyrábělo sukno, které sice valchováním zmenšilo značně svoje rozměry, avšak textilie byly hodně husté, to bylo u vrchních oděvů značnou výhodou. Sukno se vyrábělo z vlněných tkanin nejprve podomácku ve stoupách, s rozvojem měst a řemeslné výroby pak ve specializovaných dílnách soukeníků a na valchách. Zde se vlněná tkanina namáčela horkou vodou, často s nějakou příměsí (mýdlem, kvašenou lidskou močí, slabým louhem, hlinkou apod.) a pěchovala se tlouky, na valchách pak trámci poháněnými vodním kolem či dřevěnými kladivky. Po zplstění se sukno máchalo, usušené počesávalo kartáči ze štětek soukenických, presovalo se ve speciálních lisech, čímž získalo určitý lesk, postříhovalo se. Před předáním krejčímu se však ještě muselo vysrážet máčením, později se za stejným účelem napařovalo.

O rozkvět soukenického řemesla v českých zemích se zasloužil král Přemysl Otakar II., který povolala do Čech soukeníky z Flander, soukenictvím vyhlášených, aby se zde usadili a provozovali ve větších městech soukenické řemeslo, čímž proniklo do všeobecné známosti i mezi zdejšími zpracovateli ovčího rouna. A to až do té míry, že již na počátku 14. století se vyhlášené sukno z některých českých měst vyváželo po Evropě.

Prameny a literatura:

Janotka, Miroslav; Linhart, Karel: Zapomenutá řemesla. Praha 1984. s. 85-90.

Rodinová, Kateřina: Předání vlny na kolovrátku a na vřetánku. Praha 2019. s. 5-23. ISBN 978-80-247-3323-4

Urbanová, Kristýna a kol.: Po nitkách do minulosti. /Choceň/ 2017. s. 33-40. ISBN 978-80-270-2920-4

Urbanová, Kristýna; Půlpán, Jan: Oblékání pravěku. 2016. s. /32/, ISBN 978-80-270-0809-4

Zdroje:

<https://www.zoopraha.cz/zvirata-a-expozice/lexikon-zvirat?d=421-ovce-domaci&start=1>
ISie

Pletení má svoji historii starší, než tkaní. Nevyžaduje tolik pomůcek a pracuje pouze s jednou nití. V prvním stadiu se pletlo jehlou (dnes ze starověkého Egypta i severských zemí známé tzv. koptské pletení označované též jako Nadelbildung, slovo nemá zatím český ekvivalent), podebíráním oček navlečených na palci a jejich spojováním s již hotovou prací vznikaly nejčastěji menší výrobky (čepice, rukavice, šály). Kdy se poprvé objevilo pletení na dvou či více jehlicích, umožňující výrobu i rozměrnějších výrobků, není zatím doloženo, avšak nález pleteniny, nejspíše orientálního původu, ve Wallis ve Švýcarsku ze 4. století ukazuje, že byly nejméně v té době známy výhody (především pružnost a tažnost) pletených výrobků. V raném období se s pletenými punčochami setkáváme i severských národů. Do jižní Evropy se pletení dostalo v průběhu 13. století prostřednictvím Maurů, odtud pak postupně i k nám. Ručně pletené punčochy však byly luxusním zbožím, určeným jen nejvyšším společenským vrstvám. Pletly se na dvou jehlicích, měly tedy šev. V polovině 16. století se začalo používat pletení obrace a od roku 1560 se pletly i bezešvé punčochy podle švýcarského vynálezu na pěti jehlicích.

Za nejstarší doklad pleteniny je u nás považována rukavice ze svatovítského pokladu. Až od 16. století se u nás objevují první zmínky o pletených punčochách, ve stejné době se také ruční pletení punčoch objevuje na venkově jako domácí práce. První cech punčochářů byl založen v roce 1612, první punčochářská manufaktura vznikla roku 1697 v klášteře Oseku u Duchcova.

Zlevnění punčochového zboží přinesl vynález anglického duchovního Williama Lee z roku 1589. Jím vynalezený stávek byl desetkrát výkonnější, než ruční práce, po dalších vylepšeních se na něm daly zhotovovat i hedvábné punčochy. Z Francie, kam se Lee posléze přestěhoval, se stávky rozšířily do celé Evropy, punčochářství bylo v té době speciálně mužské řemeslo, které mělo i své cechy. Nejstarší známý písemný návod na pletení (punčoch) pochází z roku 1655, první knížka s popisem několika vzorů vyšla asi v roce 1844 v Londýně. Přibližně od poloviny 17. století se větší část pletenin vyráběla na strojích a později pletařských strojích, ruční pletení jako výdělečná činnost se pak provozovalo v Evropě jen v chudých, okrajových a horských oblastech. Od 18. století se začaly zabývat ručním pletením jako koníčkem některé ženy z bohatých rodin, na některých soukromých školách se zavedla tato ruční práce jako vyučovací předmět. Někdy od 2. poloviny 18. století se začaly i ženy ze středních vrstev sdružovat v pletařských spolcích. Ve válečných obdobích ženy ve všech bojujících státech hromadně podporovaly své armády ručně pletenými zimními oděvy.

Ruční pletení, které až do závěru 20. století patřilo k základním rukodělným znalostem žen u nás, se přes proměnlivý zájem zachovalo a dnes zažívá opětovnou módní renesanci. V 21. století je skoro v celém světě proměnlivý zájem o ruční pletení závislý na aktuální módě a případně na úspěchu nově vyvinutých přízí. Několik milionů žen i mužů je trvale nebo dočasně organizováno v různých sdruženích, která jim např. obstarávají výhodně nové vzory, umožňují výměnu zkušeností apod.

Použitá literatura a prameny:

Príhodová, Eva; Štýbrová, Miroslava; Talaš, Václav: Textil, oděvnictví, obuvnictví. Praha 2004. s. 6, 8, 17. ISBN 80-7183-303-7

Zdroje:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Ru%C4%8Dn%C3%AD_pleten%C3%AD

Předtkalcovské techniky

Ještě před vynálezem tkalcovského rámu a stavu a následně souběžně s ním se při zhotovování různých výrobků z textilních materiálů používaly postupy, které dnes obecně nazýváme předtkalcovské techniky.

Sítování patří k nejstarším textilním technikám, i když nejstarší doklady ukazují, že se jí zprvu používalo pro zhotovení sítí k chytání ryb i ptactva a jiných drobných živočichů. Zhotovovaly se z provázků jednoduše v ruce či na stehně svinutých již před znalostí předení na vřetenu. Nejstarší doklady na našem území pocházejí z období Velkomoravské říše. Až daleko později, někdy v průběhu 16. a 17. století se objevují sítky z luxusnějších materiálů jako doplněk účesu urozených dam. Postupně se znalost a použití síťovaných částí oděvu (čepců, rukavic atd.) dostalo i do lidového prostředí. Síťované krajky zdobily nejčastěji v podobě výšivky na síti dívčí košile, zástěry, koutnice, prostěradla, ubrusy i ručníky.

Podstatou síťování je vytváření sítě pomocí jednoho speciálního uzlu z jednoho souvislého vlákna (nitě, provázku). Je k němu zapotřebí především síťovací jehly (dřevěné, kovové, dnes i z plastu) a kalibrovacího dřívka, jehož velikost určuje také velikost ok hotového výrobku. Práce se před započítím musí upevnit pomocnou smyčkou do jednoho bodu, k tomu se někdy používá speciální podušky.

V lidovém oděvu se v našem regionu nepoužívala, známe zde pouze rybářské sítě a oděvní doplňky v městském prostředí od 19. století.

Použité prameny a literatura:

Prošková, Iva: Sítování. Praha 1993. S. 1-3. ISBN 80-901067-1-4

Tkaní na stávkou patří ke starším technikám zhotovování jednoduchých tkanic a popruhů z různých materiálů, doložené již od pravěku. Podstata tohoto postupu je stejná, jako u tkaní na stavu, tedy křížení dvou na sebe kolmých soustav nití – osnovy a útku. Osnovní nitě jsou ve svazku upevněny k nějakému pevnému bodu a poté střídavě navlečeny do stávku. Tím je dřevěná destička se dvěma pravidelně se střídajícími typy otvorů. Jedny jsou kulaté, druhé podélné. A právě ty umožňují pohybem stávku nahoru a dolů vytvořit v osnově prostor pro protažení útku, který je nejčastěji ve smotku, nebo namotaný na tzv. jehle. Vypnutá osnova pak bývá nejčastěji upevněna v pase k tělu toho, kdo tká.

Někdy se v archeologických nálezích především ze severských zemí objevují i stávky tzv. probírací, kdy je pouze napnutá osnova a prošlup pro protažení útku se vytváří v každé řadě ručním vybráním potřebných osnovních nití a jejich přizvednutím. V obou případech vznikají úzké pruhy textilu různé délky, většinou praktického použití (popruhy apod.).

Použitá literatura a prameny:

Brezinová, Alžběta: Textilné techniky. Bratislava 1987. s. 13-15.

Uzlování, dnes nazývané drhání či makramé (název převzatý zřejmě z arabštiny do francouzštiny), patří mezi nejstarší textilní techniky. V počátcích se uzly používaly pouze ke spojování provázků a uvazování předmětů, až později na textilu k ukončení osnovních nití na výrobku, který se pak již dále nezačišťoval. Rozšiřováním druhů uzlů, které se k praktickým účelům vázání používaly, se ukázalo, že některé z nich je možné řazením za sebou tvarovat do dekorativních sestav, a tak vznikly ve 14. století v Itálii první drhané oděvní součástky. U nás tato technika zdomácněla v průběhu 19. století díky módě domácích prací v měšťanských domácnostech, avšak v lidovém prostředí se uzly kromě ukončovacích na textilních výrobcích nepoužívaly. Velkou obrodou prošla tato technika ve 2. polovině 20. století, především v 80. letech, kdy se staly výrobky zhotovené její pomocí oblíbenou dekorací tehdejších domácností. I když časem opět upadla v zapomnění, v současnosti zažívá díky novým materiálům další vlnu zájmu veřejnosti.

Použité prameny a literatura:

Brezinová, Alžběta: Textilné techniky. Bratislava 1987. s. 13-15.

Tkaní na karetkách je technologie známá nejméně od mladší doby bronzové, tj. od 2. tisíciletí př. n. l. Pomůcky, které jsou k ní potřeba, jsou destičky/karetky, zhotovené nejčastěji z plátků dřeva nebo kosti. Většinou mají čtvercový tvar, ale známe i trojúhelníkové a šestihranné. Všechny mají ve všech rozích otvory, kterými se provléknou osnovní nitě na jednom konci spojené v příslušném pořadí a uvázané k pevnému bodu, Mezi nimi vzniká jejich pootáčením prázdné místo, tzv. prošlup, kterým se protahuje útek. U této technologie je zajímavé, že útek se napíná tak, aby byl obtáčen osnovními nitěmi, které tím vzorují a podle požadovaného vzoru se tedy navlékají různé barvy osnovních nití a otáčejí vpřed či zpět jednotlivé destičky. Těch může být i několik desítek a lze jimi tedy zhotovit i poměrně široký zdobný pás se složitým vzorem. V těchto případech práci usnadňuje úzký rozřadovač s otvory, kterými byly protaženy a zajištěny jednotlivé nitě osnovy ve správném pořadí. Rozřadovač zabránil jejich promíchání.

Použitá literatura a prameny:

Urbanová, Kristýna a kol.: Po nitkách do minulosti. /Choceň/ 2017. s. 73-186. ISBN 978-80-270-2920-4

ISie

Paličkování

Paličkování krajek je, jak se podle archeologických nálezů z posledních několika desetiletí jeví, možná starší, než jsme zvyklí uvažovat. V časopise Krajka vyšel v roce 2021 článek, který informuje o nálezu drobných kostěných paliček na paličkování, obdobných těm, které se v okolí nálezů na jihozápadním pobřeží Kypru používají dodnes. Nalezl je výzkumný tým amerického archeologa Davida Sorena, zkoumající zbytky města Kourion (latinsky Curium), zničeného zemětřesením a následnou vlnou tsunami v červenci roku 365 n. l. Archeologické centrum Spiro Mounds v USA na svých webových stránkách uveřejnilo fotografie z návštěvníckého dne, při kterém byla předváděna rekonstrukce primitivního paličkování z mohyly, otevřené v roce 1930 a fragment práce v ní nalezený byl karbonovou metodou datován do roku cca 700 n. l. Jsou to zatím jen dalšími nálezy neověřené informace, proto je lepší se držet prozatím toho, že paličkování vzniklo zatím neznámo kde a kdy, ale nejstarší zachované vzorníky na paličkování pocházejí z Itálie z konce 15. Století. Podle nich však již byly krajky podle nich vytvářené sofistikované, musel jim předcházet vývoj od jednoduchých forem a nejde tedy o jejich prvotní tvorbu.

Sama technika však není až tak náročná, jak se na první pohled zdá. Základem je vždy (až na výjimky) pár nití, navinutých na tzv. paličkách, většinou dřevěných, které mohou být s ochranným pláštíkem, tzv. sukýnkou, nebo bezpláštíkové, v různých částech světa různě tvarované a zhotovené různými postupy (vyřezávané, soustružené), často pěkně zdobené. Jednotlivé páry se spolu v řadách prohazují dvojím způsobem. Při tzv. kroucení jde pravá palička horem přes levou, při tzv. křížení jde levá palička horem přes pravou. Strídáním těchto základních kroků a jejich kombinacemi vznikají různé vzory, tzv. půdice, z nichž základní je tzv. plátno a polohod. Díky tomu vznikaly a i dnes vznikají většinou jemné (kromě výtvarné sféry, kde se velmi často používají i hrubé materiály) transparentní textilie různého vzhledu a různých rozměrů.

I když je technika v základu jednoduchá, díky jemnosti krajek je poměrně pracná, proto není divu, že se krajky v minulosti používaly především k ozdobě oděvu vyšších společenských vrstev, byly velmi drahé, často vyvažované zlatem. Četné panovnické patenty však dokládají, že touhu je použít na svém oděvu měli i prostí lidé, kteří je sice pro své pány zhotovovali, vytvořit si je pro sebe nebo je i nosit však nesměli. Oděv byl známkou movitosti nejvyšších společenských vrstev, není proto divu, že

šlechtičny hledaly cesty, jak si paličkované krajky pro svoji potřebu opatřit bez nutnosti drahých nákupů z Itálie, případně Španělská, Belgie apod.

U nás byla tvorba paličkovaných krajek spojena s kolonizací horských a podhorských oblastí s jinak velmi chudými možnostmi obživy. Nejstarší doložené doklady jsou z Vamberecka (Magdalena Grambová, nizozemská manželka hraběte Kašpara Gramba), v Krušných horách to byla Barbora Uttmannová, která se z Flander do Krušnohoří přistěhovala v roce 1561, v jižních Čechách Ludmila Černínová. V Pošumaví zatím není takováto osobnost doložena, spekuluje se i o vlivu německých krajkářek, které se zde usídlily. Jisté však je, že v malém městysu Strážov na Šumavě se krajky zhotovovaly prokazatelně již v roce 1725, ze kterého pochází údaje v tehdejších hospodářských tabelách. Nemáme sice jistotu, zda šlo skutečně o krajky paličkované, nebo případně šité či jiné (pojem krajka označoval v té době ozdobu okraje textilie zhotovenou různými technikami), ale vzhledem k návaznosti to lze předpokládat. V 1. polovině 19. století se ve Strážově podle dochovaných zpráv paličkovalo skoro v každém domě. Zhotovovaly se jemné krajky k bílým vyšívaným plenám, které nosily vdané ženy v širokém okolí. Byly to krajky jemné (i když hrubší než vamberecké) tylové se specifickými strážovskými vzory, nebo krajky flanderského typu, často používané na uzlíčkově vyšívaných bílých čepcích místních vdaných žen. V době, kdy do Strážova na svých cestách přišly Marie A. Smolková a Regina Bíbová, učitelky Městské průmyslové školy pokračovací pro dívky v Praze, byla již sláva strážovských krajek za zenitem. Stejně jako i v jiných místech je převálcovala krajka paličkováná strojově (stroj byl vynalezen v Anglii roku 1809). Avšak osobitě zdejší krajky obě dámy natolik uchvátily, že iniciovaly otevření krajkářské školy. K němu došlo dne 15. října 1896. Zprvu byla škola samostatná, od 1. ledna 1905 byla zestátněna a přešla pod Ústřední běh krajkářský ve Vídni. Po vzniku Československé republiky převzal školu stát, spadala pod Státní ústav školský pro domácí průmysl v Praze, později Státní ústav školský v Praze a nakonec Školský ústav umělecké výroby v Praze, jehož byla škola pobočkou. Do krajkářské školy chodila děvčata školou povinná jak ze Strážova, tak i nejbližšího okolí. Kromě nich ale navštěvovaly kurz tzv. žákyně mimořádné, což byly dospělé ženy a dívky, které si paličkováním krajek vydělávaly skromné finanční prostředky. S vývojem společnosti a tedy i způsobů odívání klesal neustále zájem o ručně paličkované krajky mezi veřejností, takže nakonec byla škola pro nedostatečný zájem v roce 1961 uzavřena. V 70. a 80. letech proběhlo ve Strážově i v Klatovech několik kurzů paličkování, vedených bývalými žákyněmi strážovské krajkářské školy Libuší Kryslovou, Drahoslavou Tomanovou a Boženou Bláhovou. V roce 1990 začala pod hlavičkou zdejší základní školy systematická práce v kroužku paličkování ve školní družině, nejprve pod vedením Boženy Bláhové, později Jitky Jiříkové, která se do Strážova přivdala a kroužek vede od roku 1997.

Roky 2018 bylo strážovské krajkářství zapsáno na Seznam nemateriálního kulturního dědictví Plzeňského kraje.

Prameny a literatura:

Jiříková, Jitka: Strážovská krajka. Strážov 2020.

Sieberová, Ivana: Strážovské krajkářství. Klatovy 1998. S. 5-25. ISBN 80-86104-11-7.

ISie

Tkaní

Tkaní je technologický postup výroby textilních látek (tkanin), spočívající v opakovaném provazování (křížení) dvou navzájem kolmých soustav nití. Podélná soustava se nazývá osnova, příčná útek, který pokaždé prochází celou šířkou tkaniny. Tkaní probíhá v postupných krocích. V každém kroku se některé nitě osnovy zvednou, čímž vznikne volný prostor, tzv. prošlup, kterým se provlékne útek. V dalším kroku se zvednou jiné nitě, provlékáním útku vzniká vazba. Při ručním tkaní je osnova

upevněna ve svislém nebo vodorovném rámu, u svislého jsou osnovní nitě napnuty závažími. Jednoduché stavy vertikální či horizontální znaly již starověké vyspělé civilizace. Nejstarší svislé tkalcovské jednoduché stavy jsou u nás doloženy keramickými závažími v období neolitu. Hotové dílo se na nich přidávalo směrem nahoru, což bylo dosti pracné a namáhavé, prošlup vznikl nadzvednutím nitěnkové tyčky, na které byly navázány ob jednu osnovní nitě.

Z rámu se časem vyvinul tkalcovský stav, kde se nitě osnovy zvedají tzv. brdem s listy a nitěnkami, jedna pro každou nit osnovy. Útek je navinut v člunku, který se prošlupem provléká nebo prohazuje. Vlákna osnovy jsou navinuta na osnovním válci, hotová tkanina se navíjí na zbožový válec, což umožňuje tkaní delších kusů. Od poloviny 14. století se i u nás používal vícelistý tkalcovský stav, který umožňoval k základní plátnové vazbě (jednou nad a jednou pod), případně dvojitě plátnové vazbě a vazbě keprové, které jsou známy i od rámového tkaní v pravěku, přidat další, složitější vazby, např. atlasovou. Roku 1733 vynalezl Angličan John Kay rychloběžný člunek, který se neprohazoval rukou, ale mechanicky, což vedlo po několika dalších úpravách a vylepšení k zavedení mechanického stavu. Na Klatovsku máme doloženu práci E. Boublerla ze Strážova, který na svém stavu doma tkal látky dle požadavků zákazníků ještě v roce 1952.

Kolem roku 1800 se začaly prosazovat tkací stroje s mechanickým pohonem, dnes téměř žádné moderní stavy nepoužívají člunek. Útek je do prošlupu zanášen jehlami, proudem vzduchu, nebo vody.

Použité prameny a literatura:

Janotka, Miroslav; Linhart, Karel: Zapomenutá řemesla. Praha 1984. s. 65-76.

Příhodová, Eva; Štýbrová, Miroslava; Talaš, Václav: Textil, oděvnictví, obuvnictví. Praha 2004. s. 9, 17. ISBN 80-7183-303-7

Staňková, Jitka: České lidové tkaniny. Praha 1989. S. 49.

Zdroje:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Tkan%C3%AD>

ISie

Vývoj odívání oděvních součástí v lidovém oděvu úzce souvisí s hmotným, ale i společenským a duševním vývojem člověka. Každý jedinec se na svět narodí bez oblečení. Nahý zůstával v příhodných oblastech i velmi dlouho v průběhu svého vývoje. Až v době, kdy potřeboval ochránit své tělo před nějakým povětrnostním vlivem (chladem, deštěm apod.), nebo zdůraznit nějak svoje společenské postavení, začal k tomu používat postupně i textil z různých přírodních materiálů. Na našem území bylo zahalování těla důležité, protože velkou část roku zde povětrnostní podmínky nebyly příznivé. Již od pravěku tedy máme sporé doklady odívání člověka, v té době lovce a sběrače, do kožešin ulovených zvířat. V období neolitu se evropský kočovník začal usazovat věnovat se zemědělství. Archeologové dnes nacházejí keramické, kamenné či kostěné přesleny a hliněná závaží, dokazující znalost předení a primitivního tkaní. Ale jaké se zpracovávaly suroviny, je těžké jednoznačně doložit, protože materiály jak rostlinného, tak živočišného původu podléhají rychle zkáze a do dnešních dnů se téměř nedochovaly. Z ojedinělých nálezů a analogií u přírodních národů, které si svoji jednoduchou hmotnou kulturu udržely do současnosti, můžeme vyvodit, že střihy u nejstarších oděvů byly maximálně jednoduché. Často se látka nestříhala, tělo či jeho část se do ní pouze halilo, na těle je držely různé spony a spínátka, případně provázky. S postupem času se pro jednotlivé části oděvu volila střihová řešení co nejjednodušší, aby se maximálně využila celá hotová textilie, což ale často nebylo pohodlné. Až do raného středověku se takto oblékala v podstatě celá populace.

S vývojem společnosti se pak začala vydělovat vyšší společenská vrstva, která oděvem prezentovala svoji nadřazenost a své postavení, ale zároveň disponovala dostatečnými prostředky (nejen finančními) na to, aby si mohla pořídit oděv honosnější, barevnější, zdobnější, střihově

složitější. K šlechtické vrstvě se postupně přidávali i bohatí řemeslníci a obchodníci, měšťané od 13. století hojně vznikajících měst. U těchto vrstev tehdejší společnosti se pak postupem času odívání měnilo podle módních vlivů, kterým bylo potřeba se kvůli reprezentaci přizpůsobit.

Jiné to ale bylo u prostých lidí, kteří především ve venkovském prostředí neměli prostředky potřebné k opatření honosného zboží, navíc většinu času trávili usilovnou prací k zajištění obživy své a svých pánů a honosný oděv nebyl vhodným pro takto těžkou práci. Proto zhruba do 17. století obyčejní lidé nosili většinu roku oděv jednoduchého střihu z lněné textilie, nazývaný tunika, rubáš, suknice. Byl to vlastně obdélný kus látky, který měl v přeložení na polovinu vypracovaný otvor pro hlavu. Tunika mohla mít našité rukávy kratší i delší, muži obecně nosili tuniku kratší, cca do půli stehů či po kolena, ženy delší, většinou až na zem nebo do poloviny lýtek. V nepříznivém počasí v případě nutnosti přes něj nosili pláštěnku, plášť jednoduchého střihu, většinou obdélného či oválného, s předním dílem rozstřiženým, svazovaným tkalounem či spínaný. Muži k suknicím oblékali nohavice – nejprve pouze obdélníky látky po straně sešité a připevňované po oblečení k pasu, později již kalhoty volnějšího střihu a krátké po kolena. I když pro každodenní nošení se volily látky co nejlevnější, pro mimopracovní čas a slavnostnější příležitosti se již od pravěku látky barvily. Ukazují to jasně i různá pozdější nařízení, zakazující nošení některých barev prostým lidem.

V Evropě sice období renesance postupně přinášelo do módy vyšších vrstev honosnější látky pestrých barev a stále složitější střihy, avšak dozvuky husitství u nás zpozdily částečně i vlivy módních změn pro oblečení vesničanů u nás. Od tohoto období jsou již zaznamenávány sporadickými vyobrazeními či texty i u venkovského obyvatelstva oděvy dvoudílné, běžně používané od století 18. U mužů košile a kalhoty, v chladných obdobích roku doplněné plátěnými spodky a svrchní halenou, při některých pracích je oděv chráněn proti znečištění pracovní zástěrou. Ženy nosí rukávce a sukne různé délky (pracovní kratší, mimopracovní mohou být i delší až po kotníky. Suknice (rubáš) se stává postupně spodním (případně nočním) oblečením v chladnějších obdobích roku.

Se stále lepším hmotným zajištěním, s rozvojem různých nových technologií i v opatrování textilií se u venkovského obyvatelstva začínají prosazovat honosnější oděvy, určené jen pro sváteční, výjimečné příležitosti, střihem či zdobením inspirované odíváním vyšších společenských vrstev, které získávají časem regionální identifikační charakter a dnes je nazýváme kroje. Ve své vrcholné podobě jsou kroje doloženy národopisnými sběry především z 19. století, kdy jejich prezentace široké veřejnosti (spolu s doklady i z jiných oblastí života) měla dokládat vyspělou hmotnou kulturu českého národa. Již v závěru 19. století, ale především pak ve století 20. dochází v souvislosti s rozvojem průmyslu a přesuny velké části obyvatelstva do měst k odkládání kroje, takže se jeho užívání zachovalo jen v lokalitách s velmi vyhraněným postojem k tradicím a tradičnímu způsobu života.

Dosavadní výzkumy neukázaly, že by se na Klatovsku nějaký konkrétní typ svátečního kroje na vesnicích v minulosti vytvořil. Zřejmě proto, že Pošumaví a Šumava byly v minulosti regionem spíše chudým a zároveň se v něm prolínaly vlivy krojových oblastí v sousedství, tj. Plzeňska, Chodska či sousedního Bavorska.

Použitá literatura a prameny:

Urbanová, Kristýna; Půlpán, Jan: Oblékání pravěku. /Chocení/ 2016. s. /113-161/. ISBN 978-80-270-0809-4

Kybalová, Ludmila: Starověk. Edice Dějiny odívání. Praha 1998. s. 168-178. ISBN 80-7106-145-X

Kybalová, Ludmila: Středověk. Edice Dějiny odívání. Praha 2001. s. 33, 54-58, 62-63, 145-151. ISBN 80-7106-145-X

Kybalová, Ludmila: Renesance. Edice Dějiny odívání. Praha 2000. s. 92-95. ISBN 80-7106-145-X

Langhammerová, Jiřina: Lidové kroje z České republiky. Edice Dějiny odívání. Praha 2001. s. 23, 42-54, 108, 113. ISBN 80-7106-293-6

Šotková, Blažena: Československé lidové kroje v barevné fotografii. Praha 1956. s. 9-34.

Vondruška, Vlastimil: Život staré Šumavy. /Plzeň/ 1989. s. 195-214.

Zdobné techniky

Pomocí různých zdobných technik se lidový oděv, především ten sváteční, pro zvláštní příležitosti, krášlil za účelem dosažení většího estetického účinku, ale také jako funkční prvek u jednotlivých hotových výrobků.

Nejčastěji se lidový oděv zdobí výšivkou. Je to technika, ke které je zapotřebí pouze jehla a nit, velmi často i předkreslený či předtištěný vzor či jeho základ, ale nezděná některé typy výšivky vyšíváčky zhotovovaly rovnou, tj. z hlavy. Je nepochybné, že se ve výšivce její tvůrci (nejčastěji tvůrkyňe) inspirovali prvky z řemeslné produkce určené vyšším společenským vrstvám, avšak v konečném důsledku mají výšivky také regionální charakter, je na první pohled zřejmé, v jaké oblasti byly zhotoveny.

Nejstarším typem výšivky byla nepochybně výšivka křížková a přes počítanou nit, které vycházely z plátňové vazby podkladu. Často se výšivkou zdobily i spoje dvou pruhů látky tam, kde tvar vyžadoval větší šířku látky, nebo v zakončeních hotových výrobků. Postupem času se přidávaly další typy výšivky, zpočátku produkované pro vyšší společenské vrstvy především v ženských kláštorech, později byly základy vyšívání ovládnuty většinou tehdejších žen. Ale náročnější kompozice byly i tak zadávány těm zručnějším, z nichž některé se i ve venkovském prostředí profesionalizovaly. Později, na konci 19. a ve 20. století, kdy docházelo k postupnému odkládání kroje, nebyla výšivka již tolik potřebná, docházelo k jejímu mizení z repertoáru zručných žen. Zachovat povědomí o technologiích se podařilo u některých jen díky působení Ústředí lidové umělecké výroby v Praze, to ale v návaznosti na společenskou změnu po roce 1989 zaniklo a tak výšivka zůstává již jen na okraji zájmu spotřebitelů. Přesto i dnes býváme uneseni nádherou a pracností starých lidových výšivek zhotovených technikami bílé výšivky, dírkové výšivky, uzlíčkové a tylové výšivky, ale i výšivkou zlatem či přes vrapy. Zcela ojedinělou je dnes ožívovaná jihočeská výšivka rybími šupinami.

Použité prameny a literatura:

Vondrušková, Alena; Prošková, Iva: Textilní techniky, 4. Část. Strážnice 2003. s. 5-59. ISBN 80-86156-09-5

Z výšivky se vyvinula šitá krajka, která se také tvoří pomocí jehly a nití. Kromě těchto pomůcek se ještě nejčastěji pracuje na nějakém podkladu, od kterého se dohotovená krajka oddělí. Celek krajky je tvořen různými výplněmi, které se pracují většinou smykovacím stehem, který se podle předem daných pravidel řadí do skupin a řad. V lidovém oděvu se uplatnily jen některé její prvky např. v podobě pavoučků u bílé výšivky apod., větší práce (lemy, límce) se u kroje nepoužívaly.

Použité prameny a literatura:

Kindlová, Zdena: Šitá krajka. Praha 1993. s. 5-11.

Známější a také mladší než šitá krajka, je krajka paličkovaná. Vzniká křížením a kroucením párů nití v určitém předem daném pořadí, což vytváří různé vzory, tzv. půdice. Základními jsou plátno a polohod. Kdy a kde paličkovaná krajka vznikla, není dodnes jisté. Nejstarší dochované doklady její existence jsou vzorníky z Itálie 16. století. K nám se dostala ve století 17. a postupně se stala velmi oblíbenou. Na lidovém oděvu ji ale najdeme až v 19. století, kdy je ručně hotovená nahrazována levnější strojově paličkovanou krajkou a o ručně paličkovanou klesá zájem. Díky tomu se uvolnila pravidla pro její používání i lidovými vrstvami. V současné době je sice paličkovaná krajka málo vyhledávaná ke každodennímu nošení, ale technika má u nás stále tisíce tvůrců po celé naší republice.

Použitá literatura a prameny:

Kindlová, Zdena: Šitá krajka. Praha 1993. s. 6-7.

Prošková, Iva: Ručně paličkovaná krajka. Praha 2003. s. 11. ISBN 80-86455-02-5

Vondrušková, Alena; Prošková, Iva: Krajkářství. Praha 2004. s. 66-67. ISBN 80-247-0670-9

Daleko mladší, než krajka paličkovaná, je krajka háčková, která vzniká pomocí háčku na jedné niti/přízi protahováním ok, z nichž se tvoří další stavební prvky (krátké sloupky, dlouhé sloupky, pecičky apod.). Tato technika je často zvaná úpadkovou, protože se s její pomocí často napodobovaly mnohem složitější a technologicky náročnější typy krajek, avšak vznikaly i vzory svébytné a její láce umožňovala její častější použití i v lidovém prostředí. A to jak na oděvu, tak, a to především, v bytovém textilu.

Použité prameny a literatura:

Kindlová, Zdena: Šitá krajka. Praha 1993. s. 6-7.

Pletení je starší, než tkaní, avšak pletená krajka je relativně mladá. Technika nevyžaduje mnoho pomůcek a pracuje pouze s jednou nití. V prvním stadiu se pletlo jehlou, kdy se poprvé objevilo pletení na dvou či více jehlicích, umožňující výrobu i rozměrnějších výrobků, není zatím doloženo, avšak nález pleteniny, nejspíše orientálního původu, ve Wallis ve Švýcarsku ze 4. století ukazuje, že byly nejméně v té době známy výhody (především pružnost a tažnost) pletených výrobků. Do jižní Evropy se pletení dostalo v průběhu 13. století prostřednictvím Maurů, odtud pak postupně i k nám. Pletly se však zatím jen celistvé pleteniny – punčochy bez vzorů. Vzorování umožnil až vynález pletení obrace v 16. století. Střídáním hladkých a obrácených ok vzniká nepřeborná škála vzorů, často i velmi řídkých, transparentních, používaných i jako krajka. Od té doby je také doložena domácí pletařská práce na výdělek ve venkovském prostředí u nás.

Ruční pletení, které až do závěru 20. století patřilo k základním rukodělným znalostem žen u nás, se přes proměnlivý zájem zachovalo a dnes zažívá opětovnou módní renesanci. V 21. století je skoro v celém světě proměnlivý zájem o ruční pletení závislý na aktuální módě a případně na úspěchu nově vyvinutých přízí.

Použité prameny a literatura:

Kindlová, Zdena: Šitá krajka. Praha 1993. s. 6.

Príhodová, Eva; Štýbrová, Miroslava; Talaš, Václav: Textil, oděvnictví, obuvnictví. Praha 2004. s. 6, 8, 17. ISBN 80-7183-303-7

ISie

1.3.5.4 Kůže

- brašnářství

Brašnář je řemeslník, který vyrábí kožené tašky, brašny, kufry, aktovky, pouzdra a další. Brašnářské výrobky se dnes vyrábějí i z umělých kůží nebo koženky a obvykle opatřují textilní podšívku. Podobné řemeslo je řemenář.

Práce na výrobku začíná pokrajováním kůže podle stříhu, následuje sešívání připravených dílů, do nichž se zároveň vsívá i podšívka. Větší výrobky (kufry, aktovky) mohou být ještě vyztuženy deskami z impregnované lepenky nebo umělé hmoty. V současnosti se šije většinou (sedlářským) šicím strojem, při ručním šití se linie švu nejprve označí ostrým ozubeným kolečkem a otvory se propichují šídlem. Otrěpy na otvorech se odstraní nožem. Sešitý výrobek se někdy ještě tvaruje a často opatřuje kovovými sponami, zámky a kování. Typické zdobení brašnářských výrobků se dělá vytlačováním rýh nebo ornamentů.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Brašnář>

V minulosti nebyli na Klatovsku zjištěni žádní brašnáři, ale vzhledem k podobné činnosti mohli jejich práci vykonávat sedláři (dle Tereziánského katastru se zde vyskytovali 2).

V současné době existuje několik firem i soukromníků, kteří se této činnosti věnují. Jan Rojík (brašnář-sedlář, firma Charlie – kožené zboží) nabízí ruční zakázkovou výrobu koženého zboží jako například: aktovky, kabelky a kabely, pánské etue, cestovní a doktorské kabely, brašničky či různé sumky na opasky, batohy, vaky a pytle, dobové batohy či torny a další.

Michal Balák, který působí v Tupadlech, vyrábí kožené zboží na zakázku, zvládá malé i velké série, ze všech druhů usně, koženky, kortextýnu, canvasu, lodenu, eco kůže a mnoha dalších materiálů.

3 KBH, spol. s r. o., je česká firma, která byla založena v roce 1992. Zabývá se strojírenskou výrobou a výrobou střední a drobné kožené galanterie, aktovek, kabelek, ataše kufrů, etuí, manažerských desek apod. Vyrábí, vzoruje a modeluje nové výrobky pod značkou REGNIS.

Společnost FREJA manufaktura, s. r. o., z Klatov se zabývá tradiční **výrobou kožených doplňků a galanterie**. Mezi její produkty patří především **kožené kabelky, aktovky, kufry, pouzdra, peněženky, spisovky, desky a jiné kožené doplňky**.

Historie firmy KozakDR, s. r. o., se začala psát v roce 2003, kdy definitivně zanikla firma Kozak v Klatovech. Zákazníkům poskytuje komplexní služby od návrhu modelu až po finální výrobek. Zaměřením firmy je výroba z usně, koženky, kortextýnu, canvasu a mnoha dalších materiálů.

ZAGAL, spol. s r. o., je ryze česká rodinná firma vyrábějící zakázkovou koženou galanterii. Kvalitní ruční práce s tradicí od roku 1996. Veškeré výrobky vznikají v dílně v Klatovech. Pro výrobky používá výhradně kvalitní hovězí usně od českých výrobců. Vyrábí kabelky, aktovky, dárkové a reklamní předměty, klíčenky, pánské etue, opasky, batohy, kufry, spisovky a další zakázkovou výrobu koženého zboží.

Výrobou spotřebního brašnářského a sedlářského zboží z usní (kabelky, peněženky, aktovky, kufry, opasky) se zabývá i JUDr. Václav Rojík z Bezděkova a pan Karel Hrabý ze Sušice.

Použitá literatura a prameny:

<http://www.kuzecharlie.cz>

<https://www.mbalak.cz>

<http://www.3kbh.cz/kozarstvi.htm>

<https://www.frejamanufaktura.cz>

<https://kozakdr.com>

<http://www.zagal.cz>

https://www.zivefirmy.cz/rojik-vaclav-judr-_f1372495

<https://www.firmy.cz/detail/156397-judr-vaclav-rojik-bezdekov.html>

<https://www.netkatalog.cz/firma/323330-hraby-karel>

<https://www.industrycontact.cz/detail/12245-karel-hraby>

HSoum

- kožedělný průmysl

Kůže jako materiál je nezpracovaná surovina z kůže obratlovců. Zpracovaná kůže se nazývá useň, ale slovo kůže se používá jako synonymum slova useň. Zpracovaná zvířecí kůže se od pradávna využívala jako oděv nebo surovina k výrobě oděvů, obuvi, oděvních doplňků, různých artefaktů či při výrobě bicích hudebních nástrojů – bubnů. Dnes je však často nahrazována umělými materiály.

Podle míry zpracování kůží a jejich dalším využití rozeznáváme: kožešinu: neodstraňuje se srst, kůže se jen očistí (neloužená); pergamen či blánu na buben: odstraní se srst; bez činění, useň: odstraní

se srst, činění; obuv, rukavice, atd. Druhy usní podle zvířete, ze kterého pocházejí: teletina, kozina, kozelčina, kůzlečina; skopovice, jehnětina; vepřovina, králíčina nebo přímým označením zvířete: např. norek, ondatra... Podle technologie zpracování: černouseň (od koželuhů, černokožešníků) je useň, hovězí a jiná surová kůže, vyčiněná tríslovinou, podešvová useň; jircha–bělouseň (od jirchářů, bělokožešníků) je useň, hovězí surová kůže, podvalovaná a vyčiněná kamencem, na měkko, glazé – bílá rukavičkářská jircha, z kůzlečiny; semiš (od semišníků) je useň vyčiněná tukem, na měkko, broušením po rubové straně, která se stává pohledovou; juchta – je silně napuštěná oleji či jinými mastnými prostředky.

Koželužství bývalo důležité řemeslo, které potřebovalo hodně vody a zpracovávané kůže silně páchly. Proto se koželuhové nebo jircháři usazovali na okraji měst a blízko řeky.

Koželuh je řemeslník, který vydělává a zpracovává zvířecí kůže a vyrábí z nich měkkou pružnou useň, již pak dále zpracovávají ševci, brašnáři, sedláři a další řemeslníci. Od 19. století se řemeslná výroba nahrazuje tovární výrobou v koželužnách, které tvoří koželužný průmysl. Činění kůží pomocí tríslovin bylo obvyklé ještě v 1. polovině 20. století. V současnosti se v Evropě tato technologie používá jen zřídka.

Jirchář (též bělokožešník) byl řemeslník zabývající se zpracováním kůží. Jircháři se pracovním postupem lišili od koželuhů (černokožešníků). Jirchář vydělával kůže pomocí roztoku kamence. Při barvení jirch se velmi dlouho udržela přírodní barviva, která byla později nahrazena barvami dehtovými. Po vysušení se jirchy vymnuly, ubrousily na rubu a vyleštily na líci.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Koželuh>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Jirchář>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Useň>

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Tříсло_\(koželužství\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Tříсло_(koželužství))

V Tereziánském katastru (z let 1711–1751, konečná verze z roku 1757) je uveden na panstvích Klatovska koželuh v Nýrsku, jirchář v Nýrsku. V Klatovech byl 1 jirchář a 6 koželuhů; ve fázi – uložených podkladových materiálech – jsou uvedeni ještě 3 koželuzi.

V současné době se koželužské výrobě (činění kůží) na Klatovsku věnuje firma ZAGAL, spol. s r. o.

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993. s. 34, 73–75.

<https://cz.kompass.com/c/zagal-spol-s-r-o/cz019326/>

HSoum

- obuvnictví

K dobovým znakům vyspělé kultury odívání patří i obuvnická výroba. Předpoklady průmyslové výroby obuvi nacházíme – jako u jiných odvětví – v původním rukodělném řemesle.

V Čechách i na Moravě se setkáváme se ševcovským řemeslem už ve středověku. V tehdejší době však nacházíme ševce dvojí. První skupinu tvořili novotníci, novětníci či nováci, kteří vyráběli novou obuv. Druhou skupinu představovali refleři, reflíři, prťáci, „ševci obuvi vetché” neboli vetešníci, kteří opravovali obnošenou obuv.

Ševci vyráběli obuv ze všech možných kůží, s výjimkou koňských. Nejvíce pracovali z hovězin, teletin a po potreby vesnice i ze skopovin.

Různá historická období přinášela i různé druhy obuvi. Vyráběly se střevíce zvané „zobáky“, „kraví huby“, „medvědí pracky“ a jiné. Výrazných podpatků se začalo užívat v 17. století v Itálii a ve Španělsku. V 18. a 19. století došlo ve výrobě obuvi k průkaznějšímu ustálení módy i tvarů.

Vlastní ševcovská rukodělná výroba zahrnovala následující úkony: braní míry, úprava kopyta a stříhu, vykrojení svršků a podešví, spojení svršků a podešví, cidění obuvi a dotváření. Mistr obvykle dělal náročnější práci svrškařskou, starší tovaryš připravoval podešve a dával obuv dohromady, mladší tovaryš s učněm prováděli opravy.

Stejně jako u většiny řemesel i ševci se sdružovali do cechu. Po zrušení cechů v roce 1859 již nic nebránilo rozmachu průmyslové výroby. U nás se stala symbolem obuvnické průmyslové výroby společnost Tomáše Bati a jeho sourozenců, která byla založena roku 1894. Následkem toho byla většina živnostníků a malovýrobců donucena ukončit svou činnost.

Ševcovská dílna, které se říkalo veřtat, byla obvykle součástí mistrova obytného domu. Ševci potřebovali ke své práci celou řadu speciálních nástrojů. Švec seděl na vyvýšeném podiu u okna v rohu světnice a před sebou na verpánku měl všechn potřebný „vercajk“: kladiva, různé kleště, šídla, kopyta, púrky, knejpy, nožíky, hřebíčky kovové i dřevěné zvané „floky“, lepidlo pop a různá želízka, dřívka. Majetnější ševci si kupovali různé jednoduché stroje, jako šicí stroje, lisy, nýtovačky apod.

Použitá literatura a prameny:

Janotka Miroslav, Linhart Karel: Zapomenutá řemesla. Vyprávění o lidech a věcech. Praha, 1984. s. 92.
Kocourek Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla. Olomouc, 2017. s. 120.
Kopp Jan: Ševci na Šumavě. Místní kulturní středisko Velhartice a Muzeum Šumavy Sušice, 1990. s. 7.

Obuvníci šli boty hlavně na objednávku, někteří snad i pro prodej na trzích v okolí. Zabývali se i opravami, někteří chudší pravděpodobně jen opravami. Tereziánský katastr uvádí například v Plánici 4 obuvníky a 2 příštipkáře, v ostatních místech výrobce nerozlišuje (na území Klatovska zaznamenává 30 obuvníků – kromě města Klatovy). Síť ševců – řemeslníků pravděpodobně pro zásobení místních obyvatel postačovala i když ruční výroba byla zdlouhavá. Boty byly totiž nákladná záležitost. Lidé na vesnicích chodili při práci hlavně v dřevácích, ti nejchudší pravděpodobně ani boty neměli.

Do 30. let 19. století se počet obuvníků na Klatovsku poměrně značně zvýšil. Na panstvích Klatovska se jich udává 128 a navíc ještě pracovalo 30 obuvníků v Klatovech. Zejména vysoký počet ševců pracoval na panství Bystřice.

V posledních desetiletích 19. století počet obuvnických mistrů poněkud poklesl. Statistické údaje z let 1875–1880 uvádějí na Klatovsku 91 obuvníků a na Plánicku 4, v dalším pětiletí v městě Klatovy 50, na Klatovsku 33, v okolí Nýrska 24 a na Plánicku 19. Kromě Klatov-města je to počet, který se zdá být úměrný potřebám místních obyvatel.

Zajímavá je ve vztahu k obuvnické výrobě pozdější zpráva pocházející z kroniky obce Němčice u Plánice. Kronika z počátku 20. let 20. století hovoří o zaměstnání obyvatel obce v minulosti, tedy koncem 19. století. Dosvědčuje, že v obci byli vždy jen malí hospodáři, dříve převážně obuvníci, kteří jezdili se svými výrobky na trh do Horažďovic, Blovic a Nepomuku. Při tom pracovali také na hospodářství. Nebyla to tedy zřejmě výroba schopná dalšího růstu a zanikla.

V současné době se na Klatovsku věnuje výrobě obuvi rodinná firma REDNO ŠUMAVA, s. r. o., v Kolinci, která vyrábí a prodává pánskou a dámskou obuv. Výroba obuvi Redno je oceněna značkou Šumava originální product. Další firmou je SUCOM PRODUCTION, s.r.o., – CHRÁNĚNÁ DÍLNA v Sušici. Je to tuzemská společnost, která zaměstnává více jak 60 % zaměstnanců se změněnou pracovní schopností. Hlavním výrobním programem chráněné dílny jsou vysoce kvalitní profesní oděvy pro zdravotnictví a potravinářství, jednorázové oděvy a doplňky, zdravotní a lehká pracovní obuv.

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993. s. 21–22.

<http://www.redno.cz/>

<https://www.sucom.cz/o-nas/>

HSoum

Švec

Bystřice, Dešenice 2, Hodousice, Chudenice, Janovice 2, Nýrsko 6, Obytce, Plánice – 4 ševci a 2 příštipkáři, Poleň, Strážov, Švihov 5, Zelená Lhota

Koželuh

Nýrsko

Jirchář

Nýrsko

Řemenář

Janovice, Nýrsko, Plánice

Sedlář

Onen Svět, Švihov

Řemeslníci v Klatovech podle Tereziánského katastru

Uvedení v konečné zprávě:

1 kožešník, 2 hrnčíři, 3 bednáři, 1 puškař, 1 knihař, 1 provazník, 1 zámečník, 6 krejčích, 8 pekařů, 10 ševců, 6 tkalců, 2 punčocháři, 2 koláři, 2 sedláři, 1 řemenář, 2 voskaři, 10 řezníků, 1 prýmkař, 3 perníkáři, 4 mydláři, 1 hřebenář, 1 jirchář, 6 koželuhů, 3 barvíři, 2 zedníci, 1 tesař, 4 kováři, 1 sklenář, 3 truhláři, 1 řezbář, 1 kominík, 4 kloboučníci, 1 parukář, 3 soukeníci, 1 klempíř, 1 kotlář, 1 zlatník

Ve fázi (uložených podkladových materiálech) ještě uvedeni:

12 pekařů, 1 kuchař, 43 sladovníků (právováreční měšťané), 12 řezníků, 1 perníkář, 3 koželuzi, 9 kramářů, 9 ševců, 9 krejčích, 3 řemenáři, 10 mlynářů, 2 zedníci, 2 voskaři, 4 kloboučníci, 2 mydláři, 2 truhláři, 1 zvoník, 1 zvonař, 2 lékárníci, 1 komicín, 9 tkalců, 5 punčochářů, 2 koláři, 1 hrnčíř, 4 sládci, 1 jirchář, 1 cvočkař, 1 kožešník, 1 mandlír, 2 felčáři.

V poznámce zapsáno – velká část řemeslníků žije na předměstích, některá řemesla nejsou ve vnitřním městě vůbec zastoupena, 66 řemeslníků řemeslo neprovozovalo.

Tereziánský katastr vznikl dlouho, řemeslníci uvedení ve „fasi“ zřejmě v období konečného zpracování nepracovali.

Obuvník

Obytce 6, Plánice panství 12, Plánice město 4, Čachrov, Týnec – Běšiny 9, Dlačov – Spůle 3, Bezděkov 3, Bystřice 90

Sedlář

Bystřice 2, Plánice 1

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. Století do počátku 20. Století). Rukopis, Praha 1993. s. 74–83.

- kožešnictví

Kožešina je kůže živočichů se srstí (nejčastěji kožešinových zvířat), která je vyčiněná (vydělaná) a připravená k šití oděvů – kožichů. Jedná se o surovinu používanou v kožedělném průmyslu nebo v řemeslné činnosti zvané kožešnictví.

Kožešiny měly od pravěku velký význam v odívání, který si částečně uchovaly i po rozvoji techniky tkaní látek. Ještě na začátku 20. století nebyly kožešiny plně nahraditelné pro chladné oblasti. Kromě praktické funkce však byly kožešiny i luxusním zbožím a znakem sociálního postavení, za nejvzácnější se považoval hermelín z kožek hranostaje, který oblékali králové. Kožešiny mají velký význam i jako obchodní artikl, počínaje směnným obchodem v pravěku. Pro produkci kožešin mají význam chladné oblasti jako je Sibiř a Kanada.

Kožešiny se získávají legálním i nelegálním lovem kožešinových zvířat nebo jejich chovem na kožešinových farmách. Moderní textilní průmysl a výroba umělých kožešin umožňuje praktické nahrazení kožešin jinými materiály.

Sortiment kožešinových výrobků je široký, například: rukavice, čepice, kabáty, šály, lemy límců, štol, vesty, ledvinové pásy, ponča a další.

Některé druhy kožešinových zvířat, například: domácí zvířata – králík, koza, pes, kočka; volně žijící živočichové – liška, vlk, levhart, ocelot, norek, vydra, hranostaj, sobol, skunk, kuna, bobr, činčila, veverka, ondatra, nutrie.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Kožešina>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Kožešinová_zvířata

V Tereziánském katastru (vznikal v letech 1711–1751, konečná verze je z roku 1757) se uvádějí na panstvích Klatovska kromě jiných řemeslníků i koželuh, jirchář a v městě Klatovy kožešníci.

V Plzeňském kraji byl nalezen jeden výrobce (zakázková výroba, úpravy a opravy oděvů z kůže a kožešin z vlastního i dodaného materiálu) ve Vejprnicích. V 90. letech 20. století byl znám jeden výrobce oděvů z kožešin v Chotěšově (u Velhartic).

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993. s. 39.

<http://www.firmy.cz/detail/481014-marta-hermanova-vejprnice.html>

HSoum

- plastiky z kůže

- řemenářství

Nejčastěji jsou řemenáři spojováni s výrobou pásů k oděvu. Souvislý historický vývoj výroby a používání řemenů a opasek je těžké doložit. Řemeny patřily k oděvům ve všech společenských a sociálních vrstvách. Jejich funkce byla jak praktická, tak zdobná. Pásy vládnoucích feudálů, rytířů či bohatých měšťanů se zapínaly kovovými sponami a byly vykládané kovem, drahokamy nebo perlami.

Organizační struktura řemenářské výroby měla v 18. století podobu cechovní (cechy byly soustředěny pouze ve městech, jednotliví řemeslníci byli rozšířeni po celém našem území). Velký počet řemenářů se nacházel v Praze a na Kouřimsku, Rakovnicku a Chebsku. Po zrušení cechů začaly vznikat

řemenářské spolky. Řemenáři svou činnost rozšířili také o produkci sedlářskou a brašnářskou, a tak byly všechny tyto činnosti považovány za jedinou řemeslnou specializaci.

Výrobním materiálem byla především hovězí kůže, která se nakupovala nejčastěji v surovém stavu, nevyčištěná (tu vyčišťovali řemenáři sami). Dále si řemenáři pořizovali hlavně přezky a barvy. Sortiment řemenářských výrobků byl koncem 17. století široký: postroje, biče, kabely, pouzdra, opasky, řemeny na zvony, řemeny na šavle, řemeslnické zástěry, kůže na bubny apod.

S rozvojem galanterního průmyslu zanikala produkce jednotlivých řemeslníků. Po roce 1989 došlo k obratu a objevil se značný počet výrobců ručně zhotovovaného koženého zboží.

Použitá literatura a prameny:

Floriánová, Olga. Kůže: zpracování a výrobky. Praha, 2005, s. 58–60. ISBN: 80-247-1091-9.

V Tereziánském katastru (z let 1711–1751, konečná verze z roku 1757) uvedeni řemenáři – v Janovicích, Nýrsku a Plánici; v Klatovech 3.

V současné době se tomuto řemeslu věnují výrobci koženého zboží a galanterie. V Klatovech to jsou: Jan Rojík (brašnář-sedlář, firma Charlie – kožené zboží), který také vyrábí opasky (jeans, bombír, dámské, pánské) opasky s brašničkou, obojky, vodítka či pásy na náradí. Freja manufaktura, s. r. o., zabývající se tradiční výrobou kožených doplňků a galanterie – opasky, řemeny a řemínky. Zhotovováním kožených popruhů na kytary i jiné hudební nástroje se zabývá firma ZAGAL, spol. s r. o.

Na Klatovsku se dále řemenářskou výrobou zabývá JUDr. Václav Rojík z Bezděkova (opasky), Jan Staněk z Nové Vsi (brašnář-sedlář; opasky, části kožené výzbroje vojáků od středověku do druhé světové války, oblastí jeho zájmu je i western a fantasy). Dále je možné zmínit i Jaroslava Kráčmeru, který sice žije v Praze a má blízký vztah k Chanovicím (biče – honácké, kloboukové, slovenské, australské, australské párové, americké, americké párové; lasa, užitkové výrobky z kůže).

Použitá literatura prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993. s. 73–75.

<http://www.kuzecharlie.cz>

<http://www.frejamanufaktura.cz>

<http://www.zagal.cz>

https://www.zivefirmy.cz/rojik-vaclav-judr-_f1372495

<https://www.firmy.cz/detail/156397-judr-vaclav-rojik-bezdekov.html>

www.rytit.org

www.bice-lasa.cz

HSoum

- sedlářství

Sedlářství je řemeslo, které vyrábí sedla a další kožené výrobky jako jsou chomouty, postroje, biče, brašny, opasky, řemínky, pouzdra (na nože, sekery, pistole, doklady, mobilní telefony apod.) nebo jiné předměty běžné potřeby (někteří sedláři se specializují na anglická sedla, westernová sedla nebo kočárové postroje). Jde o tradiční řemeslo, které nachází uplatnění i v současné době. Na sedlářské výrobky lze narazit nejčastěji v jezdeckých oddílech, rančích nebo historických trzích. Navazující profesí je brašnář, manžetař a rukavičkář. V dnešní době se sedláři zabývají povětšinou zakázkovou výrobou a jejich výrobky často slouží zájemcům o Divoký západ, historii nebo vojenství.

Sedlářství je staré řemeslo, jehož počátky sahají do doby, kdy člověk poprvé začal vydělávat kůži. Historické nálezy ukazují, že vydělávání, upravování a barvení kůže znaly snad všechny starodávné

národy. Nejstarším způsobem vydělávání kůže je způsob, kdy je využíván tuk v kombinaci s kouřem. O vyčiňování kůže tukem se zmiňuje ve svém díle Ilias již Homér (800 let př. n. l.). Ještě starší nálezy kožených výrobků však byly objeveny při archeologických výzkumech v Egyptě (3 000 let př. n. l.). Vydělávání kůže měly propracované především asijské národy. Dobré pověsti se těšily například kožené výrobky z Indie, Číny nebo Persie, jejichž sláva přetrvávala až do středověku.

Kožené výrobky byly ve starověku i středověku vysoce ceněné, ačkoli samotné sedlářství patřilo spíše k méně uznávaným řemeslům. Jednotliví řemeslníci, kteří pracovali s kůží, se ještě rozdělovali na koželuhy, kožišníky nebo barvíře.

V českých zemích vznikly první koželužské manufaktury až koncem 18. století. V této době dochází také postupně k nahrazování ruční práce strojovou výrobou, takže se manufaktura nakonec proměňuje k tovární dílně.

V současné době se sedlářství rozděluje na samostatné (specializované) obory: sedlářství vozové (chomoutářství), sedlářství kočárové, sedlářství jezdecké (anglické), sedlářství sportovní, řemenářství a autosedlářství.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Sedlářství>

V Tereziánském katastru (z let 1711–1751, konečná verze z roku 1757) jsou na území Klatovska uvedeni 4 sedláři – v Klatovech 2, ve Švihově 1 a na Onom Světě 1. Podle typografie G. J. Sommera (před rokem 1839) byli v Bystřici 2 sedláři a v Plánici 1.

V současné době se výrobou spotřebního brašnářského a sedlářského zboží z usní (kabelky, peněženky, aktovky, kufry, opasky) zabývá i JUDr. Václav Rojík z Bezděkova a pan Karel Hrabý ze Sušice.

Sedlář-brašnář z Klatov, kterému říkají Charlie, nabízí ruční zakázkovou výrobu koženého zboží.

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. Století). Rukopis, Praha 1993. s. 42, 77–81.

<http://www.kuzecharlie.cz>

https://www.zivefirmy.cz/rojik-vaclav-judr-_f1372495

<https://www.firmy.cz/detail/156397-judr-vaclav-rojik-bezdekov.html>

<https://www.netkatalog.cz/firma/323330-hraby-karel>

<https://www.industrycontact.cz/detail/12245-karel-hraby>

HSoum

- šperk kožený

Již naši prapředci se s oblibou zkrášlovali různými předměty a šperky. Tyto první šperky vznikaly primitivními technikami výroby a jako materiál sloužilo především dřevo, kámen, hlína. Ke zdobení se pro šperky užívala perleť, lastury ale i zvířecí zuby a kosti. Šperky a ozdoby z kovů se začaly nosit až někdy kolem roku 2700 před naším letopočtem. Již od doby kamenné si člověk zhotovoval náhrdelníky a amulety. S objevem drahých kovů, zejména stříbra a zlata, světlo světa spatřily další šperky jako jsou náramky, náušnice, spínadla, prsteny nebo pečetítka.

Nejčastěji se pro šperky z kůže používá kůže hovězí. Jedná se o zcela nealergický přírodní materiál, který je příjemný na nošení. Kožené řemínky na hodinky a náramky jsou tradičním artiklem, který si oblíbila značná část obyvatelstva nejen pro svůj design, ale také pro funkčnost. Velmi časté jsou také kožené tkaničky, na které se věší přívěsky. Tento materiál pronikl i do samotných přívěsků a často se setkáváme i prsteny, které jsou zdobené kůží. Kůže a šperky z ní vyrobené jsou na nošení příjemné,

nestudí, přizpůsobují se tělu a mohou se vyladit do barvy doplňků – např. náramek k opasku či kabelce a botám. Do sortimentu kožených šperků patří i brože či spony do vlasů, přívěsky.

Módní trendy pro kožené šperky se promítly i do pánských šperků – masivní náramky nebo přívěsky s kůží a kožené tkaničce začaly vyrábět výrobci šperků jako Morellato, Axcen of Scandinavia nebo surfařská značka Oxbow.

Kožené šperky by neměly přijít do kontaktu s vodou. Sama o sobě voda kůži neublíží, ale častým namáčením a vysoušením kožené šperky tvrdnou a vytahují se.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.bijoux-trend.cz/sperky.html#šperky-historie>

V současné době se na Klatovsku výrobě koženého šperku věnuje Dagmar Staňková ze Sušice (ruční výroba originální bižuterie; vyrábí kožené, drátované a koráلكové šperky, náušnice či náhrdelníky a náramky) nebo Jan Rojík v Klatovech (Charlie – kožené zboží: kožené náramky).

Použitá literatura a prameny:

<https://www.netkatalog.cz/katalog/prodejci-prodej/originalni-sperky/klatovy/>

<http://www.kuzecharlie.cz>

HSoum

- rukavičkářství

Rukavice jsou ochranný oděv lidské ruky, který je vyroben z různých materiálů (kůže, kožešina, hedvábí, bavlna, len, vlna, koženka apod.), který měl, mimo jiné, také významný symbolický význam a zejména v minulosti býval dekorativní součástí šatníku. První rukavice byly známy už ve starověku např. v Persii, starověkém Řecku, starověkém Římě a u severských národů. První rukavice měly oddělen jen palec a ostatní prsty byly chráněny společně; později změnil tvar a poskytovaly každému prstu samostatnou ochranu, čímž se podstatně zvýšila citlivost ruky a nebyl omezen pohyb prstů.

Ve středověku se rukavice staly nenahraditelnou součástí rytířského oděvu (zde sloužily jako čestný odznak nebo i symbol povýšení), byly také odznakem církevních (prelát) a světských hodnostářů (kníže), ale i vlády (král) a práva (propůjčeného tržního nebo mincovního práva).

První nepřímá zmínka o používání rukavic v českých zemích pochází z roku 1101. Za vlády Karla IV. vznikl v Praze první cech rukavičkářů. Až do 18. století probíhala výroba rukavic hlavně v domácím prostředí a z řemeslného hlediska velmi jednoduše.

Roku 1850 bylo v Praze založeno Společenstvo výrobců rukavic. Zhruba ve stejné době u nás začala vznikat další výrobní střediska, například v Abertamech (Krušné hory) či v Dobříši. Na přelomu 19. a 20. století patřilo rukavičkářství k nejvýznamnějším řemeslům. Po druhé světové válce, v roce 1949, byl ustanoven jediný národní podnik Rukavičkářské závody n. p. v Dobříši.

K výrobě rukavic se používala hlavně teletina, vepřovice, kozlečina, kozina, jehnětina a skopovice.

Rukavice zůstaly součástí běžného odívání (hlavně u vyšších vrstev) až do 20. století. V druhé polovině 20. století však ztratily svoji dekorativní funkci. V současnosti se využívají zejména jako společenské, pracovní, sportovní, ochranné nebo dotykové rukavice.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Rukavice>

Kocourek Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla. Olomouc, 2017. s. 106–108. ISBN: 978-80-7346-213-0.

Ve Slatině u Chudenic existovala výroba rukavic z jelenicové kůže. Je o ní zmínka v chudenicke kronice a do klatovského muzea se dostala jednoduchá forma, na které se rukavice šily. Bližší údaje nejsou známy (jde o období od poloviny 18. století do počátku 20. století).

V roce 1872 se ze Strážova do Klatov přestěhovala rodina Singerů a současně sem byla přemístěna i jejich kožedělná výroba (původně továrna sídlila v budově bývalého jezuitského semináře). Po roce 1948 byla továrna znárodněna a přejmenována na KOZAK (kožedělné závody Klatovy). Vyráběly se zde, hlavně na export do států bývalého socialistického bloku, peněženky, aktovky, rukavice a další kožené a koženkové zboží.

Výrobci kvalitních textilních, kožených, koženkových a všelijakých dalších rukavic je v České republice poměrně hodně. Na Klatovsku v současné době nebyl nalezen žádný výrobce rukavic.

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993. s. 60.

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Rukavice>

<https://klatovsky.denik.cz/podnikani/kozak-byval-vykladni-skrini-regionalniho-prumyslu.html>

HSoum

1.3.5.5 Silikáty a zeminy (keramika, sklářství)

- kamnářství
- keramika habánská fajáns
- keramika malovaná
- keramika pěchovaná do formy
- keramika točená na kruhu
- šperk keramický

Sklo

- výroba skla
- malba na sklo
- šperk skleněný
- vánoční ozdoby skleněné

1.3.5.6 Kovy (kovářství, podkovářství, klempířství, drátenictví)

- drátování

Drátenictví je spojeno s drátem, který provází lidstvo již od pravěku. Nejprve to byl velmi drahý materiál, ze kterého se zhotovovaly náramky, spony, jehlice na spojování oděvů, šperky, ale také výrobky pro zbrojířství (drátěná košile, omotané jílice mečů a dýk). Vysoká cena drátu byla pro jeho zdlouhavou a namáhavou výrobu až do 17. století. Do té doby se kovový prut za tepla rozklepával kladivem na kovadlině. Po rozšíření techniky výroby drátu tažením či protahováním se tento materiál zlevnil.

Klasické drátenické řemeslo se zrodilo až v 16. století na Slovensku. Drátenictví čili zhotovování výrobků z drátu se věnovali dráteníci, kteří chodili od města k městu a prodávali své výrobky po kraji. Později mělo drátenictví i podomáckou výrobu, kdy se na oplétání nádob podílela celá rodina.

Dráteníci se zabývali nejenom výrobou nových výrobků, ale opravovali i rozbité hrnce, misky, nádoby... Později pak začali vyrábět i různé potřeby pro domácnost (košíky, věšáky, struhadla, formičky na vykrajování pečiva, klece pro ptáky, pastičky na myši). K masovému rozšíření

drátenického řemesla došlo s rozvojem průmyslové výroby drátu na počátku 19. století a po celé toto století bylo v rozmachu. Po první světové válce začalo drátenictví vlivem levnějších průmyslových výrobků upadat. Pro další obnovu tohoto řemesla byla na konci 20. století inspirace drátovaných velikonočních kraslic nebo odrátovaných kamínků a dnes se drátenictví používá ve šperkařství.

Náčiní a pomůcky k práci nepotřebovali mnoho. Většinou jim stačil drát z různého materiálu o různé tloušťce (železný, měděný), který musel být ohebný, ale zároveň velmi pevný. Z náčiní pak kleště a to štípací a tvarovací, popřípadě kombinované, dále pak kladivo a šídlo.

Známe tři základní postupy oplétání rozbitého kameninového nádobí. První postup vychází ze základní smyčky kolem dna nebo kolem hrdla. Na tuto první smyčku se navěsí další dráty přeložené na polovinu. Vždy dva sousední dráty spojíme kroucením. Pracujeme pravidelně, aby mezery byly stejné. Ukončit můžeme jednou smyčkou, nebo drátky kroučíme do spirálek. Druhý postup se používá na jemnější vzory a předměty a je založený na technice šité krajky. Pracuje se s jedním drátem, kterým se tvoří smykovacím stehem oka. Třetí způsob je podobný jako pletení prostorových ozdob ze slámy.

Použitá literatura a prameny:

Kocourek, Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla, Olomouc 2017, s. 40–43. ISBN: 978-80-7346-213-0.

Vondrušková, Alena: Drátenictví, Praha 2002, s. 15–20. ISBN 80-247-0351-3.

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Dráteník>

Dnes se drátenictví věnují většinou lidé – umělci a šperkaři, kteří vyrábějí dekorativní předměty a šperky.

Také existuje od roku 1999 nezisková, dobrovolná zájmová organizace Cech česko-moravských uměleckých dráteníků, která sdružuje výtvarníky, profesionály, ale i amatéry působící na území ČR a Slovenska. Bohužel členem tohoto cechu zatím není nikdo z našeho kraje, ale uměleckému drátování se na Klatovsku věnuje několik žen (pp. Mgr. I. Sieberová – odrátované kraslice, M. Bubeníková, L. Eignerová – drátované obrázky, E. Jiříková, J. Švecová).

Použitá literatura a prameny:

Kocourek, Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla, Olomouc 2017, s. 40–43. ISBN: 978-80-7346-213-0.

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Dráteník>

<http://cech-drateniku.sweb.cz/index.htm>

MMik

- klempířství

Klempíř se v dnešní době stará o to, aby do domu nezatékalo především střechou, zajistí odvod srážkové vody do kanalizace nebo jímky pomocí okapů a svodů. Klempířské práce tedy zajišťují odolnost stavby proti vlhkosti.

Historie klempířského řemesla je tisíciletá, na historických stavbách se klempířské prvky vyskytují již od středověku, kdy hotovení tenkých kovových listů (plechů) bylo velmi obtížnou prací. V Čechách je klempířské řemeslo datováno od 14. století, kdy se oddělilo od kovářů a kovotepců, v 15. století se na Novém Městě Pražském pak oddělili od flašněřů (flassner, flaškarius), kteří vytepávali či vykovávali měděný, později mosazný plech, ze kterého vyráběli nádoby na potraviny tzv. „flaše“ (láhve, různé jiné nádoby) a ve znaku měli láhev (flašku). Dále flašněři vyráběli lucerny. Flašněřství i klempířství bylo zpočátku a ještě dlouho potom provozováno výhradně ručně. Klempířské prvky se začaly používat již v období renesance, avšak jejich výraznější rozšíření je patrné až později a to na barokních stavbách.

Největší vliv na rozvoj klempířské řemeslné výroby mělo postupné zavádění strojů. V 17. a 18. století se měnil obraz a charakter klempířské práce jen pozvolna. V 19. století, zvláště v jeho druhé polovině, dochází k zásadním a rozsáhlým změnám – např. plechové lampy na olej ustoupily skleněným. Klempířská práce nebyvala tak namáhavá jako rozsáhlá. Vyžadovala hodně času, prostorné dílny a značný počet tovaryšů i pomocných dělníků.

Práci klempíře je možné rozdělit do dvou základních skupin – stavební klempířství a práce a výrobky pro domácí a zahradní potřebu. Stavební klempířství zahrnuje především práce na střešních konstrukcích, to znamená vše, co souvisí s pokrytím a odvodem dešťové vody z objektu a je možné sem zařadit i vzduchotechniku. Stavební klempířství zamezuje zatékání dešťové vody střechou, provlhčování zdiva, opadávání omítky a vzniku plísní. Patří sem však i venkovní parapety a zajištění všech prostupů střechou včetně jejich hydroizolace při aplikaci klempířských prvků. Mezi práce a výrobky pro domácí a zahradní potřebu patří například plechové vany, truhlíky, držáky, písmena a korouhvičky.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.ceskestavby.cz/clanky/klempirina-tradicni-remeslo-s-presahem-do-moderny-21837.html>

<http://www.poznejte-remesla.cz/remeslo/klempir/historie>

www.klempir-klempirstvi.cz

<https://www.klempirstvi-podesva.cz/umelecky-klempir>

Řemeslníci oboru klempíř jsou sdruženi v Cechu klempířů, pokrývačů a tesařů České republiky, který píše svou historii od roku 1995. Sdružení usiluje o profesní zdatnost a dodržování zásad etiky a čestného chování v podnikání.

V Klatovech byla v roce 1997 založena firma Trefanec, s. r. o. – klempířské a pokrývačské práce a firma Pokrývačství, klempířství – Šmíd, s. r. o. V Zelené Lhotě působí Tomáš Heřman, ve Strážově Josef Klátil, v Kolinci Zdeněk Černý, v Horažďovicích Korch Martin – klempířství, v Plánici Roman Filipi, v Nýrsku Karel Hynčík. V Nezamyslicích provádí opravy a montáž klempířských prvků Milan Šimice.

Použitá literatura a prameny:

www.klempir-klempirstvi.cz

<http://www.trefanec.cz/kontakt.php>

<http://www.pokryvacstvi-smid.cz/kontakt/>

<https://klempirstvi-simice.webnode.cz/o-nas/>

<https://klempirstvi-pokryvacstvi-herman.sluzby.cz/>

<https://katalog.sluzby.cz/>

<https://remesla-profese.sluzby.cz/klempir/klatovy>

MMik

- kovářství

Kovářství je jedno z nejvýznamnějších a nejstarších řemesel lidstva nazývané černé řemeslo a známé již od pravěku – doba železná 750–700 let před Kristem. Počátky bychom možná mohli zařadit podle nálezů zlatých předmětů již do neolitu.

Nejdůležitějším nástrojem kováře je kovadlina, kladivo, kleště, dále pak výheň s dřevěným uhlím, měchy... Mezi základní kovářské techniky patří: utínání, vytahování, rozkovávání, pýchování, ohýbání, zkrucování, probíjení, štěpení, rovnání, hlazení, spojování – svařování, přeplátování, nýtování či

sponkováním a nasazováním za tepla, dále pak kalení, popuštění, žíhání, zdobení – leptáním, rýhováním, zlacením, cizelováním... Kováři pracovali téměř v každé vesnici, protože jejich služby potřebovali zemědělci poměrně často a museli je mít blízko. Kovářská práce byla výrobou vysoce odbornou a zároveň těžkou a na vesnicích i váženou. Dokonce v určitém období bývaly kovárny centrem života, kde se lidé scházeli. Na druhé straně je prokázáno, že se technologicky nezměnila od pravěku až do 19. století.

Starověké kovárny bývaly malé a mnohde vyhloubené do země. Ve středověku narůstal počet hamrů s buharem na vodní pohon, který umožnil výrobky zkvalitnit a zlevnit. Od 9. století kováři vyráběli i umělecká díla hlavně pro církevní stavby – svícny, ozdobné mříže, kování... Od 12. století se kovářství začalo rozdělovat na podobory dle výroby – nožíři, mečíři, výrobci zbraní, cvočkaři, hřebíkáři, jehláři. Od 14. století se pak od kovářství oddělilo kovolitectví a zámečnictví. Zámečník sice vyráběl podobné výrobky jako kovář, ale používal jinou technologii (kovář za tepla seká, kalí, probíjí – zámečník za studena řeže, piluje a vrtá). Nejstarší zprávy o cechu, kde byli kováři zastoupeni, pochází z roku 1349 z Jihlavy, ale první známý cech kovářský vznikl v Praze až roku 1418.

V roce 2002 bylo založeno Kovářské společenstvo, které zastupuje profesní zájmy uměleckých kovářů, zámečníků a podkovářů České republiky. Vydávají i odborné publikace a časopisy, pořádají a účastní se různých seminářů, kurzů, řemeslných dílen.

Tradici má také mezinárodní setkávání uměleckých kovářů Hefaiston na hradě Helfštýn (u Lipníka nad Bečvou) konající se každý poslední srpnový víkend již od roku 1982.

Použitá literatura a prameny:

Kocourek, Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla, Olomouc 2017, str. 66–73, ISBN: 978-80-7346-213-0

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993. s. 3, 4, 8, 9, 67, 73, 76

<https://www.fandimeremeslu.cz/cechy/kovarske-spolecenstvo/>

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Kovářství](https://cs.wikipedia.org/wiki/Kov%C3%A1rstv%C3%AD)

Kovárna bývala téměř v každé obci, například ve Vřeskovicích stály dvě kovárny v čp. 78 u Kovářů a panská kovárna ve dvoře čp. 34, která zanikla v roce 1926 při pozemkové reformě (čísla popisná neodpovídají současnému číslování). V roce 1546 měla osada Stříbrné Hory čtyři kováře... a mohli bychom pokračovat ... kovářský rod Čápů ze Lhůty a Mochtína, rod Havlíků ve Struhadle, Fešerové v Dehtíně, Rašplové v Měcholupech, Vladařové v Řakomi, Houdkové v Chudenicích, Kozákové ve Svrčovci...

V letech 1880–1885 mělo svou živnost přihlášeno na Klatovsku 85 kovářů, v okolí Nýrska 26 a na Plánicku 31, na celém širokém Klatovsku tedy 142 kovářských mistrů.

V roce 2002 získal kovář Miloslav Trefanec z Čínova u Klatov ocenění Nositel tradice lidových řemesel ČR. S jeho prací se můžeme setkat přímo i v Klatovech – zábradlí u Drnového potoka, mříž na studni... Je také členem Kovářského společenstva.

Z dalších kovářů jmenujme kováře a podkováře Františka Krátkého z Újezdce u Bolešín, který provádí kování, lisování, ražení, válcování, protlačování kovů, práškovou metalurgii, dále pak kovář a podkovář Jan Helíšek ze Strašína u Sušice zabývající se klasickou kovařinou – mříže, zábradlí, svícny, krbové nářadí, klasické, moderní i netradiční kovářské práce. Karel Jakuš z Pocinovic je také velmi známý kovář, který se mimo jiné pravidelně zúčastňuje krajské řemeslné přehlídky Den řemesel v Chanovicích. Martin Krejčí z Petrovic u Sušice provádí svařování a řezání kovů, vyrábí technologické části pro vodní elektrárny. Umělecký kovář Jan Zoubek ze Sušice se zabývá umělecko-kovářským zpracováním kovu se zaměřením na výrobu kovaných bran, plotů, mříží a kovaných bytových doplňků.

Za zmínku stojí i Střední škola Oselce, která svým studentům nabízí mimo jiné i tyto řemeslné obory spojené s kovářstvím: umělecký kovář a zámečník, uměleckořemeslné zpracování kovů a práce kovářské.

Použitá literatura a prameny:

Kříž, Martin: Toulky minulostí Vřeskovic, Klatovy 2002, s. 29 a 49, ISBN: 80-239-1543-6

Kříž, Martin: Nalžovské Hory v proměnách času, Klatovy 2008, s. 10

Kříž, Martin, Lhoták, Jan: Defurovy Lažany v proměnách času, Klatovy 2011, s. 43, ISBN: 978-80-260-0110-2

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993. s. 67, 76

<https://www.firmy.cz/detail/12891372-frantisek-kratky-bolesiny-ujezdec.html>

<https://firma.maxportal.cz/detail/frantisek-kratky-kovar-podkovar>

<http://www.kovarapodkovar.cz/>

<http://www.kovarstvi-jakus.cz>

<http://www.regionysobe.cz/plzensky-kraj/kovarstvi-podkovarstvi-helisek/>

<https://www.netkatalog.cz/firma/319986-krejci-martin-svarovani/>

<https://remesla-profese.sluzby.cz/kovar-podkovar/klatovy>

<http://www.janzoubek.cz/o-firme/>

<https://www.stredniskolaoselce.cz/>

MMik

- podkovářství

Podkovářství většinu doby souviselo s kovářstvím, od kterého se jako řemeslo specializovalo až v 19. století. Je to řemeslo zabývající se výrobou a připevňováním podkov ke kopytům a paznehtům zvířat – především koním.

Podkovárna byla zpravidla místnost u kovárny, kam vešlo zvíře i s majitelem a s podkovářem. Tento prostor vyžaduje rovnou podlahu a oddělení od výhně, protože zvířata se otevřeného ohně bojí. Pokud podkovárna nebyla spojena s kovárnou, byla výheň ve zvláštní místnosti také. Zařízení podkovárny bylo velmi prosté, v podkovárně je pouze kozlík (tj. třínohá židlička), malá kovadlina a stůl s nářadím – snímací velké obloukovité kleště sloužící k sundání podkovy, podkovářské kleště ke štípání podkováků, štípací kleště sloužící k úpravě rohoviny kopyta, kopytní nože různých rozměrů, podkovářské rašple, podkovářská kružítko sloužící k přidržování žhavé podkovy.

V dávné minulosti se opotřebením kopytní rohoviny snižovalo podkovami zhotovovanými z různých materiálů jako například z lýka, slámy, kůže, textilií, trávy... Tyto podkovy se velice rychle opotřebovávaly a mnohdy byly málo účinné. Za nejstarší podkováře jsou považováni Keltové, kteří jako první vyráběli kovové podkovy. Jasně důkazy o podkovách a jejich upevňování podkováky pocházejí ale až z 8. a 9. století. V 18. a 19. století se podkovářství stalo samostatným řemeslem a dosáhlo značné technické dokonalosti a to i různými veterinárními a zvěrolékařskými výzkumy. Od poloviny 20. století se podkovy vyrábějí především strojově a podkovář ji jen už upravuje, dnes už jen málokterý podkovář připravuje podkovu ručně přímo na míru kopyta.

Podkova chrání kopyto před nadměrným opotřebením, podkování do jisté míry může napravit nepravidelné postoje a nesprávný chod koně, snižuje namáhání kloubů a šlach. Odpůrci kování tvrdí, že podkova může snížit schopnost koňského kopyta tlumit nárazy. U koní, které podávají nějaký výkon (práce v lese, dostihy) je však i dnes podkova nutná a užitečná. Při některých onemocnění u kopyt je dokonce nezbytná (tzv. ortopedické podkování).

Podkovy se většinou vyrábějí z oceli, hliníkových slitin, gumy a jiných plastů. Dělí se do několika skupin: pantoflice – pro jezdecké a kočárové koně (tato podkova snižuje riziko uklouznutí), těžká pantoflice – pro tažné koně, strouhavky – používají se u koní, kteří se strouhají, stihavky, podkovy s hmatcem – do těžkého tahu, zámková podkova – při úrazech kopyta.

Použitá literatura a prameny:

Ottův slovník naučný: Devatenáctý díl. Praha 1902, s. 1010–1011.

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Podkovářství>

http://www.podkovar-kysilka.cz/historie_podkovarstvi.html

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Podkova>

<https://firma.maxportal.cz/detail/frantisek-kratky-kovar-podkovar>

V Újezdci u Bolešín je známý kovář a podkovář František Krátký. Ve Strašíně u Sušice Jan Helíšek provádí tyto činnosti: korekturu kopyt, podkování, úpravu schváceného kopyta, překování na předky, překování komplet. Na Klatovsku působili na konci 20. století i bratři Vladařovi, Václav v Obytcích a Petr v Řakomi. V Bernarticích má firmu Jaroslav Kaufner, který se zaměřuje na podkování nemocných a nepravidelných kopyt a dříve působil ve Slatině na Horažďovicku.

Použitá literatura a prameny:

<https://firma.maxportal.cz/detail/frantisek-kratky-kovar-podkovar>

<http://www.kovarapodkovar.cz/>

<http://www.kovarapodkovar.cz/podkovarstvi.html>

<https://podkovarstvi-kaufner.webnode.cz/>

MMik

- kovorytectví

Rytina je jedna z nejstarších grafických technik, kdy člověk přenášel své prožitky a představy rytím obrazců a ornamentů do kamene nebo kovových desek (měděné, zinkové, mosazné, duralové, pracnější ocelové se používají při výrobě bankovek a poštovních známek...). Ryty do kovu pro samostatnou grafiku a později i pro knižní a novinové ilustrace se objevilo v polovině 15. století a nevymřelo, udržuje se dodnes, jen ruční rytí je nahrazeno gravírováním (rytí ornamentů či obrazců do kovu ostrými nástroji – ryteckými stroji). Gilošovací stroj ryje opakující se geometrické vzory ze šablony.

Při ručním rytí kovorytec používá rýtky, sekáčky, čakany, škrabáky, pilníky, okružní pilu, vrtačku, brusku, frézku...

Rytecťví se rozčlenilo na speciální odvětví. Rytec pro ocelotisk zhotovuje rytiny pro tisk ražený. Rytiny pro měditisk a ocelotisk pro ražení poštovních známek a papírových peněz zůstávají výsadou rytců výtvarníků. Rytec pro zlatotisk dělá rytiny pro tisk zlatem na desky knih či na plastické plakáty, kovová razítka. Rytec forem vyrábí lisovací a razící formy pro mýdlo, cukroví. Rytec not zhotovuje rytiny not a textů do kovových desek. Rytci oceli dělají značkovací razidla a vypalovačla. Rytec zbraní dělá ploché rytiny na loveckých zbraních. Rytec drahých kovů zdobí rytinami výrobky ze zlata a stříbra.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.umelecko-kovarstvi.eu/rytec.php>

<https://ceskykutil.cz/clanek-13538-technika-gravirovani-je-oblibena-i-dnes>

<http://rytecsvestka.stranky1.cz/historie/>

Dnes se tomuto řemeslu věnuje David Buřič z Kolína a Milan Živný z Plzně.

Použitá literatura a prameny:

<http://www.kovorytec.cz/index.htm>

<https://najisto.centrum.cz/246517/milan-zivny-kovorytec/>

MMik

Kovotepectví

Kovotepectví je umělecké řemeslo, které se zabývá ručním tvářením ušlechtilých kovů nebo jejich slitin (měď, cín, olovo, železo), většinou za studena a prováděno je tepáním. Patří mezi nejstarší kovo zpracující řemesla, objevuje se již v pravěku. Prudký rozvoj kovotepectví nastal již v době bronzové, kdy se využívala slitina mědi a cínu. Nejstarší dochované fragmenty patří kuchyňským nádobám, šperkům (sponám z oděvů) a zbraním. Později se přidaly předměty denní potřeby. Nejrozšířenějšími výrobky kovotepců byly kuchyňské a stolní nádoby (kotle, hrnce, pánve, pekáče, pečící formy, poháry), oděvní spony, obřadní náčiní, votivní a liturgické předměty, lampy, svícny, postupně pak i sofistikované zemědělské nástroje, hračky... Kovotepectví se využívalo i u dopravních prostředků. V 18. a 19. století se využíval nikl, který měl lepší vlastnosti proti korozi. Také se využíval hliník, který má nižší hmotnost než třeba ocel a využívá se v letectví.

Základními kovotepeckými specializovanými řemesly byla mědikovectví, kotlářství, konvářství, mosaznictví, platněřství, pasířství. S vynálezem mechanického ražení se pak rozšířilo kovotlačitelství.

Použitá literatura a prameny:

<http://www.jaspis.cz/kovotepectvi>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Kovotepec>

<https://www.investicniweb.cz/investice/historie-kovu>

Dnes se techniky kovotepectví využívá při rekonstrukci památek a objektů. Ve Strakonících se nejen tímto oborem zabývá Kovotepectví Flek Václav.

Použitá literatura a prameny:

<http://www.jaspis.cz/kovotepectvi>

<http://www.kovotepec.wz.cz/>

MMik

- nožířství

Nožířství je řemeslo zabývající se výrobou nožů, vidliček, nůžek, nástrojů chirurgických... Vyvinulo se ze zbrojířství a v 15. a 16. století zaznamenalo rozkvět zevšeobecněním vidliček a nožů, které do té doby byly přepychovým zbožím. České země patřily v minulosti k významným producentům železné rudy a surového železa, ze kterého se nože vyráběly. V 15. století se Češi stali vyhlášenými mistry ve výrobě nožů a v 16. století vyváželi zboží na všechny kontinenty, v této době začalo vzkvétat nožířství v Mikulášovicích (pohraniční městečko ve šluknovském výběžku) a tradice se v tomto srdci nožířů udržela dodnes pod značkou Mikov. Zakladatelem nožířského průmyslu v Mikulášovicích je Ignaz Rösler von Ehrenstahl, který na konci 18. století položil základy továrny na výrobu nožů. V této obci můžeme obdivovat i expozici historických i vzácných nožů ve zdejším muzeu. V 18. století se nožířským centrem staly Karlovy Vary. Mezi nejznámější značku patří KDS – nožířské výrobní

družstvo v Sedlčanech, kde zmínka o výrobě nožů je písemně doložena již na konci 16. století. Samotná firma KDS byla založena roku 1951 a asi o sedm let později dokonce vzniklo ve městě odborné učiliště i s oborem nožíř. Dnes toto učiliště tento obor v nabídce nemá.

Nůž se skládá z podlouhlé obvykle ocelové čepele připojené k rukojeti, která může být z různých materiálů. Nůž slouží po staletí k oddělování, tedy k řezání, krájení, sekání ve všech oborech lidské činnosti – první nože byly kamenné – pazourky; kovový (z mědi či bronzu) nůž je znám 5 000 let a v době železné byly bronzové nože vytlačeny noži ocelovými. Dnes je nůž jeden z nejběžněji používaných nástrojů a známe mnoho typů – zavírací, multifunkční, lovecký, jídelní, útočný, roubovací, holičský (břitvy), speciální (hoblovací, soustružnické), vrhací (s klasickým tvarem nebo jako vrhací hvězdice), zavírací (proslulá rybička), ale hlavně kuchyňské – vykost'ovací, špikovací, steakové, mazací, na ovoce a zeleninu, na sýr, cukrářské, filetovací, japonské, čínské... První vystřelovací nůž v Česku vyrobil Vladimír Trojan, zaměstnanec firmy Mikov (vyhazovací nůž Predator).

Nožířství je i přes dnešní převažující sériovou výrobu nožů řemeslem, které nezanikne. K výrobě nožů se používá železo, ocel, stříbro, zlato... Zcela z oceli se vyrábí nejjemnější nože, nůžky, břitvy a nástroje chirurgické. Větší nože se vyrábí z kujného železa a ocel se navařuje na břit. Nejdůležitější práce nožíře jsou kování, kterým se vypracuje hrubý tvar, kalení a popouštění, aby břit nabyl náležité tvrdosti, broušení na kulatých kamenech, aby se povrch uhladil a vybrousily se tvar a ostří. Pak následuje hlazení, leštění, niklování...

Použitá literatura a prameny:

Ottův slovník naučný, 18. díl, Praha 1902, s. 493–495.

https://cs.wikipedia.org/wiki/KDS_Sedlčany_nožířské_výrobní_družstvo

<https://www.kds.cz/cz/historie.html>

<https://www.colosus.cz/ceske-nozirstvi.x31463>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Ignaz_Rösler

https://cs.wikipedia.org/wiki/Mikov#Historie_nožířství_v_Mikulášovicích

<https://plzen.rozhlas.cz/remesla-na-zapade-cech-nozirstvi-6763472>

<https://www.army-store.net/rady-a-tipy/typy-nozu-a-zpusob-jejich-pouziti/>

<https://www.kvalitninoze.cz/rubriky/clanky-testy-recenze/https-www-kvalitninoze-cz-clanky-druhy-a-typy-kuchyňskych-nozu-/>

V Klatovech vyrábí dýky a výsekové nože pro koženou galanterii Petr Klejna – Hell.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.firmy.cz/detail/267527-petr-klejna-hell-vysekove-noze-klatovy-iii.html>

MMik

- pilníkárství

Pilníkár je výrobce pilníků. Pilník je velmi starý nástroj sloužící k ubírání materiálu z povrchu výrobku. Skládá se z pevné části se zdrsňeným povrchem sekaným drážkováním a z rukojeti. Sek může být jednoduchý nebo zdvojený (křížený), jeho hrubostí je dána schopnost pilníku ubírat materiál. V lokalitě Staré Hradisko byl nalezen pilník starý přes 2 000 let z doby Keltů. Než byly zavedeny kovoobráběcí stroje, vše šlo vyrobit jen díky pilníku. Byl to tehdy nezbytný nástroj mechaniků, nástrojařů, hodinářů a zámečníků. Známe mnoho druhů pilníků a dělíme je podle materiálu, který mají opracovávat (kovy, dřevo, nehty) a dále podle průřezu (plochý, kulatý, půlkulatý, čtvercový, trojúhelníkový). Některé se vyráběly i o váze několika kg nebo naopak velmi malé pilníčky jehlové,

pilníčky na nehty, struhák (rašple) – pilník s velmi hrubým sekem či miskovitými ubíracími hroty na dřevo či kůži, pilníky diamantové (na povrch pilníku je galvanicky nanesen diamantový prach) k opracovávání tvrdých materiálů... Pilníkář také dokázal vyrobit pilník přesně dle požadavku nástrojaře. Základem pilníkářovy dílny byla několik centů těžká olovená deska. Na ní položil polotovar pilníku a ručně ostrým sekáčem vysekával jeden sek (pilníkový zub) za druhým. Pak se provedla tepelná úprava pilníku cementováním (nasycení povrchu oceli uhlíkem a zakalení). Později byl v pilníkářské dílně stroj, který prováděl sekání. Pilník se popouštěl, což znamená tepelné zpracování po kalení, kdy klesne tvrdost a stoupne houževnatost. Pilník je totiž nástroj, u kterého požadujeme maximální tvrdost, čím tvrdší, tím lepší. Při popouštění na 220 °C však už dojde k poklesu tvrdosti. Využívá se známého jevu, že je-li nižší teplota popouštění, musí popouštění trvat delší dobu. Pilníky se proto popouštěly tak, že se několik hodin vařily ve vodě.

Pilníkři, jako živnostníci, existovali dlouhá staletí až do roku 1948, pak byli znárodňováni.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Pilník>

V roce 2005 pan Drahomír Smejkal z Jihlavy obdržel ocenění ministra kultury Nositel tradice lidových řemesel v oboru ruční výroba sekaných rašplí a pilníků. Jeho firma byla založena v roce 1992. Svou nabídku v posledních letech rozšířil i o chirurgické nástroje.

Kolem roku 1956 patřil dům v Kollárově ulici čp. 137/ III. v Klatovech pilníkři Milanu Živnému.

Použitá literatura a prameny:

Rubáš, Iwan, Protiva, Josef: Klatovy kdysi a dnes 1, historické zrcadlo klatovských proměn, Klatovy 2008, s. 58

<https://smejkal-cr.cz/>

MMik

- soustružení

Jedním z prvních druhů strojního obrábění bylo soustružení. Jeho rozvoj byl zaznamenán ve středověku. Nemůžeme si však představit obrábění v podobě, v jaké ho známe dnes. První soustruhy pracovaly ve svislé poloze. Svislé upnutí je vysvětlováno vznikem soustružení po vzoru hrnčířského kruhu. Proto se podle odborníků na prvních soustružích obrábělo ve svislé poloze. Další rozvoj soustruhů, pracujících už ve vodorovné poloze, nastává v roce 1480, kdy se u soustruhů objevují první primitivní suporty. Suporty umožňovaly přesnější práci, díky níž byla možná tvorba složitějších tvarů a přesnějších rozměrů, což vedlo ke zlepšení kvality výrobků. V 19. století, v době průmyslové revoluce, se objevuje první frézka. Obecně lze průmyslovou revoluci považovat za dobu, kdy dochází k největšímu rozmachu inovací jak materiálů, tak způsobů jejich zpracování a opracování. Nejruznější obráběcí nástroje již byly člověku známy. S průmyslovou revolucí však dochází k objevení nových materiálů, které jsou pro výrobu obráběcích nástrojů vhodnější. Již známé nástroje k obrábění byly zdokonalovány, dosahovaly lepších kvalitativních vlastností, práce s nimi byla efektivnější a výrobky dosahovaly vyšší kvality. Obráběcí stroje již nebyly poháněny lidskou silou a práce se tak pro člověka stala jednodušší. Výrazným způsobem se zvýšila i rychlost obrábění. Velmi významným objevem se stala z pohledu obrábění takzvaná rychlořezná ocel, kterou objevil v roce 1898 M. White. Tento materiál umožnil zvýšení pracovní rychlosti. Výraznou měrou se objev projevil i na vývoji nových strojů a obráběcích nástrojů. Ve 20. století se vývoj ubírá mílovými kroky kupředu. S novými materiály se zdokaloval proces výroby a obrábění, postupem času se ustupovalo od obrábění ručního, které bylo již bezmála kompletně nahrazeno obráběním strojním.

Soustružení je práce, při které na soustruhu z hrubého točícího se kusu ubírá soustružnický nůž přebytečnou hmotu až do požadovaného tvaru. Soustružení je tedy třískové obrábění vnitřních nebo vnějších rotačních ploch, při kterém obrobek koná hlavní rotační pohyb a nástroj, jímž je obvykle soustružnický nůž, pohyb vedlejší (posuv). Soustružením je možno obrábět vnější i vnitřní válcové plochy, provádět zarovnání čel, řezání závitů... Soustružnické nože mají velmi rozmanité tvary nebo profily a podle uspořádání břitů se dělí na tangenciální a kotoučové.

Použitá literatura a prameny:

Ottův slovník naučný: 23. díl, Praha 1905, s. 737–741.

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Soustružení>

http://stachura.cz/novy/data/Prirucka_zakladu_soustruzeni.pdf

https://is.muni.cz/th/yjnx/Bakalarska_prace.pdf

Soustruhy patřily a doposud patří k jednomu z nejdůležitějších obráběcích strojů a ve strojírenství jsou zastoupeny nejhojněji. Druhy soustruhů: hrotový soustruh je klasický a univerzální typ soustruhu, který ovládá obsluha a obrobek se otáčí kolem vodorovné osy; NC soustruh je běžný soustruh, ovládaný číslicovou řídicí jednotkou nebo počítačem (CNC); revolverový soustruh se používá v hromadné výrobě menších součástek; čelní; svislý - karusel je zvláštní typ soustruhu pro obrobky velkých průměrů, které se upínají na vodorovný stůl a otáčejí kolem svislé osy. V ČR je karusel s maximálním průměrem obrobku okolo 18 m.

CNC soustružení v Klatovech provádí tyto firmy Aerotech Czech, s. r. o., Serto CZ, s. r. o. a v Bolešinech pak CNC WORKING, s. r. o.

Použitá literatura a prameny:

https://is.muni.cz/th/yjnx/Bakalarska_prace.pdf

<http://www.tumlikovo.cz/druhy-soustruhu/#more-1415>

<https://www.firmy.cz/detail/151720-serto-cz-s-r-o-klatovy-ii.html>

<http://www.cncworking.cz/>

<https://www.firmy.cz/detail/673984-aerotech-czech-klatovy-iii.html>

<https://www.aerotech-czech.cz>

<http://www.3kbh.cz>

MMik

- vybíjení kovem

Technika vybíjením kovem je vlastně řezaná výzdoba zdůrazněná vbitím plíšku. Zdobení dřeva vybíjením kovem (nejčastěji mosazí) zahrnuje malý okruh předmětů užívaných v minulosti v lidovém venkovském prostředí (roubíky na vázání obilí i s vročením – nejstarší dochovaný exemplář je vybíjený roubík z roku 1786, násady pastýřských bičů, dále pak misky, dózy, svícny, talíře, popelníky...). Původ této techniky se spojuje se středověkými puškaři a v pozdější době s výrobcí dýmek. Rozkvět výroby spadá především do období přelomu 19. a 20. století, kdy se jí věnovaly celé rodiny a jejich produkce zásobovala nejen okolní trhy, ale prostřednictvím podomních obchodníků se šířila i za hranice země. Tuto techniku nacházíme na celé řadě drobných galanterních předmětů jako jsou dózy na tabák, hlavičky dýmek, ozdobná držadla, ale také dřevěné části hudebních nástrojů (gajdy, flétny). Z důvodu velké časové náročnosti bylo zdobení dřeva vybíjením kovem v polovině 20. století téměř zapomenuto.

Předměty zdobené vybíjením kovem se nejčastěji vyráběly z ořechu, hrušky, švestky či jasanu. K vybíjení sloužil mosazný plíšek o šířce 2 až 3 mm. Ornament se vytvořil vbitím mosazného drátku. Nejdříve se zhotovil základní tvar ze dřeva, do kterého se dlátkem, nožem nebo tvarovanou raznicí

vyřízl ornament, ten se pak vbitím plíšku (vsazení a zatlučení kladívkem) vyplnil. Otvor pro plíšek se vysekával do letokruhů dřeva, protože takovýto otvor má tendenci se samovolně uzavřít a udržet kov uvnitř dřeva. Naopak, pokud se vysekl otvor přes letokruhy, tak po vyschnutí se otvor rozevře a plíšek vypadne. Ornament tvořený vybíjením byl rozmanitý. Nejobecnějším základem byly vlnovky s přisazenými lístečky, které připomínaly větévky a ty někdy byly zakončeny stylizovaným kvítkem. Kolem letopočtů se umísťovaly drobné vybíjené zdobné motivy.

V některých pramenech se tato technika (do vyřezaných rýh se zatlučení kovových či cínových drátů do vyřezaných rýh ve dřevě) nazývá tautování.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.stavba-profi.cz/2021/02/22/tradicni-techniky-zdobeni-drevenych-predmetu-3-dil-vylevani-a-vybijeni-kovem/>

<https://www.spektrumzdravi.cz/remesla/remesla-rezbarske-techniky-a-zakladni-naradi-pro-rezbarstvi>
https://www.kr-vysocina.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450008&id=4099574

Rudolf Hupka z Ledče nad Sázavou se více než 50 let věnuje technice vybíjení kovem a zdobení výrobků (misky, vázy, svícny či šperky).

Firma Rejent a syn byla v Proseči založena roku 1990. Oceněný Nositel tradice lidových řemesel ČR hned z prvního ročníku udělování tohoto titulu tj. z roku 2001 Ladislav Rejent ml. se občas zúčastňoval Dne řemesel v Chanovicích a po udělení tohoto titulu vystavoval své výrobky i v klatovském muzeu, bohužel před několika lety zemřel.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.kr-vysocina.cz/miroslav-vrtena-a-rudolf-hupka-se-letos-zaradili-mezi-ocenene-mistry-tradicni-rukodelne-vyroby-kraje-vysocina/d-4102415/p1=36499&p3=%29>

<https://www.kr-vysocina.cz/rudolf-hupka/d-4099574>

<https://www.lidovaremesla.cz/files/nositele/2001/ladislav.rejent.pdf>

<http://www.rejent.cz/historie.htm>

MMik

- zámečnictví

Zámečník míval technické znalosti kováře a v podstatě i jeho dílenské vybavení, jen s tím rozdílem, že zámečník železo za studena řeže, piluje nebo vrtá a jeho předmět jsou precizněji provedeny na rozdíl od kováře, který železo za tepla kuje, seká nebo probíjí. K většímu rozdílu mezi těmito řemesly kovářství a zámečnictví došlo ve 2. polovině 17. století a to nejspíše díky vynálezu krytých francouzských zámků, které následně vyráběli právě zámečníci. Mezi další jejich sortiment patřily ozdobné svícny, kostelní mříže, brány, dveřní závěsy, zámky, kliky, klepadla, zábradlí, nábytková kování na skříně a truhly...

Ve středověku zaznamenaly zámky neobvyklý rozvoj. Vylepšovala se jejich technická přesnost a zámky se šířily po celé Evropě i Orientu. Mít dobře zamčený hrad bylo považováno za ctnost a šlechtici se navzájem chlubili složitými a ozdobnými zámky na svých truhlách. Mistrů zámečníků přibývalo a stejně jako další řemeslníci, měli svůj vlastní cech.

Dnes je slovo zámečnictví spojováno i s výrobou zámků a klíčů, ale správně se toto odvětví nazývá zámkařství.

Zámečnictví se dnes dělí na stavební (montáž a opravy zámků a kování, výroba svařovaných konstrukcí), strojní (strojní i ruční obrábění kovů v kusové výrobě a opravách), umělecké (výroba

ozdobných mříží, kování, zábradlí...) a zámečnicka (odborník na servis a otevírání zámků bez klíče). Řemeslník v tomto oboru se tedy zabývá zpracováním kovů, zejména oceli.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.zamecnictvi-hamrla.cz/historie-zamecnictvi/>

www.poznejte-remesla.cz

<https://www.zamecnik24.cz/historie-zamku-/zamecnicky-cech-pozastavil-kreativitu/>

<https://www.profispolecnosti.cz/cs/zalozeni-spolecnosti/zalozeni-a-vznik-zamecnictvi/a-1634/>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Zámečník>

Podle Tereziánského katastru se zámečnick uvádí v Chocomyšli, Nýrsku a ve Švihově a na panství Klatovska pak 3 zámečnicki. V 16. století působili v Nalžovských Horách 2 zámečnicki. V Olšanech na počátku 20. století působil zámečnick Zítek.

Za zmínku stojí i Střední škola Oselce, která svým studentům nabízí mimo jiné i tyto řemeslné obory spojené se zámečnictvím: zámečnick, uměleckořemeslné zpracování kovů.

V Klatovech působí například tyto zámečnické firmy: NIROMONT výroba nerezového zařízení, s. r. o.; MTK Bohemia, spol. s r. o.; SY-KOVEX KT, s. r. o.; Zámečnictví Ing. Josef Bém; INTOP Smrčka, s. r. o.; ve Vrhavči pak Nerezkonstrukt, s. r. o., a v Čihani KB Kovo.

Použitá literatura a prameny:

KŘÍŽ Martin: Nalžovské Hory v proměnách času, Klatovy 2008, s. 10

KŘÍŽ Martin: Olšany, historie a současnost, Klatovy 2011, s. 23. ISBN: 978-80-260-6205-9

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993, s. 39, 75, 76

<http://www.kbkovo.cz/>

<https://www.stredniskolaoselce.cz/>

nerezkonstrukt.cz

<http://www.intop-js.cz>

<http://ingbem.webmium.com/>

<http://www.sykovex.cz/>

<https://www.firmy.cz/detail/494096-mtk-bohemia-klatovy-ii.html>

<http://www.niromont.cz/>

MMik

- cizelérství mosazi

Cizelování je uměleckořemeslné opracování, tvarování, zdobení tepáním, dekorování mosazného nebo měděného plechu pomocí čakanů, zrnáčů, osazovačů, matováků, železných tyček s různě tvarovanými razíci plochami na konci. Cizelérským kladívkem se bije do čakanu, kterým se tepají plechy s různými plastickými tvary, obrazci a písmeny, zhotovuje se žlábkování, rýhy, vypoukliny, důlky, matování ploch. Někdy je čakan zhotoven jako malá raznice s drobným dekorem nebo i jako matrice. Z tenkého materiálu vznikají působivé jemné reliéfy a dekorované plochy. Velikou výhodou techniky je možnost střídavě pracovat z obou stran plechu. Plech se obvykle podkládá cizelérskou smůlou, ke které se přilepí zahřátím. Plechy jsou velmi tenké, zpravidla 0,6 mm, ale mohou mít i poloviční sílu stěny. Cizelovat lze za tepla i za studena.

Mosaz je slitina mědi a zinku – binární mosaz, označována značkou Ms X, kde X je číslo značící procento obsahu mědi (Cu) a pohybuje se mezi 58–63 %. Zvláštním druhem mosazi je tombak používaný k výrobě pláštíků střel. Za účelem zlepšení kluzných vlastností mosazi se do směsi leguje

olovo v množství 1–3 %. Pokud se přidá 1 % manganu, tak mosaz zvětrá do čokoládově hnědé barvy. Dalším druhem mosazi je alpaka – přídavek niklu (5–30 %).

Mosaz se používá již od starověku (1 000 př. n. l.), tehdy hlavně na ražbu mincí a výrobu šperků, ale jen ve velmi omezeném množství, protože ji bylo těžké vyrobit. Vyráběla se žiháním mědi s oxidem zinečnatým na dřevěném uhlí. Zinek se vyredukoval jako pára a rozpouštěl se v mědi. Společným tavením zinku a mědi se ji podařilo vyrobit až roku 1781. Od počátku 19. století, kdy se podařilo zachycovat a následně nechávat kondenzovat zinkové páry, se započalo s průmyslovou výrobou mosazi. Díky svým chemickým a fyzikálním vlastnostem (mimo jiné i hraje hlavní úlohu v boji proti infekcím) se i dnes používá v mnoha průmyslových odvětvích. Nekřehne a má vynikající tepelnou vodivost.

Použitá literatura a prameny:

<https://copperalliance.sk/o-medi/med-slitiny-medi/slitiny/mosazi/>

<http://www.svatymaur.cz/cs/jine/stredoveke-zlatnicke-techniky/o-zlatnickych-technikach/cizelovani.html>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Cizelování>

<https://cs.linkfang.org/wiki/Cizelérství>

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Alpaka_\(slitina\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Alpaka_(slitina))

Mmik

- cvočkařství – hřebíkářství

Cvočkařství bylo řemeslo oddělené z kovářského řemesla ve 14. století a zabývalo se výrobou hřebíků, různých cvočků či skob. V Hořovicích je toto řemeslo doloženo v 15. století a v Praze jsou hřebíkáři doloženi v 16. století (první český cvočkař 1540). Vůbec prvním hřebíkářem, kterého známe celým jménem byl Jan Jiří Schmidt ze Žebráka. Z roku 1744 je znám Martin Pach z jineckého panství. Cvočkařství patřilo k nejtvrdějším řemeslům 17.–20. století. Největšího rozkvětu dosáhlo do 40. let 19. století. Zaniklo po první světové válce, kdy výrobu hřebíků převzaly továrny. Nelze opomenout epochu cvočkařství jako cechovní organizaci a její přeměnu na živnostenský spolek.

Cvočkařské řemeslo obnášelo denně až 40 tisíc úderů kladivem na jednoho cvokaře, což za týden dělalo asi 10 tisíc hřebíků. Cvočkaři pracovali v dílnách tzv. veřtatech a pracovní den cvočkaře začínal v brzkých ranních hodinách. Tvrdá práce od rána do večera, krátké přestávky, aby mohli vyrobit co nejvíce zboží. V dílnách pracovali také učni, kteří chodili ještě do školy. Do dílny chodili před začátkem školy, přibližně v půl páté ráno a stihli tak vyrobit až na 400 výrobků. Po skončení vyučování pracovali až do večerních hodin a vyrobili dalších tisíc cvočků. Těžká práce, kterou cvočkaři vykonávali, se podepisovala na jejich zdraví. Práce s kladivem jim po čase zkřivila prsty a docházelo i k posunutí či vysednutí lopatky. Cvočkař, který celý den stál na nohou, měl shrbená, kulatá záda. Bušení do kladiva také znamenalo zhoršení sluchu či jeho úplnou ztrátu.

Hřebíky se lišily nejen svou velikostí, nýbrž i ukováním své hlavy podle toho, jakým účelům měly sloužit (podlažníky, laťové, prkeňáky, podkováky, zatloukací, vratové, šindeláky, pantováky, rámové, rákosníky, zámkové a kolejnicové). Ve starých cenících vyskytují se ještě hřebíky anglické, ruské, francouzské, německé a saské. Rozdíl mezi nimi spočíval obvykle ve zpracování hlavy. Jeden druh se nazýval erární, protože sloužil k podkování koní. Cvočkaři vyráběli též drobné hřebíky pro potřeby obuvníků (štemlované či pifly, slováčkové cvočky). Pro cukrovary vyráběli cvokaři pocínované cvoky, které sloužily ke spájení homolových forem. Podle druhu hřebíků byl jmenován zpočátku i jejich výrobce – cvočkař vyráběl malé hřebíky, cvokař byl výrobce středních hřebíků a hřebíkář zhotovoval velké hřeby.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Cvočkařství>

<https://nasregion.cz/vsechny-regiony/kdo-byli-cvočkari-a-co-delali-v-podbrdskem-muzeu-v-rozmitale-se-to-dozvite/>

<https://adoc.pub/cvokastvi-na-podbrdsku.html>

Historii tohoto řemesla je možné shlédnout v muzeu v Rožmitále pod Třemšínem.

Toto řemeslo ovládá kovář Miloslav Trefanec z Čínova u Klatov, je také oceněný titulem Nositel tradice lidového řemesla ČR.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Cvočkařství>

<https://www.staryrozmital.cz/>

<https://www.lidovaremesla.cz/files/nositele/2002/miloslav.trefanec.pdf>

MMik

- knoflíky z kovu

Různá oděvní spínadla lidé používali již v době kamenné. Nejstarší primitivní knoflík doplněný jehlicí (fibulí) je doložen ze starší doby bronzové (1 800–1 700 př. n. l.). Měl však pouze dekorativní funkci. K praktickému využití knoflíků dochází ve 12.–13. století spolu se šířící se změnou módy. Rozmach knoflíků pak datujeme do rokoka, kdy se na kabátce a vesty našívalo až 70 knoflíků.

Knoflíky se používají k zapínání oděvů a v historii vyjadřovaly společenské postavení (hodnota u armády či jednotky, šlechtický dvůr...), kdy ostatní lidé mohli okamžitě identifikovat jejich nositele.

V českých zemích se výrobou knoflíků poprvé zabýval Christian Hiecke z Petrovic v roce 1770. Poté si je oblíbila šlechta i armáda. Největší rozmach zažívaly knoflíky v 19. století. Vyráběli je rytci, kteří na ně vyrývali i miniaturní erby.

Massag je strojírenská společnost dnes sídlící v Bílovci (25 km od Ostravy). Byla založena v roce 1828 ve Vídni, ale v roce 1852 se přestěhovala do Bílovic a vyrostla na výrobě knoflíků (neměla konkurenci), které byly ve své době vyhlášené po celém světě, ale hlavně v USA. Knoflíky se v této firmě udržely až do roku 1949, kdy firma začala rozšiřovat sortiment (oděvní a obuvnické doplňky, lyžařské vázání...).

Kovový knoflík známe patentní, nýtovací, stiskací (mosazný nebo z niklu), uniformní. Klasický uniformní knoflík je převážně vyrobený z mosazného plechu. Vrchní lícová vrstva je ražená z kovové matrice a pro honosnější uniformy je pozlacená. Spodní vrstva je opatřena očkem a obvykle nese i označení výrobce. Vyráběly se ovšem i levnější knoflíky lité z kovu nebo ze skla s následnou barevnou úpravou. Zlatá éra knoflíků končí zhruba koncem 19. století, kdy nastupuje průmyslová výroba potlačující pestrost a řemeslnou originalitu výrobků. V Česku má výroba největší tradici v severních Čechách (Tisá, Petrovice u Děčína), na Jablonecku a v Bílovci u Nového Jičína.

Gombík je knoflík či šperk typický pro oblast Velké Moravy v období 9. a 10. století.

Gombíky jsou ozdobné předměty kulovitěho tvaru s malým kruhovitým ouškem. Jejich pojmenování bylo přejato ze slovenštiny, která takto nazývala drobnější knoflíky stejného tvaru na národním kroji. Gombíky byly zhotoveny převážně ze zlata, stříbra, bronzu a mědi. Gombík je okrasné spínadlo oděvu, kterým se zapínala horní část svrchního oděvu s poutky, nejspíše pláště či kabátce.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.outfit4events.cz/czk/kategorie/459-knofliky/>

<https://www.chytrazena.cz/drive-uniformy-dnes-saka-a-kosile-co-spojue-uspesne-muze-napric-staletimi-32077.html>

<https://massag.com/o-nas>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Massag>

<https://www.ireceptar.cz/zajimavosti/sbirka-knofliku-od-uniforem-vypravi-pribehy-z-historie-armad-i-podniku.html>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Knoflík>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Gombík>

V Plzeňském kraji vznikla v roce 2009 v Dobřanech firma ZÁBOJ Buttons, s. r. o., zabývající se i výrobou kovových knoflíků.

Manžetové knoflíky a to i kovové (s gravírováním, mosazné, odlévané) vyrábí na zakázku firma Gifts service v Praze.

Gombík je natolik typickým šperkem dávné Moravy a Čech, že mikulčický exemplář byl zvěčněn na dvoukorunové minci.

Použitá literatura a prameny:

<https://ifirmy.cz/firma/029980-zaboj-buttons-sro>

<https://predmetyreklamni.eu/vyrobcce/25-06-2014-za-zakazku-gravirovane-manzetove-knoflicky-pro-aspens-institute-prague/>

<https://www.ireceptar.cz/zajimavosti/sbirka-knofliku-od-uniforem-vypravi-pribehy-z-historie-armad-i-podniku.html>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Gombík>

MMik

- kovolijectví

Kovolitectví je řemeslo, kde se různé předměty zhotovovaly litím kovů (litina, zinek, cín, olovo, mosaz, bronz...) do forem z různých materiálů (písek, hlína, kov, sádra...). Nejčastěji kovolitci zhotovovali zvony.

Výroba zvonů je řemeslo staré nejméně 5 000 let, ale tyto zvony se podobaly spíše rolničkám a vyráběly se z tepaného kovu většinou jako ozdoba slavnostních oděvů panovníků a kněží či jako součást výzdoby chrámů. Odlévané zvony z bronzu se pak vyskytovaly v dobách římských, běžně se zvonů začalo užívat od 6. století. Roku 968 papež Jan XIII. obnovil svěcení zvonů, a ty od této doby dostávají svá jména. Zvonařství se zpočátku věnovali benediktinští mniši v kláštorech. Ve 13. století se začíná ve městech rozvíjet řemeslo konvářů a kovolijců, kam patřili i zvonaři a tvar zvonů se ze soudkovitého ustálil do tvaru, který známe dnes – koruna sloužící k upevnění zvonu, plášť zvonu, ve spodní části zvonu pak věnec, nejširší část zvonu se nazývá šlak, kam při zvonění bije srdce (srdce se skládá z oka, dříku a pěsti) upevněné za vnitřní ucho v horní části středu zvonu. Nejstarší funkční zvon na území ČR se nachází v Havlíčkově Brodě v děkanském chrámu a je z roku 1305 a největší zvon „Zikmund“ o váze 13,5 t je zavěšen ve věži kostela sv. Víta v Praze.

Zvonovina se obvykle skládala ze 4 dílů mědi a 1 dílu cínu nebo ze 74 dílů mědi, 21,5 dílu cínu, 2 dílů olova a 2,5 dílu niklu.

Od roku 1924 se v některých českých kostelích zavádějí elektrické vyzváněče k rozhoupávání zvonů, které nahrazují zvoníky.

Použitá literatura a prameny:

Janotka Miroslav, Linhart Karel: Zapomenutá řemesla (vyprávění o lidech a věcech). Praha 1984, s. 159–160.

Kocourek Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla 2, Olomouc 2018, s. 118–126. ISBN 978-80-7346-225-3.

<https://thereaderwiki.com/cs/Zvonařství>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Dějiny_zvonařství

V souvislosti s opravou města Klatovy ulil klatovský zvonař Martin Jindra roku 1581 nový zvon vážící 4.950 kg, zvaný Bartoloměj neboli Ondřej (lidově zvaný Vondra), který byl zavěšen roku 1583 na Černou věž. Ten se při požáru roku 1758 roztavil. Další zvon pro tuto věž odlil zvonař Petr Antonín Jacomini, původem Ital. Nazýval se opět „Vondra“ a byl lehčí, vážil 4.400 kg. Tento zvon pro změnu praskl 6. prosince 1938. Spuštěn k opravě firmou Matoušek z Brna byl 8. února 1940. Po opravě znovu zavěšen 19. března 1940. Jelikož předpokládali, že prasklinu způsobilo těžké 180 kg srdce, tak při opravě srdce zmenšili na 131 kg.

V Tereziánském katastru je v Klatovech uváděn zvonař.

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993, s. 39, 76

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Klatovy>

MMik

- lisování kovů

Lis je mechanický tvářecí stroj, který slouží k mechanickému zpracování různých produktů tlakem nebo tlakovým rázem, tento výrobní či pracovní postup se nazývá lisování.

Lisování může být použito ve strojírenství – tváření různých strojírenských výrobků pomocí lisování ve formě, kde lisy tlakem mění tvar, hmotnost či objem příslušného obrobku. Některé strojírenské lisy se používají také pro vzájemné spojování (či zpětné oddělování) různých strojních součástí, ty se následkem síly deformují a mění tvar. Lisy se rozdělují do skupin podle toho, jakou energii využívají (ruční lis, hydraulický lis, mechanický lis, pneumatický, klikový, vřetenový, výstředníkový), podle své stavby (např. horizontální lis).

M. Schwab v Německu vyvinul nový postup lisování, který zahrnoval až 12 mužů, kteří otáčeli velkým kolem a lisovali kov na mince. Lisované díly byly použity pro sériově vyráběná kola v 80. letech 19. století. V roce 1890 se z Německa do Spojených států dovážely lisované díly jízdních kol. Americké společnosti poté začaly vyrábět lisovací stroje na zakázku vyráběné americkými výrobci obráběcích strojů. Několik výrobců automobilů přijalo lisování dílů. V průběhu historie lisování, kování a hlubokého tažení kovů jsou lisy všech typů páteří výroby kovů. Procesy se i nadále zdokonalují v pohybu. V dnešním prostředí lisování kovů jsou ovládací prvky, jako je I-PRESS s Connected Enterprise, schopny zaznamenávat historii, odesílat zprávy nebo lze ovládací prvky I - PRESS & Automation prohlížet ze vzdálených nebo mobilních zařízení.

Při žehlení je materiál vytlačen a zmenšen na tloušťce podél svislé stěny. Používá se na plechovky od nápojů a nábojnice.

Simulace tváření plechů je technologie, která vypočítává proces lisování plechů a předpovídá běžné vady, jako jsou rozdělení, vrásky, odpružení a ztenčení materiálu. Tato technologie, známá také jako simulace tváření, je specifickou aplikací nelineární analýzy konečných prvků. Lisování kovů může vyžadovat tváření a zpracování základních běžných kovů na vzácné slitiny pro jejich specifické výhody. Některá průmyslová odvětví vyžadují elektrickou nebo tepelnou vodivost beryliové mědi

v oblastech, jako je letecký, elektrotechnický a obranný průmysl, nebo aplikace oceli s vysokou pevností a mnoha jejích slitin pro automobilový průmysl. Průmyslové lisování kovů se používá pro letectví a kosmonautiku, zemědělství, munici, malé spotřebiče, automobilový průmysl.

Použitá literatura a prameny:

[https://cs.qaz.wiki/wiki/Stamping_\(metalworking\)](https://cs.qaz.wiki/wiki/Stamping_(metalworking))

https://www.ibvv.cz/cs/100RIES_smeral-od-turbiny-po-plne-automatizovane-linky-na-tvareni-kovu-za-tepla

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Lis>

V roce 1918 byla vyrobena vůbec první Kaplanova turbína na světě v Brně, kde se tento typ turbíny vyráběl až do začátku 50. let 20. století. Vyhlášené jsou tvářecí stroje, těžké lisy (výstředníkové, klikové), buchary nebo tabulové nůžky z dílen brněnského Šmeralu. Firma Šmeral získávala ocenění za různé konstrukce – kovací lis (1964), hydraulický buchar (1971), postupový tvářecí automat (1978), postupový tvářecí automat na hotové šrouby (1980), výstředníkový lis (1995) a inovovaný stroj na technologii příčného klínového válcování (2017). Hlavní oblastí technického rozvoje Šmeralu jsou automatizované tvářecí linky pomocí transferů nebo robotů dodávané zákazníkům na klíč a samostatné tvářecí stroje a další zařízení pro kovárny. Šmeral Brno, a. s., je dnes předním světovým dodavatelem strojů na technologii příčného klínového válcování oceli a hliníkových slitin.

Použitá literatura a prameny:

https://www.ibvv.cz/cs/100RIES_smeral-od-turbiny-po-plne-automatizovane-linky-na-tvareni-kovu-za-tepla

MMik

- platněřství

Platněř nebo platněř je specializovaný kovář tepající brnění (šupinaté krunýře) a zbroj ze silných železných desek. Jeho výrobky chránily těla bojovníků.

Od kovářů se platněři začali oddělovat ve 13. století. Vyráběli přilby, puklice, štíty, rukavice, kryty ramen, kolen, loktů... V 15. století byli obzvláště proslulí platněři v Miláně, Augšpurku, Drážďanech. Od 17. století pak vyráběli celé zbroje. Pracovali s měkkou ocelí, která je tvárná za studena i za tepla.

K práci používali kladiva a kovadliny...

Po třicetileté válce by se dalo říci, že řemeslo zaniklo a platněři jsou od tohoto období spíše klempíři. Nejznámější platněřské dílo je lenoška provedená roku 1571 Tomášem Ruckerem s výjevy z historie římských císařů, darovaná císaři Rudolfovi II.

Použitá literatura a prameny:

Ottův slovník naučný. 19. díl, Praha 1902, s. 858

<https://kdojeto.superia.cz/profese/platner.php>

Dnes platněři vyrábí zbroj pro členy skupin historického šermu nebo kopie do muzeí a soukromých sbírek sběratelů.

Na území ČR je několik výrobců replik historických zbrojí jako například v Bruntále Platněřství GREX a v Šumperku Platněřství Vlastimil Diopan – DIO.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.okrisky.eu/platner-je-krejci-pracujici-s-kovem-a-kladivem/d-361577>

<http://www.grex.cz>

<http://www.platnerstvi.barbari.cz>

- šperk kovový – zlatnictví

Zlatnictví a stříbrnictví je velmi staré řemeslo. Asi 2 700 let před Kristem se stal šperk (jehlice, náramky, spony...) neodmyslitelnou součástí života lidí a vyjadřoval moc a bohatství jeho nositele. Za husitských válek toto řemeslo trochu upadlo. Zvláštní oblibou byly prsteny v době jagelonské, kdy se nosily na všech prstech levé ruky a na třech prstech ruky pravé. Vrcholu dosáhlo řemeslo na území Čech v 16. století a počátkem 19. století šperky s českým granátem získaly velkou popularitu i ve světě.

Prvním známým zlatníkem na českém území byl Kojata, který kolem roku 1053 patřil mezi služebníky kolegiální kapituly ve Staré Boleslavi. První bratrstvo zlatníků bylo založeno roku 1324 na Starém Městě pražském, a brzy byl jeho statut změněn na cech, který fungoval až do poloviny 19. století.

Zlatnictví a stříbrnictví bylo organizačně samostatné, protože drahé kovy a jejich slitiny s ryzostí vyšší podléhaly zvláštní kontrole a dozoru státu či města.

Zlatník pracuje u stolu (*pret*) s půlkruhovým výřezem, v němž je zástěra (*šosfel*), aby zlaté piliny nepadaly na zem. Sedí na nízké stoličce, takže má stůl ve výši prsou. Uprostřed výřezu je ve stole zasazen dřevěný trn (*fajnágl*), o nějž si dílo opírá. Nejužívanějšími nástroji a pomůckami při práci byly pilníky, jehlové pilníčky, tvarovaná kovadlinka, cizelérská kladívka, kleště, lupenková pilka, šábry (pilníky na odstranění rýh po pilníku), lihový kahan a dmuchavka, trny na zakulacování prstenů... Zlatník vyrábí tyto druhy šperků: brož, čelenka, jehlice do vázanky, klobouku či do vlasů, křížek, korále, medailon, náhrdelník, náramek, náušnice, prsten, přívěsek, řetízek...

Použitá literatura a prameny:

<http://www.zlatnictvi.org/zajimavosti/historie-zlatnictvi-a-sperkarstvi/>

<https://cz.wikipedia.org/wiki/Kovotepec>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Zlatník>

V Tereziánském katastru je na Klatovsku uváděn zlatník. Roku 1492 byl v Klatovech konšelem zlatník Albrecht. V 19. století uváděn zlatník František Bošek a v roce 1862 stál při zrodu Měšťanské Besedy zlatník František Štěpán. Ve 20. století pak bylo proslulé zlatnictví pana Zrzaveckého.

V ČR je možno studovat ve čtyřletém oboru zlatnictví a stříbrnictví na Střední uměleckoprůmyslové škole a Vyšší odborné škole v Turnově přezdívané Šperkárna.

Na Klatovsku působí tito výrobci a opraváři šperků Vladimír Arnošt z Klatov a Magdalena Šírková z Kolinec.

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993, s. 39, 75

Sýkorová Lenka a kolektiv: Klatovy, Praha 2010, s. 144, 271, 295, 333, 342, ISBN: 978-80-7422-018-0

https://cs.wikipedia.org/wiki/SUPŠ_a_VOŠ_Turnov

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Šperk>

<https://www.firma.cz/detail/12833507-magdalena-sirkova-kolinec.html>

<https://firma.maxportal.cz/detail/vladimir-arnost-zlatnictvi>

. vybíjení plechu

Vybíjení plechu jako technika není příliš častá, alespoň co se železných předmětů týká, přesto se jedná o velmi starobylý druh dekoru, běžný už od doby bronzové. Je jí míněn způsob výzdoby, při němž je na rub materiálu přiložen razicí nástroj a úderem na něj je do plechu vyražen jeho otisk. Ten plasticky vyvstane na líci materiálu, naopak na rubu vznikne prohlubenina. Popsaný způsob ražby vyžaduje, aby materiál byl položen na přiměřeně měkký podklad. Tím může být např. tvrdší dřevo, měkký kov (olovo, měď), silná kůže apod. Konkrétní podoba podkladu závisí na tloušťce zdobeného materiálu, složitosti raženého otisku a také požadované výsledné plastičnosti. Jako většina ostatních výzdobných technik i tato vyžaduje jistou dávku zkušenosti a citu pro materiál, jinak může dojít k několika nežádoucím výsledkům. Prvním z nich je volba příliš měkkého podkladu zkombinovaného případně i s příliš silným úderem. V takovém případě je otisk vyražen příliš hluboce, může dojít k deformaci okolního materiálu a někdy i k jeho protržení. Naopak příliš tvrdý podklad má za následek nedostatečně hluboké či zřetelné vyražení otisku. Pokud je podklad velmi tvrdý a úder silný, může dojít k proseknutí materiálu a také poškození razidla. Vybíjení je možné usnadnit použitím vyžíhaného materiálu nebo jeho zpracováním za tepla. Pokud jde o samotný vzhled dekoru a použité tvary razidel, objevuje se nejčastěji jednoduchý perlovec tvořený jednotlivými vyraženými body. Zde byl pravděpodobně použit jednoduchý nástroj podobný současnému důlčíku. Jiným motivem jsou kroužky. Ty se objevují jak na plechu železném, tak i na plechu z barevných kovů. Nástroj pro jejich tvorbu byl nejspíše podobný nýtovacímu hlavičkáři, tedy šlo o tyčinkovitý předmět, v jehož čele byl vyhlouben mělký otvor a jeho okraj tak tvořil prázdný kroužek. Konečně třetím prvkem vybíjené výzdoby plechu jsou jednoduché rovné linie, vytvořené pravděpodobně nástrojem s plochým tupým ukončením. Obecně lze říci, že raně středověkých plechových předmětů zdobených touto technikou je poměrně málo, což může být zdůvodněno několika způsoby. V první řadě je možné, že vybíjení plechu jednoduše nedosáhlo větší obliby. Dále lze poukázat na obecně nevelké množství plechových předmětů z raného středověku, s čímž souvisí i další důvod – samotná výroba plechu byla poměrně zdlouhavá a navíc se v převážné míře jednalo o plech železný, který vzhledem ke svému materiálu a nevelké tloušťce snadno podléhá korozi a může se tak zcela rozpadnout, čímž samozřejmě mizí z archeologického obrazu kultury.

Použitá literatura a prameny:

<https://is.muni.cz/th/ni2ga/Diplomka-text.txt>

Mmik

- vylévání kovem

Zajímavou technikou výzdoby bylo vylévání kovem s velmi starou tradicí, která v našich zemích sahá až do středověku. Oblibu této techniky dokazuje v muzeích dochovaný velký počet takto zdobených předmětů – především talíře, misky, solničky, dózy na tabák, obří vejce lepená z hranolů ušlechtilých dřev zdobené kovovou intarzií, rukojeti pastýřských bičů bohatě vylévané cínem, což dokazuje oblibu této techniky. Nelze ji ovšem uplatnit na všech předmětech. Dřevo reaguje na okolní prostředí (vlhkost, vysychání), zatímco kov je stálejší. Tento nesoulad způsobuje, že z plochých předmětů kovová výzdoba snadněji vypadává. U výrobků s oblým průřezem je možno vytvářet vzory v prstencích, které kov ve žlábků udrží. Proto se tato technika nejčastěji používala na předmětech s malým kulatým nebo oblým průřezem, jako byly přeslice, roubíky, násady k pastýřským bičům, součástky dud a kolovratů.

Většina výrobků zdobených vyléváním byla zhotovena na soustruhu. Pro výrobu se nejčastěji používalo dřevo ze švestky, méně také z hrušně, ořechu či třešně. Dřevo muselo být dokonale vyschlé, aby se neměnil jeho objem a vylitý ornament se neuvolňoval. K vylévání se užívalo převážně cínu, jen někdy olova nebo směsi olova a cínu. S cínem pracovali výrobci raději, protože olovo je příliš měkké a při konečném začišťování výzdoby se mohlo odštipovat a šupinky dřeva špinily. Do zvláště zdobných předmětů se po vylití ještě zasazovaly červené skleněné korálky, které připomínaly granátky.

Na našem území se tomuto oboru věnoval výroba soustružených předmětů zdobených litou kovovou intarzií Antonín Hájek, oceněný titulem Nositel tradice lidových řemesel ČR. Toto ocenění získal v roce 2011. Výsledkem jeho práce byly ucelené soupravy stolních doplňků – svícný, popelníky, cukřenky, dózy, dále pak ploché láhve – čutory, soustružené z jednoho kusu dřeva. Dláta zkosené, ploškové, žlábkové i půlkulaté si pro svou práci vyrobil sám. Lití kovem používal na vyzrálý dlouhodobě uležení dřevěný masiv s ušlechtilých dřevin jako ořech, švestka, hruška... Po vysoustružení požadovaného tvaru se do předmětu dlátka vyrývají ornamenty a reliéfy, které se obalí speciálním papírem, dobře utěsní, aby papír pevně přilnul ke stěnám nádoby a nepropustil roztavený kov. K vylévání používal letovací pájku se směsí cínu a olova. Kov roztavil v tavící misce nad plynovým hořákem a malým pramínkem jej vléval do otvorů v okrajích reliéfu. Při lití byl předmět postavený na otočném stojánku, což umožňovalo pomalé otáčení předmětu. Po vychladnutí kovu se papír odstranil, přebytečný kov se sloupł, dlátem se vyrovnal povrch stěny a smirkem se obrousil a vyhladil. Konečnou povrchovou úpravu prováděl matným bezbarvým lakem.

Použitá literatura a prameny:

Hájek, Antonín: Vůně a podoby dřeva: řezby, soustružení, vylévání kovem, Uherské Hradiště 2015, s. 1–39. ISBN 8027087929

<https://www.stavba-profi.cz/2021/02/22/tradicni-techniky-zdobeni-drevenych-predmetu-3-dil-vylevani-a-vybijeni-kovem/>

<https://www.lidovaremesla.cz/files/nositele/2011/hajek.pdf>

<https://www.spektrumzdravi.cz/remesla/remesla-rezbarske-techniky-a-zakladni-naradi-pro-rezbarstvi>

<http://www.slovackemuzeum.cz/doc/552/>

<https://www.lidovaremesla.cz/files/nositele/2011/hajek.pdf>

Výzdobou dřeva vyléváním se zabývá Zdeněk Daňhel (narozen roku 1961) z Buchlovic.

Oceněný Nositel tradice lidových řemesel ČR Antonín Hájek se pravidelně zúčastňoval Dne řemesel v Chanovicích po udělení tohoto titulu.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.nulk.cz/obchod/iii-prace-ze-dreva-2-cast/?add-to-cart=408>

MMik

- výroba a opravy hodin

Hodinář je řemeslník, který se zabývá výrobou, opravou a seřizováním přístrojů na měření času, a to hodin nebo hodinek (chronometr je název pro velmi přesné hodiny). První věžní hodiny se objevují ve 13. století s velkými ciferníky viditelnými z dálky, ale jen s ručkou ukazující přibližnou hodinu (minuty nemělo smysl tehdy ukazovat). Hodináři se od 16. století dělili na velké, což byli specialisté na velké hodiny, na malé hodináře, kteří se věnovali hodinkám a na specialisty zabývající se slunečními, věžními hodinami a orloji (ukazující nejen hodiny a minuty, ale i znamení zvěrokruhu a fáze Měsíce). Dalším spolupracujícím řemeslem byli pouzdraři, zpravidla truhláři, řezbáři, dále zlatníci, stříbrníci

nebo klenotníci, kteří mistrům mechanikům dodávali hodinové skříně, skřínky či pláště pro hodinové stroje.

Nejstarší ze všech jsou sluneční hodiny a byly známy od starověku po celém světě. Věžní hodiny a orloje byly sestaveny v Evropě ve 14. století. Kolem roku 1500–1510 následovaly malé kapesní hodinky Petera Henleina z Norimberka (podle tvaru pláště a místa vzniku se nazývaly Norimberské vejce), který vynalezl pružinový strojek. Během doby renesance se rozšířily mechanické hodiny stolní, s budíkem či s hracím strojkem, původně válcové, postupně tvarované do podob zvířat (medvěd, lev, jelen). Zásahu na jejich technickém i uměleckém vývoji měli hodináři na dvoře císaře Rudolfa II. v Praze, například Erasmus Habermehl nebo Jost Bürgi. V roce 1656 uveřejnil Christiaan Huygens kyvadlové hodiny, používané dodnes (koncept kyvadlového strojku je sice připisován Galileu Galileovi roku 1582, ale nebyl sestaven, jen zůstal rozkreslen). O vývoj přesných hodin a lodních chronometrů se zasloužil John Harrison roku 1760. Od poloviny 19. století se rozběhla tovární výroba hodinek, zejména ve Švýcarsku (šlapat jako švýcarské hodinky). Roku 1904 vyrobila firma Cartier pro francouzského letce Santos-Dumonta první náramkové hodinky, které rychle nahradily hodinky kapesní. V 50. letech 20. století se začaly vyrábět hodinky s automatickým natahováním, nejčastěji excentrickým segmentem (rotor), který se při pohybu ruky otáčí a natahuje pero. Další významnou novinkou byly křemenné hodinky (1929 americký hodinář Warren Alvin), které následně vyvinuli ve Švýcarsku, ale vyráběné byly od roku 1969 japonskou firmou Seiko. V roce 1952 byly na trh uvedeny bateriové náramkové hodinky. Zprvu číslicové, displej se svítícími diodami (LED) nebo kapalnými krystaly (LCD), později se však více prosadily elektronické hodinky s mechanickou indikací ručkami. Zatím poslední novinkou jsou elektronické hodinky s automatickou rádiovou synchronizací, jejíž chyby chodu jsou v řádu nanosekund za den.

Použitá literatura a prameny:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Hodinový_stroj

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Hodinář>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Hodiny>

<http://www.veznihodiny.cz/zhistorie.htm>

<http://www.hobbystranky.cz/zajimavosti/historie-hodin>

<http://www.rukovetprosberatele.cz/cs/1283-hodiny-a-hodinky-historie-čsr-výroby-dovozu-a-firem.html>

Na našem území fungovali dva velké německé montážní závody, v Broumově firma Becker, v Chomutově pak Schenker a Kienzle Chomutov, který v roce 1931 transformoval v Kienzle, a. s., ale i jiní a naši menší výrobci.

Mezi významné hodináře v českých zemích patřili Mikuláš z Kadaně, Jan Šindel, Jakub Čech, Erasmus Habermehl, Martin Engelbrecht, Josef Božek, Ludvík Hainz, Josef Kossek...

V Klatovech se hodinářskými opravami zabývají Hodinářství Kabát a Hodinářství Drahomíra Šušová. V Sušici pak od roku 2003 Klenoty Fialka. Firmu velkoobchod hodinami má v Tajanově u Klatov Karel Čížek, který také na zakázku osazuje hodinové stroje do skříněk vyrobených na zakázku.

Použitá literatura a prameny:

<http://www.rukovetprosberatele.cz/cs/1283-hodiny-a-hodinky-historie-čsr-výroby-dovozu-a-firem.html>

<https://www.firmy.cz/detail/236540-hodinarstvi-kabat-klatovy-i.html>

<https://www.firmy.cz/detail/597582-hodinarstvi-drahomira-susova-klatovy-i.html>

<https://www.firmy.cz/detail/1915570-hodinky-klenoty-cz-klenoty-fialka-susice-i.html>

MMik

1.3.5.7 Kámen (kamenictví, kamenosochařství, těžba kamene)

- těžba kamene

Kamenolom se dá otevřít všude tam, kde je v zemi dostatek kvalitního kamene pro požadovaný účel a kde nedochází ke konfliktu s jinými zájmy. Ty se mohou týkat ochrany přírody, cenných zemědělských či stavebních pozemků nebo problémů s vlastnictvím pozemků.

V minulosti se lomy zakládaly kdekoli, kde vystupovala skála na povrch. Pokud surovina nebyla dobrá, lom byl opuštěn. Dnes těžbě vždy předchází geologický průzkum a podle jeho výsledků se provede výpočet zásob. Ten ukáže, zda se kámen opravdu vyplatí dobývat, případně jak. Než se začne těžit, stanoví se nejprve dobývací prostor, jehož hranice se nesmí těžbou překročit. Kamenolomy jsou různého druhu v závislosti na terénu, v jakém byly založeny. Dva nejběžnější typy jsou: lom stěnový, který se zařezává do svahu kopce, a lom jámový, který jde do hloubky a vytváří tak v zemi umělý kráter. V obou se dnes nejčastěji provozuje etážová těžba. Při ní se ve skále vytvoří patra o určité výšce a na nich se kámen postupně odlamuje.

Pokud budeme mluvit o lomu, vždy se bude jednat o tzv. povrchovou těžbu. Pokud půjde o podpovrchovou (hlubinnou) těžbu, bude se jednat o tzv. podzemní lom neboli důl. Lomy většinou slouží k získávání stavebního materiálu nebo těžbě nerostných surovin jako je např. právě přírodní kámen, dále pak hnědé uhlí, rašelina atd. Materiál, který je z lomů vytěžen, je často přímo v lomu různými způsoby upravován a zpracováván. Nejčastěji je řezán, drcen a tříděn pro různé způsoby použití. Kvalitní vytěžené bloky přírodního kamene jsou rozřezány na vhodné kvádry nebo desky různých velikostí, tloušťky a povrchových úprav, které poté slouží pro dekorativní účely. Odpady a nevyužitelné zbytky z této produkce jsou poté drceny na štěrk o různých frakcích, který slouží jako výplňový materiál ve stavebnictví.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.ucenibezucebnic.cz/index.php?id=1611>

<http://www.kamenprojekt.cz/blog/kamen/tezba-prirodniho-kamene/>

V jámovém kamenolomu ve Slatině na Horažďovicku probíhá těžba žulových bloků (slatinská žula) již od konce 19. století. Areál lomu zahrnuje i vybavený zpracovatelský provoz, který umožňuje kámen řezat a upravovat jeho povrch. Součástí je i ruční kamenická výroba.

Jámový lom s blokovou těžbou se nachází v lese asi 600 m severozápadně od centra obce Velenovy. V areálu lomu jsou bloky žuly (blatenská žula) zpracovávány na výrobky hrubé i čisté kamenické výroby (řezání, leštění).

V červnu 1998 byla založena společnost Medigran, s. r. o., za účelem těžby žuly v lomu Vlčkovice se sídlem v Kolinci čp. 112. V letech 2009–2021: pokračování v rozvoji nových technologií na zpracování kamene ve stávajících provozech Kozárovice a Vlčkovice.

Lom na žulu (tužická žula) se zařezává do úbočí kopce Vlčí hora asi 800 m severovýchodně od Tužic. Žula je na místě zpracovávána na výrobky hrubé kamenické výroby.

V roce 2000 byla uzavřena nájemní smlouva na lom Vachatovka v Kozárovicích firmou Medigran, s. r. o., došlo ke koupi tohoto lomu. V roce 2005 došlo k ukončení těžby a zakonzervování lomu.

Lom Nehodiv se nachází na jižním úpatí kopce Stírka asi 0,5 km západně od obce Nehodiv. Mramor se dobře opracovává, je vhodný na výrobu řezaných obkladových a dlažebních desek.

V okolí Kvášňovic jsou rozlehlé lesy, pastviny a tři zatopené žulové lomy, které jsou v letním období hojně využívány ke koupání a potápění.

- kamenictví

Kamenictví je řemeslo věnující se těžbě a opracování kamene, které našlo uplatnění i v umělecké činnosti zvané kamenosochařství, přičemž po několik tisíciletí se oba tyto velmi příbuzné obory navzájem překrývaly či doplňovaly. Kromě stejných nástrojů, výrobních metod a výchozího materiálu měli kameníci a kamenosochaři také společné patrony, jimiž byli sv. Roch, sv. Josef a v některých oblastech také sv. Prokop a sv. Barbora.

V nejstarších dobách lidé používali k opracování hornin nástroje zhotovené z křemene a jiného tvrdého kamene. Starověcí kameníci a sochaři již měli k dispozici nástroje kovové, zejména z bronzu a železa, které se pak ještě více rozšířily v období antiky. Zlatou érou obou oborů byla gotika, období spojené s fenoménem tzv. katedrálních hutí, které se podílely na stavbách zejména církevních, ale poměrně často i světských budov. V čele hutě stál jeden z mistrů, jemuž se říkalo polír nebo také parlář.

Prvním krokem v procesu vzniku kamenického díla byl výběr správného materiálu, jež byl bez kazů, puklin, trhlin, předělů vrstev a jiných vad. Probíhal přímo v terénu, tedy v lomu, kde se získávaly bloky horniny potřebné velikosti. Kámen se těžil zhruba 10–12 hodin denně a kromě vyučených kameníků se práce účastnili také pomocníci zvaní rumovači, lamači, rycováci upravující vytěženou horninu či kostkaři vyrábějící dlažební kostky.

Kameníci potřebovali ke své práci pestrou paletu nástrojů, z nichž mnohé se používají i v současné době. K lámání kamene a jeho hrubému opracování sloužily štípací klíny, krátká dláta trojúhelníkovitého tvaru, která se vkládala do připravených kapes čili do řady vysekaných dlabů, utáhla neboli zatloukla se kladivem, a poté dále zatloukala palicí, až došlo k rozlomení kamene podél připravené linie.

Do lícové strany zčásti či zcela opracovaných kamenných kvádrů vyrývali kameníci své značky, které dnes mohou prozradit řadu informací o stavební historii budovy a o vnitřním chodu stavebních hutí a jejich systému práce. Na bratrstva zmíněná v souvislosti se stavebními hutěmi navázala cechovní sdružení. Členství v cechu bylo základní podmínkou pro provozování řemesla v dané oblasti. První zmínka organizace kameníků v Čechách, tedy cechu, pochází z doby Karla IV. ze 14. století. V současné době u nás existuje Svaz kameníků a kamenosochařů České republiky.

Použitá literatura a prameny:

Kocourek Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla. Olomouc, 2017. s. 50–56. ISBN: 978-80-7346-213-0.

<http://kamenici.cz/>

Z místních podmínek vycházela práce v lomech a s ní související výroba kamenického zboží a vápna. Na Klatovsku byly dvojí lomy – na žulu a křemenný štěrk a na vápenec.

Mistři kameníci byli v 70. letech 19. století zaznamenáni v Bernarticích, Boříkovech, Klatovech, Brodě, Vlšnově, Velenovech, Zborovech (2) a Zavlekově. Významnou kamenickou obcí byla Čihaň. Zde je známo k roku 1720 jméno kamenického mistra Adama Stuny. V letech 1850–1870 se v Čihani vyráběly velké kamenné plotny kulatého i čtvercového tvaru, které se zasílaly až do Berlína. Kameník Josef Hajník zaměstnával v roce 1892 až šedesát dělníků. Dělal se u něj hlavně stavební prvky, pomníkové práce a obrubníky a posílaly se především do Prahy. Kamenická výroba se v Čihani udržela až do 20. století.

V současné době provozuje kamenickou činnost firma TOLEDO Klatovy p. Miroslava Strnada a jako kameník je znám starší generaci p. Václav Ladman ze Slatiny u Horažďovic. Z mladších kameníků je potřeba připomenout Václava Krále z Klatov (hroby, náhrobky, schody sokly obklady, rekonstrukce památníků, křížků a božích muk), nebo Romana Kováře z Jetenovic, který rovněž renovuje hroby, náhrobky, pomníky a kříže.

Další firmy: Kamenictví Jihokámen, v. d. Písek, Velenovy 2, Nalžovské Hory; Kamenictví Měsíček, Kamýk; Kamenictví Srb, Horažďovice; Jiří Novák, Sušice; Kamenictví Beránek, Sušice.

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. Století). Rukopis, Praha 1993. s. 36–38.

<http://www.kamenictvitoledo.cz/>

<https://www.jihokamen.cz/>

<https://www.kamenictvimesicek.cz/indexa.php>

<http://www.kamenictvi-kral-klatovy.cz/>

<https://kamenictvisrb.mypage.cz/menu/domovska-stranka>

<https://www.firmy.cz/detail/618052-jiri-novak-susice-iii.html>

<https://www.firmy.cz/detail/13299951-kamenictvi-beranek-susice.html>

HSoum

- kamenosochařství

Kamenosochařství je umělecký a řemeslný podobor kamenictví a zároveň i sochařství. Umělec/řemeslník v tomto oboru se nazývá kamenosochař a je to kameník specializovaný na zhotovování kamenných soch, čili je zároveň i sochařem. Kamenosochař musí zvládnout kromě základního opracovávání kamene i zvětšování, zmenšování a kopírování (většinou pomocí tečkovacího strojku) kamenných modelů sochařských objektů. V nejstarších dobách lidé používali k opracování hornin nástroje zhotovené z křemene a jiného tvrdého kamene. Starověcí kameníci a sochaři již měli k dispozici nástroje kovové, zejména z bronzu a železa, které se pak ještě více rozšířily v období antiky.

Zlatou érou obou oborů byla gotika. V tomto období byla hlavní reprodukční technikou tzv. metoda ztracené kresby, která spočívala v rozkreslení nárysu, půdorysu a bokorysu sochy na jednotlivé stěny kvádrů, podle nichž se pak odebíral materiál. Typickým znakem gotického sochařství bylo rozvinutí figury do prostoru a tvorba samostatně stojících postav.

Prvním krokem v procesu vzniku kamenického či kamenosochařského díla byl výběr správného materiálu, jež byl bez kazů, puklin, trhlin, předělů vrstev a jiných vad. Probíhal přímo v terénu, tedy v lomu, kde se získávaly bloky horniny potřebné velikosti. V dílně byl blok umístěn na stojan, kamenické kozy či kamenickou točnu, a poté pokračovalo jeho opracování. Specifikem kamenické a kamenosochařské práce byl „skulpturní postup“, tedy postupné odebírání materiálu, který v případě chybného úkonu již nelze vrátit. Autor díla, kameník či sochař, musel věnovat velkou pozornost správnému rozvržení práce, postupovat velmi opatrně při úderech kladivem a soustavně kontrolovat množství odsekaného kamene.

Za nejušlechtlejší materiál pro kamenosochařskou práci se považoval mramor. Z rozličných oblastí pocházejí různě barevné formy mramoru. Byl oblíbeným stavebním materiálem již u starověkých civilizací a dodnes se díky své rozmanité struktuře a barevnosti používá k dekorativním účelům.

Kamenosochaři potřebovali ke své práci pestrou paletu nástrojů, z nichž mnohé se používají i v současné době, například: štípací klíny, špičák (také zvaný oškrt), prýskáč, zubák, sekáč, dvojšpic, různé vrtáky, kružidlo, struhák a podobně.

Použitá literatura a prameny:

Kocourek Jaroslav, Podhorský Marek: Stará řemesla. Olomouc, 2017. s. 50–54. ISBN: 978-80-7346-213-0.

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Kamenosochařství>

Umělcem, který tvoří i kamenné skulptury, je Václav Fiala žijící a pracující v Klatovech. Zúčastnil se mnoha symposií, která mu umožnila realizovat práce s kamenem, dřevem a železem. Od roku 1992 vytváří sochařská díla, která můžeme vidět i v zahraničí.

V Klatovech jsou to například: Kamenné zrcadlo, pomník obětem Heydrichiády, Malý labyrint, kamenný nápis KLATOVY při vjezdu do Klatov od Plzně, pomník obětem holocaustu Zmizelý svícen.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.vaclav-fiala.cz/sculptor/aboutme.asp>

<http://socharstvi.info/autori/vaclav-fiala/>

HSoum

- kamenný šperk

Šperky, klenoty či skvosty jsou cenné a zároveň ozdobné předměty obvykle vyrobené z drahých kovů a drahých kamenů. Jedná se o předměty, který bývají nejčastěji nošeny na lidském těle, častěji se s nimi setkáváme u osob ženského pohlaví. V přeneseném smyslu slova pak tímto slovem někdy označujeme i jiné cenné nebo ozdobné předměty vyrobené z jiných materiálů než jsou drahé kovy a kameny. Výrobou šperků se zabývají řemeslníci zlatníci nebo šperkaři. V některých rodinách mohou být šperky drahocennostmi, které se dědí z generace na generaci.

Šperky slouží k ozdobě lidského těla, vlasů nebo oděvu, dekorativního charakteru, spojují estetické působení s praktickou funkcí (jehlice, spony, součásti oděvu), vystupují jako symbol (gema, skarabeus), jako objekt reprezentace a vyjádření moci (diadém, koruna) či označují sociální vztahy, rodovou nebo společenskou příslušnost majitele (prsten, pečeť) i jako nositel magických významů (amulet, magické významy drahokamů). Šperky se užívaly a vyvíjely od paleolitu s použitím přírodních materiálů (kost, zuby, kameny, dřevo, lýko, jantar, korál, lastury) ve formě závěsných šperků aplikovaných na lidské tělo (náhrdelník, náramek, nákrčník, nánožní kruhy). Během vývoje se rozšiřoval sortiment forem, typů, materiálů, technik a aplikací ve shodě a dobovým výtvarným názorem a technickými možnostmi. V současnosti je šperkařství obrozující se disciplínou, považující umělecké šperky za umělecká díla malých rozměrů, reagující podobně jako ostatní umělecká odvětví na dění své doby.

Šperky můžeme dělit podle materiálů (zlaté, stříbrné, diamantové, titanové, wolframové, ocelové, kožené šperky, bižuterie ...) nebo podle použití (prsteny, čelenky, manžetové knoflíky, amulety, přívěsky, náhrdelníky, náramky, brože, náušnice...).

Kromě diamantů, rubínů, safírů a smaragdů se ve šperkařství používají například – acháty (zelený, mechový...), azurity, karneoly, chalcedony, citriny, heliotropy, zlaté avanturíny, tygří oka, amazonity, ametysty, akvamaríny, olivíny, beryly, korundy, jaspisy, nefrity, záhnědy a tyrkenity a další.

Použitá literatura a prameny:

<http://www.bijoux-trend.cz/sperky.html>

<https://www.malachit-obchod.cz/o-drahyh-kamenech/rozdeleni-drahyh-kamenu/>

V Tereziánském katastru je uveden jeden zlatník v Klatovech. V současné době se výrobě šperků z minerálů, korálek a drahých kamenů věnují v Klatovech v prodejně Minerály Sluneční Zář, firma Šperky Jana – výroba krásných šperků z polodrahokamů a firma J. L. Toman (výroba originálních šperků a bižuterie).

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993. s. 74–75.

<https://obchod.mineralyslunecnizar.cz/>

<https://sperkyjana.cz/>

<https://www.jltoman.cz/>

HSoum

Rohovina, perleť

- knoflíky z rohoviny
- nádoby z rohoviny
- šperk z perleti
- šperk z rohoviny

Přírodní pletiva

- kukuřičné šustí – figurky
- kukuřičné šustí – předměty
- metla březová

- výroba z vosku

Pro voskařství je základní a tradiční surovinou včelí vosk. Do poloviny 19. století byla voskařská dílna nedílnou součástí každého většího města. Nejznámějším a nejrozšířenějším produktem byla svíčka. Velká velikonoční svíce zdobená křížem a letopočtem se nazývá paškál. Votivní svíce představovaly dar Bohu v souvislosti s prosbou a slibem. Mezi další výrobky patří i voskové plastiky postav svatých s jejich atributy, postavičky Jezulátka, malé betlémy a voskové medailonky agnusky (oválný tvar do 15 cm) většinou s vyobrazením velikonočního beránka, Ukřižování či biblických výjevů. Dále pak obětiny – drobné plastiky (do 10 cm), které věřící přinášeli do kostela. Nesmíme také zapomenout na pečetě.

Do 15. století se svíčka ze včelího vosku používala jen při výjimečných příležitostech, k běžnému svícení sloužily svíčky lojové, louče či kahany.

Vynálezem stearinové svíčky (2. desetiletí 19. století) a později parafínu znamenal pro voskařství téměř zánik, tradiční voskařská výroba se udržela jen v oblastech historických poutních míst. Úplný zánik dílen nastal po 2. světové válce. Při výrobě voskařských výrobků tudíž získaly větší význam vosky vyráběné uměle.

Voskař musel vosk nejen zpracovat, ale i získat. Musel zvládat celkem pět základních technik a to tažení, namáčení, polévání, válení a lití do forem. Co se týče prvních třech jmenovaných technik, ty sloužily k výrobě svíček. Válení spočívalo v prostém obalování plátů vosku okolo knotu a zase v postupném namáčení knotu zastříženém na požadovanou délku do roztavené voskové hmoty. Tažení už bylo o něco složitější. Tažením v podstatě vznikal voskový drát, a právě ten byl základem pro výrobu svíček a dalších předmětů.

Surový vosk je potřeba nejprve vyčistit, pak roztavit. Potom následuje tuhnutí ve studené vodě, dočištění a bělení.

Včelí vosk je přirozený produkt, který vzniká metabolickou přestavbou medu a pylu v těle některých druhů včel. Byl zpracováván a používán i v dalších oblastech, např. v umění (ceroplastika, enkaustika) lití bronzu, kovolictví (výroba zvonů a forem), lékařství (zejména v zubním lékařství, nebo na výrobu trojrozměrných anatomických modelů), později také v kosmetickém a farmaceutickém průmyslu, zejména jako přísada do mastí a emulzí (balzám na rty, Horsleyho vosk), potravinářství (značka E 901), kovoprůmyslu (konzervace zbrojních systémů), lehkém průmyslu (impregnace dřeva, leštění obuvi).

Použitá literatura a prameny:

Kocourek, Jaroslav, Podhorský, Marek: Stará řemesla 2. Agentura Rubico, s. r. o. Olomouc 2018, s. 106–113, ISBN 978-80-7346-225-3

pksvice.cz
memento-historia.cz
Včelí vosk - Wikipedie.org

Zmínky o strdím oplývajících českých zemích je z 10. století. Český kníže Boleslav II. v roce 993 uložil včelařům daň ve formě odvodu vosku ve prospěch nově zřízeného břevnovského kláštera. Vosk je uveden v tzv. raffelstettenském celním řádu jako zboží vyvážené z Čech. Zejména za panování císaře Karla IV. byl vosk součástí daňových odvodů jako důležitá surovina pro výrobu voskovic – luxusního zboží středověku. Ze střední Evropy se do 14. století vyváží surový vosk, později pak bělený.

Šumavská včela v Klatovech prodává vše pro včelaře. Dále na Klatovsku působí tyto firmy: Pošumavské včeličky v Nedaničkách a Pavel Kučerák v Točniku, který také vyrábí svíčky z pravého včelího vosku.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.sumavskavcela.cz>

<https://www.firmy.cz/detail/12776447-ekofarma-svinna-cachrov-javorna.html>

www.sumavskymed.sweb.cz

<https://www.firmy.cz/detail/12704644-pavel-kucerak-klatovy-tocnik.html>

<https://www.penzionkvilda.cz/aktivity-na-sumave/zabava/158-vyzkousejte-si-remesla>

Mmik

- draní peří

Draní peří (dračky či škubačky) byla praktická činnost vykonávaná na venkově, kdy skupina žen za dlouhých zimních večerů ručně oškubávala praporky peří z ostnů, neboli brků a pírek z čistého husího nebo kachního peří. Sedrané peří se podstrkávalo pod překlopené mísy, aby se nesmíchalo s nesedraným. Pápěrky (prázdna brka zbavená praporků) se házely na zem pod sebe. Z těch se v dřívějších dobách dělaly podhlavníky, tzv. pápěrníky, jinak se pápěrky většinou již dále nezužtkovávaly. Z větších per, pokud se z nich neodrala špička, bylo možné svázáním vyrobit mašlovačku na potírání pečiva při pečení. Z barevně kombinovaného peří vznikaly ozdoby na šaty.

Škubání hus či kachen se provádělo 2–4 krát do roka, vždy, když peří dorostlo. Husám ani kachnám se nikdy nesmělo oškubat všechno peří z křídel. Husí peří bylo vždy kvalitnější a žádanější než kachní a z husího peří bylo nejkvalitnější peří z nejkratších pírek na prsou a chmýří pod vnějším krycím peřím. Takovému peří se říkalo peří prachové.

Draní peří představovalo vždy poměrně zdlouhavou práci, neboť každé jednotlivé pírkó muselo projít rukama žen, přičemž bylo nutné dávat neustále pozor, aby nevznikl žádný rychlý pohyb, kýchnutí nebo průvan, kterým by nadrané peří bylo odfouknuto ze stolu pryč. Peří na venkově se dralo většinou pro nastávající nevěstu, jelikož peřiny a polštáře tvořily základní součást výbavy každé nevěsty do manželství. Dralo se každý den zimního večera, kromě sobot, kdy se jednalo o pověry spojené s chovem hus. Doderky je název pro poslední večer draní, kdy hospodyně vystrojila i malou hostinu, jako poděkování za odvedenou práci. Ženě - dračce, které zbylo v ruce poslední pírkó, se říkalo pápěrnice a toto označení jí zůstalo až do příštího draní peří. Při této práci se zpívalo, vyprávěly se různé historiky, pověsti či pohádky.

Peří se dává do ušitého kvalitního sypku. Jako povlečení byl dříve používán kanafas a damašek. Nepoužívané peřiny se zastýlají na klidné tmavé suché místo do postele. Při pěkném, ale ne vlhkém

počasí, se peřiny snášejí několikrát do roka ven vyvětrat na bidlo. Po chvíli se musí obrátit. Peřinám prospívá, když se nechají vymrznout na zimním sluníčku.

Použitá literatura a prameny:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Draní_peří

<https://www.velke-pavlovice.cz/drani-peri-temer-zapomenuta-tradice>

<https://www.kultura21.cz/historietradice/5904-drani-peri>

<https://cesketradice.cz/dracky-a-doderky/zakrasnejsivimperk.cz>

V Sommerově topografii se setkáváme s prvými zmínkami o obchodu s peřím, se kterým obchodovali obyvatelé židovského vyznání (Strážov, Nýrsko). U Děpolic na hojně chovaly husy a obchodovalo s peřím. V průběhu druhé poloviny 19. století se produkcí peří zabývaly dva podniky v Nýrsku a jeden v Klatovech, které zaměstnávaly 70 dělníků a 180 pomocníků, většinou formou domácí práce. V kronice obce Struhadlo se udává, že si drobní zemědělci přivydělávali dráním peří pro Lederera z Plánice a pro Bermana z Němčic. V přehledu domácího průmyslu v jihozápadních Čechách uveřejněném ve Věstníku obchodní a živnostenské komory v roce 1919 se draní peří ještě uvádí jako jedno z méně významných odvětví domácí výroby. Přetrvalo tedy až do 20. století.

Z Chodska je známé pořekadlo „Do Martina dere, po Martinu přede“ - dralo se do 11. listopadu a pak se předlo. Také se v Čechách říká, že „dobrá hospodyně pro peříčko i plot přeskočí“.

Dle novinového článku z 22. ledna 2017 se v Běšinech u Klatov kolem několika spojených stolů v rodinném domě schází až 15 žen, které většinou dva týdny derou peří. Valerie Roubalová a Marie Vítovcová patří k těmto ženám.

Použitá literatura a prameny:

Šenfeldová Helena: Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis, Praha 1993.

<https://www.velke-pavlovice.cz/drani-peri-temer-zapomenuta-tradice>

<https://www.sumavanet.cz/drani-peri.s-13665>

<https://www.ahaonline.cz/clanek/musite-vedet/129536/rarita-v-besinach-na-klatovsku-je-zima-derou-peri.html>

MMik

1.3.5.8 Potraviny, tuky a chemické látky

1.3.6 Profesní organizace (společenstva, spolky, cechy)

1.3.7 Školství a osvěta

1.3.8 Prodejní trhy, výstavy, soutěže

2. Sídlo, dům a bydlení

2.1 Kulturní krajina

2.1.1 Přírodní prostředí

2.1.2 Sídlo

2.2 Vesnice, venkovské město

2.2.1 Veřejné prostory (náves, komunikace)

2.2.2 Obydlí

2.2.3 Veřejné stavby

2.2.4 Sakrální stavby a objekty

2.2.5 Technické stavby

2.3 Usedlost

2.3.1 Dvůr

2.3.2 Obytný dům (dispozice)

2.3.3 Hospodářská stavba (chlév, sýpka, sklep, stodola, kůlna, seník)

2.3.4 Provozní objekt (sušárna, udírna, palírna, váha, prádelna, studna, kašna)

2.4 Stavební materiál, konstrukce a výzdoba domu

2.4.1 Stavební materiál (dřevo, hlína, kámen, proutí)

2.4.2 Stavební konstrukce (srub, zdivo, hrázdění, pletivo)

2.4.3 Krytina (šindel, došek, břidlice, taška)

2.4.4 Výzdoba domu (plastická, malířská, štít, průčelí)

2.4.5 Zvyky a pověry spojené se stavbou domu

2.5 Bydlení

2.5.1 Interiér

2.5.2 Nábytek

Stůl je druh nábytku tvořený horní deskou a nohou či nohami, někdy má desku podloženou lubem či doplněnou zásuvkou nebo zásuvkami. Je vyráběn ze dřeva zejména smrků, buků a dalších dřevin, může však být vyráběn i z plastu nebo železa. Používá se k odkládání či ukládání předmětů, dále pro stolování nebo k práci. Má mít obvyklou nebo pohodlnou výšku, někdy variabilně nastavitelnou. Může být také používán pro odkládání jídla a nádobí, náčiní během konzumace nebo nádob na nápoje. Prostírání, tj. uspořádání nádobí a potravin na stole je dáno především tradicí.

Židle je nábytek, který je určen k sezení a podpírání těla. Typická židle se skládá z opěrátko, sedáku a nosné části (většinou se jedná o čtyři nohy, ale výjimkou nejsou více či méněnohé varianty). Doplněkem židle je područka (opěrátko na ruce), se kterým se už zařazuje do skupiny nábytku sloužícího především k odpočinku. Je určena pro jednu osobu a slouží např. při stolování nebo různé práci. Židle se vyrábí téměř z libovolného pevného materiálu (dřevo, ratan, plast, kov, pletené proutí...).

Lavice/lavička je určena pro více osob a využití nachází hlavně v odpočinkové činnosti.

Použitá literatura:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Stůl>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Židle>

HSoum

2.5.3 Vytápění

2.5.4 Hygiena

2.6 Regionální diferenciacie lidového domu

2.7 Ochrana a obnova venkovského stavitelství

2.7.1 Památková péče

2.7.2 Muzeum v přírodě

2.7.3 Chalupaření

2.7.4 Obnova vesnice

3. Lidový oděv

3.1 Lidový oděv – terminologie: kroj lidový, národní, selský a pro kroj

3.2 Typy, druhy a funkce lidového oděvu

3.2.1 Typy lidového oděvu: oděvní a regionální

3.2.2 Druhy lidového oděvu: mužský, ženský, dětský, letní, zimní

3.2.3 Funkce lidového oděvu: obřadní, sváteční, polosváteční, všední, pracovní, profesní stejnokroj

3.3 Druhá existence lidového oděvu

3.3.1 Svěrázové hnutí

3.3.2 Obnova lidového oděvu

3.3.3 Rekonstrukce lidového oděvu

3.4 Materiály: vlna, len, konopí, bavlna, směšové a syntetické materiály, kůže a ostatní

3.5 Výzdobné techniky: výšivka, krajka a pletenina, tisk a malba, předtkalcovské techniky, aplikace

3.6 Zdobení těla a oděvu: úprava vlasů a vousů, kosmetika, výzdobné prvky, doplňky a šperky

3.7 Péče o oděv: ukládání, údržba (praní, žehlení, škrobení, opravy)

4. Lidová strava

4.1 Národní kuchyně

4.1.1 Krajová specialita

4.1.2 Stravovací návyky

4.2 Základní suroviny pro přípravu pokrmů

4.2.1 Mouka a obiloviny

Mlynářství je nazýváno bílým řemeslem.

Obilí lidé zpracovávali pro svou obživu již v období raného neolitu, kdy ke mletí zrna používali těrky (zrnotěrky). Od 2. století před naším letopočtem se ve střední Evropě začaly uplatňovat rotační mlýnky – žernovy (průměr horního kamene 30–50 cm) a větší žentoury. Nejpozději ve 3. století před naším letopočtem se objevují nejstarší vodní mlýny, kde energie proudící vody na hřídel nahrazuje lidskou nebo zvířecí sílu. V Evropě jsou pak vodní mlýny doloženy v 6. století. V Kronice české je zmínka o mlýnech na řece Pšovce (rok 757) a na řece Vltavě (rok 993). V 8. století se objevují i mlýny větrné. Od 13. století zaváděla šlechta mlýnský přímus (obilí se mlelo za poplatek ve vrchnostenských mlýnech a ne doma na žernovech). K rozkvětu vodních mlýnů došlo v 16. století, v 18. století pak měly zlaté období mlýny větrné. Roku 1814 vydal císař František I. patent se soupisem mlynářských práv, povinností a řádů. Roku 1859 zrušil Živnostenský řád cechovní uspořádání, což vedlo k tomu, že se mlynařina stala svobodnou živností (rok 1883). Průmyslový rozvoj 19. století a vznik automatických mlýnů na počátku 20. století začal postupně nahrazovat původní selské mlýny. Roku 1951 učinil vydaný výměr konec malých mlýnů, obilí se mlelo jen ve velkomlýnech.

Mlýnské řemeslo se dědilo z otce na syna a mezi ostatními řemeslníky měli mlynáři výjimečné postavení. Mlecí proces většinou trval 4–6 dní.

Použitá literatura a prameny:

Kocourek, Jaroslav, Podhorský, Marek: Stará řemesla 2. Agentura Rubico, s. r. o. Olomouc 2018, s. 48–63, ISBN 978-80-7346-225-3

V Klatovech bylo několik mlýnů (Točnický, Příkopský, Panský, Podšibenský...), ještě v roce 1895 jich ve městě bylo 6. Větrný mlýn stával v Bolešinech a nad Dlažovem. Ve sbírkách Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech je model větrného mlýna z Bíluk u Měčina. První parní mlýn byl v Kolovči (1863).

V jihozápadních Čechách jsou dostupné tyto mlýny: Mlýn a krupárna MRŠKOŠ v Horažďovicích navazuje na tradici mlynářského řemesla. Mlýn Hamr v Dobrušce je vybavený speciální technologií pro loupání a čištění obilovin, zejména ovsa a pšenice špaldy, jeho hlavním sortimentem jsou ovesné vločky. Tento mlýn je poháněn elektrickou energií, kterou z části dodává malá vlastní vodní elektrárna. Nejznámější a největší mlýn na řece Úhlavě je třípatrový mlýn v Borovech u Přeštic v majetku rodiny Prokopů, jehož historie je velmi dlouhá a to kolem 300 let. Sice byl mlýn v roce 1949 znárodněn, ale v roce 1991 byl restituován a o rok později vrácen původním majitelům rodiny Prokopovy. Mlýn Brabec v Horažďovicích se specializuje na zlepšovací přípravky pro pekaře a cukráře a na knedlíkové směsi v prášku, instantní kukuřičnou, ječnou, pšeničnou, ovesnou a žitnou mouku, kroupy, ovesné vločky.

Použitá literatura a prameny:

Strukturbericht 1941, str. 125–127

<https://www.mlynmrskos.cz>

<https://www.mlynhamr.cz>

www.prokopmlyn.cz/

<https://www.mlynbrabec.cz>

MMik

4.2.2 Cukr

Cukr je přírodní sladidlo, sladká poživatina. V cukrovarech se vyrábí především třtinový z cukrové třtiny nebo řepný z cukrové řepy (bílá slezská řepa) a dodává se na trh jako bílý anebo surový (nahnědlý), v sypké podobě (hrubší nebo jemnější krystal, drcená krupice, mletá moučka) nebo jako zpevněné, slisované tvary (homole, kostky).

Kolem roku 6000 př. n. l. se pěstování cukrové třtiny rozšířilo z Melanésie do Indie a Persie. Z Indie pocházejí i první zmínky o vaření sladké šťávy z cukrové třtiny v 5. století, odkud se v 7. století tato technika přenesla do Číny. Zahuštěná šťáva se nalévala do kuželovitých dřevěných nebo hliněných nádob, kde krystalizovala; tak vznikly homole cukru. Od 16. století se cukrová třtina pěstovala v koloniích, zejména na Kubě a v celé Karibské oblasti, cukr však zůstával luxusním zbožím a prostí lidé dál sladili medem. Od roku 1747 se píše historie cukru z cukrové řepy.

První výrobu cukru v Českých zemích zahájil po roce 1787 Belgičan Sauvagne v bývalém konventu kláštera na Zbraslavi, kde cukrovar po roce 1825 obnovil Antonín Richter, a v roce 1800 vznikl cukrovar v Hořovicích. Roku 1830 Rakousko osvobodilo domácí výrobu řepného cukru od daní a začaly hojně vznikat panské cukrovary. Cukr se až do konce 19. století dodával nejčastěji v odlévaných homolích, které se v domácnosti sekaly na drobnější kousky. Roku 1841 vyrobil cukrovarník Jakub Kryštof Rad v Dačicích první kostkový cukr a roku 1843 si nechal kostkový cukr patentovat. Od poloviny 19. století se cukr stal v Evropě běžným zbožím a jeho spotřeba stále rostla. Cukr se v menším množství vyráběl také z datlí, z čiroku, z javoru a dalších rostlin.

Při výrobě cukru z cukrové řepy se sklizená řepa nejprve pere a zbavuje nečistot, řeže na úzké proužky a prochází difuzérem, kde se vodou při různých teplotách vyluhuje cukr. Vyluhované řízky se pak užívají pro krmení dobytka. Vyluhovaná cukerná šťáva se čistí, filtruje a čerí přidáváním vápna a působením oxidu uhličitého v saturátoru a neutralizují se tím výluhy rostlinných kyselin a vysráží do zákalu, nakonec se cedí, profiltruje v kalolisu. Tento postup se dvakrát až třikrát opakuje. Pak se šťáva vaří (zahušťuje) a odpařuje za sníženého tlaku vzduchu pak se opět filtruje. Ve vakuovém varostroji pak nastane postupná řetězová krystalizace, po zahájení procesu krystalizace přidáním malého množství krystalického cukru. Po vykrytalování ve varostroji se zkrystalizovaná cukrová hmota odstředí a propláchne v odstředivkách od tekutých nečistot (melasa), zbývajících z původní šťávy a výsledná vlhká vykrytalizovaná cukrovina se suší na krystalický cukr, který se přes síta prosévá a rozděluje na jednotlivé frakce zrnitosti.

Použitá literatura a prameny:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Kostkový_cukr

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Cukrovar>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Cukr>

<https://www.vareni.cz/magazin/historie-cukru/>

<https://www.korunnicukr.cz/o-nas/historie/>

Jedním z prvních cukrovarů v jihozápadních Čechách byl cukrovar zřízený hrabětem Černínem roku 1831 ve starém zámku v Chocomyšli. Roku 1839 je jmenován cukrovar v Nalžovech a v Bezděkově, roku 1895 se uvádí sirobárna ve Veselí u Janovic, později pak také v Měčíně.

Použitá literatura a prameny:

Roubalová, Zdena: Hrubý průzkum rukodělné výroby okres Klatovy, 1957, str. 123

Strukturbericht 1941, rukopis, str. 134

MMik

4.2.3 Mléko

Mléko je produkt mléčných žláz samic savců během laktace a je základním zdrojem výživy, protilátek a vitamínů mláďat savců do doby, dokud nejsou schopni trávit pevnou stravu. V lidské výživě se označením mléko většinou rozumí kravské mléko. Vyskytují se i další mléka – kozí, ovčí, z rostlinných pak i kokosové, mandlové, sójové, rýžové... Mléko je pro většinu populace dobře stravitelné, avšak někteří lidé mají intoleranci na laktózu. Stravitelnější je méně tučné mléko nebo podmáslí či kysané druhy mléka (jogurt, acidofilní či kefirové mléko).

Krávy, ovce, kozy a jejich mléko provází člověka už 12 000 let s prvním ochočeným dobyt看em a vzápětí i další výrobky z mléka – sýr, tvaroh, zákys... Nejstarší důkazy o výrobě sýra člověkem jsou staré 7 500 let a první písemné zprávy z Čech o sýru spadají do 10. století. Kráva byla téměř v každé zemědělské usedlosti až do poloviny 20. století. Dokonce na vesnicích existovali obecní pastýři, kteří se starali v sezóně nejen o obecní dobytek, ale i o jednotlivé kusy chovatelů. Počátky průmyslového zpracování se datují od 2. poloviny 19. století s rozvojem techniky, kdy také začaly vznikat první družstevní mlékárny. V období válek došlo k poklesu produkce mléka, ale po válkách se vždy výroba zvedla a dokonce nezanikla ani výroba sýrových pochoutek jako byly oblíbené syrečky či moravské tvarůžky. Po roce 1948 došlo ke znárodnění mlékáren a v každém kraji byl vytvořen minimálně jeden mlékárenský národní podnik.

Mléko se nejdříve vozilo do obchodů v mlékárenských konvích naložených na vozících v brzkých ranních hodinách a to až do 80. let 19. století. Později se začalo mléko v mlékárnách stáčet do skleněných lahví a od 80. let 20. století se plnilo do polyetylenových sáčků, dnes do speciálních kartonových krabic. Láhve od mléka jsou i sběratelských artiklem, protože tak jako pивní lahve bývaly opatřeny logem, nápisem či názvem mlékárny.

První parní mlékárna v Čechách vznikla v Hostivici u Prahy a první družstevní v Brně (1878). Kolem roku 1900 již existovalo přes 85 mlékárenských družstev.

Kozí mléko nemůže kravskému mléku konkurovat, produkuje se výhradně v rámci malochovu pro domácí spotřebu nebo pro přímý prodej. Musí se dávat velký pozor na to, čím se kozy krmí, protože jsou známy i otravy lidí kozím mlékem, kdy zvíře spáslo rulík zlomocný. Kozí mléko se také používá v lidovém léčení jako lék na různé formy ekzémů a vyrážek. Je lépe stravitelné, kvalitnější a zdravotně prospěšnější lidskému tělu.

Použitá literatura a prameny:

Úlehlová-Tilschová, M.: Česká strava lidová. Praha 1945, s. 183–195 a 547–548

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Mléko>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Kozí_mléko

<https://www.stare-lahve.cz/mleko/z-historie/>

<http://muzeumprahy.cz/historie-vyroby-a-distribuce-mleka/>

<https://www.ccrjm.cz/wp-content/uploads/2019/12/2-Mleko.pdf>

V dnešní době lze koupit farmářské mléko přímo z farmy nebo z mléčných automatů. Jedná se o neupravené čerstvé mléko zchlazené na 4 °C. Mlékárny mléko pasterizují a tím ničí choroboplodné zárodky a prodlužují trvanlivost mléka. Na trhu jsou tři druhy kravského mléka označované různými barvami: červeně se označuje plnotučné mléko s obsahem tuku nejméně 3,5 %, modře pak polotučné s obsahem tuku 1,5–2 %, zeleně odtučněné (odstředěné) mléko s obsahem tuku do 0,5 %.

Mlékárna Klatovy vznikla v roce 1909 jako Sdružení producentů mléka pro Klatovy a okolí. Od roku 2015 probíhá ve zdejší mlékárně modernizace a firma se začíná zaměřovat na výrobu tvrdých sýrů, tavených sýrů a mozzarely.

Z menších firem je to pak Šumavská mlékárna v Dlouhé Vsi vybudovaná v roce 2014 s nabídkou široké škály mléčných výrobků, včetně jogurtů, sýrů, zákysů, tvarohů a mnoha dalšího.

O trochu delší historii má Minimlékárna Joma v Dolní Lhotě zprovozněná v roce 2000. Přestože je nejmenší mlékárnou Plzeňského kraje, tak její výrobky získala různá ocenění: Smetanový krém se pyšní titulem Regionální potravina Plzeňského kraje 2010 a o rok později získal tento titul Přírodní sýr. Tato firma je i držitelem certifikátu Šumava – originální produkt.

Nejstarší mlékárnou v novodobé historii v regionu je patrně Mlékárna Milda Kvášňovice, kterou v roce 1993 založil místní rodák Miloslav Strolený. Mlékárna se specializuje na výrobu přírodních bílých jogurtů metodou zrání v kelímku bez přidaných konzervantů.

V Nýrsku působí firma Tany, spol. s r. o., založená v roce 1936 a s nynější specializací na tavené sýry TANY a DELICATO.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Mléko>

<http://www.agris.cz/clanek/168841>

<https://www.firmy.cz/detail/12967575-sumavska-mlekarna-dlouha-ves.html>

<https://www.plzensketrhy.cz/prodejce/mlekarna-milda/>

<http://www.mlekarnamilda.cz/>

<https://www.tany.cz/>

<https://www.plzensketrhy.cz/prodejce/minimlekarna-joma/>

<https://www.mlekarna-kt.cz/historie/>

Mmik

4.2.4 Okopaniny a luštěniny

Lilek brambor je víceletá hlíznatá rostlina z čeledi lilkovité, pěstovaná jako jednoletá plodina. Brambory jsou jednou z nejdůležitějších zemědělských plodin. Jejich široká adopce v evropském zemědělství počátkem 19. století ochránila Evropu od cyklických hladomorů. S výjimkou jedlých hlíz je celá rostlina jedovatá. Barva hlíz je od světlé dužiny a žluté slupky, přes brambory s naružovělou dužinou a sytě červenou slupkou až po brambory s fialovou dužinou a temně fialovou slupkou.

Na základě archeologických nálezů, jakož i podle moderních molekulárních metod usuzujeme, že brambory byly domestikovány v oblasti dnešního Peru přibližně před 4 až 5 tisíci lety. V horských podmínkách, kde se nedařilo kukuřici, byla domestikace brambor podmínkou vzniku vyspělejší civilizace. Po dobytí incké říše Španěly v první polovině 16. století putovaly do Evropy kromě mnoha tun zlata a stříbra i některé exotické rostliny, mezi nimi i brambory. Brambory byly v kontinentální Evropě zpočátku přijímány se značnou nedůvěrou a obavami, byly považovány za pohanskou a nekřesťanskou plodinu, za plodinu nečistou a zdraví ohrožující a to téměř po dobu 200 let. Okolo roku 1740 rozpoznal význam brambor pruský král Bedřich II. Veliký a nařídil jejich pěstování v tehdejší Prusku. Nejstarší zmínka o bramborech v českých zemích je z roku 1623 a hovoří o jejich podávání na stole Viléma Slavaty. Ve větším měřítku se rozšířilo pěstování brambor teprve v letech 1771 až 1772 za Marie Terezie, která jich nechala do Čech přivést značné množství z Pruska a Braniborska, odtud vznikl zkomolením jejich dnešní název.

Běžné konzumní brambory obsahují přibližně 24 % sušiny, z toho zhruba 75 % tvoří škrob a okolo 2 % rozpustné cukry. Bílkoviny tvoří okolo 5–10 % sušiny a tuky kolem 0,4 % sušiny. Hlízy dále obsahují významná množství kyseliny citrónové, polyfenolů, minerálních látek a vitamínů C, B1, B2 a PP. Brambory také obsahují toxické glykoalkaloidy, především pak solanin a chakonin, vyskytující se především v nadzemních částech, například v květech. Pokud jde o hlízy, nejvyšší koncentrace alkaloidů je pod slupkou a zvyšuje se, pokud jsou brambory na světle.

Použitá literatura a prameny:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Lilek_brambor
<https://brambor.info/historie/>
<https://prkynko.cuketka.cz/suroviny/brambory/>

V Česku se brambory berou jako samozřejmý základ spousty tradičních jídel. Jsou neuvěřitelně univerzální a je s nimi spojená spousta různých úprav, které nám tu zůstaly z dob, kdy brambory tvořily základ stravy. Máme dlouhou bramborářskou tradici, se kterou souvisí desítky nejrozličnějších odrůd s odlišnými vlastnostmi pro vaření. Dělíme je podle varných typů A, B a C. Varný typ se určuje podle obsahu vody, škrobu a vlastností po uvaření. Varný typ A jsou brambory s vyšším obsahem vody a minimem škrobu. Po uvaření mají pevnější ložovitou strukturu a nerozpadají se. Hodí se všude tam, kde potřebujete mít pevné kousky brambor i po uvaření. Do salátů, na opékání i do příloh. Brambory s varným typem B mají střední obsah škrobu a univerzální použití. Na vaření, pečení, smažení, ale klidně i do kaší nebo na bramborové těsto. Brambory s varným typem C jsou nejmoučnatější – mají tedy nejvyšší obsah škrobu a po uvaření se pěkně rozpadají na jednotlivé buňky. Tyhle brambory jsou jako dělané pro kaše a bramborové těsto.

Na počátku 19. století byly vypěstovány první české odrůdy. Pěstování brambor na zahrádkách u tzv. samozásobitelů má u nás velkou tradici, vždyť se tímto způsobem produkuje asi pětina všech brambor.

Největší výrobce bramborového škrobu v ČR je česko-švédská společnost LYCKEBY AMYLEX, a. s., v Horažďovicích.

Použitá literatura a prameny:

<https://prkynko.cuketka.cz/suroviny/brambory/>
<https://www.lyckeby.cz/o-firme/>

Mmik

Luštěniny neboli luskoviny je souhrnné označení pro skupinu rostlin a jejich plodů (zralých lusků) zahrnující hrách setý pravý a rolní, sóju, čočku, fazole, cizrnu a lupinu. Mají vysoký obsah bílkovin, vitaminů skupiny B, hodně nerostných látek, vápník, fosfor, železo, zinek a selen. Běžně obsahují sacharidy (nepřesně uhlovodany) krátkých řetězců, které způsobují nadýmání. Díky vysokému obsahu bílkovin jsou velmi důležitým prvkem ve stravě vegetariánů. Velmi vhodné jsou také pro diabetiky, snižují hladinu cukru v krvi, neboť mají nízkou hladinu glykemického indexu. S výjimkou sóji a podzemnice olejné obsahují pouze malé množství tuků. Luštěniny neobsahují cholesterol a pomáhají udržovat jeho hladinu v krvi. S výjimkou čerstvého hrášku by se luštěniny kvůli nestravitelnosti svého obalu a dvou toxických látek (lektin a trypsin) neměly konzumovat syrové, namáčením a varem se toxiny odstraní.

Luštěniny jsou častou složkou vegetariánských jídel a jejich použití je běžné i v tradičních kuchyních – jedná se např. japonské, čínské a korejské dezerty z pasty z adzuki, středovýchodní cizrnový hummus či falafel, řeckou polévku fasolada, francouzský cassoulet, asijské tofu, natto, miso, tempeh a sójovou omáčku, i český šoulet, pučálku, čočku na kyselo, čočkovou, hrachovou nebo fazolovou polévku. Luštěniny neslouží pouze jako strava lidí, ale semena i celé rostliny z čeledi bobovitých se používají i jako krmivo pro zvířata (suché krmivo, zelené krmivo, siláž) a zelené hnojivo, protože do půdy dodávají dusík. Mezi bobovité patří i okrasné rostliny.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Luštěniny>
<https://www.modrykonik.cz/zdravi/lusteniny/>
<https://www.agritec.cz/cs/historie-pestovani-luskovin-v-evrope>
<https://docplayer.cz/30515929-Historie-pestovani-luskovin-a-vyuziti-lustenin-cinnost-asociace.html>

Luštěniny byly pěstovány již v době před více jak tři a půl až deseti tisíci lety v různých oblastech světa, např. v oblasti východního Středomoří, v okolí řek Eufkrat, Tigris a Indus, na Středním Východě, ve Střední Americe, na území dnešního Thajska a Číny, běžnou součástí stravy byly luštěniny i ve starověkém Egyptě. První doklady o znalosti luštěnin u Slovanů jsou z období 3. až 2. století př. n. l.

V Čechách se objevila čočka a hrách v 5. tis. př. n. l.

V současnosti mezi největší producenty luštěnin patří Indie, Pákistán, Kanada, Austrálie a USA.

V polovině roku 2005 byla založena v Šumperku nová samostatná zájmová organizace Asociace pěstitelů a zpracovatelů luskovin.

Na jaře roku 2020 začala podnikat jihočeská firma Zahradka blahobytu z Dívčic u Hluboké nad Vltavou se specializací na microgreens (mladé výhonky zeleniny, luštěnin a bylinek).

Použitá literatura a prameny:

<https://www.modrykonik.cz/zdravi/lusteniny/>

<https://docplayer.cz/30515929-Historie-pestovani-luskovin-a-vyuziti-lustenin-cinnost-asociace.html>

https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/minizeleninu-rozvazi-mladi-pestitele-osobne-chutna-i-papouskovi/2067317?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu

<https://www.jihoceskyvenkov.cz/sluzby/jihoceske-firmy-a-produkty/zahradka-blahobytu/>

MMik

4.2.5 Zelenina

4.2.6 Maso a masné výrobky (např. zabíjačka, zvěřina, ryby, drůbež)

První zdomácnělá plemena kurů se nechovala pro maso či vejce, ale kvůli kohoutím zápasům, které jsou dnes již zakázané nebo i jako náboženské oběti. Chovu kura se věnovali mniši v kláštřích a obliba chovu slepic začala přibližně před sto lety a to hlavně na rodinných farmách. Na přelomu 19. a 20. století bylo kuřecí maso považováno za vynikající pochoutku určenou pro zvláštní příležitosti a svátky. Slepice se nedokrmovaly, to znamená, že si potravu musely vyhrabat samy (tráva, hmyz). Kurníky v této době také ještě nikdo neznal, slepice obývaly stodolu s ostatními zvířaty. Klecový chov byl zaveden v Kalifornii kolem 20. až 30. let 20. století.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.slepicar.cz/blog/2119-historie-slepice-tehdy-1900-a-ved-2020.html>

<http://www.zemedelskekomodity.cz/index.php/zivocisna-vyroba/chov-drubeze/hrabava-drubez/kur-domaci>

V Klatovech je velký Drůbežářský závod, a. s. zabývající se hlavně masnou výrobou.

František Štampach z Veselí u Janovic nad Úhlavou se zabývá chovem drůbeže.

Společnost Lubská zemědělská, a. s., byla založena v roce 2000, ale navazuje na historii SZP Klatovy, akciové společnosti z roku 1970. Lubská zemědělská, a. s., produkuje ročně cca 6.000 t drůbežního masa ve dvou závodech Luby a Nicov.

V Pohoří u Plánice funguje firma Prolov, s. r. o., která se zabývá odchovem a prodejem bažanta obecného a královského, krocana divokého, kachny divoké, bažanta tenebroz, bažanta kolchického, perličky kroupnaté, krocana a orebice rudé. Bažantí kuřata prodávají jako 1denní, 6týdenní, 10týdenní a dospělé jedince. Také nabízí lov v bažantnici, která je nejvýše položenou bažantnicí ve střední Evropě a z toho důvodů je ptactvo velmi odolné.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.dzklatovy.cz/>

www.prolov-pohori.cz/o-nas

www.firmy.cz/detail/2037873-frantisek-stampach-janovice-nad-uhlavou-veseli.html

www.lubskazemedelska.cz/

MMik

4.2.7 Ovoce

4.2.8 Lesní plody – sběr, sušení, zavařování, nakládání apod.

4.2.9 Pochutiny, koření, sůl, kvasnice, káva, kávoviny

- cikorka

Cikorka nebo také cikorie je pražený drcený kořen čekanky obecné, který se od konce 17. století až dosud používá jako kávovina, tedy jedna z náhražek kávy. Na rozdíl od pravé kávy cikorka neobsahuje kofein, a tudíž je vhodná i pro děti a kojící matky. Pro vylepšení chuti se většinou míchala s praženým ječmenem, cukrovou řepou, fíky nebo i s hruškami. Technologie výroby byla v českých zemích publikována a obecně rozšířena do praxe od roku 1887, do té doby se ke zpracování dovážely cizí polotovary. První továrna na cikorku vznikla v Mochtíně u Klatov roku 1806, další pak v Chřibské, ta byla později provozovaná v Lovosicích. V roce 1862 již bylo v českých zemích registrováno 10 výrobců cikorky a kolem roku 1890 měly výrobu cikorky ve svém sortimentu již dvě desítky českých výrobců.

Nápoj se připravuje vsypáním čerstvé směsi do vroucí vody a ihned poté se nádoba odstaví, vařit se dál nesmí kvůli ztrátě chuti i vůně. Po 3 minutách se precedí. Někdy se používala cikorka na dochucení zrnkové kávy, tedy jako přísada. Konzumovat nápoj je možné jak horký, tak studený, libovolně dochucený, nejčastěji mlékem a cukrem.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Cikorka>

Káva byla drahá surovina, proto byly hledány náhražky zrnkové kávy. Roku 1806 zřídil Vilém Günter v Mochtíně první továrnu na čekankovou kávu v Čechách. Roku 1892 firmu přestěhovali potomci zakladatele Karel a Terezie Günterovi do Klatov. Vyráběli kávu z čekanky, cukrovky, fíků a obilí cikorku. Nejznámější byla fíkovka Ideál, nejlepší jakosti Mandlová káva.

V roce 2012 vzniká v Klatovech pražírna kávy Yemenites, firma Antonína Fáry mladšího, vnuka Antonína Fáry, který založil první pražírnu Yemenites u Prahy již v roce 1950. Provozovna dodává kávu do restaurací, kaváren a domácností po celé ČR i ve světě.

Použitá literatura a prameny:

Strukturbericht 1941, rukopis, str. 134

<https://www.yemenites.cz>

MMik

- sýr

Nejstarší důkazy o výrobě sýra člověkem jsou staré 7.500 let. Sýry se vyrábí z mléka, a to hlavně z kravského mléka, dále pak z ovčího či koziho. Podle dostupnosti a zeměpisných šířek se však také vyrábí sýr z velbloudího mléka, koňského, sobího nebo z mléka indických buvolů. Sýr se tedy vyrábí srážením mléka syřidlem nebo kyselinou mléčnou. V některých případech může být ke srážení mléka použita i kyselina, jako vinný ocet nebo citrónová šťáva. Srážlivost je závislá na dostatku vápníku, který se pasterizací snižuje, proto se do mléka vápník zpětně přidává a to chloridem vápenatým.

Druhy sýrů dělíme buď podle srážení na: tvarohové (kyselé) sýry, sířené sýry, nebo podle tvrdosti na: čerstvé sýry (žervé, ricotta, cottage, mascarpone), měkké sýry (smetanový, bryndza), plísňové sýry (Brie, Hermelín, Camembert), polotvrdé sýry (Čedar, Gouda, Eidam, Ementál), tvrdé sýry (parmezán, pecorino), dále pak podle způsobu zpracování na: tavené sýry, podle obsahu tuku v sušině: vysokotučné (nad 60 %), smetanové (50–60 %), plnotučné (45–50 %), tučné (40–45 %), polotučné (20–30 %), nízkotučné (do 10 %).

Řecká legenda vypráví o sýru jako o daru bohů. Podle ní vzal na sebe Aristaios, syn bohů, podobu ovčáka a odebral se na Zemi ukázat lidem přípravu sýra. První zmínka o sýru je z období Sumeru. Další zmínky bychom našli v Bibli a později se o sýru zmiňuje řecký Homér ve své Odyssei. Římané v době císařství že znali přinejmenším 12 druhů sýra a také věděli, jak sýr správně vyudit nebo solit. Mezi 10.–12. stoletím se objevují první zmínky o rokfóru, schabzigeru, parmazánu, pecorinu. Ementál získal své jméno na přelomu 12. a 13. století. Sýry se vyráběly a kultivovaly především v kláštorech a představovaly postní jídlo. Až v 19. století na sýrařství významně zapůsobili dva muži. Justus von Liebig začal zkoumat síření sýru a druhým byl Louis Pasteur, jemuž vděčíme za to, že se mléko před zpracováním zahřívá, aby se usmrtily škodlivé bakterie. Ementál a parmazán se však vyrábí ze syrového mléka.

Použitá literatura a prameny:

Úlehlová-Tilschová, M.: Česká strava lidová. Praha 1945, s. 183–195 a 547–548

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Mléko>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Sýr>

<https://www.ccrjm.cz/wp-content/uploads/2019/12/2-Mleko.pdf>

<https://www.vareni.cz/magazin/syr-a-jeho-historie/>

Historie výroby sýrů v Čechách se píše od 10. století, kdy se podomácku připravovaly jednoduché tvarohové sýry. Výraznější rozmach nastal v 19. a 20. století, kdy se objevila výroba nových typů sýrů inspirovaná švýcarskou, francouzskou či holandskou tradicí. Po událostech roku 1948 mnoho menších podniků zaniklo a výroba se přesunula do státních podniků.

Mezi české sýry řadíme Balkánský sýr – napodobenina řeckého sýru feta, Blatácké zlato, Jadel – český pletený pařený ovčí sýr, Niva – napodobenina francouzského sýra Roquefort a samozřejmě proslulé Olomoucké tvarůžky – moravský zrající sýr. Nesmíme opomenout nejoblíbenější české jídlo: smažený sýr tzv. smažák s tatkou, podávaný nejen v restauracích, ale i v bufetech a rychlém občerstvení...

V 19. století byla sýrárna v Nalžovských horách v hospodářské budově ve východní části zámku.

Mlékárna Klatovy vznikla v roce 1909 jako Sdružení producentů mléka pro Klatovy a okolí. Od roku 2015 probíhá ve zdejší mlékárně modernizace a firma se začíná zaměřovat na výrobu tvrdých sýrů, tavených sýrů a mozzarely.

Z menších firem je to pak Šumavská mlékárna v Dlouhé Vsi vybudovaná v roce 2014 s nabídkou široké škály mléčných výrobků, včetně jogurtů, sýrů, zákysů, tvarohů a mnoha dalšího.

O trochu delší historii má Minimlékárna Joma v Dolní Lhotě zprovozněná v roce 2000. Přestože je nejmenší mlékárnou Plzeňského kraje, její výrobky získaly různá ocenění: Smetanový krém se pyšní

titulem Regionální potravina Plzeňského kraje 2010 a o rok později získal tento titul Přírodní sýr. Tato firma je i držitelem certifikátu Šumava – originální produkt.

Nejstarší mlékárnou v novodobé historii v regionu je patrně Mlékárna Milda Kvášňovice, kterou v roce 1993 založil místní rodák Miloslav Strolený.

V Nýrsku působí firma Tany, spol. s r. o., založená v roce 1936 a s nynější specializací na tavené sýry TANY a DELICATO.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Mléko>

<http://www.agris.cz/clanek/168841>

<https://www.firmy.cz/detail/12967575-sumavska-mlekarna-dlouha-ves.html>

<https://www.plzensketrhy.cz/prodejce/mlekarna-milda/>

<http://www.mlekarnamilda.cz/>

<https://www.tany.cz/>

<https://www.plzensketrhy.cz/prodejce/minimlekarna-joma/>

<https://www.mlekarna-kt.cz/historie/>

<https://www.makro.cz/o-makro/syry/ceske-syry>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Sýr>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Smažený_sýr

https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_kulturních_památek_v_Nalžovských_Horách

Mmik

- škrob

Škrob (amylum) je makromolekulární látka syntetizovaná rostlinami. Jedná se o konečný produkt fotosyntézy rostlin. Škrob není alkoholicky zkvasitelný, teprve enzymaticky pomocí enzymu amylázy se odbourává na zkvasitelné sacharidy v trávicí soustavě živočichů. Zahříváním škrobu s vodou se tvoří škrobový maz, jeho hydrolýzou vzniká škrobový sirup, škrobový cukr a glukóza. Pražením škrobu se tvoří dextrin. Škrob se vyrábí z rostlin (hlíz, semen, kořenů rostlin), nejčastěji z brambor (Solamyl, Amylon), dále pak z kukuřice (Maizena), pšenice, rýže, banánů, tapioky... Důležitou vlastností škrobu, bílého prášku bez chuti a vůně, je nerozpustnost ve studené vodě a bobtnání (schopnost vázat vodu při zahřátí). Při 70 °C dokáže vodu přijmout až na 25násobek své hmotnosti. Škrob se používá nejen v potravinářském, ale i papírenském, textilním, farmaceutickém a lepidlářském průmyslu. V potravinářském průmyslu škrob slouží jako zahušťovadlo a plnidlo, náhrada tuků, nosič vonných látek, stabilizátor emulzí a látka poutající vodu. Je možné se s ním setkat ve výrobcích studené kuchyně (majonézy, dressingy), při výrobě kečupů a tomatových omáček, marmelád, v instantních směsích (omáčky, polévky, náplně, krémy) či ve výrobcích zdravé výživy (extrudované výrobky). V mlékárenském průmyslu se využívá při výrobě zakysaných smetan, pomazánkových másel, jogurtů, omáček, tvarohových krémů, pudingů, tavených sýrů a pomazánek. Široké uplatnění získal také v masném průmyslu, a to při výrobě jemně mělněných výrobků, šunkových výrobků, uzených mas a obalových výrobků. Použití bramborového škrobu má své opodstatnění i v pekárenském průmyslu, zejména do pekařských náplní, krémů, slaných tyčinek a crackerů.

Ve škrobárenském průmyslu se získávají škrobová zrna vytvořená v bramborové hlíze během vegetace, dochází tedy k oddělování škrobu od ostatních složek v bramborech. Nejprve se důkladně brambory očistí od hlíny a pak se omývají (perou) v bubnech s vodou. Poté následuje strouhání a následně oddělení tekutiny - hlízové vody a tuhé části - třenky v odstředivce. Třenka se pak vypírá tlakem studené vody a vznikne škrobové mléko, které se nechává ustát. Škrob se usadí u dna a voda na

povrchu. Dál se škrob rafinuje (znovu čistí), filtruje a předsouší a nakonec suší při teplotě 160 °C. Protože výroba škrobu je koncentrována do krátkého období 3–4 měsíců na podzim po sklizni brambor a škrob je distribuován během celého roku, musí být škrob ihned zabalen do papírových pytlů nebo velkoobjemových vaků a skladován v čistých skladech.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Škrob>

23 Výroba škrobů.pptx (live.com)

<https://www.galenus.cz/clanky/vyziva/polysacharidy-skroby>

https://web2.mendelu.cz/af_291_projekty2/vseo/print.php?page=6893&typ=html

<https://www.lyckeby.cz>

Print page (mendelu.cz)

Výroba bramborového škrobu má na našem území tradici od 19. století. Z původně ruční výroby se postupně přešlo na výrobu průmyslovou. Ve Veselí, v Kolinci se ještě roku 1895 vyráběl škrob. Roku 1940 byla založena škrobárna při družstevním lihovaru v Prádle.

Největší výrobce škrobu v ČR je česko-švédská společnost LYCKEBY AMYLEX, a. s., v Horažďovicích, vyrábějící i krmiva. Dále kromě Škrobárny v Pelhřimově už jinou škrobárnu v Čechách nenajdeme.

Historie horažďovické firmy započala v roce 1906, kdy vznikl nový podnik na výrobu škrobu, dextrinu a sirupu na místě vyhořelé papírny. V roce 1946 byla škrobárna prostřednictvím Českomoravského svazu pro brambory a škrob pronajata panu Josefu Smeykalovi, přednímu škrobárenskému odborníkovi. Josef Smeykal ji v říjnu roku 1946 převzal a na jaře příštího roku bylo započato s její modernizací. Během následujících dvou let tak škrobárna postupně změnila svou tvář. V říjnu roku 1948 byla škrobárna znárodněna. V roce 1950 je škrobárna začleněna jako výrobní závod do národního podniku Amylon Havlíčkův Brod, roku 1958 je součástí národního podniku Západočeské lihovary a konzervárny v Plzni – Božkově, v roce 1992 je výrobní závod v rámci kuponové privatizace přeměněn na Škrobárny Horažďovice, a. s., roku 1994 je založena společností Škrobárny Horažďovice, a. s. a švédskou firmou Lyckeby Stärkelsen firma LYCKEBY AMYLEX, a. s.

Použitá literatura a prameny:

Strukturbericht 1941, rukopis, str. 134

<https://pardubicky.denik.cz/zpravy-z-ceska/mmr-eu-horazdovice-20210326.html>

<https://www.lyckeby.cz/o-firme/>

Mmik

- luštěniny

- vejce

Vejce jako symbol života je plod plazů, ptáků a vejcorodých savců. Jeho základními složkami jsou žloutek, bílek a vaječná skořápka. Vejce je výživnou potravou ostatních zvířat a lidí. Věda zabývající se studiem vajec, zejména ptačích, se nazývá oologie.

První zdomácnělá plemena kurů se ale nechovala pro maso či vejce, ale kvůli kohoutím zápasům, které jsou dnes již zakázané nebo i jako náboženské oběti. Chovu kura se věnovali mniši v kláštřích a obliba chovu slepic začala přibližně před sto lety a to hlavně na rodinných farmách. Na přelomu 19. a 20. století bylo kuřecí maso považováno za vynikající pochoutku určenou pro zvláštní příležitosti a svátky. Vajíčka byla drahá i přesto, že slepice se nedokrmovaly, to znamená, že si potravu musely

vyhrabat samy (tráva, hmyz). Kurníky v této době také ještě nikdo neznal, slepice obývaly stodolu s ostatními zvířaty. Klecový chov byl zaveden v Kalifornii kolem 20. až 30. let 20. století. V polovině 20. století se zlepšila výrobní kapacita a cena vajec prudce poklesla, tím mnoho rodinných farem zabývajících se prodejem vajec zkrachovalo. Křížením různých plemen a linií se vyšlechtily slepice s maximální snůškou vajec – nosné hybridy.

Nejpoužívanějším vajíčkem v kuchyni je vejce slepičí s charakteristickým oválným tvarem. V zahraničí jsou pak populární i kachní vejce, která obsahují více tuku, ale i vápníku a vitamínů. Husí vajíčko je v hromadném stravování zakázáno, a to kvůli vysokému riziku obsahu bakterií Salmonella. Pokud bychom chtěli husí vejce použít, tak do buchet, které jsou pak vláčnější. Dále se také konzumuje vejce největšího ptáka – pštrosa (hmotnost vajíčka až kolem 1,5 kg). Pštroší vejce se také odlišuje od ostatních vajec tím, že obsahuje mnohem větší poměr žloutku proti bílku. Křepelčí vajíčko působí na lidský organismus velice blahodárně a v některých zemích se využívají pro léčbu nemocí.

Vejce neušla pozornosti už pradávným obyvatelům tohoto světa, bylo snadno dostupné a představovalo významný zdroj bílkovin. U mnohých národů a kmenů se stala vejce součástí posvátných rituálů. Lidé vajíčka i obarvují (nález z hrodek sumerských králů dokládají zlatá nabarvená vajíčka). Indie je další zemí, kde se odpradávně věřilo v magickou moc vajíček. Pro křesťany jsou Velikonoce také spojeny se symbolikou vajec.

Dnes je vejce významnou složkou v potravinářském i nepotravinářském průmyslu, používá se i pro výrobu očkovacích látek či léků.

A každé malé dítě zná historiku o použití vajec jako přísady do malty při stavbě Karlova mostu, a někteří možná pamatují reklamní předěl v televizi od roku 1967 Pan Vajíčko.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.slepicar.cz/blog/2119-historie-slepice-tehdy-1900-a-ved-2020.html>

<http://www.zemedelskekomodity.cz/index.php/zivocisna-vyroba/chov-drubeze/hrabava-drubez/kurdomaci>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Vejce>

<https://www.ceskazceska.cz/vejce/>

V Klatovech je sice velký Drůbežářský závod, a. s., ten se ale nezabývá vejci, ale masnou výrobou.

Před několika lety v Lomci u Klatov byl zakoupen starý areál prasečáku, který byl majiteli opraven a vybudována zde Biofarma Skřivánek. Kromě jiného se tato biofarma zabývá chovem slepiček, které mají venkovní výběh a snášejí bílá vajíčka. Každým rokem obnovují chov ze zdravotních a hygienických důvodů. Svá biovejce zaváží do různých farmářských obchodů v Klatovech, v Plzni, v Praze, v Berouně... Ekofarma Svinná u Čachrova také prodává vejce ze své produkce. Ve Velkém Boru soukromě hospodařící farmářka dodává vejce svých slepic Farmářské prodejně v Klatovech.

Použitá literatura a prameny:

<http://www.biofarmaskrivanek.cz/>

<https://www.dzklatovy.cz/>

<http://www.ekofarmasvinna.cz/produkty-farmy/>

MMik

4.3 Ukládání potravin

4.3.1 Prostory určené k ukládání potravin

4.3.2 Nábytek určený k ukládání potravin

4.3.3 Nádoby určené k ukládání potravin

4.4 Dlouhodobé uchovávání potravin

4.4.1 Sušení potravin – byliny, ovoce, houby, maso aj.

První metodou konzervování, kterou lidé objevili, bylo sušení. Sušením snižujeme obsah vody v potravině, a tím měníme původně vhodné prostředí pro rozvoj mikroorganismů na méně vhodné. Nejčastěji sušíme léčivé rostliny (na čaje), zelenou nat' (majoránka, petržel, celer – do polévek), cibuli, houby, ovoce (jablka, hrušky)... a také maso. Maso, které se nechalo na slunci vysušit, déle vydrželo a získalo libou vůni. Navíc méně vážilo, tím se lépe převáželo. Dále se k sušení používal vítr nebo kouř z ohně.

Sušené ovoce, zelenina i bylinky dlouho vydrží, na slunci je sušíme 2 až 3 dny. Houby a některé druhy ovoce a zeleniny sušíme navlečené na silné niti, toto sušení může trvat i 2 týdny.

Použitá literatura a prameny:

Schwartz, Oded: Konzervování. Ikar Praha 2010, s. 8–9, 40, 60–63 ISBN 978-80-249-1492-3

Půhoný, Karel: Konzervace a ukládání potravin v domácnosti. Praha 1986, s. 224–238

<https://old.lidova-architektura.cz/architektura-historie/stavby-typy/susarny-ovoce.htm>

<https://www.ireceptar.cz/zajimavosti/tajemstvi-susiren-ovoce-aneb-jak-ususit-vse-co-potrebuji.html>

Sušárny ovoce jsou drobné hospodářské stavby zděné nebo dřevěné sloužící k sušení jablek, hrušek a švestek z důvodu jejich uchování i pro zimní období. Kromě sušárny ovoce je používán též výraz sušárna nebo ve východních Čechách suška.

Stavby sušáren ovoce jsou rozšířeny od počátku 19. století a to zejména v ovocnářských krajích, kde náleží k častému vybavení větších zemědělských usedlostí. Sušárny stojí obvykle v zahradách za stodolami těchto usedlostí, tj. v humnech nebo jsou situovány v ovocných sadech. Půdorysy sušáren jsou patrné i na historických mapách Státního katastru pořízených během 2. čtvrtiny 19. století.

Příčinou zániku silné tradice sušení ovoce na našem území bylo ovládnutí trhu bosenskou švestkou, k němuž došlo na konci 19. století. Přesto se na východní Moravě ovoce vydatně sušilo až do padesátých let 20. století, kdy téměř definitivní zánik domácích sušáren způsobila kolektivizace. Během 90. let 20. století se v regionu zase začínají objevovat sušárny, kde se suší ovoce jak pro komerční využití, tak pro domácí potřebu.

Do nedávné doby se sušilo v troubě, ale dnes je součástí téměř každé kuchyně sušička.

Nový provoz sušárny byl zahájen v roce 2011 v Nebílovech, kde suší jablka, švestky. Za sušené třešně a hrušky získala tato firma ocenění v Soutěži Regionální potravina Plzeňského kraje.

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Mléko>

<https://www.sadynebilovy.cz/susarna-ovoce/>

MMik

4.4.2 Uzení

4.4.3 Vaření – např. povidla, džemy, marmelády, rosoly, kečupy

Vaření trnek (tedy povidel) bývalo dříve běžnou záležitostí, dnes se vaření trnek stává už jen tradicí. Na prudkém ohni a za stálého míchání by měla směs probublávat několik hodin dokud nevznikne polohustá šťáva, podobná řídké marmeládě. Pak se znovu vaří, ale na pozvolném ohni do zhoustnutí a ztmavnutí. Povidla jsou kašovitě konzistence vyráběná v Čechách, na Moravě, na Slovensku, v Polsku a Rakousku ze sladkého ovoce, nejčastěji ze švestek či hrušek. Na rozdíl od marmelád se povidla tradičně vyrábějí bez přídavku cukru vařením dozrálého ovoce, většinou přešlého prvními nočními mrazíky pro vyšší obsah cukru. Původně se povidla vařila ze sušeného ovoce. Slovo povidla nebo povidlí je v češtině doloženo od 14. století v Klaretově slovníku. Snad se toto slovo odvozuje od slovesa vít, povidla jsou tedy něco, co vzniklo vítím, mícháním vařené ovocné šťávy.

Příprava džemů patří k nejjednodušším metodám konzervování. Cukr, pektiny a kyseliny způsobují želírování. Typickým společným znakem je rosolovitá konzistence. Ovocný sýr, rosol či pasta patří k nejranějším typům sladkého konzervování, kdy se ovocná dřevina smíchaná s medem sušila na slunci.

Džemy mají méně tuhou konzistenci, rosoly mají tuhou konzistenci a jsou průsvitné, vyrobené z ovocné šťávy, marmelády jsou tuhé konzistence vyrobené z ovocného protlaku. Pektin se získává hlavně z jablek, ale také z angreštu, rybízu a kdoulí.

Použitá literatura a prameny:

Schwartz, Oded: Konzervování. Ikar Praha 2010, s. 76–85, ISBN 978-80-249-1492-3

Půhoný, Karel: Konzervace a ukládání potravin v domácnosti. Praha 1986, s. 182–220

https://theses.cz/id/r6r4gy/zaverecna_prace.pdf

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Marmeláda>

<https://www.mestohluk.cz/kultura/tradice-a-remesla/vareni-povidel/>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Povidla>

Na počátku 20. století bylo ve značné oblibě vaření různých druhů povidel, marmelád, rosolů a šťáv. Během 2. světové války byla továrnička na výrobu ovocných marmelád v Bezděčkově u Klatov, kterou provozoval sládek pivovaru Petr Chodounský. Krátce po válce továrna zanikla.

Použitá literatura a prameny:

Pavlovcová, Hana, Dr. Ing.: Stoletá kuchařka, nejoblíbenější recepty z let 1900–2000. Pardubice 2001, str. 1900–1909, ISBN 80-86282-04-X

Strukturbericht 1941, rukopis, str. 135

Mmik

4.5.4 Zavařování

Zavařování je velmi používaný způsob konzervace ovoce, zeleniny a mnoha dalších surovin i potravin, ale třeba i hotových jídel. Dobře zavařené produkty vydrží i několik roků ve stavu, kdy jsou vhodné k další kuchyňské úpravě.

První metodou zavařování je konzervování potravin tepelnou sterilací. Působením vyšší teploty na potraviny zajistíme zničení choroboplodných mikroorganismů. Je nutné i neprodyšné uzavření nádob s potravinou, aby nedošlo k novému napadnutí potraviny mikroorganismy. Kyseliny zesilují konzervační účinek.

K ovoci přidáváme cukr a vodu – kompoty, k houbám a zelenině octový nálev, k masu sůl, dále zavařujeme s pomocí alkoholu.

Při zpracování surovin je potřeba dbát na čistotu, aby se suroviny nekontaminovaly nežádoucími mikroorganismy. Nádoby s potravinami můžeme zavařovat (sterilovat, pasterovat) v páře nebo ve vodní lázni.

Až do konce 18. století se využívalo kvasných procesů. Přímé prokvašení ovoce a zeleniny, nakládání potravin do octa a různé způsoby fermentace. S objevem mikroorganismu jako původce rozkladu potravin přišel v druhé polovině 19. století významný vědec Louis Pasteur. Zabýval se převážně kvasnými a patogenními mikroorganismy a zároveň studiem způsobu usmrcování jejich zárodků. Princip částečné sterilace potravin zvýšenou teplotou byl po něm pojmenován pasterace.

Dnes probíhá také vývoj a výzkum nových způsobů konzervace, např. sterilace ultrazvukem, dielektrický ohřev, sterilace pomocí studené plazmy.

Použitá literatura a prameny:

Schwartz, Oded: Konzervování. Ikar Praha 2010, s. 8–9, ISBN 978-80-249-1492-3

Dr. Oetker: Zavařování sladké a pikantní. Ikar Praha, 1996, s. 5–25, ISBN 80-85944-88-X, 80-7176-314-4

Půhoný, Karel: Konzervace a ukládání potravin v domácnosti. Praha 1986, s. 31–132

www.milujizavarovani.cz/cs/clanky/zavarujeme/

https://theses.cz/id/r6r4gy/zaverecna_prace.pdf

Dnes je možno použít různé zavařovací směsi (želírovací cukry, konzervační prostředky) při domácím zavařování. Prodejny s kuchyňskými potřebami nabízí mnoho předmětů, používaných k zavařování (sklenice, víčka, plechovky, teploměry, hrnce, naběračky, kleště...).

První pokusy s hermetickým konzervováním ovoce provedl francouzský kuchař N. Appert v roce 1804, kdy vyrobil konzervy pro francouzské válečné lodě.

Mezi nejznámější zavařené suroviny v Česku patří Znojemské okurky.

Použitá literatura a prameny:

Dr. Oetker: Zavařování sladké a pikantní. Ikar Praha, 1996, s. 5–25, ISBN 80-85944-88-X, 80-7176-314-4

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Zavařování>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Nakládání_okurky

Mmik

4.5.5 Nakládání – zelenina, ovoce, masa do soli aj.

4.6.6 Chlazení – haltýře, studánky, ledování, sklepy, chladničky

4.7.7 Zmrazování

4.7.8 Prosolování

4.5 Způsoby úpravy pokrmů ke konzumaci

4.5.1 Pokrmy bez tepelné úpravy – pomazánky, tvaroh, sýry, saláty, müsli aj.

4.5.2 Příprava pokrmů na otevřeném ohni – ohniště, gril, lávový kámen

4.5.3 Příprava pokrmů na sporáku, resp. kamnech

4.5.4 Pečení pokrmů

4.6 Hygienické zásady

4.6.1 Hygienické zásady při skladování potravin

4.6.2 Hygienické zásady při přípravě pokrmů – zachytit do jaké míry došlo k proměně v uplynulých letech

4.6.3 Hygienické zásady při konzumaci pokrmů

4.7 Pokrmy všedních dnů

4.7.1 Stravovací zvyklosti.

4.7.2 Druhy pokrmů připravovaných ve všední dny – rozdělit studené a vařené pokrmy, vaření z polotovarů apod.

4.8 Pokrmy svátečních dnů

4.8.1 Stravovací zvyklosti – otázka, zda jí rodina společně, zvaní přátel, členů širší rodiny apod.

4.8.2 Druhy pokrmů připravovaných ve sváteční dny a u příležitosti svátečních událostí. Které pokrmy se připravují doma, které se objednávají například z restaurací apod.

4.9 Pečivo. (připravované doma, ne pečivo kupované)

4.9.1 Chleba

4.9.2 Pečivo všedního dne. Pouze se kupuje, případně jaké pečivo se peče na všední dny doma a proč?

4.9.3 Pečivo svátečních dnů. Neděle, svátky rodinné a kalendářní

4.9.4 Pečivo obřadní, zvykoslovné

4.10 Nápoje

Příležitosti pro jejich konzumaci, zdroje, nádoby, transport, způsob jejich získávání, způsoby přípravy

4.10.1 Voda. Vlastní studna, dovážení vody z nějakého blízkého zdroje (léčivý pramen, kvalitní pitná voda apod.)

4.10.2 Mléko a nápoje připravené z mléka. Podmáslí, smetana, kefír, koktejly, kakao, bílá káva. Obliba v rodině, vlastní příprava, způsoby. Např. zachytit i „novinky“ – užívání tzv. tibetské houby v mléce apod.

4.10.3 Nápoje připravené z ovoce (bez kvašení). Mošty, šťávy, limonády, džusy. Způsoby přípravy, konzumace, důvody této přípravy

4.10.4 Víno (révové, ovocné) – vlastní výroba, druhy

4.10.5 Pivo vařené v domácích podmínkách

4.10.6 Lihoviny připravené v domácích podmínkách

4.10.7 Nápoje zvláštní – např. zelová voda, lák z okurek apod.

4.10.8 Bylinné čaje. Suroviny z vlastních zdrojů, kupované – příležitosti pití (stále, v případě zdravotních potíží – druhy čajů užitých při konkrétních potížích apod.)

4.11 Cukrovinky

Pamlsky připravované doma pro mlsání dětí i dospělých. (Opražený hrách – pučálka, pražené mandle, pražené oříšky, vařené a pražené kaštiny, pražené ovesné vločky, bonbony, čokoláda aj.)

4.12. Stolování – zvyklosti stolování v dané rodině při různých příležitostech

4.12.1 Místo. Doma, při práci, ve všední den nebo ve svátek. Stoluje se v kuchyni, jídelně, obývacím pokoji, nebo jinde?

Stolování je souhrn společenských pravidel a estetických norem, které se týkají hygieny, prostírání a vybavení stolu nádobím i náčiním, správného chování při jídle, pití a obsluhy. Stolování označuje i přípravu a úpravu stolu, židli a prostředí jídelny například při slavnostní příležitosti.

Lid poddaný, prostý, jedl své jednoduché jídlo většinou z jedné společné mísy, případně pokud se připravovalo v nízkém hrnci, tak přímo z něj. Sváteční jídlo bylo podáváno z jídelních misek. Nabíralo se lžicemi, obvykle dřevěnými, nebo kousky placek či úlomky chleba. Vidlička, jako součást stolního náčiní, se objevuje v našich krajích až začátkem 16. století. Nůž, zpočátku ostrý, později upravený – jídelní se používal odnepaměti.

Kultura stolování měla rovněž pravidla, zejména v bohatých rodinách a u panstva. Mnohá byla velmi přísná – usazení kolem stolu, chování u stolu, povídání u stolu aj. Před jídlem (i po jídle) se měli stolovníci pomodlit.

Prameny a použitá literatura:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Stolování>

http://brtpichlavec.sweb.cz/ves/jak_se/jakse2.htm

Jídávalo se obvykle třikrát denně. Hlavním jídlem byl oběd. Kde se obědvalo doma, tam se dbalo na to, aby se k obědu shromáždili všichni členové rodiny a aby se jedlo v určenou hodinu, obvykle v poledne. Se zahájením jídla se čekalo na hospodáře, případně na nejstaršího člena rodiny, který jídlo vždy zahajoval společnou modlitbou. Když někdo pracoval přes oběd na poli, v lese či někde daleko mimo domov, oběd ženy na pole donášely.

Druhým nejvýznamnějším jídlem byla snídaně. V zemědělských rodinách se snídalo obvykle až poté, co se nakrmil dobytek a snídaně byly vydatné, neboť musely dodat energii až do oběda a u dojíždějících, kde byl oběd velmi lehký, ještě déle. Po první světové válce se začala snídat i káva.

Večeři bývala věnována jen malá pozornost. Velmi často bývaly zbytky od oběda a nezbylo-li nic, tak se často večeřely brambory či chléb s mlékem.

Stolování bylo ve venkovském prostředí poměrně různorodé a lišilo se podle jednotlivých společenských vrstev. Zatímco v chudých zemědělských usedlostech se jídávalo až do druhé světové války a místy i po ní z jedné mísy lžící a jako talíř posloužil krajíc chleba. U sedláků, kde měli služku, ale i tam, kde servírovala hospodyně osobně, se již opravdu stolovalo a k výbavě selské kuchyně zde patřily jak mělké, tak i hluboké talíře a přístroje včetně vidličky. Vzhledem k nákupu celé servírovací soupravy se i do venkovského prostředí dostaly dezertní talířky a malé hrníčky na kávu. Káva se pila pro uhašení žízně, případně jako součást pokrmu a nikoliv jako součást společenské záležitosti – pití kávy, a proto se i na kávu používaly obvykle velké hrnky.

Na velkých statcích, stejně jako v rodině venkovského lékaře, faráře nebo učitele se stolovalo jako v měšťanských rodinách a stolování bylo prestižní záležitostí. Ostatní venkovské vrstvy stolovaly výrazně jednodušeji. Oběd měl dva chody, polévku a hlavní jídlo. V bohatších vrstvách k nim někdy přibyl i dezert.

V současné době se způsob stolování na venkově a ve městě neliší.

Prameny a použitá literatura:

<https://truhlarna.kokorin.info/data/File/stravovani.pdf>

HSoum

4.12.2 Nábytek Stůl, lavice, židle, stoličky, dětské stolky a stoličky. Opět lze rozlišit všední a sváteční dny.

4.12.3 Nádoby a nádobí. Pro stolování doma, rozdíl ve všední a sváteční dny (liší se používané nádoby), v práci, ve škole, na cestách atd.

Nádobí je souhrnné označení pro nádoby, jejich příslušenství a nástroje, které slouží k přípravě, konzumaci nebo skladování jídel, nápojů a jiných potravin (ingrediencí, surovin). V gastronomii se rozlišuje podle účelu na bílé a černé nádobí. Toto označení dříve znamenalo barvu litinových nebo černě smaltovaných hrnců, kastrolů, pekáčů, pánví a jiného kuchyňského nádobí, určeného pro přípravu jídel; zatímco bílé nádobí z keramiky, porcelánu nebo skla sloužilo jen ke konzumaci.

Černé nádobí: hrnce, tlakové hrnce, kastroly, pánve, pekáče; k zakrytí slouží poklice a pokličky. **Bílé nádobí:** jsou předměty ke stolování, které používají strážníci – talíře, sklenice, konvice, konvičky, hrnky a šálky, mísy, teriny na polévku, omáčníky, misky a mísy, podnosy, kalíšky na vejce.

Nástroje (náčiní) je označení pomůcek k mechanickému zpracování, porcování, míchání či nabírání surovin během přípravy, užívané k servírování anebo při konzumaci jídel a nápojů. Univerzálně slouží příbory nebo jejich části: nože, lžíce a vidličky. Ty se dále dělí na kuchyňské, předkládací (servírovací) a stolní. Předkládací náčiní se od ostatního odlišuje velikostí, tvarem i počtem (např. naběračka v terině, salátová lžíce nebo dortová lopatka). Pouze k přípravě se používají kráječe, krouhače, řezné nástroje, struhadla, mlýnky, hmoždíře, lisy, mixéry, roboty, válečky, paličky, formy na pečení či vykrajování pečiva, vařečky a měchačky, naběračky, sítko a cedníky, trychtýře, mašlovačky a stěrky.

Základní výbava jídelní soupravy: kávová konvice, cukřenka, konvička na mléko, kávový šálek s podšálkem, podnos, talíř na moučník, dortový talíř, mísa na maso, jídelní talíř, dezertní talířek, polévkový talíř (hluboký), kompotová mísa, mísa na zeleninu, mísa na salát, šálek na polévku, omáčník a polévková mísa (terina). Doplnky k jídelní soupravě: čajová konvice, čajový šálek s podšálkem, konvička na moka, moka šálek s podšálkem, svícen, talíř na sýry, talíř na fondue, pánev na šneky, poschodový talíř a kahánek.

Základní soubor sklenic: na bílé víno, na červené víno, na sekt (špička/miska), na likér, na ovocné destiláty, na pivo, na koňak a na vodu.

Nádoby a nádobí se vyrábělo a vyrábí ze dřeva, rostlinného pletiva (různé ošatky, košíky...), keramiky, kameniny, porcelánu, litiny, železa, plastů a skla.

Použitá literatura:

Tapper, Hans. Stůl pro každou příležitost. Ikar Praha, s. r. o., Knižní klub, s. r. o., 1994. s. 14–23. ISBN: 80-85830-19-1 (Ikar Praha), ISBN: 80-7176-010-2 (Knižní klub, Praha)
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Nádobí>

HSoum

4.12.4 Lžíce, nůž, vidlička, příbory. Vlastní a používá rodina zvláštní příbory například na ryby, steaky, cukroví apod.

Nejstarší částí příboru je nůž, který je známý již z doby kamenné. V kombinaci s vidličkou se nůž vyskytuje teprve v 16. století (u šlechty). Po noži je druhou nejstarší částí příboru lžíce. Vidličku znali sice už staří Řekové, avšak používali ji jen společně s nožem při porcování masa. V 18. století se její tvar ustálil přibližně v dnešní podobě. Tehdy ji také začala používat široká veřejnost. Příbor byl drahocenným majetkem – lidé ho nosili s sebou zastrčený za opaskem nebo v holínce. Teprve v 19. století začala jeho sériová výroba. Dnes se příbory vyrábějí převážně z ušlechtilé oceli, z alpaky či

pravého stříbra. Příbory z nerezavějící oceli 18/10 (18 % chromu, 10 % niklu) jsou zvlášť nezníčitelné a snadno se udržují.

Nejstarší nože pochází z paleolitu, nejčastěji to byly pazourkové úlomky. Pak se k nožům začaly přidávat dřevěné nebo kostěné rukojeti. Během doby železné začal ocelový nůž pomalu vytlačovat nože bronzové.

Lžice je známa od doby bronzové. Antická lžice měla oblý, téměř kruhový tvar listu a rovnou dlouhou rukojeť. Současný tvar jídelní a kuchyňské lžice je mělká oválná miska (list), dřík je rovný a rozšiřuje se v rukojeť. V minulosti se při její výrobě hojně využívalo dřevo, později cín, stříbro i zlato (hlavně u šlechticů). Od poloviny 19. století převládly obecné kovy, poniklované železo, od poloviny 20. století hliník a v druhé polovině 20. století i plast.

Základní souprava příborů: jídelní příbor (velký), jídelní příbor (běžný), dezertní příbor (malý), příbor na přílohy, lžice na zeleninu, vidlička na maso, polévková naběračka, salátový příbor, naběračka na omáčku, lžice na smetanu, kávová lžička, lžička na cukr, lopatka na podávání dortu, nůž na dort, moučnicková vidlička. Doplnky k příborům: moka lžička, sponka na ubrousky, nůž na máslo, nůž na sýr, naběračka na kompot, příbor na ryby, vidlička a kleště na šneky, příbor na pečení, příbor na porcování, překládací příbor na ryby, lžice na brambory, vidlička na fondue a kleště na pečivo.

Použitá literatura:

Tapper, Hans. Stůl pro každou příležitost. Ikar Praha, s. r. o., Knižní klub, s. r. o., 1994. s. 24–27. ISBN: 80-85830-19-1 (Ikar Praha), ISBN: 80-7176-010-2 (Knižní klub, Praha)
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Nůž>
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Lžice>
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Vidlička>

HSoum

4.12.5 Ubrusy, prostírky, ubrousky. Liší se pro použití ve všední dny, ve svátek apod. Je rodina zvyklá používat ubrusy, prostírky? Z jakého materiálu, jaké, kde je získává (kupuje, vyrábí sama apod.)

Ubrusy prostírané k jídlu jsou nepostradatelnou součástí každého kultivovaného stolování. Je to doplněk, který slouží ke zvýšení estetické hodnoty pokrývané plochy a případně její ochrany před poškozením či zamazáním. Ubrus může pokrývat celou plochu nebo jen její část. Bývají vyrobené z plátna, damašku, bavlny i umělých vláken. Pro tradiční velkou slavnostní tabuli se používá právě ubrus damaškový. Může být též vyroben s voděodolnou, oleofobní či podobnou úpravou z plastu, lýčí, rákosu či jiných vhodných materiálů.

V Československu se mezi světovými válkami rozšířilo tzv. anglické prostírání. Na stole nebyl velký ubrus – místo toho se před hosty prostíraly ubrousky ze silnějšího plátna (jednoduché i vyšívané, s paličkovanou krajkou, s monogramem...). Používaly se i podložky např. z lýka, z plastu; ve středu stolu byl položen tzv. běhoun.

Ubrousek má čtvercový či obdélníkový tvar. Bývá vyroben nejčastěji z papíru nebo textile. Papírové ubrousky jsou jednorázové a znovu se použít nedají. Plátěný ubrousek by měl být dostatečně velký, protože si jej člověk pokládá na kolena nebo si jej zastrčí za límec, aby se neušpinil od jídla. Ubrousky se mohou skládat do různých tvarů či zasunout do kroužku na ubrousek. Na slavnostně prostřený stůl patří látkové ubrousky, které je možné složit např. do tvaru vlny, lilie, biskupské čepičky či vějíře.

Použitá literatura:

Tapper, Hans. Stůl pro každou příležitost. Ikar Praha, s. r. o., Knižní klub, s. r. o., 1994. s. 28–29. ISBN: 80-85830-19-1 (Ikar Praha), ISBN: 80-7176-010-2 (Knižní klub, Praha)

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Ubrus>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Ubrousek>

HSoum

4.12.6 Zvyklosti a obyčeje při stolování. Zasedací pořádek, obyčeje při stolování: rodinné, při hromadném stravování, obyčeje ve všední a sváteční dny apod.

4.12.7 Stolování při polních pracích a výjimečných pracovních příležitostech

4.13 Obyčeje ve vztahu k lidové stravě

4.13.1 Obyčeje a pověry vztahující se k přípravě pokrmů. Např. proč se určitá jídla vaří a jí v určité dny: např. dodržování postů (luštěniny a ryby o Štědrém dnu)

4.13.2 Obyčeje a pověry vztahující se k přípravě pečiva

4.13.3 Obyčeje a pověry vztahující se ke konzumaci pokrmů

4.13.4 Obyčeje a pověry vztahující se ke konzumaci pečiva. Pečivo z kynutého těsta, význam zvykoslovného pečiva. Aktivní a pasivní znalost

4.14 Zásobování, trh s potravinami

Zachytit způsoby zásobování potravinami příslušné rodiny

4.14.1 Zásobování potravinami

4.14.2 Trhy, obchody specializované. Vyhledávání, vlastní účast na specializovaných trzích (se zeleninou, ovocem, vínem apod.)

4.15. Návody, kuchařky

4.15.1 Profesionální a amatérské kuchařky

4.15.2 Návody k vaření tradičních jídel. Tištěné recepty i recepty získané opisem od známých, recepty z televizních pořadů.

4.15.3 Předávání zkušeností v rodině, mezi známými

4.15.4 Chalupářské vaření i takové, které navazuje na tradici

4.16 Potravní řemesla

4.16.1 Na vesnici

4.16.2 Ve městech a městečkách

4.16.3 V dělnických koloniích

5. Doprava

Dopravu sice můžeme považovat za samozřejmost, ale ve skutečnosti jde o jeden z nejzákladnějších předpokladů fungování naší i jakékoli jiné civilizace. Doprava je velmi důležitá součást našeho života a stojí za ní celá tisíciletí úsilí a lidské vynalézavosti.

První a dlouho jediný způsob, jak se dopravovat z místa na místo, byly naše vlastní nohy. Někdy kolem roku 3500 př. n. l., čili v době, kdy se lidé učili jezdit na koních, učinil neznámý sumerský génius jeden z největších vynálezů lidské historie – vymyslel kolo. Přibližně ve stejné době byl vynalezen první dopravní prostředek, který se nespolehal na sílu svalů (lidských ani zvířecích). Lodě opatřené plachtami začaly brázdit vody velkých řek Číny, Mezopotámie i Egypta a časem se odvážily až na otevřené moře.

Vládci velkých středomořských civilizací si dobře uvědomovali důležitost dopravy. Vynakládali proto velké úsilí na budování sítě dlážděných cest a silnic umožňujících bezpečnou přepravu lidí, zboží a rychlé přesuny vojska. Po pádu Římské říše evropská doprava prudce zabrzdila a dlážděné silnice se změnily v hrbolaté a blátivé stezky. Námořní doprava na tom byla podstatně lépe.

Evropské státy si čím dál tím více uvědomovaly význam vnitrostátní dopravy a podnikaly kroky ke zlepšení komunikací. U nás začaly udržované komunikace růst až v 18. století za vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Kolem roku 1850 už dosahovala délka silnic v Čechách a na Moravě více než 4.000 km.

První vážné pokusy létat se konaly v 18. století v Evropě s horkovzdušnými balony. Letouny těžší než vzduch se začaly objevovat až ve druhé polovině 19. století. S vynálezem zážehového motoru na konci 19. století se otevřela cesta pro motorová letadla. Kolem roku 1920 vznikla první letecká pošta a letecké společnosti, Československé státní aerolinie byly založeny v roce 1923.

19. století se nazývá stoletím páry a železnic. Zásahu na tom má anglický inženýr George Stephenson a jeho syn Robert, jejichž lokomotiva vyjela na trať v roce 1825 (cestu dlouhou 40 km jela asi hodinu). Zbytek Evropy za Británií příliš nezaostával a české země byly v železniční dopravě významným hráčem.

Motory Karla Benze a Rudolfa Diesela se zasloužily o počátky dopravy automobilové. Přestože na velké náklady byla (a je) stále výhodnější železnice, automobilová doprava byla pružnější.

Použitá literatura a prameny:

<https://mladyzdravotnik.cz/zajimavosti/to-je-jizda/>

https://cs.wikipedia.org/wiki/Historie_letectví

Klatovy byly a jsou významnou silniční křižovatkou. Již od středověku tudy vedla důležitá obchodní cesta z Čech do Bavorska. V současnosti je nejvýznamnější mezinárodní silnice E53 vedoucí v trase silnice I/27 z Mostu přes Plzeň na hraniční přechod Železná Ruda.

Ve městě se setkávají dvě jednokolejné železniční tratě. Trať 183 (Plzeň – Klatovy – Železná Ruda) má velký význam pro dopravu na Šumavu a jsou po ní vedeny také rychlíky a spěšné vlaky. Současné nádraží zahájilo provoz v roce 1959. Má dvě oddělená nástupiště, přístupná z odbavovací haly podchodem.

Autobusová doprava využívá rozsáhlé autobusové nádraží ze 70. let 20. století nedaleko nádraží železničního. Rozjíždějí se odtud autobusy jak regionální, tak dálkové. Z významných dálkových tras jmenujme linky Klatovy – Plzeň – Praha a Klatovy – České Budějovice. Příměstskou autobusovou dopravu zajišťuje společnost Arriva Střední Čechy.

V provozu je městská hromadná doprava. Zajišťuje ji Klatovská dopravní společnost, s. r. o., na 3 linkách.

V současné době jsou na Klatovsku zastoupeni tyto dopravci: Regio Lines s. r. o.; České dráhy, a. s.; KT BUS, s. r. o.; ARRIVA STŘEDNÍ ČECHY, s. r. o.; ČSAD autobusy Plzeň, a. s.; VichrTour - autobusová doprava; AUTOBUSY CZ s. r. o.; Klatovská dopravní společnost s. r. o.; Transport servis

Václav Sedlák s. r. o. Nákladní silniční doprava je zastoupena takto (závorce je uvedený počet firem, dopravců): dodávková autodoprava (3), doprava chladírenskými a mrazíci vozy (1), expresní doprava (1), kamionová doprava (11), kontejnerová doprava (3), kurýrní doprava (5), přeprava nadměrných nákladů (1) a stěhování (4).

Použitá literatura a prameny:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Klatovy>

<https://www.firmy.cz/?q=dopravci+na+Klatovsku>

<https://www.firmy.cz/Cestovni-sluzby/Doprava-a-preprava/Nakladni-silnicni-preprava/kraj-plzensky/klatovy>

HSoum

5.1 Vedení cest a stezek terénem

5.2 Místní pozemní komunikace, polní cesty

Pozemní komunikace je dopravní cesta určená k užití silničními a jinými vozidly a chodci, včetně pevných zařízení nutných pro zajištění tohoto užití a jeho bezpečnosti.

V České republice se pozemní komunikace dělí na tyto kategorie: dálnice, silnice, místní komunikace, účelové komunikace.

Základ silniční sítě byl vybudován v letech 1740–1850. Snahy o výstavbu sítě dálnic sahají do 30. let 20. století, výstavba prvního dálničního úseku byla zahájena v květnu 1939 a dokončena v roce 1971.

O systematickém budování silnic v českých zemích lze hovořit od doby vlády Karla VI. (počátek 18. století), kdy vznikla také první silniční mapa. Roku 1727 schválil císař Karel VI. plán na výstavbu šesti hlavních silnic v Čechách, přesto se na špatném stavu silnic do konce 18. století v Čechách mnoho nezměnilo.

Podle provozovatele byly silnice rozlišeny na erární (říšské, císařské), zemské, okresní, obecní a soukromé. Výstavba nejdůležitějších silnic byla provedena v období let 1740–1850, často přes odpor šlechty, která se bránila zabírání svých pozemků.

Nástup a rozvoj železnice ve druhé polovině 19. století vedl k poklesu významu dálkových silnic a k většímu důrazu na dobudování sítě kvalitních místních, tzv. okresních silnic.

Roku 1927 byl v Československu zřízen při ministerstvu veřejných prací státní silniční fond, který sloužil k získání a rozdělování finančních prostředků pro zlepšování silniční sítě, přičemž tento zákon umožňoval vyvlastnění pozemku pro výstavbu silnice, a to výlučně k účelům obrany státu a vždy za náhradu za cenu obecnou.

Silnice jsou očíslovány v rámci jednotného celostátního systému a rozděleny podle dopravního významu a stavebně-technického vybavení do tří tříd (I., II. a III.). Dálnice se označují písmenem D, za nímž následuje číslo dálnice (D1, D2, D3, D5, D8, D11). Místní komunikace se rozdělují do čtyř tříd (I., II., III., IV.), přičemž první tři třídy jsou obdobné třídám silnic, do IV. třídy patří nemotoristické komunikace (pěší, cyklistické) a komunikace se smíšeným provozem (obytné zóny apod.).

Použitá literatura:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Pozemní_komunikace

https://cs.wikipedia.org/wiki/Pozemní_komunikace_v_Česku

HSoum

5.3 Chodníky, pěšiny

Zákon o ochraně přírody a krajiny zavádí pojem **stezky a pěšiny**. Ty jsou, leží-li mimo zastavěné území obce, evidovány samostatně podle tohoto zákona v zájmu zachování veřejné přístupnosti krajiny. Tato evidence není propojená s evidencí pozemních komunikací. Stezka nebo pěšina je zpravidla účelovou komunikací nebo místní komunikací IV. třídy, mimo zastavěné území podléhá evidenci podle Zákona o ochraně přírody a krajiny. Z žádného označení v terénu ani z běžných map zpravidla status stezky nebo pěšiny poznat nelze.

Použitá literatura:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Pozemní_komunikace

HSoum

5.4 Doplnkové prvky komunikační sítě

5.5 Přejechod přes vodní tok

Brod je mělký úsek řeky nebo potoka vhodný k překonání tohoto vodního toku pěšky, na koni či jiném zvířeti nebo vozidlem. Využívají se zpravidla přirozeně příhodná místa, kde je koryto širší, mělké a pevné (kamenité) dno. Někdy bývají brody pro dopravu stavebně upraveny zarovnáním dna, v některých případech jeho zpevněním výdřevou, dlážděním nebo panely. Největší hloubka vody pro brodění je závislá na rychlosti toku a použitém způsobu dopravy.

Brody představovaly klíčová místa při vzniku prvních stezek. K jejich obraně vznikala na březích chráněná sídla, která mnohdy dala vznik budoucím městům.

Slovo brod se také vyskytuje v řadě místních názvů, zvláště měst. V českých zemích jsou to například Český Brod, Havlíčkův Brod, Uherský Brod nebo Železný Brod. Stejně slovo se používalo v dalších slovanských jazycích, odtud například Slavonski Brod v Chorvatsku. Anglický výraz ford se vyskytuje v názvech britských měst Oxford (Volský Brod) či Stratford, německé furt v názvech Frankfurt (Francký Brod), Schweinfurt (Svinibrod) Furth im Wald (Lesní Brod) a podobně.

Lávka je lehký most či můstek. Obvykle se tak označují krátké i dlouhé mosty určené pouze pro pěší nebo cyklisty, případně jen pro převedení inženýrských sítí (například potrubí). Lávky mohou překonávat vodní tok, příkop, rokli, železnici nebo vozovku, ale také mohou vést po straně skalní stěny nebo stavby a umožňovat tak průchod nebo přístup. Slovo lávka má společný základ se slovem lavice. Nářečně se používá výraz lávka nebo lavka pro označení lavice.

Použitá literatura:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Brod>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Lávka>

HSoum

Přívoz je soustava zařízení umožňující překonání řeky nebo obdobné vodní plochy pomocí plavidla. Mořský přívoz (přes úžinu, záliv apod., někdy i přes vzduté ústí řeky), přesněji převozní loď, se nazývá trajekt. Staročeský výraz přievoz se vývojem změnil na přívoz. Nověji se prosadila též varianta převoz, zejména v odlišných významech (převoz vozidlem) ale pro převážení přes vodu převažuje starší varianta „přívoz“.

Převozní loď je plavidlo, které zajišťuje přepravu napříč vodní cesty a které je jako převozní loď klasifikováno oprávněným orgánem. Převozník (ve starší variantě též přívozník) je osoba ovládající převozní loď. Nejjednodušší přívoz tvoří pouze prám, člun nebo loď. Zpravidla má přívoz na obou březích upravené přístaviště, tedy například plochu či hranu k přistávání lodi, můstek, kůly k uvázání lodi. Na jedné straně obvykle bývá budova pro převozníka. Dále bývají přístaviště přívozu vybavena informacemi pro cestující, případně i přístřeškem nebo dalším vybavením. Některé druhy přívozů jsou vybaveny navíc ještě stožáry a soustavou lan užitých k zajištění, případně i k pohonu lodi.

V Česku se podle někdejšího přívozu jmenují například obec Kamenný Přívoz na Sázavě a Přívoz na Odře, od roku 1924 součást Ostravy.

Právo přívozu bylo od středověku zpravidla předmětem privilegií, podobně jako správa mostů, s právem vybírat clo či mýtné. V některých případech bylo privilegium spojeno i s provozováním hostince, rybářskými právy a povinnostmi atd.

Přívozy se dělí podle pohonu na: přívoz poháněný odpichovacím bidlem nebo veslováním (nejjednodušší a nejstarší druh přívozu), přívoz poháněný motorem (loď se buď pohybuje volně nebo je jištěna lanem, jež je upevněno na jedné straně k lodi a na druhé straně k posuvné spojnici umístěné na vodorovném laně napnutém mezi stožáry), bezmotorový přívoz poháněný proudem řeky (loď je vybavena ještě další soustavou lan, jejichž pomocí ji lze natočit tak, aby ji proud řeky poháněl k požadovanému břehu; pokud jsou tato lana vedena v úrovni hladiny, nesmí po řece projíždět podélně žádná loď, když je loďka přívozu na opačném břehu řeky, než kde jsou lana upevněna) a podle jištění na: nejjištěný přívoz, přívoz s horním jisticím lanem (na stožárech) a přívoz s jisticím řetězem na dně řeky.

Použitá literatura:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Přívóz>

HSoum

Most je dopravní stavba, která převádí pěší, silniční nebo železniční cestu, přes překážku, kterou může být například vodní plocha (řeka, potok, moře, jezero), terénní nerovnost (údolí, rokle, strž) nebo jiná komunikace. Prvními mosty byly kmeny stromů spadlých přes vodní toky či jiné překážky. Později toho člověk využil pro výstavbu vlastního přemostění z kmenů poražených stromů. Po dřevěných kládách a opracovaných trámech položených přes překážku, byly stavěny mosty delší, které využívaly kamenné pilíře.

Velké změny ve stavbě mostů přinesla industrializace. Rozvoj železnice zvýšil poptávku po těchto stavbách, které musely být levnější a odolnější. Nejprve se stavěly ještě mosty dřevěné a viadukty z kamene a cihel. Jakmile se zdokonalila výroba oceli, začaly se stavět mosty ocelové. Velká poptávka po železničních mostech vedla k tovární výrobě ze standardizovaných dílů (typické prvky příhradových nosníků).

Mosty je možné rozdělit podle několika hledisek. Podle konstrukce: konzolový most, visutý most, obloukový most, zavěšený most, trámový most, deskový most, integrovaný most. Podle použitého materiálu: dřevěné, kamenné, obecně kovové – dříve litinové, nyní netradičně hliníkové, ocelové, ocelobetonové, betonové. Podle účelu: drážní mosty, mosty pozemních komunikací, vodohospodářské mosty, přechody pro zvěř (nazývané např. ekodukty), průmyslové mosty. Podle překračované překážky: mosty přes komunikaci, mosty přes vodní plochu či vodní tok, mosty přes zastavěné území, mosty přes terénní překážku. Podle stavu: nepohyblivý most, pohyblivý most, plovoucí most, trvalý most, zatímní / dočasný most – mostní provizorium.

Části mostu: spodní stavba – mostní opěra, mostní křídla, mostní pilíř, rozražeč vody, ledolam; nosná konstrukce – hlavní nosná konstrukce – oblouk, nosníky (příčnický, podélníky), závěsy,

mostovka, mostní ložisko, mostní závěr; mostní svršek; vybavení – zábradlí, svodidla, osvětlení, odvodnění, ledolam; předpolí resp. předmostí.

Známé mosty např.: Karlův most v Praze, most v Písku s pilíři opatřenými břitem a chráněnými ledolamy, Barrandovský most, Branický most v Praze, Duhový most v Bechyni, Hranické viadukty, Nuselský most, Stádlecký řetězový most, Žďákovský most.

Použitá literatura:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Most>

Na okrese Klatovy se nachází mnoho mostů a můstků. Některé z nich jsou i zajímavými stavbami. Takovým je například hradlový most neboli rechle u Modravy. Je to vodní dílo (most + jez se stavidly), zajišťující odbočení části vody (přes vtokový objekt) z řeky Vydry do Vchynicko-tetovského plavebního kanálu, který se zde nalézá na levém břehu řeky Vydry. Pokud není zvětšený průtok vody Vydrou, zůstává balvanité řečiště Vydry pod hradlovým mostem téměř prázdné. Teprve drobné přítoky a hlavně Hamerský potok zčásti naplní její koryto. Hradlový most v nadmořské výšce 940 m nad mořem se nachází zhruba na polovině cesty mezi Modravou a Antýglem a je začátkem plavebního kanálu. Projektantem a stavitelem byl inženýr Josef Rosenauer, zhotovitelem repliky historického mostu po roce 2000 byly Stavby mostů Praha.

Výstavba plavebního kanálu probíhala v letech 1799 až 1801 za účelem dopravy dřeva ze Šumavy až do Prahy, protože tok řeky Vydry nebyl k tomuto účelu vhodný. Plavební kanál protéká deseti kamennými klenutými mostky, má délku 14,4 km, jeho šířka kolísá od 1 do 5 metrů s průměrným spádem asi 3 promile. V roce 1958 byl jak celý plavební kanál tak i most s jezem prohlášen za kulturní památku – industriální dědictví. Až do roku 1959 vedla přes most silnice spojující Modravu se Srním. Poté, co byl vystaven nový most pod Antýglem a nová silnice, začalo vodní dílo „Rechle“ chátrat a nakonec byl hradlový most dokonce odstraněn. Na náklady správy národního parku, chráněné krajinné oblasti Šumava a tehdejší Západočeské energetiky Plzeň, a.s. bylo v letech 1999 až 2000 toto vodní dílo obnoveno. Od roku 1999 je součástí tohoto vodního díla i rybí přechod umožňující rybám překonat jez a dostat se při putování dále proti proudu řeky Vydry.

Most je dřevěný s žulovými pilíři a s s lichoběžníkovými věšadly dvoumetrové výšky. Most o délce 72 metrů a šířce 3,5 metrů stojí šikmo k toku řeky Vydry. Most spolu s jezem měl zachycovat po Vydře volně plavené polenové dříví a usměrňovat jej do plavebního kanálu. Do vazných trámů (umístěných mezi pilíři mostu) se osazovala dřevěná hradla (tzv. hrabla, česle, rechle) pro zachycování plaveného dřeva. Po vytažení silných trámů (zasunutých kolmo k vozovce hradlového mostu), které zadržovaly plavené dřevo, došlo k náhlému uvolnění nahromaděných plavených polen a jejich další cestě plavebním kanálem.

Použitá literatura:

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Hradlový_most_\(Modrava\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Hradlový_most_(Modrava))

HSoum

5.6 Doprava po vodě

Vodní doprava je druh dopravy, která je zajišťována plavbou po vodních tocích (zejména řekách), umělých i přírodních jezerech, mořích, oceánech i umělých plavebních kanálech a průplavech, a to na vodní hladině nebo pod hladinou. Také sem zařazujeme plavidla na vzduchovém polštáři, tedy vznášedla pohybující se nad vodní hladinou. Souhrnný název pro vodní dopravní prostředky a jiné říditelné plovoucí objekty je plavidla. Plavidlem bývá nejčastěji loď, ale je jím například také vor nebo ponorka. Vodní (lodní) dopravu lze rozdělit na: námořní a vnitrozemskou (vnitrozemskou se rozumí

zejména říční a jezerní) – některá plavidla však mohou mezi řekami a moři přejíždět, osobní a nákladní, linkovou (pravidelnou) a příležitostnou (nepravidelnou). Zvláštním druhem dopravy oproti dálkové dopravě nebo podélné říční dopravě jsou přívozy, které slouží k přepravě napříč vodním tokem. Místní vodní doprava může být také součástí systému městské dopravy nebo integrovaného dopravního systému. Plavidla dnes bývají většinou poháněna diesellovými motory, které vystřídaly v minulosti hojně používané parní stroje. Jiný způsob pohonu jsou plachty, které se dnes používají ke komerčním účelům už jen v zemích třetího světa, v rozvinutých zemích slouží spíše k rekreačnímu a sportovnímu jachtingu případně k základnímu výcviku námořníků.

V Česku je vodní doprava provozována zejména na řekách Labe a Vltava. Vodní doprava zde má dlouhou tradici. Voroplavba pro přepravu dřeva a dalších nákladů po řekách je provozována minimálně od středověku. Osobní lodní doprava: Labe – osobní doprava, přívozy; Vltava – osobní doprava, přívozy; soutěsky Kamenice – turistické plavby na pramicích na Tiché a Divoké soutěsce; Máchovo jezero – lodní doprava; Ohře – pravidelné okružní jízdy po Chebu provozuje ČSAD Autobusy Karlovy Vary; Berounka – pravidelné okružní plavby karlštejnským podhradím, přívozy; Svratka – Brněnské přehradní jezero; Jihlava – Dalešické přehradní jezero; Dyje – lodní doprava Břeclav provozuje plavbu po Dyji na trasách Břeclav-Janohrad a Břeclav-Pohansko a dále také na Novomlýnských nádržích; Bařův kanál a jiné. Například vodní nádrž Lipno: kromě přívozů zde funguje také osobní lodní doprava jedoucí po délce Lipna (linková i okružní, funguje sezónně). Na linkách se střídají tři lodi, největší Adalbert Stifter s kapacitou 250 lidí a poté dvě menší pro 170 lidí.

Při opravě mostů se přívoz používá i v současné době.

Použitá literatura:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Vodní_doprava

https://cs.wikipedia.org/wiki/Vodní_doprava_v_Česku

https://cs.wikipedia.org/wiki/Vodní_nádrž_Lipno

HSoum

5.7 Nošení břemen

5.8 Doprava vlekem

5.9 Sáně

Saně nebo sáně (sánky) jsou dopravní prostředek, který se pohybuje klouzáním po sněhu. Skládá se ze dvou sanic a nástavby nad nimi. Saně jsou pro pohyb po sněhu vhodnější, než kolová vozidla, protože se podkladu dotýkají na větší ploše, a proto se do sněhu méně boří. V oblastech s velkou sněhovou pokrývkou byly saně v minulosti prakticky jediným prostředkem pro dopravu nákladů. Poháněny mohou být buď lidskou silou, gravitační silou nebo spřezáním, které je tažené koňmi, severskými psy či soby.

Saně jsou dodnes nejčastěji vyráběny ze dřeva, ale objevují se i saně plastové nebo ocelové. Výrobou saní se historicky zabývali koláři. K výrobě saní se používalo nejčastěji jasanové dřevo. Konstrukční spoje se nelepily, pouze zajišťovaly hřebíky nebo vruty, případně se zaklínovaly.

Rohačky jsou nákladní saně, přibližně 2 metry dlouhé a 60–80 cm široké. Sloužily nejčastěji ke svážení dřeva či jiného nákladu. Mohly být taženy koněm, ale častěji tomu nebylo – za koně se zapřahávaly ještě větší druhy saní, které však z konstrukce rohaček vycházejí. K původnímu účelu se

již téměř nevyužívají, ale dodnes jsou používány k zábavě či sportu. Známé jsou závody na rohačkách v Malé Úpě.

Vlček je druh saní, konstrukčně odlišný od jiných běžných druhů saní. Jedná se o saně s vysokou opěrkou zakončenou madlem a dvěma drapákovými brzdami, kterými se saně ovládají. Osoba, která saně řídí, stojí vzadu na stupačkách připevněných k sanicím. Další osoby či náklad lze umístit na ložnou plochu vpředu. Vlčky se používaly v horských oblastech jako dopravní prostředek na nákupy, převoz dětí (náhrada kočárku) či nemohoucích (náhrada invalidního vozíku).

Trojka je druh starého ruského koňského spřežení používaného u saní nebo lehkých kočárů. Toto typické ruské uspořádání – tři koně v zápřahu vedle sebe, kdy prostřední kůň běží klusem a oba krajní koně cvalají – bylo vynalezeno pro rychlou jízdu. Cestovní rychlost takového spřežení činí 45–50 km/h.

Použitá literatura:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Saně>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Rohačky>

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Vlček_\(druh_saní\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Vlček_(druh_saní))

[https://cs.wikipedia.org/wiki/Trojka_\(spřežení\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Trojka_(spřežení))

Při těžbě dřeva na Šumavě se na méně prudkých svazích kmeny stahovaly k cestám pomocí koňského potahu. Pak se nakládaly na vůz či saně a odvážely se do nižších poloh.

Nejdůležitějším prostředkem transportu bývaly saně. Dřevo se svázelo přes zimu a již od podzimu se čekalo na první sníh. Na Šumavě se říkalo, že ve sněhu jsou ukryty peníze.

Prakticky na celé Šumavě se dřevo ze strání svázelo na menších saních. Bývaly poměrně lehké, ne delší než tři metry. Dalo se na ně naložit až tři kubické metry palivového dřeva, které se převázalo řetězem. Muž svázal dřevo tak, že stál před saněmi, zády se opíral o náklad dřeva, paty měl zaryté do sněhu a oběma rukama zvedal trámký (ty byly upevněny v přední části saní k nosům; zvednutím se zarávaly do sněhu a usnadňovaly brzdění).

Použitá literatura:

Vondruška Vlastimil: Život staré Šumavy. Vyšehrad, Praha 2019. s. 87–88. ISBN 978-80-7601-103-8.

HSoum

5.10 Jiné pomůcky

5.11 Dopravní prostředek kolový

5.11.1 Jedno a dvoukolové dopravní prostředky

5.11.2 Vůz

5.12 Kolo

5.13 Tažná síla

5.14 Pomůcky pro transport

6. Obchod a trh

6.1 Směna (naturální plnění vykonané práce)

6.2 Přímý prodej

6.3 Prodej na pravidelných trzích

6.4 Revitalizace trhů

7. Výtvarná kultura

7.1 Tradiční lidové umění (v podobě výtvarného folklorismu, vychází z tradičních materiálů, technik a vzorů, reprodukuje tradiční tvary)

7.2 Zlidovělé umění a řemesla

7.2.1 Malba na skle

7.2.2 Nábytek

7.2.3 Keramika (užitková, upomínková)

7.2.4 Sklo (upomínkové)

7.3 Amatérské umění

7.3.1 Kresba

7.3.2 Grafika

7.3.3 Malba

7.3.4 Plastika (socha, reliéf)

7.3.5 Kombinovaná technika

7.4 Inzitivní (naivní) umění

7.4.1 Kresba

7.4.2 Malba

7.4.3 Plastika (socha, reliéf, instalace)

7.4.4 Kombinovaná technika

7.5 Masová produkce a soudobý kýč

7.5.1 Předměty masové produkce s příznaky folklorismu (např. suvenýry)

7.5.2 Výzdoba architektury, interiéru, zahrady

7.6 Kutilství

7.6.1 Výrobky ze dřeva (např. překližky)

7.6.2 Výrobky z kovu (např. výrobky zhotovené drotářskou technikou)

7.6.3 Výrobky z plastů (např. PET lahvi)

7.6.4 Výrobky z textilu

označení zvýrazněním

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Monika Mikešová

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Mgr. Luboš Smolík

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Mgr. Hana Soumarová

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Mgr. Ivan Sieberová